RIMA-SZOMBAT

SZABADALMAS VÁROS

TÖRTENETE.

IRTA

FINDURA IMRE.

TELJESEN ÁTDOLGOZOTT ÉS BÖVITETT KIADÁS.

A SZÖVEG KÖZÉ NYOMOTT ÁBRÁKKAL.

BUDAPEST, 1894.

EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
ARTES SCIENTIA VERITAS
1817
LIBRARIES

RIMA-SZOMBAT

SZABADALMAS VÁROS

TÖRTÉNETE.

ÍRTA

FINDURA IMRE.

MÁSODIK TELJESEN ÁTDOLGOZOTT ÉS BŐVITETT KIADÁS.

A SZÖVEG KÖZÉ NYOMOTT ÁBRÁKKAL.

BUDAPEST, 1894.

EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

„Dulce natale solum! . . .“

Mayer Sándor könyvnyomdája Váczon.

Előszó.

A közügynek véltem hasznos szolgálatot tenni, midőn jelen müvet tizenhét év mulva másodszor is sajtó alá bocsátani magamat elhatároztam.

A hazát igazán szeretni csak ugy lehet, ha annak multját, tanulságaival együtt, minden pházisában ismerni tanuljuk. Ez adja kezünkbe a kulcsot a sivár jelen tárgyilagos megmagyarázásához; ez befolyásolja akaratunkat a kétes jövő elintézésénél.

Müvem első kiadása által legtávolabbról sem szándékoztam a közönségnek forrásmunkát nyujtani; ha mindazon által arra folyton számos jóakaratu hivatkozás történt, hálával fogadtam; de egyuttal kötelességemnek tartám a hézagokat lelkiismeretesen pótolni, a botlásokat helyre igazitani.

Valamint a fát gyömölcséről ismerni fel: ugy jónak láttam művemben Rima-Szombat azon egyéneinek rövid életrajzát is felvenni, akik magukat a tudomány, irodalom s művészetek stb. mezején kitüntették.

Hogy mennyi adatot mentettem meg a multból s hány vitás kérdést vetettem fel a jövő

*

Tartalom-mutató.

Lapszám

Bevezetés.

Rima-Szombat története.

I. korszak.

II. korszak.

történet irója számára? — az avatottak szeme azonnal felismeri.

Nem hagyhatom emlités nélkül, hogy művemhez néhai dr. Fröhlich Róbert számos felvilágositással szolgált; dr. Csánky Dezső becses adatokkal kedveskedett, Pivár Ignácz pedig megkönnyitette a munkámat, különösen a nyomtatás közben fellépett sulyos szembajom alkalmával; miért az illetőknek e helyen is hálás köszönetet szavazok.

De köszönetet mondok Rima-Szombat város képviselőtestületének és érdemes polgármesterének Szabó Györgynek, a kik e könyv megjelenését elősegitették.

Budapest, 1894. okt. 26.

Findura Imre.

Tartalom-mutató.

Lapszám

Bevezetés.

Rima-Szombat története.

I. korszak.

II. korszak.

III. korszak.

IV. korszak.

RIMA-SZOMBAT TÖRTÉNETE.

Bevezetés.

Mielőtt Rima-Szombat városának történeti fejtegetésébe bocsátkoznánk, álláspontunk körvonalozása szempontjából szükségesnek láttuk rövid jellemzésül a következőket elmondani.

Fekvése Hevenesi Gábor idejében (1671—1715) még nem volt meghatározva. Tenger fölötti magassága a meteorologiai és földdelejességi központi intézet adatai szerint 205 méterre rúg (Rozsnyó városáé 225)

Lipszky	szerint	fekvése	az éjsz. sz.	48° 23′ 16″
»	»	»	a kel. h.	37° 42′ 02″
Bartholo-maeides	»	»	az éjsz. sz.	48° 27′ 00″
	»	»	a kel. h.	37° 44′ 00″
a tábork.	»	»	az éjsz. sz.	48° 23′ 15″
felmérés	»	»	a kel. h.	37° 41′ 15″ *)

Kollár Sámuel cserencsényi ágost. h. ev. lelki pásztor, a ki 1822-ben először irta meg és

*) A meteorologiai és földdelejességi központi intézet, melynek helyben Fábry János főgymn. igazg.-tanár a megfigyelője, hasonlóképen a táborkari felmérés adatait használja, a mint ez az intézet XX. kötetének XIV. lapján látható, a hol a légnyomás, léghőmérséklet és viszonylagos nedvesség adatai a 96—97. lapokon feltalálhatók. (Olv. továbbá a 124., 129., 132., 135.. 137., 145. lapok megfelelő tételeit.)

történet irója számára? — az avatottak szeme azonnal felismeri.

Nem hagyhatom emlités nélkül, hogy művemhez néhai dr. Fröhlich Róbert számos felvilágositással szolgált; dr. Csánky Dezső becses adatokkal kedveskedett, Pivár Ignácz pedig megkönnyitette a munkámat, különösen a nyomtatás közben fellépett sulyos szembajom alkalmával; miért az illetőknek e helyen is hálás köszönetet szavazok.

De köszönetet mondok Rima-Szombat város képviselőtestületének és érdemes polgármesterének Szabó Györgynek, a kik e könyv megjelenését elősegitették.

Budapest, 1894. okt. 26.

Findura Imre.

Tartalom-mutató.

Lapszám

Bevezetés.

Rima-Szombat története.

I. korszak.

II. korszak.

Ma egészen más viszonyok vannak. A lakóházak száma volt

1870-ben	530	és	4,664	lakos
1880-ban	636	»	4,844	»
1890-ben	1,002	»	5,562	» *)

mi a fejlődésnek és haladásnak kétségtelen jele.

A lakosság száma 1771-ben 2,607 volt
1857-ben 4,363

E számoknál azonban tudnunk kell, hogy az 1771. évi összeirásban csak a róm. kath. és a helv. h. evangelikusok vannak felvéve, mig az ágostai vallásuak, a kik mint jelenleg is jobbára Tamásfalát kedvelik, e tételben nem szerepelnek s azért alapul semmiféle combinatióban nem használhatók, pedig vajmi kivánatos volna tudni, hogy egy század alatt — ily csekély népesség mellett is — micsoda tünetek fordultak elő a népességi mozgalomban, és hogy nagyitva vannak-e azok az adatok, a melyeket még e század derekán is Fényes feldolgozott, ki Rima-Szombat népességét egy 1847-ben kiadott statistikájában 8,133-ra tette, legvalószinübben az egyházi névtárak alapján, községekkel, melyek szerinte oda tartoztak, mert más mint felbecsülés annak előtte nem igen létezett.

Az 1857-iki összeirásban bennfoglaltatik Bakti puszta is, az 1870-ikiben pedig Szabatkát is felvették, mely előbb Tamásfala népességénél fordult elő.

*) A városi összeirás szerint polgári népesség 5,958; katona 409 összesen 6,367 egyén élt.

A polgári népesség 1890. vallásfelekezetek szerint igy oszlott meg: róm. kath. 2,237, helv. h. evang. 1,749, ágost. h. evang. 1,046, izraelita 485 és gör. kath. 31. Tiz évi szaporodás 701 lélek. Karaba szerint 1769-ben az egész ráhói esperességben sem volt 337 róm. katholikusnál több, ebből Rima-Szombat városába csak 40, Tamásfalára 85 és Szabatkára 36 egyén való volt.

A Rima folyó a cserencsényi határból lép át ide s a Szabatka nevü puszta mellett elhaladva a várost Tamásfalától mintegy elkülöniteni látszik, bár a közben eső szigeteken kivül néhány ház a tulsó oldalról még Rima-Szombat városához tartozik. Innen aztán a Rima: Jánosi, Pálfala és Feled községek mellett elsietve, Serkénél keletnek fordul s miután még öt más községet érintett volna, Sajó-Püspöki mellett két ágra szakadva a Sajóba ömlik.*)

Rendszeres meteorologiai észleldéje nincsen. Hamaliár Károly városi jeles gyógyszerész egyébiránt privát-szorgalomból nevezetes feljegyzéseket és tapasztalatokat tett s a melyeket, nem különben a Fábry János főgymn. igazgató-tanárnak a város virányára vonatkozó becses adatait Hunfalvy János lelkiismeretesen kiadta Gömör vármegye érintett monographiájában. Fábry egyébiránt gazdag phito-phaenologiai adatok bir-

*) Findura Imre: A Rima völgye olv. »Földrajzi Közlemények« XVII. évf. Budapest, 1889. 495. lp.

tokában is van, melyeket egykor értékesiteni szándékozik.

Rima-Szombat város történetének felosztása.

Azon korszakok szerint, a melyeket a város történetében leghatározattabban körvonaloznunk lehet: Rima-Szombat multját négy főcsoportra különithetjük el.

I. Elő fogjuk adni a város keletkezésére vonatkozó barbárkori homályos, itt-ott a mesével összeolvadt gyér adatainkat, majd a melyek a kalocsai érsekség idejében az Árpádházból származott királyok uralma alatt 1241-ig terjednek, mikor a Sajó melletti tatárdulás alkalmával végképen elpusztult.

II. Földes urának Széchy Tamás erdélyi vajdának intézkedéseitől kezdve a XVI. század első tizedéig, azaz mikor 1506-ban a város tüzvész által földig porrá és hamuvá égett, kiterjeszkedvén a város jeles kiváltságaira; ezt követi

III. a megpróbáltatások korszaka, a török hódoltság és vallási villongások 1553-tól II. József kegyelmes leiratáig; végre

IV. a felvilágoltság százada 1768-tól korunkig.

Rima-Szombat története.

I. KORSZAK.

1. A történelem elötti idöszak.

a) Történeti és régészeti adatok.

Az a kérdés, hogy kik laktak Gömör- és Kis-Hont vármegye területén, abban az időszakban, a melyben a honfoglaló magyarok hazánk területére bevonultak, még mindig élénken foglalkoztatja a történetirókat.

Puszta föltevésnél egyebet mi sem állithatunk. A celták, a kik Krisztus születése előtt a III. században ismeretesek voltak, a nagy népvándorlás korában nemcsak hazánk területét özönlötték el, hanem Ausztriát és Felső-Italiát is, s az Alduna mellékéről nyomultak Kis-Ázsiába s ott királyságot alapitottak. Európában maradandó birodalmat nem tudtak alkotni s mint önálló nép csakhamar letünt a történelem szinpadáról.

Valamint a celta, ugy a markomann-néptörzs is az indogermán népcsalád tagja volt, s Krisztus születése előtt a 10-ik év táján tartózkodott a boiok földjén. Krisztus születése után 88-ban már a dákokkal és quádokkal egyesül

s visszaveri Domitián római császár seregeit s 174-ben a markomannokat és a quádokat leigázták; a markomannok ugyan négy esztendő mulva ujra betörtek Pannóniába, a mai Magyarország Dunán tul fekvő részébe, békét is kötöttek Commodus császárral, azonban a IV. században nyomuk veszett, mig szövetséges társuk a quadnép a bajor törzsbe olvadt s négy száz esztendőn keresztül lakott, hol felváltva, hol összevegyülve a markomannokkal Morvaországban, a mely föld ha talán nem is terjedt egészen idáig; de a legnagyobb valószinüség szerint, mégis a quádokkal volt benépesitve; a mennyire tudniillik a mai Kis-Hont területén lakóhelyekről beszélhetünk.

Hogy a mostani Rima-Szombat területén hajdan barbarok laktak: a fölött vitatkozni fölösleges; sőt az is bizonyos, hogy e föld legrégibb lakói germanok lehettek, miután ez a nép üzte a népvándorlás korában rendszeresen a bányamüvelést s ha helylyel-közzel a scythák háborgatták volna őket, ugy ezek a sarmaták lehettek, a kik Herodot görög iró állitása szerint a mostani Oroszország délkeleti sikságairól vándoroltak ide; a turáni népcsaládhoz tartoztak s ezekből váltak ki a maeosok, alánok, roxolánok, jazygok vagyis a jászok.

A Don és a Duna közti nagy térség hajdan nagy és számos villongás szinhelye volt; az alánok 375 körül a hunok fegyvertársaiul

szegődtek s elpusztitották a keleti góthok királyának, Hermanrichnak országát s ahhoz az áramlathoz csatlakoztak, a mely mindinkább nyugat felé tartott.

Hazánk területét 568—803-ig már az avarok lakták, ugy azonban, hogy a csapatokban töméntelen bolgár, gepida és szláv elem is alkalmazást nyert; ezek multja azonban annyira homályos, hogy még az avar khaganok nevéről sem számol be a történelem, A verdüni szerződés emlegeti az »avar« azaz »hun« birodalmat, de a IX. században az avar népnek már se hire se hamva, a mint ezt Nestor megjegyezte.

A magyar nép bizonyos Gemel sarmata király vagy hadvezér emlékét mai napig megőrizte s azt hiszi, hogy Gömörvármegye a nevét tőle nyerte volna. Kerestük Gemel-t W. Pape nagy munkájában, ott azonban tetteit, sőt emlékét sem találtuk megörökitve.

A Rima-Szombat város eredetére vonatkozó eddig ismert történelmi adatok és hagyományok semmi biztos és bizonyos alapot nem szolgáltatnak a buvárlatoknál.

Enyhe égalja s kedvező geographiai fekvése, mindenek fölött azonban az itt talált régészeti leletek kétségtelenné teszik, hogy e város jelenlegi fekhelyén már a legrégibb időkben embereknek kellett élniök és szerepelniök.

Kollár Sámuel a város keletkezését az Árpád előtti időkre vezeti vissza, a midőn verett

pénznemek még nem voltak s a megégetett halottak hamvait urnákba helyezték el.[1])

És e tekintetben különösen becses adalékot képeznek azon tárgyak, melyeket az uj megyeháza déli oldalán az 1867-ik év jun. 6-án Sztelkovits István felügyelete alatt ásták ki a kapu előtt 7 lábnyi távolságban a faltól és 5 lábnyi mélységben a földben. Az itt talált bronzeszközök elhelyeztetése bizonyos rendben történt, a menynyiben az a kardalaku 6 darab fegyver keresztben volt egymás fölé rakva s csak azután volt a többi tárgy, különös nagyságu tekercsek, de nem fibulák, reá téve, miről az orvosok és természetvizsgálók XII. vándorgyülése alkalmával érdekes jelentés foglaltatik ezen gyülés munkálatainak 1868. évi Pesten kiadott nagy művében, a honnan kivált a szakértői jelentés 8-ik pontja érdemli meg figyelmünket, a mennyiben egy fekete agyagból készült, minden ékitmény vagy felirat nélkül való hamvvederről is van szó, a melyben elfeketedett csontok találtattak, miből két darabot vizsgálat alá is vettek.[2])

Gyárfás István, a ki a »Századok« 1867. évi I. évfolyamában szakszerüen értekezett a régiek temetkezési helyéről és a sirokban talált római és barbár urnákról, fegyverekről és egyéb tárgyakról, a tőröknek keresztben való elhelye-

---

[1]) Kollár: »De origine et situ terrae Kis-Hont.« 10. lp.
[2]) »A magyar orvosok és természetvizsgálók munkálatai.« Pest, 1868. 401. l.

zéséről nem szól semmit s csak a tekintetben köti le figyelmünket, miszerint Magyarországon sok ilyféle halom találtatott kőszobrok nélkül, azonban, hogy ilyenek fölött szobrok létezhettek, nemcsak a szászhalmi ásatások bizonyitják, hanem a különféle okmányokban előforduló kifejezések is »statua lapidea« quae dicitur Bálvánkő stb.[1])

Itt hasonló szobrocskáknak vagy bármiféle kőrakásoknak sincs semmi nyoma s meglehet, hogy valamint a pilini és ipoly-pereszlényi lelet, mely a rima-szombatival egy vármegyében, Hontban feküdt, ugy ez is hasonlóképen megfosztatott a hosszu évezredeken keresztül minden jelre mutató ékitményeitől.

Kollár és Tomásik szerint e vidéken a hamvvedrek számára készült sirhantok nem lehettek ritkák; hajdan sok urnát ástak itt ki, de a dologhoz mitsem értő szántóvető emberek, ha véletlenül rá is bukkantak ily fazekakra, azokat rendesen összetörték s boszankodva dobták el cserepeit, a melyeknek öble nem rejtett számukra kincseket.

Ha igaz, hogy a hullák megégetését a régi népek csak háborus világ alkalmával gyakorolták, akkor Rima-Szombat sikjain hajdan csatákat vivtak, talán még előbb, mint a hogy hiszik,

---

[1]) Olv. Henszlmann székfoglalóját a góth művészetről 1874. »Értekezések a tört. t. köréből« III. köt. 6. sz. 15. és köv. lp.

miszerint Krisztus után a VI. században a longobardok is tanyáztak volna itt.[1])

A történetirónak positiv adatok hiányában ily messze századok viselt dolgai megitélésében igen ovatosan kell eljárni s mi még a rómaiaknak itteni uralmát is csak a valószinüség jellegével merjük felruházni, jóllehet nem a panslavismus felé hajló viszketeg birta rá Kollárt, hogy Rima-Szombat nevét a tót Rim-Szudok szóból származtassa, nyoma van e névnek Pray szerint sok olyan oklevélben, a mely hajdan a kalocsai érsekség uradalmaihoz tartozott és mint alább látni fogjuk e város is éppen egyike volt azoknak.[2])

Ha valamikor a longobardok is tanyáztak volna e város területén a Krisztus születése után 568. előtt történhetett; a longobardok ugyanis alig ötödfél évtizeden keresztül tartózkodtak Magyarország sikjain; innen a góthok birodalmának elfoglalása végett Italiába nyomultak, ott megalapitották a longobardok országát s az általuk lakott Pannoniát pedig szövetségeseiknek az avaroknak engedték át, a kik előbb már Dáciában tartózkodtak s azt egész a Tiszáig megszállva tartották.

A longobardok szomszédságában voltak a svévek, a kikről azt hiszik, hogy a régi quádok maradékai voltak. Ezek a Dunától éjszakra s a Garam vizétől a scyrrek és szarmaták közt fog-

---

[1]) Kollár: i. m. 42. l.

[2]) Pray: »Specimen Hierarchiae Hung.« II. r. 31. lp.

laltak helyet. Jordanis az ország határait is körvonalozza;[1]) de hogy erre súlyt fektetnünk lehetetlen, kimutatja Borovszky Samu: »A longobardok vándorlása« czimü értekezésében.[2])

A longobard elem a magyar államélet semmiféle mozzanataira sem hatott; ha valami ugynevezett longobárdság mégis feltalálható volna: az legfeljebb mint olasz került ide az Árpádházi királyok idejében a dalmát városok közvetitésével.[3])

Hogy Augustus, Antonius és Aurelius korából érmeket is találnak itt, az tény; azonban csak mély sajnálkozással jegyezzük fel, hogy e tekintetben minden megbizható adatok hijával vagyunk. Néhai Csesznok Pál házának alapárkaiban Miks Ferencz épitész nem egy quádrigát talált. A mi azon pogány szokást illeti, hogy az emberek a holtakat minden egyházi szertartás nélkül ligetekbe ásták el, s források és kövek választattak ily czélra, Tomasik állitása szerint Gömör vármegyében egész a XVII. századig meg volt s ő 1643 és 1653-ból két ilyen esetet tud, melyekben a gömöri esperesség sulyos büntetést szabott azok fejére, a kik a pap segédkezését ily szertartásoknál igénybe veszik. Országos törvényeink eddig a Szent-László I. k. 22. ismerték ilyen törvénynek, s mint ezt a tények bizonyit-

[1]) Jordanis: De Gotth. orig. 55.

[2]) »Századok« XIX. évf. Budapest, 1885. 660. lp.

[3]) »Nyelvtud. Közlemények.« Szerk. Hunfalvy Pál XII. köt. Budapest, 1875. 80. lp

ják, hasonló tilalmakra még századok mulva is volt szükség.

Sasinek nem hiszi, — némi ellenmondással a magyar történetirók, de különösen magának Anonymusnak adataival szemben — hogy Gömör vármegyét talán csak Kis-Hontot, Bors vezér hóditotta volna meg, hanem, hogy az csak 1009-ben jutott szent István uralma alá; mi e kérdés eldöntését hivatottabb toll számára tartjuk fenn, abban az egyben hajlandók vagyunk igazat adni neki, hogy a tótok azért vonultak mindig feljebb és feljebb a harczias magyarok elől a kishonti hegyek közé, hogy szántóföldeiket ősi szokásuk szerint háboritatlanul szánthassák, vethessék.

Járt-e valamikor Szent István városunk területén? ki nem puhatolhattuk: István ugy szólván egész életét Esztergomban töltötte, hadat viselt Erdélyben, Moldvában. Országgyülést tartott Győrött és Tolnán, megfordult Mosony vármegyében; de hogy Kis-Hontban lett volna ismeretlen adat.[1])

A monda szerint Szent István az országot nemcsak megismerés, de a keresztény hit terjesztése czéljából is összejárván, maga oktatta és keresztelte a népet, s midőn a Rima mellé éppen szombatnapon érkezett volna, az itt fekvő Kis-Kút, Csurgó és Zuhatag (költői hangzásu nevek) lakói a jósok és táltosok szertartásai mellett

---

[1]) Ráth Károly: A magyar királyok és erdélyi fejedelmek hadjárati, utazási és tartózkodási helyei. Győr, 1867. 1. lp.

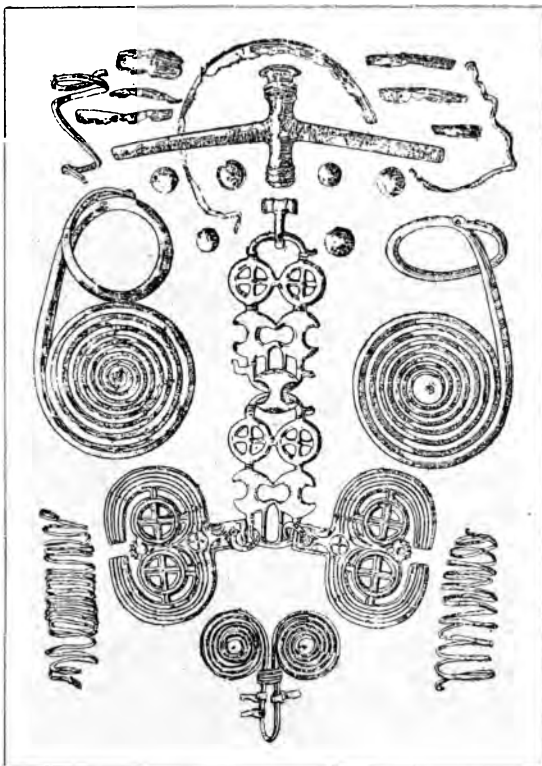
várták az állatok beleiből jövendölt események kihirdetését, midőn kiséretével a király meglepte s kegyeivel és váratlan megjelenésével oda hatott, hogy ez áldozat lőn utolsó, a melyet Hadurnak bemutattak s a szent Háromságnak emelték fel oltáraikat, a melynek emléke nemcsak a nép közt élénk emlékezetben van, hanem a későbbi templomuk is ezen egy igaz Isten tiszteletére lőn felszentelve s azt a keresztelő medenczét, a mely kőből kifaragva a róm. kath. templomban mai nap is látható, állitólag még a pogány magyarok megkeresztelésénél használták.

E kőmedencze rajza a »Magyarország és Nagyvilág« 1867. évfolyamában Telepy Károly ónja után a rima-szombati bronzkorszaki tárgyak rajzával egyetemben megjelent s mindenesetre ritka becsü ereklyét képez, bár egyszerü darázskőből van.

Mikor 1882-ben Rima-Szombatban régészeti kiállitást rendeztek, dr. Hampel József az egyes tárgyakat beható tanulmányozás alá vette s különösen a pokorágyi, aggteleki, sajógömöri és rimaszombati történelemelőtti emlékeket emelte ki. Voltak azok közt bronzkardok, két gyilok, lapos, peremes és tokos vésők stb., minőket más tájakon is találnak; de a mi különösen feltünt, harminczkét bronzgyöngy, minőt annak előtte nem látott; egy spiralis oly kicsi átmérővel, hogy legfeljebb az ember ujja fért el benne, nem pedig a kar, mint a hogy azt eddig felfogták.

A rimaszombati leletet dr. Hampel valóságos bronzkori kincseknek nevezi s azokat két kötetes nagy munkájában kellő alapossággal méltatta is; valamennyi tárgy közt legérdekesebbnek tartja

A rimaszombati bronzkori kincsek.

azt a két, korongos tekercset, melyek egy közös huzalból indulnak ki, a sodrony dupla szárát karika tartja össze, s ez alatt mindegyik száron apró pléh foszlányok; sajnos, hogy csak töredék

maradt fön, mert ha a tárgy el nem pusztul, mindenki azonnal reá ismert volna, hogy az diadema volt; olyan minő az Ipolyi gyüjteményében is helyet foglalt, s a minő a nemzeti muzeumban is van kettő.[1])

A rimaszombati leletet, melynek egyes példányaiból tárgyak a gömörmegyei muzeumban is el vannak téve, a Régiségtár I. termének XV. tábláján szemlélhetjük.

b) Ethnographiai adatok.

Népünk legrégibb nyelvi hagyományait a magyarság alakulásának kezdetével az ethnographusok az ugorságban keresik. A magyar nép a létezésről s a világról alkotott legelső felfogását állitólag ugor forrásból nyerte; testének, az emberi test részeinek nevei, az ősállapotokat jelző fogalmai, az ugor nyelvekre vallanak.[2]) De az általánosságoktól eltekintve mi sem érdemel annyira figyelmet, mint az Ukkon vagy Ukko finn mythologiai szónak s az »Ukkon vagy Ukko pohara« értelmezésének sajátossága Rima-Szombat városának XVII. századbeli jegyzőkönyveiben.

Ukko a finn hitregében a fő vagyis az öreg isten személyesitése volt, a kihez Väinämöinen, az első kalevalai hős szokott imádkozni, vala-

---

[1]) Dr. Hampel József: A bronz-korszak Magyarországon. Budapest, 1892.

[2]) Beöthy Zsolt: A magyar irodalom története. Budapest, 1893. 15. lap.

hányszor segitségért hozzá folyamodott.[1]) Igy a nemzeti epos második runájában:

„Oi Ukko ylijumala,
tahi taatto taivahinen,
vallan pilvissä pitäjä,
hattarojen hallitsia!" stb.

magyarul:

„Oh Ukko te legfőbb isten
Atyánk fönn a magas égben
A felhőket féken tartó
Szélvészeken uralkodó!" stb.

majd arra kéri az istent, hogy a fellegek közt gyülést tartván, adjon a sugarak közt tanácsot, napkeletről felhőt, éjszakról zord időt, déli tájról esőt hintsen, mézet a fellegekből, a kelő árpára sarjadozó vetésre, ugy hogy miként Agricola Mihály felemliti, ha a finnek a tavaszi vetést elvégezték »Ukko poharát« itták, mely rendszerint tavaszi ünnepeken szerepelt.[2]) Minő volt ez az ugy nevezett Ukkon pohara? minők voltak a hozzá kötött jogi momentumok? a közelebbi adatok hiányzanak.

Vámbéri nem tartja megbizható eljárásnak, ha az ukkon szóból mindjárt mythologiai hasonlatokra következtet az ember. Szerinte az altáji népek kudaj-on kivül, mennyben lakozó főbb istent is ismertek, a kinek neve abiast s tangri-n kivül az uigurok a legfőbb istenséget Okan csagataj nyelven ogan szóval is jelölték; szerinte a

[1]) »Nyelvtud. Közlemények.« Pesten, 1868. VI. köt. 341. lp
[2]) Ugyan ott 3. füz. Pesten, 1868. 341. lp.

török okan, ukan az ok, uk, érteni, tudni tőszótagból származik, s szóról-szóra annyi mint a mindentudó, s Hunfalvy Pálon kivül más tudósokra hivatkozik, a kik szerint az uccon szót a latin »usu capionis« szó rövidítésének tartották,[1]) a rimaszombatiak szerint eleik régi élő törvényének vagy szokásának »loci consvetudo approbata« értelmében.

A formula 1679-ig állott fenn azon innnen a »tudomány« szó, előbb ritkán, majd gyakrabban az »áldomás« szóval van kicserélve, bár a tudomány-pohár szó még 1711-ben is előfordult.

Rima-Szombat városának 1625-től 1700-ig terjedő időszakából a városi jegyzőkönyvekben mintegy háromszáz olyan szerződés van beigtatva, a mely e tekintetben bő adattal szolgálhat, a hol ilyen forma kitételek fordulnak elő.

1. Elmondatván a dolog egy örök áron eladott házról, igy következik a szöveg „melynek nagyobb bizonyságára előttünk a tudomány pohárt feladván és az evictiót magokra vállalván minden legitimus impetitorok ellen, nem lévén pedig senki ki ellenezte volna azon házat.[2])

2. Egy másik szerződésből „nagyobb bizonyságért a tudomány pohárt felhozatván és mindakét részről a legitima evictiót magokra vállalván, senki penig nem lévén ellenkező.“

---

[1]) Vámbéri: A magyarok eredete Budapest, 1882. 369., 553., 610.

[2]) Városi jkönyv 18. lp.

3. „Anno 1630. jan. 29-én Városunkban lakos Süveges János az Ujvárosban lakó adta el házának az felét az Bács János veje Varga Andrásnak ötven forintokon, az melynek tudomány poharát hozta Todor István."

4. „Városunkban lakos Széki Márton vette meg az ujvárosban lakozó Bács János házát örök áron, mely dolognak Szabó Márton és Sarnei Mihály tudomány-poharát hozták."

5. „... melynek tudomány poharát is meghozták, senki mielőttünk ellenzője nem lévén."

6. „... Melynek nagyobb bizonyságára városunk szokásos törvényei szerint tudomány-pohárt is küldött."

7. „..., melynek nagyobb bizonyságára t.-pohárt is küldött a városházára."

8. „..., melynek nagyobb bizonyságára városunk szokásos törvénye szerint tudomány-pohárt is hoztanak, senki ellenzője nem lévén.[1])

Hogy ezen kifejezések a jogász-életből a közéletbe is átszármaztak: mutatják a rimaszombati ötvös czéh 1654-iki jkönyvei, ugy szintén a csapó czéh 1656. gróf Forgách Ádám nógrádvármegyei főispán által megerősitett alapszabályai.[2])

Azt, hogy ezen tudomány-poharat nem egyedül Rima-Szombat városának régi szokása nyomán »adták meg« a szerződő felek; mutatja, hogy az a hegyaljai oklevelekből is ismeretes; előfordult

---

[1]) Városi jkönyv anno 1656. 434., 474., 476 lp. — »Ellenőr« 1877. évf. ápr. 7-iki 95. szám.

[2]) »Századok« XI. évf. Budapest, 1877. 418. lp. — Értekezések a ny. és szépt. o. köréből VII. köt. VI. sz. 14. lp.

Mádon, Tályán, Szántón, Ráskán és Miskolczon; sőt Füzéren azt »kötő-pohárnak nevezték, hanem megtartották azt a rozsnyai 1574. évi alapszabályok 57. és az 1603. évi alapszabályok 49. pontjai adás-vevéskor pedig »nehogy abból később viszály támadjon; ki az ellen vét, szigoruan megfenyitendő.« A jogügyletet a városi tanács tudtával intézték el s az alkut jegyzőkönyvbe igtatták »Item den 21. tag Januarii hat der ehrbahr Herr Bonaventura von Kasch zu wissen gethan auf die obere Mühl, dass er seine Gewerken Wolf Unger von Wien und Jonas Schoch drauff haben fl. 105« — irja a rozsnyai városi számadáskönyv 1566-ból.[1])

Mint figyelemre méltó adat emlitendő, hogy a nép a régi időben épp ugy mint az akkad nyelvben nálunk csak ötig számlált, ki hatot mondott az öt még egyet, a ki hetet mondott az ötöt meg kettöt és igy tovább: ugy, hogy az a ki árujára alkudott akként kinálta hajdan azt, hogy kell-e, vagy elviszi-e ötért meg négyért; no kell-e ötért meg háromért és igy tovább.

A város maga hét községből alakult össze s a hét darab árunak a neve »kötés« volt.[2]) Igy maradt fenn annak emléke különösen a böröknél, a melyek valamikor, midőn őseink csere-

---

[1]) Mikulik József: Magyar kisvárosi élet 1526—1715. a 100. lp.

[2]) A régi magyarok a számlálásban állitólag a hetes számrendszert használták.

kereskedést üztek, pénz gyanánt is kerültek forgalomban.

Megemlitendőnek tartjuk végül a régi rimaszombatiak egyszerü erkölcsét, szokásait a közélet valamennyi megnyilatkozásában.

E tekintetben még igen sok volna a tenni való. Valahányszor Biborban született Konstantin munkája kerül kezünkbe [1]) mindannyiszor eszünkbe jut egy fejezetéről Herodotos állitása, hogy a scythák valahányszor utaztak sátor alá bujtak s kendermagot szórtak a tüztől izzó kövekre, gőzt csináltak s igy párolták magokat, a császár turk (azaz magyar) fürdőt ugy nevezett csergát használt, mely egy vörös kordovánból készült tömlőből állott s abban fürdőzött. A rimaszombatiak közt még az ötvenes években is el volt terjedve a szokás, hogy a cserző-varga kádjában cserlében fürdőztek s a népéletnek a folyó század első felében is sok olyan jelenségére emlékezünk, melynek fejtegetését és magyarázatát avatottabb kezekre vagyunk kénytelenek bizni.

Azt, hogy a legtávolabb eső és legheterogenebb elemek mythologiájában mennyi közös elem van, igen jól tudjuk, azért nem is kereshetjük miféle vonások csusztak bele a pogánykorból a kereszténységbe, de oly adatokat, a mely a velünk szomszédos népek társadalmi és cultur-történeti életében fel nem találhatók, kötelességünk

---

[1]) Magyar akad. Értesitő a philosophiai, törvény és történettudományi osztályok közlönye Pest, 1860. I. köt. 160. lp.

registrálni és a feledékenység homályából kiemelni.

2. A Rima neve mint folyóé.

A Rima folyóról némelyek azt tartják, hogy szláv, mások hogy olasz eredetü névvel bir. Csehországban Budweishoz közel egy község neve Rimau; ugyancsak igy hivnak egy községet Morvaországban is, Trebitschről nem messze. Azok, a kik azt hiszik, hogy a Rima nevet Giskra idejében adták a folyónak: tévednek, miután azt már a XIII. században ismerték. Abban a határjárásról kiadott jelentésben, melyet 1298-ban az egri káptalan küldött III. Endre királyhoz e folyóról az áll »Primo incipit iuxta fluvium Ryma, in quodam loco Halasuka pathaka vocatum (igy) vbi in parte occidentali sunt due mete terree de nouo erecte — — — etc. vagyis, hogy a három ágból eredő folyó Rimócza és Kechege környékén részben Haluska-patak néven volt ismeretes.[1]) Olaszországban Rima San Giuseppe egy novarrai község neve, a varallói kerületben; Rimac folyó viz Peruban, Rimasco község neve Olaszországban, Rimatara sziget az atlanti Oceánban, Rimay és Rimaucourt francziaországi községek nevei; a mint azt a nagy nevü Ritter feljegyezte.[2])

Mikor Hunfalvy Pál a vogulok földéről

---

[1]) Árpádkori Uj Okmányt X. köt. 317. lp.

[2]) Ritter's geogr. stat. Lexikon, Leipzig 1883. II. köt. 496. lp.

haza tért: Enning, Ol's, Szob és Munkesz helység nevekre vonatkozólag azt jegyezte meg, hogy azok ugy hangzanak, mintha csak egy magyar helység névtárból volnának kiirva s ezek ellenében Ritter több Előázsiában fekvő magyar hangzásu s mai napig fennálló község nevéhez e szavakat fűzte: »Ein Name der an die berühmten Madjaren Feste Munkatsch erinnert«[1]) ilyenek Rima, Szaard, Tape, Tariana, Tarna, Tiba, Zalka, Zardavar és igy tovább.[2]) Név, a mely a magyarok hires várára emlékeztet bennünket, a mely benne van a régi assyrok és babyloniaiak ékirataiban, benne van az ó-szövetség könyveiben, a traditióban, a mesében, de benne él a történelem szellemében is.

A bajai uradalomban egy puszta neve Rima[3]) ennek azonban semmi különös jelentősége nincsen.

3. A Rima mint várispánság.

A vármegyék alakulásakor voltak polgári és voltak katonai szervezettel ellátott kerületeink. Azt, a földterületet, melyet a vármegye területéből hasitottak ki, s alakitottak át: a várjobbágyság birta, s mely a várat fenntartá, iparral földmiveléssel foglalkozott s polgárilag és katonailag a várispántól függött.[4])

---

[1]) Ritter's Ásia VI. köt. 2. rész. 148. lp.

[2]) Hódoly László: »Adalékok a magyar nemzet eredetének kérdéséhez« (Pozsony sz. k. város vegyes vallásu főreálisk. 188⁴/₅. évi értesitője) 11. lp.

[3]) Rupp: Magyarorsz. helyr. tört. IV. köt.

[4]) Akad. Értesitő 1893. (szept) 45. füz. 511. lp.

Hont vármegye hajdan két darab földterületből alakult, melyek más, közbeeső vármegyék által voltak egymástól elkülönitve. A kisebb egykor mint Ryma várispánság szerepelt s csak idő jártával lőn Kis-Honttá Rima-Szombattal, mint székhelyével, mely Nagy-Honttól mintegy öt mértföldnyi távolságra feküdt.[1])

IV. Béla korában Vancha István kalocsai érsek az ide települt bányászoknak s polgároknak 1268-ban kiváltságokat adott s ez oklevélben a föld a folyó partján már »Comitatus de Ryma« gyanánt szerepel, melynek jelentékenyebb városát Rima-Szombatot 1334-ben cserélte el László kalocsai érsek szerém- és bácsmegyei birtokokért s Nagy-Hont vármegyébe kebelezték bele.[2])

Hogy a Rima folyó körül a XIII. században több birtok jelentékeny szerepet játszott mutatja a bányászoknak osztogatott szabadalom-leveleken kivül az a zálog-levél, a mely a szent Mihályról nevezett erdélyi káptalan előtt az 1280. esztendőben kelt s Mathias Comes és Baxa közt akként állapittatott meg, hogy ha Baxa és fitestvérei nevezett birtokokkal nem volnának meglégedve, más birtokokat engedjenek át neki a Rima mentében Mátyás és fitestvérei mindkét rész-

---

[1]) Bél: Notitia Hung. novae Tom. IV. 528. és 740. lp. »Századok« 1873. évf. 533. lp.

[2]) »Századok« VI. évf. Pest, 1872. 533. lp. — Fejér Codex Dipl. VIII. vol. 5. 216. lp.

ről kiküldendő két-két becsületes és szakértő férfi közbenjárása mellett. [1])

4. Rima-Szombat elnevezése.

»Comitatus de Ryma« várispánság — mint láttuk — a Rima vizétől nyerte a nevét, melyben két városon: Rima-Szombaton és Rimabányán (Bana) kivül számos helység találtatott, mint a két Pohorágy, Majna (talán a mai Majom?) és mások.[2])

A Rima szóval összekötött Szombat név az »Árpádkori Okmányokban« már 1270-ben előfordul,[3]) hogy az ott előforduló Zumbat, Zumbath és Zumbothely egy és ugyanazon község, possessio, cum communi descensu archiepiscopi Colocensis et Bachiensis; vagyis a néhai kalocsai érsekek szállása volt-e? — vitás.

Szombatnak mint a pihenés napjának bibliai eredete fölött értekezni szükségtelen. Már az Érdy-Codexben olvasható, hogy »Vala egy embör, ky az zombatot zyz Marianak tyztessegeere meg zokta vala beytelny«. A szombat mindig a hetedik nap volt ugyan, azonban megjegyzendő, hogy a Sabath zsidó szó első és utolsó betüje az *s* és *t* egészen más, mint az, a mely a szambatjon szónak vagyis a hetednapi munkatilalom eszmé-

---

[1]) Fejér: Cod. Dipl. Budae, 1830. V. köt. 3. rész 52. lp.

[2]) Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék I. köt. Budapest, 1880. 8, lp.

[3]) Wenzel: Árpádkori Uj Okmánytár XII. köt. 34. lp.

jének megfelelő szó alakjában található.[1]) Szombatjon egy középázsiai folyóviz neve volt, mely a Himalaya lejtőjéről nyugat felé tartott s arról volt nevezetes, hogy mig a hétnek hat munkás napján rendkivül nyugtalan háborgott s önmaga emelte partjait azokból a nehéz kövekből és fatörzsekből, melyeket hullámai a hegyről lehengeritettek, addig a viz sabesz-napon pihent.

Zsidó útleirók terjesztették ezt a legendát azon időtől fogva, melyben Szalmanasszar kora óta az elveszett tiz zsidó törzs felkeresése körül fáradoztak.

Hogy a Szombathely elnevezést a pihenőnek kiszemelt község megjelölésére használták: mutatja Vas vármegye székhelyének a példája, a hol Savariát — a régi Szombathelyt — hasonlóképen nevezetesebb emberek nyári lakásai ugy nevezett villái vették körül, ilyen volt a mostani Narai, valamikor »villa Neronis« a mostani Septe »villa Septimi«, a mostani Herény »villa Herenii«, községek neve a város tájékán.[2])

Rima-Szombat a XII. században »Zombathely«, »villa Stephani«, »Istvánfala« németül »Steffelsdorf« nevet használt, mely utóbbi elnevezés még a XVI. és XVII. századokban is

---

[1]) Schrader: Die Keilinschriften und das A. T. Gieszen, 1872. 247—248. lp.

[2]) Kunc Adolf: Szombathely — Savária — rend. tanácsu város Monographiája Szombathely, 1880. 49. lp.

közkelettel birt, mint ezt Csetnek városának 1583—1631. évi számadás könyvei mutatják, a melyekből világos, hogy a nép a Dobsinán mai napig megőrzött német tájnyelvet használta; igy volt abban Eltsch (Jolsva), Steffensdorf (Rima-Szombat) Rauschenbach (Rőcze) Schwarzeisen (Fekete patak) Peter Matzdorf (Petermány) Rekenendorf (Rekenye) Neundroff (Igló) Bredersdorf (Berdarka) és igy tovább.[1])

Azok a combinátiók, melyeket Kollár a Rim-Szudok vagyis a római törvényszék kimagyarázására használt: erőltetettek, legalább előttünk ugy tünnek fel azok.

5. Rima-Szombat mint bányaváros.

Gömör- és Kis-Hont vármegye területének azon vidékeit, a melyeken a nép bányamüveléssel foglalkozott a Bebek és a Csetneki család birta; de terjedelmes birtokai voltak itt a XIV. században a kalocsai érsekeknek is, különösen a Rima-völgyében, a hol már a XIII. század közepén a mai Rima-bányától nem messze a Szinecz-hegyen gazdag aranybányát nyitottak. Az ide települő népet nevezte el István kalocsai érsek »hospites nostri de auri fodio a Rymua« a kiknek 1268-ban az akkoriban szokásban volt

[1]) Mikulik József: Magyar kisvárosi élet 1526—1715. Rozsnyó, 1885. 35. lp.

városi jogositványokat adta, melyet később, mint látni fogjuk még adóelengedéssel is tetézett.

Külföldi vagy magyar eredetü nép foglalkozott-e itt a bánya-miveléssel? — határozottan meg nem mondhatjuk. Pulszky Ferencz azokra a bronce-tárgyakra, melyeket itt a f. század hatvanas éveiben találtak azt mondta, hogy azok tiszta rézből állanak s nincsenek ónnal vegyitve, miért is nem hiszi, hogy azokat más tájékról hozták volna ide; ellenkezőleg azt véli hogy azokat a bronce-korszak idején igenis itten gyártottuk volna és hogy itt valamikor rézbányászatnak kellett virágoznia. A gömöri vashegy gerinczén látható számtalan salakhalom arra enged következtetni, hogy azok bizonyos primitiv (bánya) technika nyomait viselik magukon.[1])

Foglalkoztak-e őseink bányászattal s kohászattal? — könnyen feltehető. Hogy a régi bányászat nyomai Közép-Ázsiában is feltalálhatók voltak, melyeket »csúd bányák« neve alatt ismertek igazolja Béla király névtelen jegyzője. Különben a vámszedési tariffák, a különféle privilegiumok, ötvösök, szénégetők, favágók, fuvarosok létezése mind oda mutatnak, hogy mi magyarok már az Árpádok korában nagyobb mérvű bányászattal dicsekedhettünk.[2])

Rimabánya városáról egyébiránt már Bartho-

---

[1]) Liszkay Gusztáv szerint Péch Antal »Bányászati és kohászati lapjai« II. köt. 1869. a 62. lapon.

[2]) Anonymus B. R. N. I. fejezet,

lomaeides emlitette, hogy az egyike volt Kis-Hont vármegye legrégibb helységeinek, s eredetét kétségen tul a bányászoknak köszöni; a falu egyébként nem ott állott, a hol most fekszik, hanem valamivel feljebb s nevezetes városi jogokkal dicsekedett.[1])

Mikor a rimabányai termékek kiapadtak, azt az ajnácskői vár tartozékai közé osztották, mint ezt Palóczi György esztergomi érsek számára Albert királynak egy 1439-ből származó okirata bizonyitja,[2])

A magyar tudományos akadémiában van egy térkép, mely Magyarország területét az Árpádok korából kézi rajzban tünteti fel, a melyen a mai Rima-Szombatot Villa Sancti Regis, az az Szent (István) király falujának irja a rajzoló[3]) s ez tökéletesen egybevág Thuróczy Krónikájának azon állitásával, mely szerint egy helység villa, a melyet szent királyunkról Istvánról neveztek el, közel feküdt a mai nógrádvármegyei Losoncz városához.[4])

6. Rima-Szombat története a kalocsai egyházmegye fennhatósága alatt.

Általános hiedelem szerint Rima-Szombat hét egymáshoz közel fekvő kis község egyesülése folytán keletkezett.

---

[1]) Bartholomaeides: Cottus Gömöriensis. Leutschoviae, 1806. 489. lap.
[2]) Wenzel: A bányászat kritikai története, Budapest, 1880.
[3]) Husz Samu: Magyarorsz. és tartom. tört. térképe 1865.
[4]) Thuróczy: Chronicon Hung. P. IV. cap. 48.

Tanuságot tesznek róla történészei is, tudni illik azok, a kik jogosultnak tartják Istvánfala elnevezését s azt a kalocsai érsekség idejéből a mai nap is ismert német Gross-Steffelsdorf megfelelő magyar nevének lenni állitják.

Mi Bél Mátyással tartunk, a ki »Notitia Nova Hungariae« czimü müve IV. kötetében a Thuróczy-Chronica nyomán határozottan oda nyilatkozik, hogy a Szombat név onnan ragadt a városra, hogy a vásáros helyek, a szombat napokon tartott összejövetelek miatt »Szombathely« név alatt jönnek elő az egész országban s hogy I. Béla királynak e rendelete létezett. Thuróczyn kivül Bonfini Antal is bizonyitja s maga Bél nemcsak Nagy-Szombat város történetében, de Szombathelyében is érvényesitette.

Meglehet, hogy idővel a Rim-Szudokra vonatkozólag világosabb adatoknak is nyomára jöhetünk, addig be kell érnünk a Pray feljegyzéseivel, a ki »Specimen Hierarchiae Hungariae« czimü munkája II. részének 30. és köv. lapján irja:

»Olim amplissimos fundos Archiepiscopatus Colocensis habuit; hos ut in variis Regum litteris consignatos reperi, his adnectere visum est.« Istvánvölgye, Pálfölde, Rimszudok... Rursum in aliis litteris »Szallgho, Csokás, Szőllős« a kalocsai érsekségnek valamikor terjedelmesebb fekvőségei voltak; melyeket a királyok különböző okirataiban feljegyezve talált, melyek ugy látszik csatoltattak. — Előbbeni nevek

után Gömör, az utóbbiak szerint Nógrád helységeire ismer rá az ember.

De aztán az Istvánfala elnevezés csak is az 1507. évben megtörtént egyezségre vonatkozik s nincs lehetetlenség benne, hogy Istvánfala a Praynál emlitett »Istvánvölgye« s a villa Stephani, a rima-szombati várkastély volt, a mely régi nevén »Rim-Szudok«, és igy létezhetett mind a kettő s a villa elnevezése ellenben egykori földesura alatt Losonczy István idejében került a város levéltárában őrzött, Baksay tanár szerint kevés hitelt érdemlő okirat nevei közé.

Egyébiránt a városnak igen csekély, századok óta alig több mint kétezer □ holdnyi területe kizár minden jelentékenyebb egyesülésekre vonatkozó combinatiót s ha megengedjük is, hogy Istvánfala, Szabatka, Kurincz, Téhány, Gács, Tarnócz és Mőcsény szövetkeztek, fontosabb szerepe csak az első kettőnek volt, mit a legnagyobb valószinüséggel a Rima parton épült várnak és városnak tótul »Szobota« és »Szobotka« (ez utóbbiból Szabatka [1]) elnevezése alatt magában Rima-Szombat város történetében kell előadnunk.

Visszatérünk azért Thuróczyra és ha Bél Mátyással bizonytalannak tartjuk is a város keletkezésének időpontját, abban az egyben nincs okunk kételkedni, miszerint a vár vagy város,

---

[1]) A *t* itt megkülönböztetül áll a *d* betü helyett.

mint lakóhely már a magyarok beköltözködésekor, a XI. században minden esetre fennállott.

»Ista omnia fora, die Sabbathi (Szombat) constituit pro vendendo et emendo«. Ezeket a helyeket, — valamennyit — Béla király a végre rendelte, hogy eladjanak és vásároljanak az emberek — ugy mond Bonfini. —

Sajátságos, hogy a jánosvitézek főkonventjére vonatkozó helynév az árpádkori okiratokban ugy iratik hogy »S. Stephani R. Hung. stb.« a melyet történetiróink, hol Esztergomra, hol Székes-Fehérvárra alkalmaztak, csak az nem jutott eddig eszébe senkinek, hogy ez a »Villa S. Stephani«, »Villa S. Regis« talán éppen Istvánfala, azaz Rima-Szombat is lehet; hiszen éppen az okmányokban gyakran előforduló helységek nevei fölötte hasonlitanak olyan nevekhez, a melyek különösen Gömör vármegyében fordulnak elő.

7. A kalocsai érsekek sorrendje.

Hogy a kalocsai érsekséget maga szent-István király alapitotta: kétséget nem szenved s fennhatósága alá rendelvén Solt és Bodrog vármegyét Kiskunságot és Csongrád vármegye egy részét. Sokan ugy vélekednek, hogy a kalocsai püspökséggel egyesitett bácsi érsekséget is szent István alapitotta volna, melyet csak akkor emeltek érsekséggé, mikor e kettő már egyesült.

A pápai levelekben csak 1266-ban kezdték

a két egyházmegyét együttesen emlegetni. Első főpapja állitólag az az Asztrik volt, a kiről hiszik, hogy az esztergomi érseki székbe emelkedett. Várossy Gyula kalocsai kanonok 1000—1044-ig I. Györgyöt nevezi meg, kinek létezését (Anonymus) csak az imént bizonyitották be: 1075—1093-ig okmányaink Dezsőt emlitik mig a bácsi főpapok közt Fábián érsek az első, a ki ismeretes. A bácsi érsekek sorát I. Gerő nyitja meg, Ugolin 1103-tól volt érsek I. Pál 1106—1111; majd Fulbert, a ki igen rövid ideig kormányozhatott.

Saul a Hédervàry-nemzetségből 1193—1202. volt Kalocsa érseke, kanczellár volt III. Béla király udvaránál s ugy halt meg, mint szent életü férfiu.

Berthold érseket »de Andechs« meraniai herczeget II. Endre király feleségének Gertrudnak befolyása emelte fel, 1206—1218. még gyermekkorában; ugy, hogy a pápa hosszu idön keresztül vonakodott megerősiteni. Nem szerették a hivei s 1218-ban kénytelen volt az országból Aquilejába menekülni, a hol patriárcha lőn.

Ugrin 1219—1241. »de genere Chak« ez is királyi kanczellár volt s vele járt II. Endrével a szent földön és haza térvén, minden befolyását latba veté, hogy az elharapódzott belviszályokat megszüntesse. Ez az az Ugrin, a ki a muhi csatában a tatárok ellen folytatott erős küzdelemben hősies halállal mult ki.

A kalocsai és bácsi érsekek sorrendje a következő:

1. Astrik, más néven Anastasius 1000—1044, a régi jegyzetek szerint nem volt tudva, mely esztendőig kormányzott.

2. I. György 1050— . . . Ezt a névtelennek tartott érseket 1044—1064-ig emlegették az érseki széken.

3. Dezső 1075—1093, régibb kimutatások szerint 1064— . . . kalocsai püspök.

4. Fábián 1094— . . . az első bácsi érsek. Az ő korából a kalocsai püspökök közt Albertet emlegetik 1096— . . .

5. Ugolin 1103— . . . régibb jegyzék szerint 1102—1105.

6. I. Pál 1111— . . . régi jegyzék szerint 1106—1110 kalocsai püspök.

7. Fulbert 1111— . . . kalocsai püspök.

8. I. Gergely 1124— . . . bácsi érsek; régibb kimutatásokban 1124—1134.

9. Ferencz (Francica) 1131—1134. bácsi érsek.

10. Simon 1135— . . . Mikor a kalocsai püspökséget a bácsi érsekséggel egyesitették, ez a Simon volt az első kalocsai érsek.[1])

11. Muchia 1142— . . . kalocsai és bácsi érsek.

---

[1]) Geneal. Schem. 1889. XXVII. lp.

12. Mikó 1149—1165. kalocsai és bácsi érsek.

13. Sayna 1167— . . . egész határozottsággal csak ujabban ismertetvén fel: érseki minősitését jegyzékbe foglalták.

14. Cozmas 1169— . . . kalocsai és bácsi érsek.

15. Endre 1176—1186. Régi adatok szerint ismeretlen mikor lépett az érseki székbe?

16. I. István 1187— . . . a régi jegyzetekben 1182—1187; az előtte élt András elhalálozásának esztendeje megállapittatván, kormányzásának idejét kurtitani kellett.

17. II. Pál 1188— . . . régi jegyzetek szerint 1174—1175; helyén előbb Endre volt beigtatva.

18. I. Péter »de genere Soklos« »de genere Kan« 1190— . . .

19. Saul »de genere Geur« 1192—1202. régibb adatok szerint ez időben »de genere Hederväri« állott.

20. I. János 1202—1205.

21. Bertholdus, »de Andechs et Merania« 1206—1218.

22. Ugrin »de genere Chak« 1219—1241.

23. Benedek 1241—1254.

24. I. Tamás »de genere Buzad« 1255—1256.

25. Smaragd »de Sambok« 1257—1266.

A kalocsai egyházmegye névtára Mikó ér-

sek után már 1880-ik évben tizennegyedik helyre egy Sayna nevü főpapot toldott be 1167. — ... évig, s azt Knauz Nándor idézetével okadatolta. A jegyzékből — ugymond — eddig kihagyták Saynát, a ki III. István magyar királynak Nagy-Szeben városának adott okmányában 1167-ben aláirva található[1]) s a kit Mikó és Cozmas neve közé kellett közbeszurnunk, a mire bennünket már Fejér György figyelmeztetett. Ellenben kihagyandó volt Pál, a ki a jegyzékben Cozmas után következett, a kinek csak I. István és I. Péter közt lehet helye.[2])

A kalocsai érsekek közül azok, kik alatt Rima-Szombat a XIII. század második felében nevezetes kiváltságokat nyert, megérdemlik, hogy külön fejezetben mutassuk őket be.

8. Vancsa II. István érsek és kiváltsága.

Vancsa István kalocsai érsek gróf Vancha Istvánnak »de Orbácz« volt az unoka-öcscse, ki a váczi püspöki székből esztergomi érsek, prenestei bibornok-püspök lett s nagy diplomatiai öszszeköttetésekkel birt. Vállalkozása, hogy IX. Gergely felhívására kereszles hadat hirdet a tatárok ellen: nevét, érdemeit, köztisztelet tárgyává tette.[3])

---

[1]) Fejér: Cod. Dipl. II. köt. 179. lp.

[2]) F. Knauz: Monumenta Eccl. Strigoniensis I. köt. 126. lp.

[3]) Fejér: Cod. Dipl. IV. 3. 551. — Wenzel: Árpád-kori Uj Okmánytár II. 93. (?)

A Vancha István kalocsai érsek nemzedékrende ez:

N. de genere Bancha

Beke de Bancha* — Orbaz Comes

István esztergomi érs. prenestei bibornok püsp. — Péter — Benchench

Péter: Tamás 1283. — Orbaz pozsegai prépost

Benchench: István kalocsai érsek † 1278. — Keled vagy Kletus

Orbaz: Horváthy Pál

Horváthy Pál: Péter

Péter: Pál zágrábi püsp. 1387. — János bán — László 1387.

János: Miklós 1404.

*Beke, de Bancha

Dionysius

Beke 1283.

Vancha István 1268-ban a rimavölgyi aranybányászoknak a következő kiváltságlevelet adományozta, mely János kalocsai érsek 1278-ban kiadott megerősitő okmányából átvéve, a budai kir. kamarai levéltárban őriztetik.[1]) Szövege magyarul ekként szól:

„István Isten kegyelméből kalocsai és bácsi szent egyházak érseke, a kik jelen levelünket olvasni fogják üdvöt az Urban. Adjuk emlékezetül mindenkinek, hogy mi azon vendégeinknek (zsellér? jobbágy?) a kik a rimai arany bányáknál egybeseregletek vagy egybeseregleni fognak a következő szabadalmat adjuk: Hogy maguk közt elöljárót választani azt a kit akarnak, teljes szabadságukban álljon, a ki az ő összes ügyeiket, ugy a nagyobbakat, mint a kisebbeket, ugy a bünteten-

---

[1]) Monumenta Hungariae Historica. I. osztály VIII. köt. Pest, 1870. 212—213. lp.

dőket mint a polgáriakat kinyomozhassák és elintézhessék; és hogy a mi Comes Curialisunk ügyeik megitélésébe bele ne avatkozhassék, csak azon esetben ha az elöljáró magát valamely nehéz ügy felmerültekor annak elbirálására polgártársaival együtt képtelennek látná.[1]) Továbbá papot, a kit akarnak saját anyanyelvök szerint, tisztességeset és ha minden gáncson felül állónak találják, joguk legyen az egyházukhoz kijelölni. Továbbá ha valaki közülök olyan, a kinek háza nincs emberölést, vagy más valami gonoszságot követne el, és elmenekülne, se szállásadója, se hozzá tartozói a biróság elé ne hivassanak sem e miatt el ne itéltessenek. Továbbá, sem a mi emberünk által sem különös levelünk folytán. Ahhoz mindazonáltal hozzá járulunk és azt kedvezőleg megengedjük, hogy azok, a kik egész telekkel birnak évenként egy unciát fizessenek, a kiknek csak fél telkük van három fontot, azok pedig, a kiknek földjük nincs a szállásért két fontot fizessenek, az emlitett földadó fizetése egyébiránt akként és olyan időben történjék, a melyben Rima vármegyében lakozó más népeink fizetni szoktak; ugy azonban, hogy a biró és közülük tizenkét elöljáró maguk közt a mondott földadót bekivánják és ugy fizessék ki azon gyüjtőnknek, a ki azon időre ki lesz rendelve.[2]) Ha pedig erdeinknek őreit zselléreink, jobbágyaink kérelmére a községből áthelyezzük, akkor azoknak földjeit a mondott zselléreinknek (jobbágyoknak) adományoztatni hatá-

---

[1]) »Nisi in eo casu, cum maior dicte ville cum suis concivibus ad cognoscendum de aliqua causa ardua, que emerserit sifficere se uiderit non posse.«

[2]) Solucio autem memorati terragij eo modo et eo tempore fiet. quo alij popouli nostri in Comitatu de Rymua existentes soluere consueuerunt; ita tamen quod villicus et maiores duodecim de eisdem inter se dictum terragium exigant, et sic persolvant nostro collectori, qui pro tempore fuerit constitutus.

roztuk. Megengedjük nekik azt is, hogy velünk táborba szállani semmiképen se kénytelenitessenek.[1]) Mely dolog teljes emlékezetére és sérthetetlen ereje végett előbb emlitett folyamodó vendégeink, (zselléreink, jobbágyaink, kérelmére jelen okmányt hivatalos pecsétünkkel megerősitve kiadtuk. Szombathelyen, az Urnak 1268. esztendejében."

Ugyanezen István érsek a rimabányai vendégek (zsellérek, jobbágyok) számára is adott ki egy szabadalomlevelet, mely az előbbenit két évre rá követte s magyar nyelven a következőképen hangzik:

„István, Isten kegyelméből kalocsai és bácsi érsek a királyi udvar kanczellárja jelen levelünk minden olvasójának az Urban üdvöt. A mondandók kapcsán emlékezetébe adjuk mindnyájának, hogy Bánya községében lakozó összes vendégeinknek (zselléreinknek, jobbágyainknak) azon kegyet találtuk engedélyezendőnek, hogy minden adomány alul. mely Rima-Szombatban közadózás gyanánt vétetni szokott teljesen szabadok és mentesek legyenek és tisztviselőink közül senki ezen adózás (adakozás) miatt magokat a zselléreket zaklatni ne merje, ugy azonban, hogy maguk zselléreink (jobbágyainknak) és telkeinknek számát kötelcs hüségükből kifolyólag gyarapitani tartozzanak.[2]) Megengedtük azt is, hogy az összes hulladékokat (törmeléket [3]) a melyek régi aranybányákban összehalmozódni szoktak, zselléreink maguk, vagy pedig az ő utódaik, békésen és mindenkor bántalom nélkül összegyüjthessék, és hogy

[1]) »Concessimus eciam eisdem, vt eundi nobiscum ad exercitum necessitate p e r n o s n u l l a t e n u s c o n s t r i n g a n t u r.«

[2]) Numerum jobagionum et mansionum nostrorum ob fidelitatem nobis d e b i t a m t e n e a n t u r a u g m e n t a r e.

[3]) Omnes c o m u l o n e s (törmelék, Schütt).

őket tisztviselőink vagy erdőőreink közül senki a most mondott törmelékek tágyában zaklatni vagy egyéb tekintetben megakadályozni ne merészelje.

Hogy pedig a fentemlitett vendégeink (zselléreink, jobbágyaink) ezen általunk megengedett kegyben sértetlenül megmaradjanak jelen levelünket megerősitő pecsétünkkel ellátva engedélyeztük. Kelt az Urnak 1270. esztendejében."

Ez az okmány hasonlóképen János kalocsai érseknek 1278. évi megerősitő szabadságleveléből van átvéve s a budai kamarai levéltár gyüjteményében található.[1])

9. Forgách II. János.

Vancha István után II. János kalocsai érsek ült az érseki székbe 1278—1301. András fia[2]) »de genere Forgách.«

Alig, hogy az egyházi pályára lépett, a canoni jog doctora s gömöri főesperes lőn, s mint ilyen volt elöljárója az udvari kápolnának s 1273-ban kapta Özdöge birtokot, az okiratok szerint irva Izdegej-t; a következő évben nyerte Nymchech birtokot s miután két évre rá Nyitra vármegyében donatióban Harsányt kapta volna, mely birtok 1386-ban már a Forgáchoké volt, Jánost a nyitrai főesperességre emelték s 1277-ben budai prépost lőn.

---

[1]) Wenzel Gusztáv: Árpádkori Uj Okmánytár XII. köt. Budapest, 1874. (Magyar történelmi Emlékek, I. osztály XXII. köt. Budapest, 1874.) 34—35. lp.

[2]) Memoria Basilicae Strigoniensis pag. 120.

Mielőtt 1278-ban okt. 10-én érsekké nevezték volna, mintegy tizenkét napig székesfehérvári püspök is volt, s ő illesztette Venczel király halántékaira a magyar szent koronát, a kit az ország rendei a trónra hivtak. A Fejér »Codex Diplomaticusá«-ban az okmányban igy áll »Datum per manus Magistri Johannis, Praepositi Budensis, Electi Albensis ecclesiae aulae Nostrae Vice-Cancellarii dilecti et fidelis nostri« vagyis hogy ő akkor már a királyi udvarnál alkanczellári hivatalt viselt volna.[1])

Későbbi okiratok szerint János 1278. nov. 15-én már mint kalocsai és bácsi érsek, budai prépost s a királyí udvar kanczellárja szerepelt.[2]) E kitünő főpapot Palma történetiró »de Ilmar« vagyis az Ürményi család tagjának állitja, s kételkedett abban vele együtt b. Mednyánszky Alajos is, hogy János a Hunt-Páznán-család egyik leszármazó ágának a Forgácsnak lett volna ivadéka.[3])

Ez a János érsek volt tehát az, a ki 1278-ban, vagyis mindjárt abban az esztendőben, a mely-

[1]) Fejér: Cod. Dipl. V. köt. 2. rész 436. és 439. lp., — továbbá »Árpádkori Okmánytár« IV. köt. 168. lp.

[2]) Árpádkori Okmánytár XII. köt. 236. — v. ö. Fejér: Cod. Dipl. V. köt. 2. rész 441. és 445. lp. továbbá VII. köt. 5. rész 456. lp.

[3]) Julius Várossy: Novae disquisitiones genealogicae de originibus quorundam archi-episcoporum Colocensium et Bachiensium« (Schematismus cleri archi-dioec. Coloc. et Bachiensis ad annum Christi 1889.) Coloczae, 1889. XXIV—XXVI. lp.

ben az érseki székbe lépett, megerősitette boldog emlékezetű elődének Vancha István érseknek kettős szabadalom-levelét.

Mielőtt a megerősitő privilegium szövegét bemutatnók, lássuk annak a családnak nemzedékrendjét, a mely nemcsak Kis-Hont területén és igy Rima-Szombatban is, hanem az anyavármegyében Nagy-Hontban vezér-szerepet játszott.

Ivánch de genere Hunt Páznán 1180—1200. táján
- Ivanka de genere Hunt Páznán 1229.
  - I. András de Ghimes, tárnok-mester 1241—1290.
    - I. János kalocsai érsek 1290. † 1301.
    - II. Tamás, barsi nyitrai főispán 1292.
      - Erzse (Koloni Jakab)
      - IV. András 1343. Hegyős nevezetű de Kozmál
        - II. János, de Kozmál, alias Hegyős
        - V. Miklós meggyilkolták
        - III. János elesett 1397-ben
    - II. András † 1312.
    - II. Ivánka † 1312.
    - I. Miklós 1333. Forgách nevezetű (Bebek Anna)
      - V. András 1357.
      - IV. Miklós 1357.
    - Jolent (Ogouth)
  - I. Tamás † 1241.
    - Jordán 1256.
  - Milván
    - I. Mihály 1256.

Ezek közül I. András és I. Tamás vettek részt a tatárok ellen folytatott ütközetben; melyben a megfutamodó királynak I. András engedte át a lovát, maga pedig testvérével Tamással gya-

log menekült. Tamás a harczban szerencsétlenül esett el.

Mihelyt IV. Béla Veglia szigetéről haza került, sietett I. András hűségét megjutalmazni, 1247-ben koronaőrré, 1249-ben kir. főtárnokmesterré nevezte ki; több rendbeli adományokat nyert, Ghimest és Znyó-várát ő épitette s nevét a királyi donátiókban ugy emlegetik mint »Andreas filius Ivancae Comes de Bania (vagy Banaa) mi alatt közönségesen a selmeczi bánya-grófságot (Kammergraf) értik; de lehet érteni a mi nem valószinütlen a rima-bányai grófságot is, a melynek neve mint fentebb láttuk szintén »Bana«; de hogy grófság lett volna arról nincsen tudomásunk.[1])

Andrást 1290—1291-ben mint ország biráját s Nyitra vármegye főispánját is emlegetik.

Jelen volt Issaszeghnél abban a csatában, melyet V. István atyja IV. Béla ellen 1262-ben vivott. Az emlitett megerősitő okirat eredetijét bőrhártyára irva szintén a budai kamarai levéltárban őrzik, a melyről az érsek pecsétje zöldfehér selyem zsinóron függ alá.[2]) Szövege magyar forditásban következő:

„Mi János Isten irgalmából a kalocsai és bácsi egyházak választott (érseke) budai prépost, a király ur

[1]) »Anno 1262. jam qua comes de Bana terram Zule vocatam.« Fejér: »Cod. Dipl.« IV. köt. 3. rész 94. lp.

[2]) Wenzel Gusztáv: Árpádkori Uj Okmánytár XII. köt. Budapest, 1874. (Magyar történelmi Emlékek I. osztály. Budapest, 1874.) 236—237. lp.

udvarának kanczellárja, adjuk tudtára mindazoknak a kiket illet, a jelenlevők mindnyájának forma szerint, hogy Rymua aranybányánk vendégei elénk járulván, tisztelendő atyánknak Istvánnak, Isten kegyelméből kalocsai érseknek boldog emlékezetű elődünknek a szabadalomról kiállitott kiváltságát előterjesztették buzgón kérvén, hogy szabadságaikat biztositanók, és saját kiváltságunk által megerősiteni méltóztatnánk. Mely kiváltság szövege a következő:

„István Isten kegyelméből a kalocsai és bácsi szentegyházak érseke stb. (a 41. lp.)

A másik kiváltság szövege pedig a következő:

„István Isten kegyelméből kalocsai és bácsi érsek stb. (a 42. lp.)

Mi ennélfogva ezen aranybányánk vendégeinek igazságos kérelme által hajlandók lévén tisztelendő atyánk azon kiváltságát megértettük, azok szövegét szóról szóra biztositani akarván sem kiigazitva, sem kivakarva, sem közbe szúrva sem bármely módon kiigazitva előirt szabadságát sértetlenül fenntartani óhajtván, a jelenlevők tekintélye által megerősitjük. Kelt Szombathelytt az Urnak 1278. esztendejében szent Márton után negyednapon."

10. Az első szabadalom levelek birálata.

István kalocsai érseknek kettős kiváltsága és János érseknek megerősitő okirata különösen azért nevezetes; mert az szolgált alapul minden további privilegium életbe léptetésénél.

Az 1278-ik évi tavaszi okirat kelte »Zumbothel,« ugyanez évi őszié szintén az; kérdés vajjon az István 1270. évi okiratában előforduló kifejezés szövegezése »quod ab omni collecta, que pro communi descensu in Rymoa

Zumbota fieri consueuit«, azaz, hogy minden oly gyüjtés alul, a melyet Rymoa Zombat szállása közönségének szolgáltatni szoktak »felmentessenek,« megengedi-e, hogy városunkat egykor Szombathelynek is hivták? Tekintettel arra, hogy Rima-Szombat hét község egyesüléséből keletkezett, nagyon valószinű, hogy e Zumbothel nem a vasvármegyei régi város, hanem az Istvánfala néven nevezett szállás, descensus, mansus hajdankori neve volt, a mely később latinul »Stephanopolis,« németül »Stephelsdorf« néven került bizonyos időközönként forgalomba.

Mikor őseink a mai Magyarország területére költöztek, ők nálunk is »tabula rásá«-t találtak s ezen észrevétel különösen a felső vármegyékre szól, a mely egészen barbár területen feküdt s eredetiségét hosszú évszázadokon keresztül megtartotta.

Azt, hogy a legtöbb város falvakból alakult a németországi nép is hiszi; érdekesen fejtegette ezt Willi Varges a Hildebrand-féle folyóirat ezidei füzetében.[1])

Hogy a Rima mellé letelepedett bányásznépesség a XIII. században sátrak, esetleg ide-oda tolható szekerek ernyői alatt élt, s lassanként úgy állapodott meg: mutatja az okmányokban előforduló »mansus« vagy »mansio«, háztartás vagy szállás elnevezése, a mely körül-

---

[1]) »Jahrbücher für National-ökonomie und Statistik«. Jena, 1893. III. Folge VI. Band 2. Heft 162. lp.

belül a »descensus« vagy hajlék, koliba, putri fogalmának felel meg, midőn azt a jobbágyok és szállásának száma azaz tüzhelye szerint vették figyelembe a hova a vendégek »hospites« összeseregleni szoktak »congregandi solent.«[1])

A »villa« szó már város; a »villicus« a városnak vagy községnek elöljárósága volt, mely első szervezetét itt kétségen túl Vancha II. István kalocsai és bácsi érsektől nyerte. Erőditett és kevésbé vagy egyáltalában erődités nélküli helyek közt a XIII. században különbséget nem tettek.[2]) Privilegiumokról a tatárjárást megelőző időből alig lehet szó, Korpona szász eredetű lakossága ugyanis dicsekedett egygyel; hanem annak megujitott okmánya 1244-ből származik; Kassa városáé 1249-ből; Beszterczebányáé 1255-ből.

A lakosságnak egész-telkes és féltelkes gazdára való felosztása, s az olyané, a ki nem szánt, nem vet, egyenesen azt czélozta, hogy őket a földes uraság ez által a nomád élettől akarta visszatartani, kivált a mérsékelt földadó azaz »terragium« fizetésénél s az ellensulyozás gyanánt engedélyezett úgy nevezett korlátlan szabadság által »habeant plenam et liberam facultatem« — úgy mond Vancha II. István érsek 1278-ik évi okirata. A terra-

[1]) Szent István király I. végzeménye 32. fejezete; — a Corpus Jurisban »aedificium«; — Wenzel Gusztáv: Magyarország mezőgazdaság története Budapest, 146—147. lp.

[2]) Szalay József: Városaink stb. 31. lp.

gium életbeléptetése után jött divatba a füst-pénz, a mely a magyar magánjogban a legujabb időkig nevezetes szerepet játszott.

Érdekes jelenség, hogy a pap megválasztása és kijelölése körül sarkalatos elv gyanánt mondotta ki az érsek, mint földes uraság, miszerint a község papja olyan legyen a kinek anyanyelve, olyan a melyet a nép beszél; tehát a mansiók mindegyike számára biztositotta a békességes kölcsönhatást, tudniillik, hogy magyar községet magyar, tót községet tót lelkipásztor vezessen.

Nem csekély értelmi fejlettségre mutat, hogy a szabadalom-levelet a nép földesurától folyamodvány utján kérelmezte »ad petitionem predictorum hospitum nostrorum instantiam — úgy mond István érsek és később »petentes cum affectu« — János érsek 1278-ik évi okirata.

Hogy a nép természetben fizette meg a földadót a »collecta« szó engedi gyanitani; különben, hogy a szabadalmuk jogi védelmét biztositsa: óvást emel az érsek az okirat meghamisitása és megtévesztése ellen.

A telek a falun belül azon egységet képezte, melyet a föld felosztása idején egy-egy családfőnek adtak, hogy abból a föld megművelése által tarthassa fenn családját, s tekintve a kezdetleges állapotokat a telek tulajdonosa a »földes ember« ezzel jó formán be is érte.[1]) Erre

[1]) Pápai Károly czikke: A palócz faház. »Ethnographia« szerk. dr. Jankó János Budapest, 1893. IV. évf. 4. lp.

mutat Szalay József észrevétele, a melyet a a középkori okiratok szövegére nézve tett, a hol közönségesen az van mondva, hogy a földes urak birtokokat adtak azért, »hogy jobban gyarapodjanak« [1]) a bányászok már jobbára idegen népek gyermekei voltak s a bányászatnak csak két főiránya volt ismeretes a fémé és a sóbányászaté, melyek közül az előbbit — ugy szólván — teljesen szabadon üzhették, de már az utóbbira nézve korlátolva voltak.

A vendégek azaz a »hospites de auri fodio de Rymua« fogalmat Wenzel Gusztáv akként körvonalozta, hogy azok szabadok voltak s e szerint egészen különböztek olyan lakosoktól, a kiket szolgák gyanánt hurczoltak magokkal minők a hadi foglyok voltak; a vendégek a haza érdekeit békés foglalkozás által mozditották elő, tehát földmivelő nép, iparos vagy kalmár módra éltek; továbbá azon esetekben ha a vendégek magyar nagy- vagy közép-birtokosok jószágain telepedtek le földesuraiknak sem munkával, sem terményekkel nem adóztak, hanem mint az általuk birt földek szabad birtokosai fizettek bizonyos pénzt (census denarii hospitum.[2])

A magyar királyok azért minden időben különös kegyben részesitették a városok vendégeit; az általuk elfoglalt, általuk állandóan

---

[1]) Szalay: idézett müve 147. lp.

[2]) Wenzel: Magyarország mezőgazd. története. Budapest, 140. és köv. lp.

birt lakóhelyeket sajátszerű kedvezményekkel, kiváltságokkal látták el; ebből fejlődött idők folytán a középkorban a tulajdonképeni városi jog, ez tette tartóssá, a lakosság kölcsönös támogatását, majd pedig szilárddá a czéhintézményt, mely évszázadokon keresztül erős bástyája lőn városi intézményünknek s igy magának a magyar köz- és államélet nyilvánulásainak, az ősi alkotmány fennmaradása körül.

11. Kurincz.

Rima-Szombaton alul a Rima vize fölött közel a jánosi határhoz fekszik a kurinczi puszta. Állitólag ez is egyike volt azon községeknek, a mely Rima-Szombat városának alapitása alkalmával, abba, mint jogi személy képviseletébe bele olvadt.

Kurincz hajdan az úgy nevezett vörös barátok, minden valószinűség szerint a johanniták székháza volt; a nép most is mutogatja a helyet, a hol a monostor falai állottak, azt a mélyedést, a honnan a barátok a halas-tóból bőjti eledelöket nyerték. Ez az a gyászos hely, a melyen a Sajó mellett véghez ment véres drámának utolsó felvonása lejátszódott.

Hugrinusról az egyik főszereplőről azt irja az egykorú Rogerius: »Vgolinus, Colocensis archiepiscopus, nobilissima ortus prosapia magna et ardua mundi negotia, omissis minimis disponens: hic erat, sub cuius fiducia nobiles

Hungarice respirabant: hic erat, sub cuius fiducia maiores et mediocres humiles se reddebant [1]) Ugrin, kalocsai érsek igen előkelő családból származott, a világ nagy és súlyos ügyeivel foglalkozott, elhagyván a csekélyebbeket, itt vala, kinek hűsége alatt Magyarország nemessége felbuzdult; itt vala kinek hűsége alatt a nagyok és középszerűek magukat megalázták.

Ugrin érsekre vonatkozólag már Kollárnál azon adatot találjuk feljegyezve, hogy e főpap a tatárpusztitás alkalmával Rima-Szombatban vérzett el. Ő ezt úgy hozza fel, mintha Pray nyomán állitná, mi azonban ezen adatot Pray munkájában fel nem fedezhettük.

Annyi bizonyos, hogy Rima-Szombatot a tatárok földig lerombolták s a kormos düledékek között egész halmaza fehérlett az embercsontoknak, az éhezők egymást öldösték a gyermekeket élő czéltáblának állitották ki, s úgy lőtték gerelyekkel, hajitó dárdákkal agyon s mint a rege meséli: a kutyafejű tatárok előbb dióbélen meghizlalták az asszonyokat, s azután nyársra huzva sütötték és ették. Mondják, hogy a városi levéltárban őrzött nyársalakú vasak ebből a korból maradtak fel s az emberek élő bizonyságul rejtették el, hogy a késő utókor is lássa, miszerint nem túlozott a német krónikás, midőn azt irta, hogy »Krisztus urunk születése óta

[1]) Carmen miserabile.

ily csapás, ily nyomor egy országot sem sujtott, mint a minő most Magyarországot érte.«

Az eddigi hiedelem szerint a rima-szombati régi kath. egyház a kalocsai érsekek idejéből való. Kollár ugyan azt mondja, hogy góth izlés szerint épült, de mi a mennyire halvány rajzára visszaemlékezünk, azt hiszszük, hogy az késő román-kori stylben készült s csak restaurálás alkalmával történtek rajta gothicus átalakitások s azok is a négyféle változtatások közül ki tudja melyik alkalommal történtek, ugyanis a karzat felett levő egyik őskori felirat szerint »Vérrel alapittatott, vér által származott, vér által nőtt s vér által lesz vége!«

A templom belül ülőhelyekkel volt tele, a szószék oszlopokon állt, a sekrestyét vas ajtó védte s falat régi vitézek alakjai talán jeles fresco képek (?) diszitették.

Kurincz létezése homályba van burkolva. Katona azt irja, hogy kétséges, hol állott a dicső monostor Cuchet, a melyet Cuher, Cheur, Cuet és Caet sőt Cuhuten alakban is irnak.[1]) III. Incze pápának Saul kalocsai érsekhez intézett levelében 1198-ban azt állitotta, hogy az szent István első vértanú tiszteletére épült, a melyben harmincz szerzetes követte szent Benedek szabályait.

A történetirók legnagyobb része Bánmo-

---

[1]) Katona: Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae Parte I. pag. 272.

nost értí ez alatt a Kőér vagy Kewer monostor alatt, szó nélkül hagytuk volna ez adatot, ha Pray György az auraniai perjelségről kiadott könyvében meg nem irta volna, hogy a negyvenegyedik convent Csura-Zombath volt azaz Curia-Zombat mint »conventus S. Joannis Baptistae de Ch. Sz.« melynek előljárója jelc hetedik helyen a gömör vármegyei származású Pelsőczi Bebek Imre az MCCCXCVIII. esztendőben perjel.[1])

Benedek rendű kolostor állott Jánosi Rima-Szombattal határos községben is, a melynek árpádkori ősrégi temploma ismeretes.

A magyar nemzet siralmas sorsát megható vonásokkal ecsetelte Rogerius mester, kinek »Carmen miserabileje« különben eléggé tudva van; leirja a tót Sasinek is és különösen azzal foglalkozik, mennyit szenvedett Gömör vármegye lakossága a tatároktól s Rima-Szombat városára nézve azon észrevételt teszi, hogy valamint Bebek Detre a tatárok visszatérésének rémhire folytán épitette Krasznа-Horkát, Tornát, Szádvárt, Csetneket, Hradistyét, Brzotint és Sólyomkőt: azonképen siettek példájára felépiteni a Lorántfiak Várgedét, Putnokot, a Széchyek Rima-Szécset stb. A kik végre nagyobb biztonság kedveért szövetkeztek erőditményekbe, kastélyokba nem vonhatták meg ma-

[1]) Pray: De Prioratu Auranae. Viennae. 1773. 114. lp. és 37—38. lp. továbbá Pesty Frigyes: A templáriusok Magyarországon (Magyar akad. értesitő 1861. II. köt.) 65. stb. lp.

gokat igy pl. Jolsvához 3 falu csatlakozott, a mi városunk: Rima-Szombat pedig 7 község egyesülése folytán jött létre.

Sasinek adata e szerint régibb, mint a már fentebb emlitett 1506-iki okmányé, vagy mint a szent István idejére vonatkozó hagyomány, melynél fogva Istvánfalából itten, egy várost több (hét) apró község egyesülése hivott volna életre.

Az 1241-iki tatárpusztitás után meghozták Vancha II. István és Forgách II. János Rima-Szombat városa részére a szabadalom-leveleket; de ez a gyakorlati életben keveset használt. A főurak s az ország lakossága között a szakadás az 1298-ik évi országgyülésen bekövetkezett s az inség oly fokra hágott, hogy a gazdaembert legszükségesebb barmától is kifosztották s a földmüvelés annyira süllyedt, miszerint a nép minden napi élelemre megkivántató szükségleteit sem volt képes fedezni.[1])

[1]) Wenzel Gusztáv: Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest, 1887. 120. és köv. lp. — Wenzel: Magyar dipl. emlékek az Anjou-korból. Budapest, 1874. I. köt. 81. és 87. lp.

II. KORSZAK.

12. A Széchyek birtoklása.

Mintegy hatvan esztendő telt el azóta, hogy Ugrin érseket a földbe temették s Rima-Szombat nem birt romjaiból felemelkedni.

1310-ben Róbert-Károly királyt harmadszor is megkoronázta a nemzet s a felső-magyarországi Csákpárt nem hajtott fejet a koronás fejedelem előtt, hanem elégületlen vezéreivel rombolva pusztitotta Torna, Gömör és Sáros vármegyéket, mig nem Róbert király a nyugtalankodókat a rozgonyi völgyben a Tarcza vize mellett egészen meg nem törte.

Csák ezentul az egyházi javakat bántalmazta csupán, s hogy vidékünkön is nem egy sérelmet ejtett, onnan következtetjük, miszerint Károly Róbert király 1314. táján Rozsnyóbánya birtoklásába erősitette meg az esztergomi érseket, a hova e században a szomszédos Jánosi sz. Benedek r. apátság is tartozott, mit Rómer szerint egy 1397-ik évi egyházi oklevél is bizonyit.[1])

Csák Máté megszállotta a rimóczi urak várait, Somoskőt, Hollókőt, Baglyas várát és Sztrahorát Nógrád vármegyében; a Baloghok várát Gömörben, a honnét, a mint Károly Róbert mondja sokak lelke ostora és halálos ellensége végnél-

---

[1]) Vasárnapi Ujság 1875. Archaeologiai Értesitő.

küli pusztitásokat követett el az országban falvakat boritott lángba, sokakat kegyetlenül kifosztott, másokat meggyilkolt, monostorokat és templomokat feltört, felgyujtott és porrá égetett.[1])

A Széchy-család egyik ága volt a gömörvármegyei Balogh nemzetségnek, mely abból az Ivánka törzsből származott melynek őse külföldről szakadt Magyarországba s Hont vármegyében »Hunt-Páznán« név alatt nagy szerepet játszott.

A család Péter és Dénes által két felé szakadt, előbbi 1333. körül Nógrád vármegye főispánja, utóbbi a tulajdonképeni gömör vármegyei ág.

Péternek fia Miklós több felsőmagyarországi vármegye élén állott; majd részt vett nagy Lajos király nápolyi hadjárataiban a honnan haza térve szörényi bán, 1355-ben Horvát, Szlavon és Dalmátország bánja a reá következő évben országbiró s 1385-ben Magyarország nádorispánja volt.

Széchy Tamás viszont mint emlitettük az Alba nemzetségből származott; erdélyi vajda volt és szolnoki gróf »Comes de Zonuch«; fia néhai Farkas mesternek közel atyjafia annak a fráter László kalocsai érseknek a kiről Rima-Szombat birtokjoga Károly Róbert királyra szállott, elcserélvén azt 1335-ben keresztelő szent János ünnepén; de a melyet az Széchy Tamásnak adott viszont ennek javait oda adta I. László

---

[1]) Pór Antal: Csák Máté. Magyar tört. Életrajzok Budapest, 1888. 116. lp. — Anjoukori Okmánytár II. köt. 65. és 134 lp.

kalocsai érseknek és testvérének. E javadalmak voltak Rima-Bánya, Török, Szkálnok, Cserencsény, Rima-Brézó és Tiszolcz.[1])

Széchy (Zechen?) Tamás erdélyi vajda 1319-ben már Szolnok grófja, kunok kapitánya, s zólyomi várparancsnok volt. A király ezt az elcserélést illető hozzá való járulását — úgy mond Pray, — azért tevé, mert az érsekség székhelye Hont és Gömör vármegyékhez messze esett, de meg Tamás érdemei igen nagyok voltak a Károly-Róbert király trónra ültetése körül, sőt a király házasságszerzője is Tamás volt, ő járt közbe, hogy Beatrixet, a János cseh király nővérét nőül vehette, s a neve a házassági szerződéssel is kapcsolatban látszik lenni.

Ezen Széchy Tamás azonossága iránt a történetirók között némi homály forog fenn, a mennyiben Wagnernek »Collectanea Genealogico Hist.« Dec. II. n. X. pag. 131. czimű munkájában úgy fordul elő, mint »filius Magistri Farkassii«, a mi nemcsak a Budai Ferencz »Polgári Lexiconába« és á Virágh Benedek »Magyar Századaiba« is belecsúszott, hanem kihagyta a Széchy család leszármazási táblájából Nagy Iván is, a ki csak egy kis jegyzetben engedi meg, miszerint a Rajcsányi szerint Dénesnek a rimaszécsi Széchi ág alapitójának Balázs fián kivül Tamás, Péter és János gyermekei is lehettek. Tamás azonban már a Péter fia volt,

[1]) Bartholomaeides i. m 713. lp.

a ki a királytól 1327-ben a Csákon vett győzelem jutalma fejében Cserepi és Fekete családok birtokait is kapta.

Tamás vajda Rima-Szombattal sok jót tett, midőn Károly Róbert király előtt kieszközölte, hogy a község nemcsak a tulajdonképi városok diszes sorába lépett, hanem a fejedelem neki mindazon szabadalmakat adományozá, a melyekkel akkor Buda volt felruházva.

13. Károly-Róbert.

III. Endre az utolsó Árpádházbeli fejedelem még életben volt, mikor Károly Róbert, a Martell Károly fia, kinek édes anyja Mária volt, az V. István magyar király leánya, az 1300. év elején Magyarország területén mint egész ifjú ember megjelent.

A Károly Róbert anyja viszont leánya volt a hires habsburgi Rudolfnak, annak a kitől a jelenlegi salm-lotharingi dinastia származik.

A magyar urak legelőször is Horvátországba, Zágrábba vezették a tizenkét éves trónkövetelőt s ott az Ujlaky Ugolin udvarában helyezték el s nem késtek az esztergomi érseki vicarius által meg is koronáztatni.

Mikor azután Károly Róbert az utolsó Árpádházi király halála alkalmával Esztergomba nyomult, egyszer csak elkezdte azokat a főurakat egymásután nyerni meg, a kiknek kezeibe volt akkor az elárvult magyar nemzet

sorsa letéve. Egy egész esztendőre terjedt ki Károly-Róbert ezen szereplése: nyilt esze, férfias magaviselete s előkelő modora által azonban czélját érte. Gentilis bibornoknak, a római curia követének ez ügyben kifejtett rendkivüli fáradozásai ismeretesek.

A váltságos helyzetet akként uralta a király, hogy a johanniták küldöttségének tanácsára táborba szállott s az Amade nádorispán fiaival Rozgony alatt megütközött, mi által roppant nagy koronauradalmak kerültek birtokába s háza hatalmát és tekintélyét állandó és szilárd alapra fektette. Lassanként meghódoltak Németujvári Iván gróf, majd Csák Máté, Trencsén és az egész Mátyás föld ura s 1321-ben már úgy szólván kórlátlan ura volt az egész magyar nemzetnek s eddigi székvárosából Temesvárról mindig feljebb vonult először Budára, azután Visegrádra, hanem azért a Rima-Szombathoz közel fekvő Diós-Győr nevű királyi mulatóhelyét és vadászkastélyát sem vetette meg; sőt valóságos atyai gondja volt rá, hogy minden kényelemmel ellátott főúri paloták emelkedjenek Kassán, Nagy-Szombatban s több olyan előkelő helyen, a hol a király és udvara koronként megfordult.

Károly-Róbert az Anjou-ház uralmát különösen négyszeres házassági-frigye által terjesztette. Első nejét, a kinek származását nem ismeri a magyar történelem alig tizenkilencz

éves korában temette el; Mária, a ki utánna következett tescheni herczegnő volt, ezt Beatrix János cseh király huga követte, végül Erzsébet annak az Ulászlónak leánya, a ki herczege volt Szandomirnak, Krakkónak és Sziradiának s igy készitette elő eszélye által azt a világra szóló politikát, a melynél fogva fiának, Nagy Lajosnak országlása alatt éjszak, kelet és délre hulló csillaga — mint a költő mondja — magyar tenger vizében hunyt el.

Azon esemény, hogy Károly-Róbert városunk területén megfordult: az inkább az 1335-ik évet megelőzőleg történhetett, mint az után. Közel járt ugyanis a király ide 1312-ben apr. 4-én mikor Csák Máté ellen Zemplén vármegyében hadsereget gyüjtött, juniusban és juliusban mikor a sárosi vár megvivására indult és Sáros-Patakon időzött, jul. 20-án Abaujban Perényben aug. 11-én Turka mellett találjuk.

1314-ben a király január és decz. hóban Sóváron járt, aug. elején Draveczen; 1325-ben febr. hóban Kurima helységében (Sárosban?) itt fogadta ipát Lokietek Ulászlót, mikor ez őt meglátogatta. A király később Visegrádon tartózkodott, legfeljebb hontvármegyei Damásdra rándult ki vadászat kedveért.[1])

Mikor Károly-Róbert a Rima-völgyében utazott az ott települő falvak panaszait meghallgat-

[1]) Ráth Károly: A magyar királyok stb. hadjárati, utazási és tartózkodási helyei. Győr 1868. 39. lp.

ván a rimaszombatiakhoz igy szólt: »Soha se bántsátok egymást, hanem egyesülve építsetek egy várost a völgyben és én azt a várost felruházom Buda kiváltságaival«.[1])

Ez az atyai tanács maig is él a rimaszombatiak ajkán.

14. Károly-Róbert szabadalom-levele.

Annak a kiváltságnak a szövege, melylyel Károly Róbert a várost megajándékozta, magyarul a következő:

KÁROLY, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmáczia, Horvátország, Szerémség, Szerbia, Galiczia, Lodoméria, Cumania és Bolgárország királya, salernitani herczeg, Honor és a Szent-Angyalhegy ura. Az összes keresztény hiveknek, kik eme dolgokról tudomással fognak birni, üdvös a mindenek Megváltójában. A királyok vérének jeles és szent nemessége akkor jutalmaztatnak ugy dicsősséggel, mint kitüntetések által a földön, midőn mindenkinek érdemei a kegyelet irgalmát hangoztatják, kegyes szemekkel nézik és midőn hivőinek a tiszta erkölcsökért. és sok fáradozásokért hálás kölcsönösséggel felelnek meg; mert az alárendeltek leghathatósabban leginkább akkor gyámolittatnak a jó elnök (vagy igazgató) hatalma által midőn azokat tisztelettel kitüntetni, javadalmak által jutalmazza és királyi bőkezüséggel adománya által ajándékozza meg miért is mindenkinek köztudomására akarjuk ezek kapcsán juttatni, hogy nagyságos férfiu Tamás erdélyi vajda és zonuchi gróf a néhai Farkas mester kedvelt hivünk fia, a mi rokonunk, Felségünk szine elé járulván

[1]) Fáy András emlékbeszéde Ferenczy István fölött »Budapesti Szemle.«

az ő sok hűségét, dicső érdemeit, melyekkel a mi Felségünk kegyét társainál jobban magára nézve kedvezőbbé tenni, szüntelenül megnyerni iparkodott, a felhozottak és már emlékezetben fentidézett érdemeiért nyerte tőlünk nyilt levelünket, saját pecsétünkkel megerősitve s aláirva, különös kegyességünkre vonatkozó alulirt tartalommal alázatosan könyörögvén kegyelmességünknek, hogy királyikegyünknél fogva azt elfogadni, elfogadván megerősiteni s megerősitve egész terjedelmében kiváltsági levelünk alakjában szerkeszteni méltóztassunk.

Tartalma ennyiből áll: Mi Károly Isten kegyelméből Magyarország királya jelen levelünk által tudtára adjuk mindeneknek a kiket illet, hogy nagyságos férfiú Tamás erdélyországi vajda és zonuchi gróf nekünk kedveltünk és rokonunk hűségének, s hűséges szolgálatainak érdemeiért, melyekkel élete minden szakában a mi felségünknek különféle jó és bal kimenetelű ügyeinkben a legfőbb hatalmunk mellett leginkább akkor, midőn hitetleneink hatalma kialvóban volt, a mienk pedig az Isten kegyelmével megerősitve akár országunk határain belül, akár kivül a hűség legnagyobb állhatatosságával oldalunkhoz csatlakozva magát a vak szerencse eseteiben valamint minden rokonainak és szabad nemes családjainak személyeit és birtokait átengedve dicséretesebben, hevesebben, buzgóbban, hódoló hűséggel és az ő vérének kiontásával és szolgáinak és rokonainak halálával feláldozta, miket kiválóan most számtalan sokaságukban egyenként elmondani unalmas, kifejtve és kinyilatkoztatva a mi királyi jóságunknak alázatosan és hódolattal könyörögve, alázatosan kérve, miszerint a mi Felségünk szokott kegyelmével, öröklött birtokai egyikének, mely Rima-Szombatnak neveztetik, Hont vármegyében létezik, szabadságot vagyis a szabadság előjogát megadni méltóztatnánk, melylyel vagy melyekkel a mi budai polgá-

raink vagy jövevényeink (vendégeink), alapitásának kezdetétől fogva élnek, hogy hasonlóképpen ugyanaz falerőditésekkel vétessék körül, tudniillik tornyokkal, épületekkel, bástyákkal és más hasonlókkal, melyek Rima-Szombatnak a vár és kastély épitéséhez szükségképen megkivántatnak. Mi tehát, kik elvállalt uralkodói kötelmünknél fogva tartozunk a mi hűséges alattvalóinknak különösen azoknak, a kik megdicsőittetésünk vagyis a mi királyi becsületünk növekedéséért kötelességből saját életüket veszélyeztetni, koczkára tenni nem rettegnek az ő mineműségük szerint királyi elismerés jutalmával megajándékozván ajándék jutalmát átadva, a már előterjesztett kérvényt az érintett nagyságos Tamás erdélyi vajda és zonuchi gróf iránt kegyes hajlandósággal birván és az ő engedelmes érdemeiért, melyekkel ugyanis egyebeken kivül magának a mi személyünket kegyesebbé magát pedig irántunk kedvessebbé iparkodott tenni figyelembe vévén hűségét őt igen tisztelt rokonaink közé fogadván mindezeknél fogva az ő előterjesztett kérvényét mint méltót meghallgatjuk és ugyanazon rima-szombatinak mondott birtokát szabadalommal, szolgálatmentességi előjoggal, melylyel nevezett Buda városunk bir, felékesiteni kivánván, hogy kőfallal bekeritse, tornyokkal és bástyákkal épületekkel s más mindenféle erőditésekkel megerősitse, neki és az ő jogutódainak örökre szabadságot adván a mi szabad elhatározásunkkal vagy méltó engedélyünkkel megengedhetőnek véljük. Kelt Visegrádon az Úrnak mennybemenetele ünnepén ezerháromszáz harmincz negyedik esztendőben.

Mi tehát a mi hűséges alattvalónknak Tamás erdélyi vajdának elénk terjesztett kérelméről megemlékezve, valóságos beleegyezésünket adjuk és az ő jeles érdemeit emlékezetünkben tartván, hűségét királyi

kedvezményünkkel megfelelő jutalommal megelőzni kívánva levelünket a mi jelenlegi uj pecsétünkkel megjelöltnek találván miután sem kaparva, sem szenynyezve, sem elhibázva, sem gyanus jellel kétségessé téve nincs, megerősitve elfogadjuk és helyben hagyjuk, jelen okiratunk védelmével és biztos tudat szerint örökre érvényesnek nyilvánitjuk. Mely dolog emlékezetére és örökös érvényére jelen szabadalom-levelünket a mi uj és hiteles kettős pecsétünkkel megerősitve kiadjuk.

Kelt Thacamer tisztelendő férfiú a fehérvári egyház prépostjának és mesterének, udvarunk alcancellárjának, kedvelt hivünknek keze által november hó 2-án. Az Urnak ezerháromszáz harminczötödik évében, uralkodásunknak hasonlóképen harminczötödik évében Krisztusban tisztelendő atyáknak Isten egyházát szerencsésen kormányozó: Csanád esztergomi, László fráter kalocsai érsekeknek, a mi udvarunk és egyházunk cancellárjainak, Miklós győri, László pécsi, András erdélyi, László zágrábi, András váradi, fráter Rudolf váczi, Miklós egri, Jakab csanádi, Mescon, a mi királyné asszonyunk kedves hitestársunk udvari cancellárja, fráter Gergely szirmiai, a boszniai szék üres lévén, fráter Vitus nyitrai, fráter Pál nándorfehérvári egyházak püspökeinek Isten egyháza szerencsés kormányzóinak, nagyságos férfiú Drugeth Vilmos nádornak és kunok birájának, Dömötör tárnokmesterünknek, ugyancsak Tamás erdélyi vajdának, zonuchi grófnak, Pál kuriai birónak, Miche egész Szlavonia bánjának, Miklós machói bánnak, Pál a királyné asszony tárnokmesterének, Dénes pohárnoknak és István főlovászmesterünknek és Miklós pozsonyi grófnak és országunk több más vármegyei birtokosainak és tekintélyeinek közbejöttével.

15. A szabadalom-levél ismertetése.

a) Történeti körültekintés.

Buda városának város-joga megbirálásánál tudnunk kell, hogy az, a magdeburgi szabadalom-levél mintájára készült;[1]) s mielőtt IV. Béla a várost azzal megajándékozta volna, királyaink nem fukarkodtak egyik-másik nevezetesebb városunkat kiváltságokkal tüntetni ki. Szatmár-Németi például még 1230-ban kapott ilyen szabadság-levelet II. András királytól »pro hospitibus Teutonicis de Zathmár-Németi«[2]) 1271-ben Győr városa Székes-Fehérvár kiváltságait kapta,[3]) majd az egész XIII. század hasonló törekvései feledékenységbe merültek ámbár 1265-ben, tehát hetven évvel korábban mint Rima-Szombat városát, IV. Béla Komáromot ajándékozta meg Buda városának külföldi eredetü kiváltságaival.

Kassa városának Nagy Lajos már áru megállitási jogot engedélyezett »tempore minus placido et opportuno, quo scilicet funiculi tentorii potentiae patris nostri nondum longe erant distenti (de stenti?) stb. azaz,

---

[1]) »Hye hebet sich an das rechtpuech nach Ofner stat rechten, vnd mit helet in etlichen dingen oder stugken Maidpurgerischen rechten« Ofner Stadtrecht von MDCCXLIV—MCCCCXXI.

[2]) Fejér: Cod. Dipl. III. köt. 2. rész 211. és köv. lp.

[3]) Fejér: Cod. Dipl. V. köt. 1. rész 146. és köv. lp.

minthogy kevesbbé kedvező és alkalmas időben, a melyben t. i. atyánk hatalmának sátorkötelékjei [1]) nem régen valának megerősitve, atyánk hütlen és megbélyegzett vetélytársaival és ellenségeivel ellenkezve = szembe szállva magokat férfiasan kitették, a szent királyság koronája iránt való hütlenek kimustrálásában, a közjó hasznára s az ország kormányzására s atyánk hatalmának felmagasztalására és öregbitésére.[2])

Nagy Lajos király 1358-ban Loppena gyarmatosait a Korpona város kiváltsága szerint szervezte [3]) Libetbányát 1379-ben ugyancsak ő emelte a városok közé s ennek mintaképe már Selmeczbánya volt[4]) 1342-ben követte Kassát Lubló 1405-ben Szeben és utána több más város.

Vásárjogot Zsolna a budai mintára 1357-ben kapott[5]) s a király 1364-ben meghagyta a budai polgároknak, hogy a vásártartási jogról másolatot adjanak a brassóiaknak.[6])

Mi a budai polgárok szabadalmát illeti, az a XIII. század folyamán annyira előtérbe lépett,

---

[1]) Funiculi tentorii = sátort összetartó fékecskék.

[2]) Fejér: Cod. Dipl. IX. köt. 1. rész 210. és köv. lp.

[3]) Fejér: Cod. Dipl. IX. köt. 2. rész 672. lp.

[4]) Fejér: Cod. Dipl. IX. köt. 5. rész 312. lp.

[5]) Fejér: Cod. Dipl, XI. köt. 514. lp. és Michnay és Lichner: Ofner Stadtrecht 240, lp. 3. jegyzet.

[6]) Fejér: Cod. Dipl. IX. köt. 3. rész 429. lp.

hogy az méltóságát, fölényét és előkelőségét egész az elfoglaltatásáig el nem veszitette.[1]) Az egész mű I—IX. fejezetet képez, azon kivül egy bevezetésből s az alphabet első nyolcz betüjével jelölt X. részből áll, melyek közül a *D* alatti rendelkezés a személy és vagyonbiztonságra a *C* alatti a kereskedelmi és iparügyi szokás-jogokra nézve birnak jelentőséggel.

A mű előszava (Prologus) általános jogi és közerkölcsi fogalmakat s szokásokat foglal magában, melyek inkább elméleti, mint gyakorlati szempontokból birnak fontossággal. Az *A* betü alatt foglalt rész közjogi jelentőségü, a *B* alatti törvénykezési tekintetből érdekes, a *C* alatt felsorolt fejezetek különös, közgazdasági, kereskedelemügyi és ipartörténeti adatokat foglalnak magukban; a *D* alatti fejezetek inkább közigazgatási reformokat czéloznak, melyeket az eljárásra vonatkozó *E*, *F* és *H* betükkel jelölt részek — ugy szólván — kiegészitenek; végre a *G* betü alatt a forbát-jogról találunk adatokat.

Salamon Ferencz meglehetős kicsinyléssel, azonban a tudományos elmeél mindent analysáló képességével ir Buda városának törvénykönyvéről: IV. Béla — ugymond — állitott ki 1244-ben Buda városának egy aranybullát, mely

---

[1]) Kaprinai: Hung. diplom. I. köt. 484. és köv. lp. — Katona István VI. köt. 44. és köv. lp. — Fejér: Cod. Dipl. IV. köt. 1. rész 326 és köv. lp. Podhradczky: Cuspin 59. és köv. lp.

nem szólhatott Pestnek, mint azt el akarja hitetni; de szintoly kevéssé szólhatott Budának; mert az ellen a szöveg tiltakozik, s egy 1295-iki esetből azt a következtetése vonta le, hogy nyert ugyan Buda IV. Béla királytól valamilyen szabadalom-levelet; de nem az 1244-diki pesti bullát, a mely egykoron az érsek törvényszéke előtt szerepelt.[1])

Azon szabadságok alapja, melyekkel a magyarországi városok azon korban dicsekedtek azon követelmények foglalatját képezik, melyek alatt királyaink idegen népeket hivtak be az országba való beköltözésre; nevezetesen behivták őket városok alapitására és benépesitésére. »Mivel a királyok tulajdona, a népek sokaságán örülni, hogy azon községben, (Komáromra vonatkozólag) biztosabban és szabadabban gyüljenek a vendégek össze stb.[2])

Mikor a király 1318-ban a kőszegieket megdicsérte, azt irta, hogy szeretné, miszerint összes jogaikban a soproniakat utánoznák [3]) s azokat inkább öregbitsék, mintsem megröviditsék; s 1414-ben a király meghagyta, hogy a harminczadokat éppen ugy fizessék meg, mint a hogy azt a soproniak megfizetik.[4]) Nagy-Maros (Neustadt) mezőváros szabadalom-levelének 15. pontja ellen-

---

[1]) Salamon Ferencz: Budapest története. Budapest, 1885. III. köt. 44—45. lp.

[2]) Fejér: Cod. Dipl. IV. köt. 3. rész 284. és köv. lp.

[3]) Fejér: Cod. Dipl. VIII. köt. 3. rész 281. lp.

[4]) Fejér: Cod. Dipl, X. köt. 5. rész 521. lp.

ben már igy szól: És minden egyebekben a polgárok ugyan azon szabadalmakat és kiváltságokat élvezzék, mint Buda polgárai.[1]) Hogy Sopron és Gyöngyös szabadalmai miből állottak nincs okirataikban kimagyarázva.

Eperjes 1374-ben hasonlóképen Buda városának törvénykönyve mintájára nyerte kiváltság-leveleit[2]) Privigyét 1382-ben Mária királyné ruházta fel szabadalmakkal, olyanokkal minőkkel Buda birt.[3]) Lippa városának 1529-ben János király kölcsönözte Buda előjogait,[4]) A XIV. században az lett később Korpona és Selmeczbánya a mi egykor Buda városa volt, a községi és társadalmi élet mintaképe.

b) A szabadalom-levél köz- és magánjogi méltatása.

Arra, hogy Rima-Szombat kiváltságai más városok mintaképei legyenek nem volt ok. Hogy azok irásba foglaltattak és a közéletbe átmentek nemcsak a király érdeme; de a nagy közönségé is.

Irásba mindenha felmerülő viszonyokból kifejlett szokásokat foglaltak s a törvényhozó rendszerint maga a község volt; ugy annyira, hogy

---

[1]) Salamon Ferencz: Budapest története. Budapest, 1885. III. köt. 47. lp.

[2]) Wagner: Dipl. com. Sáros pag. 217. — Fejér: Cod. Dipl. IX. köt. 6. rész 178. lp.

[3] Fejér: Cod. Dipl. X. köt. 1. rész 64. lp.

[4]) Podhradczky eredeti két magyar krónika 23. lp.

a régi jogszokás nagyobb vonzerővel, nagyobb hatással birt mint a reform maga.[1])

A nagymarosi szabadalom-levél 2. pontjában Salamon felfogása szerint több jogról van szó, mint a hogy azt, magában a budai aranybulla szövegezésében feltaláljuk. A nagymarosi polgárok felett, se a nádorispán, se a báró vagy bármely méltóságban levő úr nem itélhetett. Abban a biráskodás magának király ő felségének volt fenntartva, a kihez a nagymarosi polgárok évenként három határidőn belül három tisztességes, de tehetségükhöz mért ajándékkal szoktak volt járulni; [2]) szokásban volt ez Rima-Szombatban is kivált a régi czéhek életében.

A nagymarosi szabadalom 13. pontja szerint a polgárokra se a püspök se az esperes semminemü egyházi itéletet jogérvényesen ki nem mondhatott, hanem csak a helybeli plebános, mindazonáltal tulajdon elöljáróságának: az esztergomi érsek iránt tartozó engedelmessége fenntartásával. Ez állott Lipcsére is, Zólyom vármegyében.[3])

Tizedről a budai (pesti?) aranybullában nincsen szó, a nagymarosi szabadalom 12. pontja ellenben igy szól: Rendeljük (dicimus) azt is, hogy a tizedet a nagymarosiak mindenből: gabo-

---

[1]) Salamon: Budapest története. Budapest, 1885. III. köt. 54. lp.

[2]) Ugyan ott III. köt 47. lp.

[3]) Fejér: Cod. Dipl. VIII. köt. 4. rész 444. lp,

nából, borból és apró-termésből (minutis) fizessék a plebánosnak.[1])

Salamon szerint oly hadjáratban, melyben a király személyesen vett részt: tartozott a város tiz nehéz lovast tisztességesen fölvértezve kiállitani. A nehéz lovasságot utóbb a banderialis szerkezet váltotta fel s a tiz embert a húsz. Kassa városának szabadalom-levele ezt 1347-ben már egészen mellőzte, de a banderium reá is kiterjedt, mint a hogy ki kellett annak terjednie a rimaszombatiakra is, annál inkább mert bizonyos czéhek mint testületek katonát állitottak s tagjai a legujabb korig oldalfegyvert viseltek.

A budaiak addig, mig a birodalom határain belül működtek minden vámfizetés alul mentesek voltak; kivévén a királyi harminczadot, s azt a sóvámot, a melyhez a budai egyháznak (az óbudai káptalannak) volt joga. A nagymarosi kereskedők és kalmárok a szabadalom 8. pontja szerint egész országban sehol se fizettek vámot, harminczadot; a budai aranybullában a harminczadot mint fizetendőt vették fel. A rimaszombatiak egész 1848-ig főbüszkeségöknek tekintették, hogy a város polgárai se réven, se vámon nem fizettek; vámhivatala pedig a kir. kamarával egyenes összeköttetésben állott.

Csöbör-adót (cibriones) szőlleje után nem fizetett Buda; Rima-Szombatnak szőleje soha se

---

[1]) Salamon Ferencz: Budapest története. Budapest, 1885. III. köt. 46. lp.

volt jelentékeny s az »Ukkon-pohár« emléke sem annyira a hegybirák jogszokásaiban gyökeredzett mint inkább a kézműiparosok tudomány-poharában maradt fenn a késő századokon.

Az adót »terragiumnak«, a föld bérének nevezték, a melyet később, hogy a város autonomiája csorbát ne szenvedjen census-ra változtattak. Az egész telkes gazda évenként egy unciát fizetett, a kinek csak féltelke volt fizetett. Rima-Szombatban három fontot.

Főembereink közül Budán erőszakkal senki se szállásolhatta be magát, tőlük akaratjuk ellenére semmit el nem vehetett, hanem a beszállásoló tartozott minden szükségesért illő árat fizetni. Szóról-szóra benn állott ez a kassai szabadság-levél 2. pontjában is. Nagy-Maroson azokat nem volt szabad háborgatni, a kik ott-mulatás kedveért (causa commorandi) mentek hozzájok. Nálunk mulatóhelyekről beszélni nem lehetett; itt a munka, a szorgalom volt a nép karaktere mindig, mondhatjuk: ma is az.

Földjeit (possessiones) Budán egyetlen polgár (hospes) sem adhatta el, sem a házát idegennek; hacsak ez nem akart a város állandó lakosa maradni. Benn van ez a kassai szabadalom 3. pontjában is, a nagymarosiakéban az 5. pont a helyhez-kötöttséget még inkább involválja.

Látjuk az elmondottak nyomán, hogy az egész országban kezdik a munka-erőt tekinteni annak a tőkének, a mely a közjólétnek az alap-

ját képezi. A legnagyobb javak, birtokosai előtt azért szembeszökő az az iparkodás, hogy a birtok állandó, majd nagyobb legyen, el legyen látva felszerelésekkel; ugy azonban, hogy azért az egyes családok részére mintegy biztositva legyen annyi, a mennyiből megélhessenek, vagy a mennyiből az úri földnek mivelése folytán a nyert terményeket beszolgáltathassák.[1])

Budán és Kassán a kinek örököse nem volt fekvő birtokát arra hagyhatta, a kire akarta; a nagymarosi szabadalom 6. pontja szerint ez a künn lakó egyénekre, az idegenekre is szólt csak azt kötötte ki, hogy semmi más egyháznak vagy egyházi személynek nem lehetett hagyományozni, csupán a helybeli plebánosnak, a kinek ezt másra nem volt szabad forditania mint saját egyháza hasznára. A plebánia jogának itt is megkülönböztetve kellett lenni, hisz a város érseki fennhatóság alatt állott!

Az a régi szokás, hogy ki-ki nyugodtan birhatta az általa vásárolt fekvőséget, ha abban egy év és egy napon belül nem háborgatták, benne van Kassa város szabadalom-levelében is, ellenben kimaradt a nagymarosi okmány szövegezéséből, nálunk sincsen nyoma s csak jogszokás szabályozta hosszu évszázadokon keresztül.

Salamon szerint a budai polgárok, midőn egyházuk megüresedett, a lelkészöket szabadon választották, helyettest (vicarius) a lelkész a köz-

---

[1]) Wenzel: Magyarorsz. mezőgazd. tört, 142—143. lp.

ség tudta nélkül s akarata ellenére ki nem nevezhetett. Birót, papot a rimaszombatiak is szabadon választottak, a birónak teljes jogköre volt, itéletet hozott, úgy a polgári mint a büntető perekben, s a papnak a Rima völgyön olyan nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek kellett lenni, a minő maga a község volt.

Budán város birájának (major villae) a polgárok azt választották, a kit akartak; de a megválasztást be kellett a királynak jelenteniök, éppen úgy mint a kassai polgároknak. Nagy-Maroson a birót és az esküdteket csak egy esztendőre választották, ezek itéltek ott a lopás, tolvajság, gyilkosság (homicidia), gyujtogatás, erőszak és más ügyek felett, mely esetek külön nem fordulnak elő a budai (pesti?) aranybullában. A Rima völgyön teljes és korlátlan szabadság honolt s a Curialis Comes a csiklandósabb ügyek elintézésébe is csak azon esetre folyhatott be, ha a város birája abban itéletet hozni elégtelennek látszott volna.[1]) Korponán és zólyom-vármegyei Lipcse községében a biró a város véneivel együtt itélt.[2]) Nálunk a biró mellett tizenkét elöljáró is szerepel.

A peres eljárás közvetlenségére mutat a budai törvénykönyv 10. s a kassai szabadalomlevél 8. pontja, a mely szerint azon esetre,

---

[1]) »De aliqua causa ardua que emerserit sufficere se uiderit non posse.«

[2]) Fejér: Cod. Dipl. VIII. köt. 4. rész 444. lp.

hogy ha a város birája nem szolgáltatott volna igazságot, nem a város, hanem a biró (villicus) járult a király szine elé. A biráskodást a király Nagy-Maroson magának tartotta volt fenn, s ez a kitétel a budai aranybullában sincs meg.

Párbajra itélésnek a budai törvénykönyv szerint helye nem volt; annak a kinek magát tisztáznia kellett ezt a vétség minősége és mekkorasága szerint megfelelő módon kellett elintéznie. Hasonlóképen van ez meghatározva a kassai szabadalom 11. pontjában mig a nagymarosiaké ezen toldalékkal van ellátva: Ha a nevezett polgárok (hospites) közül valaki gyilkosságot (homicidium) követ el, és a házából megszökik, a város birája le nem foglalhatta, birtokát és vagyonát, mig a gyilkos ama vagyonából magát fel nem szabaditotta. A párbaj, mint az ordaliák neme, még a XVI. században is előfordult, de annak a szabad királyi városokban — éppen azok királyi kiváltságaik értelmében — helyet adni nem lehetett.[1])

Hogyha Budán egy idegen fogott perbe valamely helybeli polgárt, ellene csak városi vagy vele egyenlő szabadságu ember tanuskodhatott; a Rima-völgyön az 1268. évi kiváltság szerint:

„Item si aliquem inter ipsos non habentem domum omicidium vel aliquod aliud malum pertractare contigerit, et si auffugerit, nec hospes suus nec sui cognati debebunt in iudicium evocari seu ob hoc con-

---

[1]) Pauler Tivadar: Büntető-jogtan. Pest, 1864. II. köt. 169. lapon a 3. jegyzetben.

dempnari." [1]) Vagyis a kinek háza nincs s emberölést vagy valami gonoszságot követ el hozzá tartozóit ne bántalmazzák.

Nevezetes a mit Salamon Buda városára nézve a 16. pont alatt felhoz »Kewer nevü földet, melyet most adományoztunk nekik, valamint más korábban birt földjeiket oszszák ki egymás közt, kinek-kinek megmivelési tehetsége szerint, nehogy ezek a földek mivelés nélkül és hiában heverjenek.« Ezt a kifejezést Kassa városának 1347-ik évi szabadalom-levele mellőzte; azonban mint igen eklatans bizonyitékot emlithetjük, a helybeliek ősi szokását, mely szerint a lakosság maga közt a Rima mentében fekvő iszapos földeket káposztának és káposzta-palántának, a Gernyőt kapás növényeknek a legujabb időkig kiosztotta.

A kisebb-nagyobb hajók (naves et carinae) Budán, nem különben az árus szekerek, tartoztak megállapodni s mint azelőtt minden nap vásárt tarthattak (forum quotidianum). Mindennapi vásárról Rima-Szombat területén szó sem lehetett, ellenben a szombatnapi sokadalom mindenha nevezetes volt. Azoknak, a hulladékoknak az emlegetése is eltünik, melyeket a régi aranybányák törmelékeiből, salak halmaiból kerestek a mult évszázadokban elő, melyek tárgyában egykor a tisztviselők és erdőőrök zaklatni szokták a zsellérnépet.

A pénzeket régi szokás szerint ujra meg

---

[1]) Olv. fentebb a 42. lapon.

ujra beszedték. Buda városában, ha a tárnokmester embere a maga pénzügyőreivel (monetariis) a polgárok közt megjelent a város egy meghitt embere csatlakozott hozzá, a ki a királyi pénz beszedésére lelkiismeretesen és szorgalmasan ügyelt.

Elismeri a szabadalom levél végül, hogy minőségükhöz képest királyi adománya jutalmával tartozik megajándékozni azokat, a kik a királyi becsület növekedéseért saját életük veszélyeztetését koczkára tenni nem rettegnek, de viszont a munkások számára a békét követelte mikor kiköté, hogy vele István kalocsai érsekkel a bányász nép táborba szállani ne legyen kénytelen.

Hogy a XIV. század elején bizonyos tekintetben erősségnek kellett lenni Rima-Szombat városának, mutatják Károly-Róbert kiváltság levelének következő szavai »hogy az is (valamint Buda) ugyanazon falerődítésekkel vétessék körül tudniilik tornyokkal, épületekkel, bástyákkal és más hasonlókkal, melyek Rima-Szombatnak a vára és kastélya épitéséhez megkivántatnak.[1])

»Rima-Szombat mint öröklött birtok« kifejezés kétségen túl magára Széchy Tamásra és jogutódaira vonatkozik, Aba vezér egyenes ivadékára, a kinek fia magával a királylyal is vérszerinti rokonságba lépett.

---

[1]) »Turribus propugnaculis aedificiis et aliis quibuslibet fornitis«, mint az okmány szövege mondja.

A budai törvénykönyvben IV. Béla világosan kijelentette, hogy mindazt, a mit a polgároknak a tatárok eltakarodása óta adományozott, ellenmondás nékül birhatják; az a kassaiakéban 1347-ben nincs benn, nincsen a rimaszombati polgárokéban sem, minthogy azonban tatárok itt is követtek el istentelenséget s a város lakosságát kiölték, javaikat felprédálták, a budaiak kedvezményeit reájok is alkalmazhatjuk.

A cserét — mint láttuk — Tamás erdélyi vajda kezdeményezte, a királyi kéziratok kiszolgáltatására nézve szabály volt, hogy annak kieszközlésének módját az idegenek maguk választották meg [1]) az okmány szavai szerint, az ő kérvényét előterjesztve mint méltót.

Károly-Róbert az okmány szövegében hangsulyozta a polgár-erény magasztos voltát, melynek vonzereje csakugyan a királyok koronáját is dicsfénynyel ragyogja körül.

16. A Szécheni család.

A Zechen vagy Szétseny család Rima-Szombat történetében nem jelentéktelen szerepet játszott. Állitólag A b a nemzetségből eredt s a »de Zechen« előnévvel Károly-Róbert király tisztelte meg, állitólag a nógrád vármegyei Széchen váráról elnevezve.

---

[1]) Die Gäste koren sie selbst — úgy mond **M i c h n a i** és **L i c h n e r** — Buda városának törvénykönyvében a 258. lapon.

Erről a családról Wagner egy töredéket közöl »Anno 1339. coram Comite Paulo Judice Curiae Regiae, Thomas Vajvoda Transilvanus, et Comes de Zonuk, cum ad eum omnes possessiones Samuelis, filii Joannis, filii Chobánka recidissent, tradit Jus patronatus Monasterii de Saár prepossessione Zádány, quam ei confert Magister Emericus filius Pauli, filii Kompoldi, ad quem pariter reciderunt omnes possessiones Pauli, filii Petri, filii eiusdem Chobánka magyarul: Az 1339. esztendőben midőn Tamás erdélyi vajda, Szolnok grófja összes birtokai Pál Comes, a királyi Curia birája előtt Sámuelre a János fiára ki Chobánka fia volt szállottak volna átadta Zádány birtoklásáért a saári monostor patronatusi Jogát, melyet neki Imre magister a Pál fia ajánlott fel, a kik Kompold fiai voltak kire egyenlőképen szállottak a Pál birtokai, a Péter fiára ugyanazon Chobánka fiaira.[1]) Tudva van a Chobánka és Kompoldi nemzetségről, hogy azok Abától származtak; habár nem tűnik ki, hogy hogyan származtak azok birtokai Tamás erdélyi vajdára másként, mint hogy vele vérszerinti összekötésben állottak.

Farkass mesternek, a Tamás fiának érdemeiről fel van jegyezve, hogy ő Kún László és Endre királyok idejében 1319-ben aradi,

---

[1]) C. Wagner: Collectanea genealogico — historica illustrium Hungariae familiarum, quae iam interciderunt Decade II. Posonii, Perini et Lipsiae 1802. a 130—131. lapon.

barsi és szörényi főispán volt, kunok birája, hasznosi és zólyomi várkapitány, a ki Pylini Péter összes fekvőségeit (latifundia) kapta, mivel Csák Máté legyőzetése után magát őseivel vére hullajtása árán Visegrád ostroma alkalmánál érdemessé tette.[1])

Megemlitendő, hogy ez a Farkass mester magával Károly-Róbert királylyal is atyafiságban állott, a ki őt egy 1333-ban kiadott okiratában legkedvesebb rokonának »proximum suum charissimum« nevezi[2]) a mit a tudósok másként nem értelmeznek minthogy feleségének Annának kellett Erzsébet királynéval, a Károly-Róbert nejével bizonyos atyafiságot tartania.

Két fia közül az egyik Mihály pozsonyi prépost 1342—1362. váczi, 1362—1377. egri püspök gyanánt szerepelt; a másik fia Miklós a dicső Nagy Lajos magyar király hive a kit máskép talán ragadvány-néven Konya Jánosnak (Budaméri) is neveztek, előbb a sárosi vár alkapitánya, 1346—1352. szepesi, sárosi, majd nógrád-vármegyei főispán 1361. pozsonyi vár- és vármegyei főispán, hat esztendőn keresztül pedig Horvát és Dalmátország bánja.

A Konya bán fiai voltak: Frank, Miklós és Simon, kiknek nevét az egri káptalan bizonyos okirata őrizte meg, mely szerint azok Sáp

---

[1]) C. Wagner: Collectanea genealog hist. Decade II. 132. lp.

[2]) Pray: Annales Regum Hung. Part II. 27. lp.

nevü birtokukat az 1374. évben Herbordy Miklósnak ajándékozták.[1])

Frank Vas és Sopron vármegyék főispánja volt, a ki fiu-testvéreivel Miklóssal és Simonnal élő szóval jelentették ki az egri káptalan előtt, hogy Herbordy Miklós borsvai főesperes bizonyos reá ruházott megbizatást Páduában teljes készséggel teljesitett s mindnyájok megelégedését és becsülését kiérdemelte volna.

Frank vagy másként Ferencz és öcscse Simon a Zsigmond király leghivebb emberei voltak; előbbi erdélyi vajda s a királyi Curia itélőbirája; az utóbbi királyi ajtónálló-mester.

Széchen Ferencz a nikápolyi ütközetből betegen tért haza s 1409-ben ugyan abban az esztendőben szünt meg élni, a melyben fiu testvére Simon elhalálozott volt. Ennek a czimere volt a rimaszombati templom homlokzatán kifaragva s 1407-ből származó pecsétjén a két betü R+S okvetlenül azt jelenti »Rima-Szombat.«

A Széchen-családból ezeken kivül még két László nevü férfiu merült fel; az egyik, a kit I. névvel jelölnek, ugyanaz, a ki a Magyarország és Lengyelország között megkötött szövetséget 1412-ben aláirta, s a kinek Herczegh Annától született hasonnevü fiát a II. számmal jelölik meg és a ki Nógrád vármegye főispánja volt s

[1]) Az okmányt közli Wagner Collectanta geneal. historica czimü müve II. tizedében a 135—136. lapon.

gyermekei közül az egyetlen fiú János fejezte be a nemes Széchen-család férfi-ágát.

Ez a' Széchen László felesége lehetett bizonyos Borbála a ki Mátyás király előtt 1467-ben arról panaszolkodott, hogy az elmult esztendőben (1466.) nemes Tamásfalvi Kathalan Miklós és László az ő városára (oppidum Rymazombath) rontottak és ott bizonyos Sarkadi Gergely nevü jobbágyát megverték volna.[1])

II. Lászlónak négy gyermeke volt Katalin, János, Hedvig és Anna.

Széchen János az utolsó férfi-sarj 1474-ben a Garam mellett fekvő szentbenedeki apátságban fejezte be életét; két huga közül az egyiket Hedviget Losonczy Albert vette nőül, a másikat Annát a fiatalabbikat Guthi Országh János, a Guthi Országh Mihály nádorispán fia, a kivel az 1460-ban lépett volt házassági frigyre.

[1]) 1467. Gróf Erdődynek galgóczi levéltára. Lad. 94. f. 8. n. 8.

A Zécheni család nemzedékrende.

Őse: Farkas mester de Zechen 1257*) vagy Bota azaz Beter**)

- Tamás, 1319. aradi főispán, barti, szerémi főispán, erdélyi vajda (N. Anna)
  - Mihály budai prépost 1342—62. váczi, 1362—77. egri püspök
  - budaméri Konya Miklós horvát bán 1350. pozsonyi főispán 1362.
    - Frank de Zéchen vajda és országbiró 1374—1409.
      - I. László 1412. megh. 1435. előtt (Szekcsői Herczegh Anna utóbb Perényi Péterné)
        - II. László szandai kapitány nógrádi főispán † 1460. (N. Borbála)
          - Kata 1437. megh. ifjan
          - János 1474. garam. sz. bened. benczés
          - Adviga (Losonczy Albert)
          - Anna 1460. (1. guthi Országh János 2. gersei Pethő János)
      - Kata v. Dorottya 1416. (Styborné)
    - Miklós 1374.
    - Simon de Zechen 1374—1409. kir. ajtónálló
- Péter 1333. mag. de Zéchen
  - István
  - Tamás
  - Domokos

A rimaszombati templomokat Kollár állitásai szerint kőfalakkal, bástyákkal Széchy meg nem erősitette, mi azonban ezen állitás határozottságában kételkedünk, miután a király ezen előjogot

*) Wagner: Collect. geneal. hist. Dec. II. 130—188.
**) Rajcsányi Ad. Geneal. deduct II. 23.

a földesurak kérelmére adományozta s ha Rima-Szombat már előbb a fejedelem kegyeire népességének és szabályszerü épitkezési módjánál előkelőségénél fogva érdemes nem lett volna, ezt a király minden előleges intézkedések és alkalmas előföltételek nélkül saját privilegiumába ok nélkül bele nem foglalja vala.

A régi templom patronusa is kétségtelenül a Széchy és az után a Széchenyi család volt, mint a hogy azt néhai rimaszombati származásu Szombathy János sárospataki collegiumi tanár

jegyzetei nyomán Kollár felemlitette. E templomból a későbbi épitkezés alkalmával ugyanis a boltozaton levő kőből kifaragott czimert, egy keresztet tartó oroszlányt eltávolitották. Igaz, hogy a Széchyek czimere egy koronán álló kiterjesztett szárnyu kétfejü sas, mely czimerben 1381-ben a korona még nem volt, a Széchenyiek czimere keresztet tartó oroszlány, a mint azt a mellékelt rajz feltünteti, melyet egy 1407. okmány után Wagner közölt.

A Széchy családot »de Rima-Szécs« itt Rupp Jakab[1]) a Széchenyi családdal identificálja s azt mondja, hogy László érsek Rima-Szombatot 1334-ben Széchényi Tamás erdélyi vajdával cserélte fel. E családok őseinek és régi elnevezéseinek felderitése még sok buvárlatokat igényel s e helyen mi a Záchen családot a Széchy családtól elkülönitendőnek gondoltuk.

17. Fejedelmi látogatások.

Nagyon kevés megbizható adattal szolgálhatunk arra nézve, hogy királyaink közül ki és mikor fordult meg falaink között?!

A magyar nemzeti Muzeumban letett Hanvay-család leveles ládája megőrizte számunkra azon tény emlékezetét, hogy Zsigmond király és felesége Mária 1387-ben »in villa Rimaszombatja« tartózkodtak.

Mária királyné ezen esztendő jun. havának 4-ikéig sinylődött a novigrádi börtönben miután anyját Erzsébetet jan. 16-án a pártütők megfojtották s hulláját bele dobták a vár árkaiba.

Mária csak ezen év jul. 4-én ölelhette férjét Zágráb környékén s Veszprém városán keresztül érkezett hazánkba, különösen Nagy-Váradra, a hol Szent-László sirjánál leróttták a kegyelet adóját a nagy elöd iránt; majd Diós-Győrbe mentek s egész október második feléig maradtak ott s

---

[1]) Rupp: »Magyarország helyr. tört.« Pest, 1875. II. köt. 144. lp.

csak november 3-án találjuk őket Visegrád várában, a hol az Anjouk egykor oly fényt és pompát fejtettek ki.[1])

Zsigmond hivei közt ott találjuk Losonczy Istvánt és Lászlót, a kik Palisnai János auraniai perjellel Barbadico velenczei herczeg vezérlete alatt a pártütők megfékezése végett bosnyák földön jártak.

Ugy látszik ez a Losonczy István és nem a temesvári hős volt az, a ki Rima-Szombatot ujjá alkotta s az ő vendége lehetett Zsigmond és Mária, mikor diós-győri tartózkodásuk alkalmával kirándultak ezen tájékra.

A látogatás részleteit, sajnos, nem ismerjük.

Perjesi András krónikája szerint Zsigmond 1424-ben járt volna itten, mikor Szepességről jövet Derencsényben hált s a pokorágyi partról ereszkedett alá, a ki az egymással egyenetlenkedő rima-szombatiaknak azt válaszolta, hogy lakásul ne azon mocsáros helyet, hanem inkább azt a kis erdőt válaszszák, a mely dombos hely szinte kinálkozott, s a hová a város felépitéséhez ő mesterembereket igért Budáról.

. . . .

Ékes volt ez Város Czéh s Társaságokkal,
Huszonnégy Személyből álló szép Tanátstsal,
Hires oskolával, tanult Ifiakkal.
Nem lakott itt egyéb Nemzet Magyaroknál,

---

[1]) Ráth Károly: A magyar királyok stb. hadjárati, utazási és tartózkodási helyei. Győr, 1868. 84. lp. — »Archaeol. Közlemények« VI. köt. X. okmány.

Kegyes Istenfélő Reformátusságnál,
Német, Zsidó, Görög itt helyt nem találtál
Kereskedést űzni ebben nem lakhattál.[1])

Az avatatlanok kedveért szükségesnek láttuk ide jegyezni, hogy a reformatio kezdeményezője Luther Márton a mondott esztendőben a világon sem volt.

Vannak a kik azt hiszik, hogy a városnak Zsigmond adta a czimerét az egy fejű fekete sast, de ez meg nem állapitható. Az egy fejű sas Ulászló király pénzein fordul elő, a mely czimerrel ugyanakkor a Szabatka várára vonatkozó amaz okirat is el volt látva, a mely miatt Zömlényi Gábort mint okirat hamisitót a törvény könyvbe akarták beczikkelyezni.[2])

A XVI. században Szabatka Rima-Szombattal nem volt egészen egy és ugyanaz; ott az Orlay, itt a Losonczy-család gyakorolta a földesúri jogot.

18. Adatok a középkori kereskedelem történetéhez.

Magyarország felső vármegyéinek földrajzi fekvése hazánk külkereskedelmét illetőleg sok-

---

[1]) Jordánbul ki vont Köretske, melyre Rima-Szombath Városának fundálása; ebben Az reformáta Ecclesianak boldog állapotja stb. rajzoltatik. Felemeltetett Rima-Szombathban Anno 1783. Julius és Augustus napjaiban Perj: And : által. Közölte Ladányi Béla a »Gömör Kis-Hont« XI. évf. 48. számában 1890. nov. 13-án.

[2]) „Cum medio capite aquilae« facta — irja Werbőczy »Hármas Könyvének« II. részében 14. czim 56. §. alatt.

kal szerencsésebb volt a középkorban, mint a hogy azt a mai viszonyokból megitélni képesek lehetünk.

A XIV. századtól kezdve a keleti kereskedelem Európa nyugati államaiba Erdélyen keresztül vette utját, innen kerültek az áruk Nagy-Váradon keresztül Felső-Magyarországba, jelesül Kassára; a honnan ellátták magukat bőségesen a német birodalom, Lengyel- és Oroszország.

A XIV. század közepén az összes Magyarország felé terjedő kereskedelem Kassa városa felé gravitált.[1])

Károly-Róbert a ki a rima-szombatiakat nevezetes kiváltságokkal látta el már 1319-ben elrendelte, hogy a kassaiak minden vám adózása alól mentek legyenek Abauj- és Zemplén vármegyékben le, egész a Tiszáig; sőt a Sajó vizéig és Bereg vármegye határáig.

Az oroszok kereskedelmi utja Magyarország felé jóformán ugyanazt az irányt követte, a melyen a mongolok hazánk területére becsaptak; Munkácstól elkezdve a Tiszával párhuzamosan vonult az el egész Borsod vármegyéig, a honnét az vagy a Sajón és Rimán végig menve Esztergomig huzódott vagy pedig lefelé

---

[1]) Hajnik Imre: Adalékok a magyar kereskedelem történetéhez a vegyes házbeli királyok alatt. »Századok« II. évf. Pest, 1868. 148. lp.

tért Egernek, Gyöngyösnek: az ország szivébe Budára, Pestre.[1])

Az országon belül vámsorompók voltak felállitva, azonban minden közgazdaságilag ki nem számitott czélzattal leginkább arra való tekintettel, hogy hol érdemes pénzügyi szempontból ilyen vámszedőket tartani? Vásár alkalmával csak nehány helyen fizettek vámot igy például Beregszászon minden kocsi után egy dénárt, s habár az ugy nevezett áru-megállitási jog (Stapelrecht) arra a városra, a melyet a király a megkivántató privilegiummal megtisztelt, a legnagyobb kedvezmény volt, magára a kereskedelemre mégis zsibbasztólag hatott, miután a kereskedők ott, a hol e jog teljes értelemben engedélyezve volt, áruikat kényszeritve voltak minden áron áruba bocsátani, olykor azonban megelégedtek, ha csak nehány napig árult; olykor pedig ki volt kötve, hogy az idegen kalmár másnak nem adhatta el a portékáját, mint a helybeli polgárnak, a ki ezen az uton nem megvetendő előnyöket élvezett.

Az 1402-iki országgyülés végre e jogot is szabályozta.

Az áru-megállitási jog ugy tudjuk — szintén magdeburgi intézmény; ott mondották ki először, hogy a polgárok saját áruikat csak saját házukban adhatták vagy cserélhették el.[2])

---

[1]) Szalay József: Városaink a XIII. században Budapest, 187...137. és köv. lp.

[2]) Quod quilibet burgensis aut propriam habens aream vel

Áruházakat akár a város maga emelte legyen, akár más város a község területén annak a földes ura, rendszerint a fejedelemnek és helyettesének kiváltságával lehetett berendezni.[1])

Nagy Lajos király »Buda város előképe szerint« osztogatta a szabadalmakat.[2]) Kassa szent háromság vasárnapjától kezdve minden esztendőben tizennégy napon keresztül csapott országos vásárt, melynek ügyleteit kivették az ország nagyjainak zászlós urainak, különösen pedig a tárnokmesternek és országbirónak fennhatósága alól s fellebbezési esetekben ő felsége maga a király itélt.

1402-ben Zsigmond ezen áru-megállitási jogot módositotta s csak a külföldi kereskedők áruit állitották meg. Azok a kik Boroszlóból, Lengyelországból vagy Poroszországból mentek Kassára, utjokat rendszerint Rima-Szombat felé irányoztak, Lőcse felé innen elindulni tiltva volt, igy rendelte azt el a király Kassa városának panaszára 1412. Cassoviae Sabb. pr. p. f. Penthecostes.[3])

---

domum, quarumcunque rerum venalium habuerit, eas in domo propria libere vendere potest aut pro aliis commutare Urkundenbuch von Magdeburg N. 100 S. 51. vesd össze N. 46. S. 22. és N. 129. S. 69.

[1]) Villi Varges i. m. 201. lp.

[2]) »Libertates infra scriptas more praedictae Civitatis nostrae Budensis«. Kassa 1347-iki privilegiumában.

[3]) Kassa városi titkos levéltár. Depositorium N. 17. — Hajnik Imre: Adalékok a magyar kereskedelem történetéhez a vegyes házbeli királyok alatt »Századok« II. évf. Pest, 1868.

19. A Losonczy-család birtoklása.

Rima-Szombat a Losonczy-család birtokába a XV. század második felében került, midőn a Széchy Tamás erdélyi vajda harmadunokájának Lászlónak egyik nőtestvérét Hedviget Losonczy Albert vette nőül.[1])

A város levéltárában tartogatnak ugyan egy régi jegyzéket, mely szerint a sokat emlegetett hét kis falu között felmerült határvillongások fölött Losonczy István itélt volna s a benne megnevezett hét községnek úgy mint Szent-Margitha, Gernyő, Gats, Tormás, Rákos, Tarnócz és Mőcsény lakosait a földesura egy helyre telepitette s a Rima partjára épülő városnak, melyet Losonczy Istvántól Istvánfalának neveztek volna, s ugyanakkor történt, hogy az éppen szombat napon erre utazó Zsigmond király adta volna a Rima-Szombat nevet; de e jegyzék semmi hitelességgel nem bir s mint a fentebb előadott adatokból világosan szembetűnik, egészen költöttnek látszik. A fennebb elszámlált s a Korabinsky »Lexikonában« is előforduló 7 község közül ez uttal már csak 3, úgy mint Gats, Tarnócz és Mőcsény azonos,[2]) melyek a város mai határában is előforduló helynevek, valamint a többi négy és a fentebb érintett

---

[1]) Hunfalvy: »Gömör és Kis-Hont leirása.« Pest. 1867.
[2]) »Geographisch-Hist. u. Producten-Lexikon von Ungarn.« Pressburg 1786.

Kis-Kút, Csurgó és Zuhatag a város határának elnevezésében szintén ismeretes nevek.

E jegyzék a telepitést 1422-re teszi s Losonczy Albert előtt három olyan István élt, a kiről itt szó lehetne, ha ugyan e város nem a Széchen Hedvig utján szállt át a Losonczyakra, a kiknek az ide vonatkozó történet kedveért leszármazási táblájukat is ide mellékeljük:

(op. Rymabánya, possessiones: Zewrnyebánya, Thyssolcz) részei előfordulnak Losonczy László volt tárnokmestertől és fiaitól Zsigmondtól és Alberttől.[1]) (sic!)

Zsigmond fiai közül emlitendők e helyen Antal és V. István, amazt tulajdon feleségének Báthory Klárának iró diákja fojtotta meg, ez a temesvári hős a ki 1547-ben mint Nógrád vármegye főispánja kezdette meg pályafutását, de csakhamar Ferdinand király pártjára állott s 1557. jul. 27-én vitézül esett el.

Losonczy közbenjárására a városnak azon időre, mig hamvaiból felemelkedhetik, nyolcz egész esztendei adómentességet engedélyezett s a földesúr, hogy a lakosság az épületek emelésénél a közbiztonság igényeit tekintve a jó izlés követelményeit se téveszsze el szemei elől, akként járt el, hogy a piacz és utczák szélességén tágitott s a város közepén szabályosan kimért piaczon keresztül akként metszették egymást az utczák, hogy 4 fő-utczán ki- és beközlekedhettek a mellékutczák és közök lakói. Kollár azt irja erről a Losonczy Istvánról, hogy az egy sokoldalú tapasztalással dicsekvő bölcs ember volt, a ki ismereteit utazásokkal és a népélet vizsgálata által különösen gyarapitotta s majdnem egész Olaszországot összejárta. Leereszkedő nyájas, ki nemcsak szánalommal telt el a rima-szombatiak szomorú sorsa fölött, ki

[1]) Kolozsvártt fasc. T. n. 31.

nemcsak hiú igéretekkel és biztatásokkal enyhitette fájdalmaikat, hanem a város felépülése körül a vezérszerepet játszotta, s mindent elkövetett alattvalóinak boldogitására.

Az 1506-iki tűzvészből a város az ötvöskovács egyesült czéh ládáját és okmányait megmentette, de hiteles okmányok tanusága szerint igen sok ember-élet veszett áldozatul.

A Losonczyakról a város birtoklása a Forgáchokra ment át, a kik a közbirtokossági jogot az 1747. esztendeig gyakorolták.[1])

20. Épitkezési viszonyok.

Daczára annak, hogy az emberiség mint mindenütt úgy itt is emberemlékezet óta épitett sátrakat, kunyhókat, majd kőházakat, a rimaszombati épitkezési viszonyok elég primitivek lehettek.

Az a sátor, (tentorium) a mely négy rúdra felhúzva kalabinákkal kipeczkelve a helybeli vásárokon kitünő szolgálatokat tett, valóban annak a kezdetleges állapotnak a maradványa, a melyben őseink várdorlásaik idejében éltek, s a mely alatt a nép az alföldön egész Szent László király uralkodásáig lakott. Sátrak alatt tanyáztak a magyarok az országgyüléseken.[2]) A sátornak rendszerint födele vagy kalapja vala, melynek gombját ötvössel aranyoztatták be s

---

[1]) L. Deák Farkas »Magyar hölgyek levelei« 263. lp.

[2]) »Századok« II. évfolyam. Pest, 1868. 88. lp.

az árbóczot kerítő vásznakat szőrharában, tokban hordozták magukkal.

A háboruk alatt meg volt külömböztetve a paraszt sátor, a német és a két fára való török »pamuk vászon (volt) és szép czifrákra kivarrva« melyek kivált azért emlitendők, mert ezek a lajstromokban gyakran fordulnak elő. A paraszt sátor olyan épitkezési mód lehetett mint az épitészetben a »rustique«.

A sátrak nemzeti jellegét nem az anyaga kölcsönözte, hanem az alakja és szerkezete: tehát a stylje. Évszázadok folytak el mig az emberiség a szilárd anyagból készült házak épitéséhez jutott; kőből való házak épitéséhez különös kiváltság kellett, (Regal.), melyet csak olyan földes uraknak osztogatott a király, a kiről nem lehetett feltenni, hogy abból rabló fészket alakit. Faházakat talál az ember Pesten, Visegrádon még a XV. században is.[1]

Annak az emlékezete, hogy Rima-Szombatot Losonczy István egy kerek erdőbe épitette nem mese beszéd; azt hogy a fáknak és kerteknek négy élőfáját rótták hajdan össze e vidéken szemtanuk állitják. Néhai Csesznok Pál orvosnak háza helyén szétrombolt régi faház ilyen oszlopokon nyugodott. Régi ház a magyar szabadságharcz előtt akarhány volt. A régi Vitalis-féle ház mestergerendáján e felirat tanuskodott az épitkezés ko-

---

[1]) Dr. Beliczay Jónás: A magyar stilről tartott felolvasása. Kecskemét, 1887. 25—52. lp.

ráról »Épitette Varga Bálint 1572-ben.« Voltak régebbiek is.

A házak alakjában az öt rudas sátor szerkezetének utánzása el nem vitatható; ilyen az a ház, a melyben Tompa született s a milyen a város félre eső utczáiban több is található. Voltak székely módra épitett házak, tornáczok, szinek, és duczokkal ellátott kapuk, faragványokkal, feliratokkal,[1]) s azok nélkül.

A falu elnevezés egyenesen a »fal« szóból veszi eredetét, a ház nem német, hanem olasz szó, a kalyiba görög.[2]) A szásztükör még nem ismert megerősitett falvakat, hanem csak tornyokat, melyek menedékhelyül szolgáltak megtámadtatás esetére. Az épitkezések eszményképét tünteti elő a tatárpusztitás korából az esztergomi latinok pecsétje.[3]) Nálunk több város csak épületfa vágásra nyert jogot ingyen, királyi birtokokon, de lehettek házak fonott vesszőből, nádból, részben hordozható block-ok.[4]) Külföldi mintára a városok területét körülkeritették s igy származott a »terminus pacis« a »Friedekreis«, a melyen belül a békének kellett uralkodnia. Béke és szabadság rokonfogalmak igy mentek át azok a

---

[1]) Findura: A palóczokról. »Földrajzi Közlemények«. V. ö.: »Ethnographia« szerk. dr. Jankó János. Budapest, 1893. IV. évf. 9. lp.

[2]) Bełiczay i. m.

[3]) Meg van a nemzeti muzeumban. Kiadta Knauz: Monumenta Strig. 64. lp.

[4]) Szalay József: Városaink a XIII. században 134. lp.

köztudatba, igy keletkeztek faluból a városok,[1]) városokból a szabadalmas, majd a szabad királyi városok »liberae civitates.«

Rima-Szombat a szabadalmait kitüntetésképen kapta s mai napig hiven megőrizte.

A mennyiben Rima-Szombat Istvánfalából tehát szintén faluból alakult s jogi jelentőségét a magdeburgi privilegium mintájára átvett budai törvénykönyvből nyerte, ennélfogva ez is négyféle attributummal birt *a)* meg volt erősitve, ha mással nem, hát deszka palánkokkal; *b)* a király különös oltalma alatt állott *c)* birtokában volt a forgalom jogának (usus negotiandi), usus mercantorius, (potestas mercandi mercatus) vagyis a polgároknak meg volt engedve a város területén saját házukban kereskedni; végre *d)* a város a nyilvános jog területe volt.[2])

A ki polgár jogot nyert annak be kellett lépni a város gazdaságának közösségébe,[3]) vagyis a házközösséggel szakitania kellett. Az, a ki a város területéről elköltözött, a béke kötelékéből lépett ki; de nem igy a polgár, a ki erre

---

[1]) A civitas kifejezést a városok maguk inkább használják; de ugy látszik a község fogalmát (communitas, universitas civium) kötve vele össze, nem pedig a városét — irja Szalay: Városaink stb. fejlődése cz. müve 31. lapján.

[2]) Willi Warges: »Zur Entstehung der deutschen Städteverfassung« a Hildebrand-féle »Jahrbücher« 1893-iki évf. 164. lapján.

[3]) »Es musz die burscap winnen« tehát azt el kellett nyerni. — Wenzel szerint »a lakosok közös határban együtt laktak, s az abban foglalt földet együtt birták és ahhez képest mivelték.« Magyarorsz. mezőgazd. tört. 155. lp.

jogot nyert, az annak élvezetében maradt akkor is, ha távol volt.

Azt, hogy a város népessége a szomszédos falvak lakosságát absorbeálta, mutatják a családnevek: Jánosi, Feledi, Zehery, Pokorágyi, Majomi, Bátki és igy tovább. Hogy ez a település minő mértékben történt, senki se tartotta érdemesnek feljegyezni.

Hogyan őrizték meg a polgárok a várost? körülményesen le nem irhatjuk, a temető, jánosi és pokorágyi kapu emléke a legujabb korig megmaradt; ugy az a szokás is, hogy tüzveszély esetére a városi hatóság rendeletére sorban eljárt éjjeli őrizetre polgárságunk. Fegyverviseléstől a polgárság éppen nem irtózott, inkább azt lehet mondani. hogy a czéhek saját hatáskörükön belül tilalmazták azt, azoknál a kiknek erre joga hiányzott.

21. A husziták kora.

Miután 1426-ban a husziták Csehországot elpusztitották volna, külföldre, különösen Magyarországra forditották figyelmöket.

Mig Zsigmond király 1428-ban a török ellen harczolt, betörtek hazánkba, s azt majd Pozsonytól kezdve a Mátyás földén fel, majd 1433-ban Lengyelországon át a Szepességen le egész Körmöczig rabolták és pusztitották.

Losoncz és Salgó a zsebrákok hatalmában volt; bele került Osgyán, Krasskó, Tamásfala, Cseh-Brézó stb. is, s ámbár Bonfini nem irja,

Pray és Kaprinay után azonban fel kell tennünk, hogyha Tamásfalát Giskra vezér birta, annak kellett birnia városunkat is, mely az úgy sem széles Rima folyó másik partján épült.

Giskrát a krónika iró szörnyetegnek festi. »Azon közben a királyné asszony adá ajándékul a zólyomi várat minden tartományával és vidékivel az Giskrának, egy jeles lator vitéz cseh úrnak, ezen kivül reá bizá a kassai várost mind az felső bányákkal együtt, kinek mellé állanak Liptai Pongrácz, Komoroczki Péter, Agzonics, Telefus, Ribald, Kercski, Uzrik és Szlovácskó, kik mindenütt a templomokból kastélyokat és várakat kezdének csinálni és azokból iszonyúképen prédálni és kóborlani, kiknek az ő gonoszságok a szegény emberekhez, asszonyállatokhoz, és leányzókhoz minemű lett légyen, az emberi nyelv azt meg nem mondhatja, kiknek nagy prédálásokat és rablásokat sem a király sem az urak le nem csendesithették mind Mátyás király ideéig. Tarta pedig a cseh járás és égetés majd huszonegy esztendeig az országban.«[1]) Sem Pethő Gergely, sem utánna Kálnoki és Spangár nem jegyezték fel, hogy Giskrával Rima-Szombat földesurával rokonsági kötelék fűzte egybe Guthi Országh Gáspár egyik fiának Jánosnak leányát, tehát az országnádorának unokahugát egyik Giskra

[1]) Petthő Gergely: Rövid magyar krónika. Cassán M. DCC. XXIX. 66. lp.

János birta nőül s összeköttetései ennélfogva nemcsak a felső vármegyékre; de az egész országra kiterjedt.

Ezt az adatot Nagy Iván Wagner után állitotta, kérdést intéztünk azért e végből hozzá; de azt határozottan nem tudta megmondani vajjon ez a Giskra volt-e az, vagy más; valószinű, hogy egyik ivadéka csupán — irja Nagy Iván.

Mikor b. Czoernig a maga »Ethnographiáját« kiadta hazai irók után jelezte, hogy Tamásfalán is husziták tartózkodtak; ez szerintünk oda módositandó, hogy Tamásfalán.

Thuróczy krónikája szerint Hunyadi János 1451-ben nagy számú zsoldossal és a nép közül szedett katonasággal Losoncz városához nem messze szent István királyról nevezett kolostor falainál támadta Giskrát meg [1]) azonban vereséget szenvedett, hadaival tehát Gedő vára alá vonult, a hol a magyarok a cseheknek vitézül ellentállottak s innen nyomult aztán Egerbe.[2])

Környékünk lakossága a kelyhesek vallását fogadta el, mely az eretnekség fogalmából tanainak elterjedéséből kiokoskodható.[3]) Czoernig is úgy fejezi ki magát, hogy e helyeken 1430—1440 között a csehek gyarmatokat és telepitvényeket alapitottak, mit az ide való népességnek nemcsak mai napig megőrzött nyelve, de fajtypusa

---

[1]) Schwandtner: Scriptores rerum Hung I. 263. lp.
[2]) Mocsáry Antal: Nógrád vm. leirása III. köt, 253. lp.
[3]) B. Czoernig »Ethnographiája«

is kétségen kivül helyez, bár a vallásfelekezetet az ágostai h. evangelikussal váltották fel, mi alighanem külső kényszer miatt is történhetett;[1]) Nógrád megyének Kis-Honttal határos községeikben ugyanis egy szavahihető egyén állitása szerint még napjainkban is vannak, kik a kelyhesek imakönyveiből titkon imádkoznak, bár e vallásfelekezet többé annak hazájában sincs meg.[2])

Vannak irók, a kik azt állitják, hogy Giskra 1405-ben itt kötötte volna Hunyady Jánossal a békét, Horváth Mihály azonban,[3]) a kinek nézetét Baksay tanár is osztja, egy a kassai levéltárban levő eredeti oklevél nyomán annyit emlit, hogy a békét Kövesden köték meg, de az alkudozások itt vehették kezdetöket.[4])

Hunyady háromszor fordult meg Rima-Szombat falai közt először 1449-ben decz. 5-én mikor a csehekkel fegyver szünetet kötött. Kövesden ezen évben jul. 22-én járt, innen Debreczen felé vonult majd visszatért s Abauj vármegyében Szepsit vitta meg s novemberben Körmöczbányát akarta kezére keriteni, de az neki nem sikerült; visszavonult azért a Szepességre s utjában fogadta a lengyel követséget

[1]) olv. Bartholomaeides: »De Bohemis Kishonthanaeis«

[2]) Shvoy Miklós kézirata Nógrád vmről az orsz. m. k. stat. hivatal könyvtárában.

[3]) »Magyarorsz. tört.« Pest, 1871. II. köt. 388.

[4]) Független Polgár 1876. III. évf. 1038—227. szám.

a kik békét ajánlottak neki. Benne volt e követségben Dlugoss a nagy történet iró is.[1])

Másodszor 1452. év tavaszán járt erre Zsófia nap előtt való 6-ik ferián (május 12-én) — mint magát az okirat kifejezi — »in Rymazombathya«.[2])

A szent István királyról nevezett kolostor vagy várkastély falai alatt Hunyadi János 1451-ben aug. 10-én fordult meg; két hétre rá Terenyén találjuk, aug. 29-én azonban ujra a szentkirályi erősség alatt volt a táborozás alkalmával itt töltötte szeptember hó első hetét s 7-én szenvedett vereséget Giskra hadaitól.

A derencsényi várat Hunyadi csak okt. második felében vette be; innen vonult aztán Zólyomba a hol a várral szemközt erősséget állított s Beszterczebányát fölégette.[3])

Mikor Mátyás 1460-ban a serki várat és vele Rima-Szombatot is bevette s amazt Lorántffy Györgynek adományozta, Tamásfalán akkor már az ágostai vallástételt követték. 1550. előtt a lakosság a római kath. hiten volt.[4])

Bár az a rövid időszak, a mely alatt a husszitȧk vidékünket hatalmokban tartották és rettegtették, nem érdemli, hogy a »csehek kora« elnevezéssel illessük, azonban kellett azt tennünk

---

[1]) Ráth Károly: A magyar királyok stb. hadjárati, utazási és tartózkodási helyei. Győr, 1868. 186. lp.

[2]) Pozsony városi levéltár. Lad. 37. sect. 2. n. 24. fff.

[3]) U. o.

[4]) Bartholomaeides: Cottus Gömör Partis II. 666. lp.

a középkori hadviselési rendszer kedvéért, mely miatt ez időszak felsővidéki várai és városai állást foglaltak.

Sasinek Ferencz azt mondja, hogy Gömör-Kis-Hontban a hussziták korában több vár keletkezett volna (Szabatka is), melyeknek aztán a török pusztitások idejében nagy hasznát és kárát vallotta hazánk.[1])

A gömöri várak elnevezése alatt szerinte a következő 29 erősség ismeretes, melyeknek némelyikéről ma talán csak a népmonda regél:

1. Várhegy, 2. Murány, 3. Jolsva és Magyar-Óvár, 4. Tiszolsz. 5. Kraszna-Horka (Pikernél Horka-Kraszna), 6. Sajóvár, 7. Hradistye, Hragystye, 8. Gombaszeg, 9. Berzéte, 10. Csetnek, Stitnik, 11. Balog, 12. Derencsény, 13. Drienok, 14. Rima-Szécs, 15. Rozsnyó, 16. Magin, 17. Serke, 18. Várgede, 19. Ajnácskő, 20. Putnokvár, 21. Szabatka, 22. Rimabánya, 23. Zamcsiszkó, 24. Viszelna, 25. Rákos, 26. Pogányvár, 27. Hrachov, Ráhó, 28. Osgyán, 29. Grulyavár.

Ezek közül némely olyan fasáncz vagy bástyatoronynál egyéb alig volt, s a mint föntebb láttuk Szabatka »villa Stephani« és »Rim-Szudok» elnevezés alatt a magyarok letelepedésekor fennállhatott. Szabatka keletkezését a honi történetirók közönségesen csak 1554-re teszik, s azért tértünk ki itt erre, mert ez adat mintegy 120 évvel régibb időre vonatkozik.

---

[1]) Rupp Jakab azt irja, hogy Giskrának Rimaszombatban tulajdon kastélya volt a templomot védőtornyokkal s bástyákkal erősitette meg s a katholikusokat kiűzni azokat, a kik ott maradtak rákényszerité a Husz vallására.

A XV. század egyik érdekes adata az, a melyet, a perdöntő bajvivásra vonatkozólag ebből az időből ismerünk.

Valt(h)-i Ambrus Nógrád vármegye nemeseinek Gyarmat mellett tartatott közgyülésén Bátory István országbiró előtt előadta, hogy ezelőtt mintegy tizenegy évvel serkei Lorándfi János György fia nemes és jobbágy-szolgáival az ő »Rymazombath« városban (opidum) levő curiájára rontott és innen 12 ökröt elhajtatott. Az országbiró előtt a vádlott tagadta az erőszakosságot; mire a vádló állitása bebizonyitására »signum duelli de pugile suo pugili antefati in causam attracti, manibus suis gestans dimicandum porrigebat«, de a vádlott a párbajt el nem fogadván az országbirótól másnemü itéletet kért. Az országbiró tehát ugy itél, hogy a vádlott tizenkettedmagával (nemesekkel) az egri káptalan előtt esküdjék meg, hogy ártatlan.[1])

Az itélet Serkei Lorándfi János fölött 1472. nov. 30. kelt.

22. A nagy tüzvész.

Mint feljebb is emlitettük a várost a XIV. században bástyákkal keritették, a mi miatt az a tér, a mely a bástyákon belül volt mindinkább szükebb lőn, igy történt azután, hogy hadviselés és tüzveszély esetére a falak és keritések körül való menekülés szinte lehetetlenné vált.

---

[1]) Pesty Frigyes: A perdöntő bajvivások története.

1506-ban tűz által annyira elpusztult Rima-Szombat városa, hogy még a halottak is a lángok martalékai lőnek. Élénken világitja meg a rettentő balesetet az az okirat, a melyet a szerencsétlenül járt rimaszombatiaknak II. Ulászló király kiadott, melynek szövege a következő:

Mi Ulászló, Isten kegyelméből Magyarország és Csehország stb. királya emlékezetébe ajánljuk jelen levelünkkel kinyilatkoztatva mindeneknek, a kiket illet, hogy mi úgy hű szolgáink érdemeiért . . . . . .

. . . .

mint pedig, mivel Hont vármegyében fekvő Rima-Szombatnak nevezett városuk ezen legutóbbi napokban esetleges és véletlen tűzvész által oly rohamosan és kegyetlenül felemésztetett és elhamvasztatott, hogy a város nemcsak maga pusztult el egészen, hanem a város plebánia-temploma is, a benne levő egyházi, vallási szerek és ruházatok is, és még némely emlékek, egyrészt holtak tetemei, másrészt álmélkodásra méltó tetemek, azonkivül igen sok mindkét nemhez tartozó ember kegyetlenül összeégve és megszenesedve találtatott. Megszánva a városbelieket eme szerencsétlenségükben és hogy e hely az ország más lakóinak kényelmére emez elpusztulásából lakósaival együtt megujitható és felsegithető, nemkülönben házakkal és épületekkel felékesithető és vagyonban gyarapitható legyen, ugyanazon Rimaszombat városát és lakóit, akiknek t. i. házaik elégtek, nyolcz éven át, jelen levelünk keltétől bezárólag, minden illetményeknek és adóknak, a rendeseknek épen úgy, mint a rendkivülieknek, valamint a kamaránk javára szolgálóknak fizetése alól kiveszszük és fölmentjük jelen szabadalmunk erejénél fogva s ezt nektek hiveinknek ns. Batthány Benedek kincstárnoknak és jövendő kincstárnokainknak, valamint ilyen

illetmények, vagy akár rendes akár rendkivüli adók vagy fentemlitett időnkinti kincstári hasznunk szolgáinak vagy végrehajtóinak, azonfölül Hontmegye fő- és alispánjának, szolgabirájának ezennel szigorúan meghagyjuk és megparancsoljuk, miszerint mostantól a fentemlitett nyolcz év alatt az előbb emlitett Rima-Szombat városát s annak érintett lakosságát a fentemlitett illetményeknek, rendes és rendkivüli adóknak és kincstári járandóságunknak fizetése végett sem letartóztatni vagy kényszeriteni, sem pedig azoknak ki nem fizetése esetében őket birtokaikban vagy javaikban megakadályozni, zavarni vagy elitélni soha semmi módon ne merészeljétek és ezt ne merjétek semmi módon kegyünk elnyerésének örve alatt, hanem e levelünket elolvasván előmutatóinak adjátok vissza. Kelt Budán, az osztatlan szent Háromság ünnepe után való harmadik vasárnap az Úrnak ezerötszáz hatodik (1506) magyarországi uralkodásunknak 16. esztendejében a csehországinak pedig 36 esztendejében."

Az álmélkodásra méltó tetemek »Cadaveribus mortuorum magna satis stuporis admiratione digna« alatt aligha nem olyan szentek ereklyéit kell értenünk, a melyek talán csudatevő erővel birtak s a melyekben vigasztalás végett fohászkodni járultak egykoron a hivek.

Az oklevél egész tenorja, de főleg e része: Megszánva a városbelieket eme szerencsétlenségükben és hogy e hely az ország más lakóinak kényelmére emez elpusztulásából lakósaival együtt megújitható és felsegithető, nemkülönben házakkal és épületekkel felékesíthető és vagyonban gyarapitható legyen sat.« mutatja a szóban levő tűzvész nagyságán kivül egyúttal Rima-Szombat

városának akkori jelentőségőt, idegenek által való kereseltségét és csinosságát.

Miértis a király 1512-ben Guthy Országh Mihály, Ferencz és Imre továbbá bizonyos Mekcse közbejárására adományozott nyolcz évi adómentességet mindazoknak, akiknek házai ekkor a pusztító lángok martalékaivá lettek.

III. KORSZAK.

23. A török hóditást megelözö évek.

Nem csekély feladat volna mindannak kifogástalan, részletes elbeszélését megkisérlenünk, a mi magát, az ország akkori művelődés-történeti mozgalmaira való folytonos tekintettel, Rima-Szombatnak a XVI. század első tizedében történt felépitése óta azon időszakig előadta, melyben a városnak elhamvadt épületeit a régi takaros gazdálkodás pezsgő elevensége vidámitotta fel, a régi tetszetős stylben épült katholikus templom megint helyre állott s felhangzott benne a buzgólkodó nép zsolozsmája és lelkipásztorainak kenetteljes egyházi szónoklata.

II. Ulászló, mint már fentebb érintettük, nyolcz évi adómentességet adományozott a város lakosságának, mi az akkori pénzszűk világban nem megvetendő jótékonyság vala; tudnunk kell, hogy a király cseh titkára ezen időtájban irta haza Magyarország állapotairól: »Mi itt az arany és ezüst halmok között a királylyal szegénységben inségben élünk s fogunk élni tovább is, mert ha ő felsége a maga ügyeiről másként nem gondoskodik: félek, hogy rövid idő mulva kénytelen lesz ezen országot velünk együtt elhagyni.« De hát özvegységében örömmel irt alá

mindent, a mivel az inséges nép nyomorán segiteni hatalmában állott; különösen, ha budai magányában előkelő, tekintélyes országnagyok könyöradományok miatt felkeresték, a hol nehézszülés következtében elhalálozott hitvese elhunytán keseregve a palota termeit örökös sóhajjal töltötte be s a gyász-öltönyt, a melyet a temetéskor magára öltött, le sem akarta többet vetni.

De sőt Ulászló fiának Lajosnak nősülési ügyében későbben kifejtett gondjai közt is megemlékezett a rima-szombatiakról s halálát megelőzőleg két évvel a várost mindazon kiváltságok gyakorlatában megerősitette, melyet az Károly-Róbert királytól kapott s a polgárokat előbb, hogy sem saját birája el nem marasztalta, a haza határain belül sem személyében, sem javaiban; de még adósságai miatt sem volt szabad senkinek sem letartóztatnia.[1]) Ugy mond az 1514-ben pelsőczi Bebek Ferenczhez a szent Bálint napját megelőző második vasárnapon intézett kegyelmes királyi leirat, mely latin nyelven a Kollár idézett művében egész kiterjedésében olvasható.[2])

Bebek Ferencznek Rima-Szombatban viselt dolgait meglehetős mély homály födi; na-

---

[1]) »Et per nos quoque gratiose confirmata requirente, nullibi intra ambitum huius Regni Nostri, nec in rebus neque etiam in Personis eorum, ad cuius vis instantiam sive pro debitis, sive aliter qualitercunque arestari possint, nisi tales imprimis coram Judice eorum requirentur.«

[2]) Appendice Nro III. a 171—173. lapon.

gyon kevés, a mit felőle történetbuvárainknál — legalább az eddig nyomtatásban megjelent művek között — olvasni alkalmunk volt; ugy látszik, hogy mielőtt a város földesuri jogai a Forgách-családra háramlottak, azaz előbb, semhogy István a Losonczy Zsigmond és Homonnai Erzsa fia, mint temesvári kapitány a végeken vitézkedett, e jogot Bebek bitorolta, mert ha törvényes uton jut hozzá, nem esik vala meg, hogy féktelenkedő katonái a rima-szombati templom legnagyobb harangját ellopják s Bebek ágyut öntetett belőle magának. Mondják, hogy e templom harangját később Bacsóék is ellopják és a murányvári kázsamátákban hamis pénzt vertek belőle.

Losonczy István, mint Ferdinánd király temesvári hiv kapitánya hősies védelemmel és bátor elszántsággal állott ellent, a várat keményen ostromló törököknek, mig nem tisztességes kivonulás biztositása mellett várát feladni kénytelenittetett, de a hitszegő törökök a hőst elfogván, 1552. jul. 27-én meggyilkolták s a család benne, minekelőtte éppen egy héttel előbb leányai Anna és Fruzsina a királytól fiusitást nyertek: férfi-utódok nélkül kihalt, javai fölött pedig a Guthi-Ország, Balassa, ghimesi Forgách, Török és más nemes családok osztozkodtak, mignem 1560-ban a király egy uj adomány-levélben Losoncz és Rima-Szombat városok felét Guthi-Ország Kristófnak

adta, ki 1567-ben szintén fimaradék nélkül szállt a sirba.[1])

1549-ben Rima-Szombat országos vásártartási engedélylyel birt, heti vásárai előbb is nevezetesek lévén, a szombat napokon.[2])

24. Két királyi szabadság-levél.

a) Az 1514. királyi bizottságé.

Hunyadi Mátyás elhalálozása után közállapotainkat illetőleg egy negyedszázadra terjedő bizonytalanság nehezedett városunkra, mely idő alatt Rima-Szombat előjogai és régi kiváltságai éppen nem részesültek abban a méltánylásban, a melyet azok különösen a szomszédvármegyék urai részéről bizvást megérdemeltek volna.

II. László tehát az 1514-iki pórlázadás esztendejében, hogy a bajokon némileg segitve legyen, oly szabadság-levelet bocsátott ki, melynek alapján polgárainkat éppen a régi jogi alapokból kiindulva Gömör vármegyének törvényes birái nagyobb tiszteletben tartani kötelesek voltak s elfogatás vagy letartóztatás esetében sérelmüket ezen leirás értelmében orvosolta.

A szabadságlevél szövege magyar nyelven ekképen hangzik:

ULÁSZLÓ Isten kegyelméből Magyar- és Csehország királya stb. a mi hivünknek nagyságos Pelsetzi

---

[1]) Rupp: »Magyarország helyrajzi tört.« 143. lap. — Hunfalvy: »Gömör és Kis-Hont leirása«. 48. és a köv. lapon.
[2]) v. ö.: Bartholomaeides: »Cottus Gömör.« 667. lp.

Bebeck Jánosnak üdvöt és kegyünket. Előadják Felségünknek, hogy jóllehet Rima-Szombat városának polgárait és lakóit az ő régi szabadalmuknál fogva, melyet Magyarország előző királyai engedélyeztek, és melyeket mi is kegyesen megerősitve elismerünk, az egész ország területén, sehol sem vagyoni, sem személyi ügyben bárkinek sürgetésére, akár adósság akár másnemü ügy miatt letartóztatni nem lehet, hacsak az saját biróságuk előtt meg nem vizsgáltatik, még sem tudhatni daczára ennek minő okoknál fogva történt, hogy némely Gömörben lakó polgárokat, kiknek szabadságukat nem tekintvén, a hivatkozott szabadalommal nem törődve, hanem egészen egyszerüen a mi általános szabadalmunk ellenére Rima-Szombat városának polgárai közül némelyeket bizonyos Feledy János nemes ember kérelmére letartóztatták és fogva tartották s jelenleg is vizsgálat alatt tartva szabadságukat kérvén és nevezett város lakósai nyilvános kárára. Miért is mi kezünkhöz vettük és az ő kérelmöket megértettük nem akarván, hogy Felségünk a nevezett polgárokat és lakósokat ilyenforma igazságos és régi szabadalmaikban elnyomassanak hüségteknek tehát a legszigorubban meghagyjuk és parancsoljuk, hogy a jelen iratunk nyomán rögtön nevezett Rima-Szombat városának polgárait és lakosait, kik a ti polgáraitok és lakóitok által az előre bocsátott módon jogtalanul le vannak tartóztatva az ő szabadalmuknak visszaadásával fogságukkal megelégedve: szabadon bocsássátok és szabadságuknak minden módon való visszaállitására eleget tenni tartozzatok és hasonlót tenni többé ne merészeljenek. Jelen rendelet a jelenlévőknek felolvastatott és a folyamodók jogaikba visszahelyeztettek. Kelt Budán szent Bálint vértanu ünnepe előtt a legközelebbi második vasárnapon, a mi Urunk ezerötszáztizennegyedik esztendejében.

Ezen szabadság-levelet mint czime is mu-

tatja valamely királyi bizottság vagy biztosság (Commissio Regia) szerkesztette azt Pelsőczi Bebek Jánoshoz intézvén, hogy megfékezzék bizonyos Feledy János gömör-vármegyei nemes ember erőszakos fellépéseit, s elfogatás esetére a szabadlábra való helyezés iránt azonnali szigoru intézkedést rendelt el.[1])

A következő okmány: Literae protectionales.

b) I. Ferdinand védő irata.

Azon világtörténeti esemény hírére, hogy 1546-ban a vallásháboru Németországban kitört I. Ferdinand Magyarország királya szükségesnek látta a törökkel öt esztendőre békét kötni, a mely az országnak tetemes pénzáldozatokba került, melyet azonban már a következő esztendőben megszegtek, s a melynek emlékét Losonczy István, Szondy György és Dobó István életök árán fizették és pecsételték meg.

Ez időszakra esik I. Ferdinand király védőirata, mely különösen a kereskedelem és ipar oltalmát czélozta mindenütt Rima-Szombatnak a boldog emlékezetű elődök idejében nyert szabadságát hangsulyozván.

---

[1]) »— strictissime committimus et mandamus, ut statim visis praesentibus, dictos Cives, et Jnhabitatores praefati oppidi Rima-Szombath per eosdem Cives et incolas vestros modo praemisso, indebite ac contra libertatem eorum, et Contenta ipsius Generalis Decreti arestatos, liberos abire, permitti facere, et libertati restituere modis omnibus debatis et teneamini, et aliud facere nulla ratione praesumatis.«

Az 1549-ben Prágában kelt szabadság-levél magyar forditása a következő:

FERDINAND, Isten kedvező kegyelméből Róma, Magyar- és Csehország stb. felséges királya, spanyol infans, Ausztria főherczege stb. összes hiveinknek és minden felebbvalónknak, egyházi főpapoknak, zászlósainak, főispányoknak, alispányoknak, kapitányoknak, parancsnokoknak, nemeseknek, várbelieknek, tisztviselőinek és az ő helyetteseinek, az adók és bárminő vámjövedelmek végrehajtóinak és nemkülönben még a városok mezővárosok és falvak hatóságainak[1]) és biráinak valamint minden más alattvalóinknak, a kik bárhol és bármily hivatallal és felügyelettel el vannak látva, a mi Magyarországunk területén most és jövőben s jelen rendeletünket tudomásul fogják venni békét és üdvöt. Előterjesztetett Felségünknek a mi Rima-Szombat város összes lakosainak, hűséges alattvalóink bölcs és előrelátó birájának és esküdtjeinek személyében, hogy ámbár ők Magyarország boldog emlékezetű hajdani királyaitól oly szabadalommal és kiváltsággal voltak megajándékozva, a melynélfogva őket Magyarország egész területén sehol se lehet kocsi, ló vagy személy után adó vagy bérfizetésre kényszeriteni, vagy kötelezni, épp úgy adósság, vagy más oknál fogva mielőtt saját rendes birájok által megidéztetnének le nem tartóztathatók. Mely szabadságukat és kiváltságukat ugyan, melyet az előirt módon nyertek ámbár Magyarország megelőző felséges királyai megerősitették, mégis közületek sokan az ő szabadalmaikat elismerni nem akarják, sőt azokat az adó és bérfizetéssel háborgatják, zavarják, üldözik. Mely oknál fogva a már emlitett Rima-Szombat városának birája és elöljárói nemkülönben valamennyi lakosai Előttünk nagy alázatossággal könyörögtek, hogy őket az

[1]) Rectoribus.

ő régi, hajdankori kiváltságaikban és szabadalmaikban megtartani kegyeskednénk. Midőn királyi kötelességünknek tartjuk, hogy dicsőült fejedelmi elődeink által adományozott kiváltságok minden alattvalóink által megtartassanak ésfelügyelnünk, hogy a mi alattvalóink szabadságai, melýlyel már több királyok alatt birtak megne nehezitessenek, eme rendeletünk erejénél fogva hűségteknek, mindenkinek ezennel a legszigorubban meghagyjuk és elrendeljük, amennýiben jelen rendeletről tudomással birtok, hogy ezentúl a mondott Rima-Szombat város lakosaira, kocsijai, lovai és személyök után a vámhelyeken bér vagy adófizetést ne követelhessenek, sem pedig őket bárkinek kérelmére az ő ügyeikben és személyére nézve birájuk előtt megidézve, letartóztatni, sőt azokat az ő régi, a már emlitett királyok által az előrebocsátott módon nyert szabadságukban az adómentességbe és más szabadságukban is fenntartani és minden módon fenntartatni igyekeznének. Mást semmi módon tenni ne merészeljetek. E rendelet jelenlévők előtt felolvastatván, a folyamodókat jogaikba visszahelyezvén. Kelt Prágában, az Úrnak Ezerötszáznegyvenkilenczedik esztendejében Julius hó huszonharmadikán.

Az itt bemutatott okirat ezen kifejezése »quod quamvis ipsi a Divis quondam Hungariae Regibus, felicium recordationis, ea libertate et praerogativa fuissent donati« mindazon szabadalmak tiszteletben tartását kivánja, sőt világosan követeli, melyeket a város az áldott emlékezetű fejedelmektől boldogabb időszakban nyert légyen és a melyek olykor-olykor egy Feledy János részéről semmibe sem vétettek.

A közgazdasági állapotoknak előtérbe tolása a vám és adómentességből önkényt kiviláglik,

a melyre vonatkozó peres ügyeikben őket addig elmarasztalni nem lehetett, mig azokban saját rendes birájok által meg nem idéztettek, »antequam coram Judice ipsorum ordinario requirerentur«, a mely biró oldala mellett nagyobb számu esküdtek ügyeltek, nehogy e szabadság leveleken sérelmet vagy csorbát ejtsenek.

»Aliud nullo modo facere praesumatis« a tilalmat fejezi ki az ellenkezőkre, a kiket egyuttal a fenyitőbiróságnak kiszolgáltatni rendelt.

Az itéleteket rendszerint »convocatus birák törvényszéke« előtt hozták, mely a mai esküdtszék fogalmával azonos volt, azzal a különbséggel, hogy a büntetés nagyságát is kiszabta.

Az elv az volt, hogy polgárok fölött független polgárság itélkezzék, érdek, részrehajlás stb. nélkül, részt vettek benne helybeliek úgy mint szomszéd községiek, de mindig arra való tekintettel, hogy elöljárók és törvénykezésben jártas egyének szerepeljenek.

A török hódoltság idejében a törvényszéken a helység birái és esküdtjei; a végeken a megyei emberek vettek részt s a vérdijat (homagium) nemcsak a vármegyének, de a török hatóságnak is fizették.[1])

25. István mester babonás könyvéről.

Azon eseménynek, hogy Rima-Szombat és környéke a török uralom alá került, egyik hat-

[1]) »Századok« X. évf. Budapest, 1876. 35. lap.

hatós elősegitője volt a népnek a mysticismus felé hajló tulajdonsága.

Babonás volt a nép a legujabb korig, de hogy mily szörnyű babonás volt a XVI. században, azt élénken illusztrálja egy könyv, melynek czimlapja következő.

Henrici |Cor. Agrippae| Ab Nettesheym A Consi |liis et Archivis in| ditiarii Sacrae Cae |sareae Maie| statis |De occulta| Philosophia Libri III. és a mely könyv 1550-ben Lyonban került ki a sajtó alul s már a megjelenés első éveiben jutott Rima-Szombatba, a honnan Rácz-Almásra került s innen szerezte Hattyuffy Dezső. A könyv táblájára góth betűkkel ezen distichon van feljegyezve:

Veit ab maus meas 1550.
Perlege nec magice te nomen terreat artis
Perlege nam hic nil nisi sakrum genuit.

A mű egykor a Fröhlich Dávid tulajdona volt, s igy került a rimaszombati szent Mártonról nevezett kápolna mesterének tulajdonába, a mit saját kézjegye elárul »Liber Stphi M. capelle. s. Marti.« és különösen két babona miatt nevezetes.

Az egyik babona benne a hideglelésről szól, a mely ellen egy papirdarabon mysticus jeleket kellett irni s öt miatyánkot és ugyanannyi üdvözlégy Máriát imádkozni. Ez a mysticus szó volt az albagandes tizszer egymás alá irva, úgy hogy a következő szó egy-egy betűvel tett ki kevesebbet, s a hiányt mindig egy pont jelentette.

A hozzá tartozó utasitás után fel van jegyezve, hogy azt állitólag II. Henrik franczia király küldte volna János-Zsigmond erdélyi vajda számára.

A másik babona szivfájdalmak ellen való orvosság »contra cordiam passionem« ezt az imádságot foglalta magában:

Vala egy vitéz, kinek Longinus vala neve, ki urunk Krisztusnak az ő szent szivét megöklelé, ki istensegenek nem árthata, hanem csak emberségének, ezenképen ez öklelés ez embernek Istvánnak vel nomen[1]) ugyan ne árthasson, parancsolok: atyának, fiúnak, szentléleknek nevében Amen. Ligatur ad collum. (Kössék a nyakába!)

A könyv — ugy mond Hattyuffy — a mágia leghajmeresztőbb tantételeit fejtegeti, melyeket a tulajdonos István mester keresztény pap létére igen buzgón olvashatott; mert annak minden lapját megtömte jegyzetekkel.[2])

Boszorkányokról, lélekidézésről, keresztútról, ördöngösségről a nép még a folyó században is sok mende-mondát tudott. Benne van a »pallos jog« privilegiumában is, hogy a méregkeverőket, varázslókat, kuruzslónőket stb. meg kell büntetni: legyenek azok nemesek vagy nem nemesek!

---

[1]) István helyett annak a ki ezt használni akarta, saját nevét kellett mondani, azért van ez kitéve: vel. n. = vel nomen.

[2]) »Századok« XXV. évf. 6. füz. Budapest, 1891. 501—504. lp. — »Gömör-Kishont« XIV. évf. 9. sz. 1893. márcz. 2.

A kisebb babonák közül az az enyhébb babona, hogy ha valamely helyre a menykő üt édes tejet kell leönteni; hogy égi háboru alkalmával veszedelem ne történjék a szénvonót és a lapátot az eresz alá keresztbe fektetik, a legujabb korig fenntartotta magát.[1])

Mikor a gyermek legelső foga kiesik az édes anyja kenyérbélbe dugja: lenyeli, hogy a foga ne fájjon soha. Az ember körméről azt tartják a mit a zsidó, hogy a ki eldobja, az bünös, a ki elássa az igazságos, a ki elégeti az jámbor.[2])

Fanaticus volt a török is minden izében s nem csoda, hogy itt a pogány vallás jól elkészitett talajra akadt.

A cisiók évszázadokon nagyon elvoltak köztünk terjedve s a nép azt sajnos a szentirással egy kategoriába helyezte, a mint erről magunk is személyes tapasztalatokat szereztünk.

E helyen jónak látjuk felemliteni Hatvani István természettudós debreczeni professzor szerepléseit, a ki Rima-Szombatból származott s lehetséges, hogy ő a könyveit, fortélyát, traditióit innen plántálta át a nagy alföldi városba, melyek őt mysticus szinben tüntették fel s nevét megörökitették.

---

[1]) »Magyar Nyelvőr« V. köt. 83. lp.

[2]) »Ethnographia« IV. évf. 4—6. füz. Budapest, 1893. 117—130. lap.

26. Szabatka várkastély.

Azon időtől kezdve, midőn a török 1552-ben csellel vette be Fülek várát, Rima-Szombat szintén egy századnál tovább ki volt téve az ellenség zaklatásainak és elviselhetlen sarczainak.

A várostól mintegy ¼ óranyira, vagy mint magát Ortelius kifejezi a Rima partján egy puskalövésnyire épült az ugynevezett Szabatka nevü várkastély, mely a füleki basa kincstára, a vidék legrettegettebb rablófészke vala s a rima-szombati polgárságnak tételett feladatává hogy ezen erődöt minden szükséges élelmi szerrel folytonosan ellássa.

Ugy látszik, mintha az erőd valamivel lejebb épült volna, mint a hogy azt a nép elbeszélései után tudjuk; a Wagner Mátyás 1686-ban kiadott s Ulmban megjelent »Danubius fluminum Europaeorum princeps«[1]) czimü érdekes mappájában legalább ugy van lerajzolva, mintha a vár azon a szigeten létezett volna, a hol a Rima folyó Cserencsényen alul Rima-Szombat felé kanyarodván, irányát éjszakról keletnek változtatja, tehát jobban a jelenlegi kőhid alatt, mintsem felette. A Rima a várat egészen körülzárta s hogy sánczokkal és magas falakkal volt védve az ezen földabroszon jelzett többi várak helyrajzi ismérvei után könnyen feltehetjük, hogy

[1]) »Ex optimis tam Vetustis quam Recensibus Geographorum Monumentis . Sedulo Delineatus Per P. William C. Reatum Sculpsis Johan Ulrich Kraus.«

pedig tornyai és földalatti alagutjai voltak, nemcsak a történetirókból tudjuk, hanem a helyszinén az ugynevezett basakertben tett vizsgálódások is igazolják.

Mellékelt térképecskén adjuk a Szabatkára tartozó részecskét:

Magának Rima-Szombat városának e térképen nincs semmi nyoma s ha tervezőjük oly jelenték nélküli községeket, mint Uzapanyit és Litke (?) az akkori várak mellett Fileck, Balog, ... stb. feljegyzésre érdemeseknek tartott, valóban megfoghatatlan, hogy abban a Rima és Szabatka név mellett a Szombat névnek nem szoritott egy kis helyet. No de azt mondhatná

valaki, hogy hiszen e térkép Ulmban, tehát hazánk határain kivül német tudósok munkája után, német karthograph által készült, s aztán nem is Magyarország védrendszerét tárja elénk, hanem egyedül a Duna folyamot magát, hogyan tételezheti fel valaki, hogy rajta Rima-Szombat minden kifogás nélkül legyen oda rajzolva?! Igaz, azokra mindazonáltal következőket válaszolhatjuk: az 1552—1686. évek között, mikor Szabatka mint várkastély fennállt s mint kizárólagosan Rima-Szombat vára szerepelt, Magyarországon legfeljebb irónnal készülhettek hasonló rajzok, mert hiszen tudjuk, hogy rézmetszők sokkal később sem állitottak fel hazánkban alkalmas és jövedelmező mühelyeket; a német tudósok müveit pedig, a kik, mint tudjuk, sokszor és sokban mutatják jeleit az elfogultságnak és a hazai viszonyokban való teljes járatlanságuknak ám azért mert németek (vagy talán tótok) nem szabad egykönnyen a megbizhatlanság bélyegével megbecstelenitenünk, hiszen Zeiller Márton, Bombardi, Münster, Tröster, Kréckwitz s mások sem magyarok voltak, mégis szakértelemmel és jóakarattal irták le, hogy mennyiben volt hazánk harmadfélszáz esztendőn keresztül a kereszténység védbástyája a pogány török ellen; de még a hatalmas Duna folyam, mint a közlekedésnek egyedüli fontos eszköze, oly rendkivüli jelentőségü volt ezek idők folytában, a

milyent a mai korban sem felfogni, sem kellőképen méltányolni nem vagyunk képesek többé; csak két e nemü munkára legyen szabad hivatkoznunk, melyek közül az egyik »Das ehmals gedrückte, vom Türken berückte, nun Trefflich erquickte Königreich Hungarn sammt dessen Strome-Fürsten der weltberühmten Donau. Frankfurt und Leipzig 1688« czimü német munka melyben a magyarországi nevezetesebb várak rézmetszetü képei is felvétettek, még pedig azokkal, a melyeket éppen nem kellett volna a Duna folyam ártereihez számitanunk; a másik a Marsili Alajos-Nándornak Hágában és Amsterdamban 1726-ban közre bocsátott »Danubius Pannonico-Mysicus« czimü latin könyve, a mely hat folio kötetben oly diszes, sőt azt lehet mondani pazar kiállitással jelent meg, hogy ha azt az ember a mai viszonyok szerint akként akarná kinyomatni, egy fél millio forint sem volna sok, mit abba fektetni kellene!

E várhely a XVII. században Rima-Szabadka vagy Szabatka néven is előfordul.[1])

A Szabatka névre vonatkozólag meg kell emlitenünk, hogy az, a bácsmegyei Szabadkán (Maria-Theresiopel) kivül mint egyszerü puszta Békés-Gyula és Csaba alatt szintén előfordul.

---

[1]) Kerékgyártó: Magyarország tört. kézikönyve. Pest. MDCCCLXVIII. III. köt. 161. lap.

Eredetileg Szabatka most Zavadka nevü faluk Ung vármegyében egy Szobráncz mellett; Sárosban egy Kis-Szebentől éjszakkeletre, Zemplénben egy Homonnától nyugatra és Gömörben egy a Garam partján.[1])

Szabatkának a Szombat szóval való rokonságáról fentebb értekeztünk.

Szabatka és vele a város rövid története a következő: Minekutánna Jánosi Pál, Füleknek törökök által történt bevétele után a balogi várba keresett menedéket, a »nagy« melléknévvel megtesztelt Mehemet bég azon indokból, hogy a magas porta érdekeit, melynek uralmába Fülek eleste 800 községet hajtott, necsak terjessze, de meg is szilárditsa: elhatározta, hogy Szabatkát felépitteti, a melynek sorsa, mint könnyen látható, Fülek történetével függ össze, jóllehet az a Kassa, Szikszó s Eger várainak féken tartása végett állittatott oda.[2])

Szabatka, vagy mint Zeiller másutt előadja Sabatca, Sabathga, »várkastély, melyet a füleki törökök a Rima folyó mellé, egy kies helyre a keresztények ellen épitettek, hogy itt Kassa és Szikszó majd ismét Eger és Tokaj felé csappongásaikban alkalmas szállást és nyugvóhelyet nyerjenek. Jó szolgálatot tett nekik

---

[1]) Iványi István: Szabadka sz. kir. város nevéről. »Századok« XVI. evf. Budapest. 1882 491—497. lap.

[2]) Szirmay: Szathmár vmegye leirása. II. Rész. 89. lap.

e czélra az ide egy puskalövésnyire fekvő városka Sombatum.«[1])

E vár tehát nemcsak az Ipoly-Gyarmat, Szécsény, Salgó és más nógrádi erődök őrszeme, hanem országos fontosságu várkastély vala, s az irók úgy emlékeznek róla mint tekintélyes, hadászati szempontokból különösen nevezetes fegyverhelyről.

Bebek Ferencz, ki Füleket nejével a Rátkay Balázs leányával kapta, mihelyt tudomására jutott, hogy Fülek kapitánya gyáván Balogra szökött, melynek erőditésére Bebek annyit költött, hogy a felvidéken akkor hozzáfogható erős vár nem találtatott. Ereiben a rosz hir hallatára meghült a vér, s maga vagy a hadviselésben kevéssé lévén jártas, vagy talán az akkori csatározási rendszer elveinél fogva mindenek előtt 200 válogatott lovas csapatot és 100 vadászt inditott utnak Kátay Ferencz, Hennyei Miklós és Pribék Imre kapitányok élén s maga a környék nemességével Rima-Szombat alá vonult s bevárta Jánosi Pált, a kit csakhamar Perényi Gábor, az oda való tartományok főigazgatója követett s a török ellen megkezdődtek a kisebb-nagyobb csatározások, melynek előörsei Sávoly, Sid és Guszona környékén jelentkeztek, ugy hogy mikor Bebek Osgyán mel-

[1]) M. Zeiller: Beschreibung des K. Ungarn und dazu gehöriger Landen, Stätte und vornehmster Örter. Zu Ulm, M. DC. LX. 394. lap.

lett tábort ütött, Ajnácskő vára már a pogány körmei között volt, melynek hadai innen Putnok és Eger felé vonultak. 1555 óta a bégek és agák folyvást készenlétben állottak s a martalóczok hegyen-völgyön leskelődtek[1])

Az ellensegeskedések nagyon rövid ideig tarthattak, mert a szétszórt török csapatokat Toigon budai helytartó-basa folytonosan uj erővel frissitette fel s midőn az ifju Rustán és a füleki Veglian bég megérkezett, azonnal hozzá láttak Szabatka felépitéséhez, s az a következő évben már mint hatalmas és rettegett várkastély szerepel s mint ilyen 40 esztendőn keresztül kincstár gyanánt szolgált, a midőn Drugeth és Teuffenbach győzedelmes seregei bevették és a földig lerombolták.

Hogy mennyire átváltozott Rima-Szombat vidékének egész panorámája, az által hogy a török lett e tájon az ur, azt leirni majdnem lehetetlen. A sátoralaku házak helyett lapos tetejü, keleties kinézésü házak kezdtek emelkedni, a mosheákból felhangzott a muezzim éneke. A termékeny szántóföldbe rizst kezdtek termelni s teherhordó állát gyanánt a tevék és öszvérek terjedtek el.

Annak a várparancsnoknak (dizdar khurrem) a kit rendszerint a jancsárok soraiból neveztek ki 1558-iki jegyzékében az áll, hogy

---

[1]) Mikulik József: Magyar kisvárosi élet 105. lap.

a szabatkai várőrség (müsztahfiz) csak 32 emberből állott. Magának a parancsnoknak a fizetése volt naponként 6 akcse[1]), ugyanannyi volt a napi zsoldja az alatta álló Alikhan kiájának. Ezek alá 3 tized vagy szakasz (bölük) volt rendelve, mindegyikben 10—10 legény; egy későbbi jegyzék szerint a legénység csak 19 főből állott s mindössze 160 akcse napi zsoldot húzott; — volt azonban olyan idő is, a mikor az őrség 105 fejre tétetett és a napi zsold felrugott 140,361 akcsére.

A füleki sandsák kiadásairól érdekes képet nyujt a következő kimutatás:

Létszám	. . . .	409	ember
Napi zsold	. . . .	2,721	akcse
Illetmény	rendkivüli . . .	12,436	„
	összes $^1/_2$ év . . .	482,701	„
beratdij	. . . .	4,680	„

ebből Szabatkára esett Létszám szerint 40 musztahfiz és 73 lovas után:

Napi zsold	. . . .	816	akcse
Illetmény	rendkivüli . . .	3,498	„
	összes $^1/_2$ évi . . .	144,492	„
beratdij	. . . .	1470	„

A füleki török birósági kerület (náhie) 1559-ben tizenhárom községből állott. Ezek közé tartoztak Czegléd, Szikszó, Sajó-Szent-Péter és Rima-Szombat. A mi városunk 1559. okt. 2-ikától 1560. szept. 20-ig 30,000 akcsét

[1]) Az akcse török pénznem volt, a melyből 1585 előtt 60 darab tett ki egy aranyat.

jövedelmezett a pogánynak [1]) Ezen összeg az 1563. ápr. 22-ikére (török időszámitás szerint 970 saban 29) a Hizir-napi fejadóval évi 50,000 akcséra emelkedett. Vannak defterek, melyek szerint az előbb 72,290 akcséra rúgott volna, agyanakkor mikor Rozsnyó városáé 43,560 Losonczé csak 29,711 akcsét tett.

Szabatka történetében sok apró érdekes épizod, regényes kaland forog a nép szájában, a melyeket itt előadni nem lehet feladatunk.

1562-ben keresztényeké volt a vár, mikor azt mintegy harmadfél ezer főből álló füleki, nógrádi és szécsényi török lovasság megszállotta, Svendi Lázár és Forgách Simon siettek a vár megmentésére. A magyar sereg Rima-Szombat város birájának kalauzolása mellett kelt át a Rimán, s elűzte az ellenséget, a mely mintegy kétszaz halott hátrahagyása mellett futamodott meg. A csatatéren maradt a szécsényi bég is; Svendi Lázár a várat magát leégette[2])

Rima-Szombat városának bérletjövedelmét 1564. ápril 23-tól Mevláná Mohammed budai naib szidsillje szerint két füleki lovas katona kezelte, úgy mint Oszmán aga és Musztafa, a kiknek bérlete (iltizam) három évi időközre

---

[1]) Magyarországi török defterek ford. Velics Antal II. köt. 193. lp.

[2]) Ghymesy Forgách Ferencz Magyar históriája. Közli Mayer Fidel (Monumenta Hung. Hist. XVI. köt.) 329—331. lp. — »Gömör-Kis-Hont« IX. évf. 12. szám 1888. évf. márcz 18.

942,371 akcsét tett ki, a miből tehát egy-egy évre 314,127 akcse jutott volna.

A defterekben — azt hiszszük — sok culturhistória adat lehet.

A Szabatkán történt, vagy az itt uralkodó basa által végbe ment hadi eseményekre vonatkozólag fölötte becses adatokat szolgáltathatnának a rima-szombati városi levéltárban őrzött, még eddig senki által le nem forditott, sem meg nem magyarázott török oklevelek, melyek száma a kétszázat jóval felülmulja; Baksay István állitása szerint ezen okmányok között van egy rendelet is, a mely városunk polgárságának meghagyja, hogy a beteg zultán felgyógyulásáért imádkozzanak, de legérdekesebb azon irat, a melynek kiséretében ama nevezetes török sipot kapták, melynek előmutatása elég óvszer a városra, hogy a törökök Rima-Szombatot minden zaklatásoktól és erőszakoskodásoktól megkiméljék.[1])

A vár történetére nézve felemlitendő, a mit Ortelius Jeromos állit, hogy t, i. Szabatka, Pelsőtz, Gombazeck, Chrasnahurca, Sagde várak a körülfekvő kastélyokkal s mezővárosokkal 1566-ban a Svendy kezeiből ujra a Bebek György (kit Zeiller erdélyországi császárnak nevez) hatalma alá került, vagyis 13—14 évi török birtoklás után a keresztényeké lett, mignem oda 1584-ben október 15-én éjjel ismét a török azon dobsinai foglyokat szállásolta el, nem itt,

[1]) Ezt a fermánt a levéltár nem kezeli külön?

hanem bent Rima-Szombat városában, a kiket barmok módjára rabszijra fűzve adó miatt hajtott Fülekre, s itt megszállva, a templomba bezárva őriztetett.

Dobsina ifjai éppen a fonóban mulattak ez időben, a mint az egykoru Piltz Gáspár[1]) odavaló pap leirja, a török katonaság azonban a lakosságot éjnek idején vadul megrohanta, közüle többeket lekaszabolt, a várost felgyujtotta s a zsákmánynyal lóhalálában Fülekre sietett.

Az 1575—1579. években azon házak száma szerint, a melyek után a füleki szandsákban a fejadót a török a rimaszombati birósági kerületben (Nahie) a hitetlenekre kivetette a következő volt:

R.-Szombat 200	A.-Batka . . 14	Hegymeg . . 8
Simonyi . . . 25	Verbofcse . .	F.-Füge . . . 6
Serke 23	Vernofcse . 7	Felső-Szkal-
Belne, Belene 5	Berzok, Pere-	nok, Gorne,
Zeherje, Zeh-	zova 20	Szkalnik . . 9
re 17	Tahi, Méhi . 10	Kerek-Gede . 10
A.-Pokoragy	R.-Lehotka . 8	F.-Pokorágy,
Bokorat . . 13	Rimocza, Ri-	Pokorat . . 14
Csiz, Csisz,	mofcse . 9—10	Ardpatak . . 3
Csenes . . . 5	Ráhó, Ragócz 10	Behan, Nem-
Karancs, Ke-	Rabozán . . . 7	jan 3
rencs 12	Dolozan . . . 7	Erdhák . . . 3
Kocsház . . . 11	Meleghegy . . 8	Lukostye, Lu-
Jánosi 35	F.-Tenke . . 6	kovistye . . 10

[1]) Piltz G.: »Topscha sive Dobschina« 1584. Wittemberg 1671. — Salamon F.: »Magyarország a török hóditás korában.« 98. lap.

Korincza, Morincz	7	Nagy-Gerofcse	8	Lászlófala . .	5
F.-Batka . . .	12	Kis-Gerofcse.	5	Ostén	2
Tomasfalu	5–15	Bodoház, Botoház	3	Vendikfala . .	8
Belet, Pelén .	8	Beszi, Beszti, (Teszeni?) .	4	Vakosás . . .	3

Az egész adózási rendszer az egész környéken a zsarolásra volt alapitva; olyan vitézek, a kik telhetetlenek voltak kegyetlenül nyúzták a föld népét. Katonák, mint Musztafa, a ki ziamettel vagyis olyan hűbérbirtokkal ellátott Timurkhan főember, törvényes fia volt évi jövedelme a 20,000 akcsét meghaladta. 1583. decz. 9-én azért, mert Korompánál vitézül harczolt ugyanaz 4000 akcsét jövedelmező timárra nyert jogositványt. Olyan faluk, mint Alsó-Pokorágy: 5000 akcsét, Varbócz: 6000 akcsét voltak képesek fizetni, a mi szinte hihetetlen.

A XVI. század második felében a halandóság nagy lehetett 1578—1584. Szabatkán, húsz elhalt szegény ember temetésére 1500 akcsét forditottak; később huszonöt szegényé 1875 akcséba került, a mely számban csak a jegyzékbe foglalt, kórházban (?) betegségben elhaltakról lehetett szó.

A bécsi cs. könyvtár török defterei élénk világot vetnek Szabatka vára s Rima-Szombat történetére.

A számadások az 1583. évi jan. 24. kezdődnek s a füleki sandsák hűbéreiről vezetett

egyik naplójában van meg, a mely a Velics Antal által leforditott defterek CCLXXII. számú jegyzékét képezi.

A jegyzékekből látszik, hogy a timárok kézről-kézre adták a vár kapukulcsait, a mi a közigazgatási rendszer állhatatlanságára vall.

A szabatkai vár timárja 1583. Mohammed bin Iskender volt, a kit a bég előterjesztésére neveztek azzá ki; miután Bajazid bin Dsafar lemondott volna.

Csakhamar Mohammed bin Piri volt a Szabadka timárja[1]), a kire azt Kurdról irták, miután az a javadalmat elveszitette.

A várnak öt olyan timárja volt, a kiknek mindegyike 1700 akcsét húzott. E timárok valának Omar ben Isza, Ferhad bin Abdullah, Khudaverdi bin Abdullah, Haszán bin Abdullah, végre Báli bin Dsafar.

Majd ismét három olyan zsoldhűbéres követte, a kik 1700 akcsével birtak; úgy mint Huszein Abdullah, Ibrahim Isza és Oszmán Abdullah.

Nemsokára rá négy hűbéres jött szóba, a kik közül az első Kurd Abdullah káplár azaz tizedes volt, a kit a törökök szerboluk néven illettek és a ki 1900 akcsét húzott, tehát többet egymaga mint a többi három u. m. Rebseb Abdullah, Rizván Szidi, és Khurren Ab-

[1]) A timár olyan hűbérbirtok volt, melynek jövedelme 20,000 akcséig közel negyedfél száz aranyig terjedt.

dullah, a kiknek jövedelme egyenként nem tett ki többet 1700 akcsénál.

És Rima-Szombat ekkor már mint »nahie« merül fel, a melynek Gazanfer bin Abdullah volt a timárja, miután a javadalomról Oszman bin Haszan lemondott.

Május közepén már Mohamed'bin Murad volt a szabatkai vár timárja miután Musztafa Divane fárig lőn.

Ezen időben halt meg Ferhád Abdullah szabatkai timár; Hüszein Abdullah azonban még Derecske hűbérje után 1700 akcsét mintegy 28 darab aranyat húzott Ferhád fogságba esett, Haszán bin Abdullah — a defterek szerint — vértanu lőn.

A párkánybeli vitézek timárja gyanánt Ibrahim bin Ferhád szerepel.

Tavaszszal már a lovas Musztafa majd nyár derekán Üvejsz bin Musztafa fivére Ibrahim bin Musztafa kerül elő, a ki az elhalt elődje után a szandság bég ajánlatára foglalta el állását.

Pervane bin Hiszan hasonlókép a vár timárja volt átvévén megbizatását Ibrahim bin Abdullah után: a ki fáriggá lőn.

A szabatkai párkányvitézek timárja ekkor Üvejsz bin Juszuf vala; ugyanezen év szept. végén terjeszté elé a bég Mahmud bin Ali után őt, a ki fáriggá lőn.

A következő év elején már uj alakok me-

rülnek fel. Miután Szidi bin Rizván lemondott Ahmed bin Mahmud lett a timár 1700 akcse jövedelemmel, a mely hissza Szkaros volt.

Timárok voltak még Szabatka várában Divane Juszuf Szulejman bin Szefer; a balogvári nahie képviselője pedig Ali Musztafa a szabatkai szerboluk timárja.

A szécsényi szandsák rúznamcséjében az 1685—86. évben bizonyos Rizván bin Abdullah fordul elő ez is szolgált a szabatkai lovasságnál és pedig a második aga alatt álló ötödik ódában[1]) Vitéz katona; naponként 8 akcse zsóldot kapott, s azért kapta a hűbért, mert egy átkozott hitetlen gyaurnak levágta a fejét.

Érdekes epizódot képezett Szabatka történetében az úgy nevezett »szikszai harcz«, melyet 1588-ban okt. 8-án Rákóczy Zsigmond Dobónak az egri hősnek utóda, mint Torna vármegye főispánja a Hernád völgyében, a Szikszó város mellett elterülő girincsi mezőn vivott.

Rákóczy mellett harczoltak Homonnai Drugeth István, zempléni és ungvármegyei főispán saját dandárjával, Balassa Ferencz (a költő öcscse) Serényí Mihály kassai kapitány, Széchy Tamás szendrei kapitány, a lovas hadakkal; majd Balázsdeák István az ónodi, geszthelyi és diósgyőri végbeliekkel s Rüssel

[1]) A zsóldosok egy-egy szakasza némely fegyvernemnél. Tulajdonképen az óda = szoba volt.

Kolozs cs. főhadi tiszt 500 főnyi német gyalogossal, a kik a kassai helyőrséghez tartoztak.

Mihelyt Egerbe hire ment, hogy a török nagy haddal támadta meg Szikszót s a Hegyalját, Rákóczy Zsigmond ezzel a harmadfél ezernyi vitéz harczossal indult el s a tizenkét ezerre menő ellenséget, mely Szinán basa rendeletére az adót behajtani Abaujba ment: kegyetlenül megverte. Elesett Mustafa szécsényi bég, a jancsár aga, egy fő-tihája, a basa tolmácsa; Kurkut füleki béget Zsoldos Ferencz találta a keze fején. Elfogták Ali fehérvári béget, a szabatkai fővitéz vajdát, a ki megsebesülten jutott az ellenség kezeibe, kik azt magokkal Egerbe hurczolták, ott meg is halt.

A végvárak — Fülek kivételével — mind meghódoltak, Edelénynél — junius 11-dikén — két hajdút s egy nemest, mert elszöktek: felakasztatott. [1]) Rima-Szombatba érve, kiadta az öreg fejedelem a hadi szabályzatot, mely az eddig fennállókat szigorúabbakká tette s főként a rend és fegyelem fentartására volt irányozva[2]) Itt érte őt egy csausz rendelettel a portától, hogy forduljon vissza. E perczben ez már lehetetlen vala.

A töröknek összes ágyuja és valahány túgja[3])

---

[1]) Kálnoky Naplója 143. lp.

[2]) Török-magyarkori Allamokmánytár III. 333. s köv. lp. Bakos jun. 1-én hirt adott Torstensonnak ura megindulásáról. Dudik 170. lp.

[3]) Lófark.

volt, az, mind az ellenség kezébe került, s kétezer hitetlen holtteste földte a csatatért. Sokan a Sajóba fultak.[1])

„Szabatkában lakó fővitéz vajda
Ugyanakkor ő is kézben akada
Nagy sebökben Egré vivék fogságra
És ugyanott az sebökben meghala.[2])"

A török véglehelletéig küzdött. Teuffenbach azokat a kik megmaradtak kardra hanyatta s Szabatka várát megrakta német őrsereggel[3])

Felemlitendő jellemzésül, hogy mily élénk volt a XVII. században itt az összeköttetés hazánk és Törökország közt, mely szerint 1668-ban bizonyos ügyben két gyöngyösi polgárt küldött Gyöngyös városa Törökországba nevezetesen nemes Nagyrhédei (Tóásó) Gergelyt és Szegedi Eötvös István uraimékat; el is jártak ezek hüségesen Konstantinápolyban, azonban mikor onnan visszaérkeztek Gyöngyös városának elöljárósága nem akart azokról az ígéretekről tudni, a melyek alatt a város ezen polgárokat az elindulás iránt capacitálta.

Öt hónap alatt közel negyed félszáz mértföldet utazott a két gyöngyösi polgár, s midőn ebből per keletkezett, Gyöngyös városa Rima-

---

1) Decsy S: Ozmanografia III. rész 260. §. 487. lap.

2) Irja Tardy György historiás énekének 179. versében. Közlé Thaly K. a »Századok« V. évf. Pest, 1871. 124. lap.

3) Szalay: Magyarország története IV. köt. Pest, 1865. 415 lap. — Gr. Illésházy feljegyzései (Monumenta Hung. Hist.) VII. köt. 7—8. lap. »Gömör-Kis-Hont« IX, évf. 12. sz. 1888. márcz. 18.

Szombat elöljáróságához fordult tanácsért melynek polgárai »per analogiam« szintén megfordultak Konstantinápolyban.

Erre vonatkozik a városnak Vásári Márton felől 1678. jan. 25-ikéről ide küldött következő levele:

„Ajánlyuk mint bizodalmas jó-akaró urainkk kgtkk, böcsülettel való szolgálatunkat. Istentűl sok jókat kivánva meghadat kgtkk! Az kegyelmetek nekünk küldött levelit nagy böcsülettel vöttük, melyben várasunk dolgaiban az Hatalmas Török Császár urunk előtt fáradozó Vásári Márton uram dolgai felől akar érteni kgtk azon utazásaért és fáradságaért minemű szabadságban éllyen az ulta ő kglme mi közöttünk, melyről bizonyosan irhattyuk kgtkk (cum gratiarum actione vévén az ő kglme fáracságát és szolgálattyát) illendőképen ő kglmét akkori fáracságárul contentáltuk, fizetését penigh, mint annak előtte: úgy azután is mostanis minden maga mentegetése nélkül meghadgya, azonban edgyik gyámola lévén ő kglme várasunknak: városunk részeiről való közönséges szolgálatban is, nem kevesebbet, mint annak előtte, sem nem többet efficiált ő kglme, mind esztendőn köteles szolgálattyával, mind pedig privatim várasunk szükséges dolgainak véghezvitelének felsegélléséhez, kiről akarjuk kglmket rövideden tudósitani. In reliquo kivánnyuk tarcsa és és éltesse In kgteket sok esztendőkigh jó egészségben. Bornemisza András és Mester András az egész nemes tanácscsal edgyütt." [1])

Kiviláglik innen, hogy az egész tanács mint ilyen nemes volt s a szultánt igy czimezé »Hatalmas Török Császár Urunk.«

---

[1]) Ethei Sebők László: Gyöngyös és vidéke tört. Gyöngyösön, 1880. 171—172. lp.

Mikor Bocskay István 1604-ben a szabadság zászlaját kitűzte, a császári hadaktól Németh Balázs és Bornemisza János rögtön elpártoltak, a kik fölött egész felső vidéken Barbiano kassai császári kapitány parancsolt. A pártosok elfoglalták Szendrőt, Szádvárt és Krasznahorkát s a Sajó mentében egész Putnokig vonultak; Németh Balázs Bornemiszával egész Rima-Szombatig nyomult a kiknek hada nov. elején már félelmes hadsereggé nőtt, miután az egész környék lakossága kapát, kaszát ragadt s úgy tömörült az alig pár száz hajdú által vezérelt hadak soraiba.

Mikor Basta a rimaszombati táborozásnak hirét vette tizenötezer emberével elhagyá Esztergomot s a 4709 főből álló magyar hadsereggel Osgyán mellett megütközött. Németh is ott maradt s a hajdúk kevés vereséggel rendben vonultak vissza, csak a nép vesztette el lélekjelenlétét, az futamodott meg eszeveszetten s több százat gyilkoltak meg soraiban.[1])

A Némethék vakmerőségét felülmulta a szabatkai törökök vadsága. Itt kettős árokkal őrzött erősség állott, bástyákkal s négyszögű kövekből rakott erős tornyokkal, közepén vizzel telt széles árok vette körül, melyet előbb 1593-ban, földig lerombolták.[2])

---

[1]) Szamosközi tört. maradványai (Monumenta Hung. Hist. IV. köt.) 252. s köv. lp. Pethő Gergely: Rövid magyar Krónika. Cassán M. DCC. XXIX. 160—162. lp.

[2]) Piker: »Topographia magni Regni Hung« Viennae 1750. 401. lp.

Mihelyt Basta Rima-Szombatba érkezett azonnal elhatározta, hogy Bocskai ellen indul; rövid itt időzés után czélját Putnokon keresztül csakugyan elérte, s Bocskaival nov. 28-án Bessenyő alatt ütközött meg.

Az alatt Gömör és Kis-Hont lakosságát a földes urak felbátoritották s Széchy György Balog várának ura kitűzte a hadi lobogót s a mieinket Bocskay táborába vezérelte, a kit Szerencsen egy 1605-ben áprilisban tartott gyülésen Homonnay Bálinttal együtt főhadvezérré választották.

A kedélyeket 1606-ban aug. 6-án a bécsi béke csendesitette le.[1])

Az a mit Kollár említ, hogy t. i. a rimaszombati polgároknak 1680-ban igen meggyült az egri basával a baja, nem valószinütlen; noha vannak, a kik azon véleményben élnek, hogy ha a török uralma itt 1594. után véget ért, az egri basa a XVII. században nem sarczolhatta őket. Nem szükség többet, csak egy futó pillantást vetnünk az 1625—1627. évi török pusztitásokra, mely szerint csak a határszéleken, (Gömörben is?) a hol 45 falu hódolt meg, felégetett a pogány 102 helységet, elhajtott 152 ezer barmot, úgy hogy az akkori kár a mai érték szerint legalább harmincz millió forintot tenne ki, s az

[1]) »Gömör-Kis-Hont« IX. évf. 12. szám 1888. márcz. 18.

1642-ik évi békealkudozások okmányaiból világosan kitünik, hogy Gömör vármegyében szám szerint:

Holdult faluk	48	darab
Rab vitel	349	„
Ember ölés	291	„
Marha	359	„
Adófizetés	6,866	forint
Rabváltság	9,359	„
Kártétel	6,322	„ volt

sőt az egyes családokra oly terhes adó és sarcz háramlott, a melyet számokban kifejezni teljes lehetetlen.

Azon eseményt, midőn Szabatkát a Rudolf király hadai elfoglalták, a népmonda helyben igy adja elő:

Midőn a várat Tiefenbach és Drugeth hadai megszállották és bevették, a szabatkai basa (Veglian-e?) az égő romok közül egy földalatti uton menekült a legközelebbi hegy oldalában levő liget cserjéi közé, az úgynevezett Papharasztjába, a hol hetekig bogyókból és gyökerekből tengette szánalmas életét és bár turbánjába nagy kincs volt elrejtve, ő ezen drágakő és aranyhalmaznak semmi hasznát sem látta, miután majd éhen veszett el. Kaftánja lassanként lerongyollott, deli alakja megtörött s leomló haját és szakállát az ág és bozót annyira összetépte, hogy a vidék valódi réme lőn; az asszonyok nem mertek sötétben a házból kimenni, s az anyák a megszökött basa

rémképével csittitgatták a rivó gyermekeket, mignem 1593. őszén két rima-szombati polgár, névszerint Lopocsy és Zarkóczi a pokorágyi erdőben rőzsét szedegetve a beteges török basára ráakadtak, éjnek idején rudakon a városba hozták s miután ez által a várost magát ama kellemetlen és az akkori körülményekből könnyen kimagyarázható félelmes helyzetbe juttatták, a tanács által mind a ketten arra lőnek kárhoztatva, hogy a basát a város alkalmatosságán egészen Törökországba, Konstantinápolyba tartoztak hazaszállitani; a basa nagy jutalmat igért ezen cselekedetért, a ki mint állitotta, nemcsak a Mohamet próféta családjából származik, hanem rokonai a portánál főrendű államhivatalt viselnek. Lopocsy és Zarkóczi bár családos emberek voltak, engedtek a városi tanács eme határozatának s egy évi távollétök alatt annyira eltörökösödtek, hogy saját anyanyelvüket is egészen elfelejtették s a város részére állitólag ők hozták és kézbesitették ama sipot, a melylyel a torony-őr még e század első negyedében is a város tornyáról azon időt jelezte, mikor a basát a rima-szombatiak éjjel a városba hozták s a sipot később tárogató gyanánt csak bizonyos ünnepélyes alkalmakkor használták, jelenleg pedig a városi levéltárban tartogatják, de azért minden óranegyedben sip által jelenti ma is a toronyőr,

hogy ébren van, s a városnak mind a négy tája felé nézeget.[1])

Emlités van egyébiránt egy 1594. nov. 11—16-iki ostromról is, a melyet Korponay János Rima-Szombat várának mond, mint a melyet erős fegyverhelylyé alakitott a török Kassa, Szikszó, Eger és Tokaj várai ellen. Miután Svendi felégette volt, a török ujra elfoglalta, felépitette és folyton sarczolta innen a vidéket különösen Rima-Szombat városát. A török nov. 15—26. közt rémülve futott meg Kékkő, Buják, Divény és Hajnácskő váraiból, Teuffenbach serege a kassai téli szállásra vonult,[2]) harczoltak annak falai alatt Rákóczy Zsigmond, Forgách Simon, Báthori István, Homonnai, Drugeth István, Dobó Ferencz és mások.

A rima-szombatiak az egri basát a budai nagyvezérnél panaszolták be, a kinek barátságos, jó indulatánál fogva 300 # lefizetése után nemcsak örökre megszabadultak a nyűgtől, hanem a nagyvezir őket drága kaftánokba bujtatva, diszkarddal felékesitve, asztala mellé ültette és meg is vendégelte, mi által felbátoritva, otthon kész örömmel hozzá láttak a gyüjtögetéshez és a nagy summa pénz hamar csomóban volt s Buda várába vándorolt.

---

[1]) »Felvidéki Közlöny« szerk. Beke László. Rima-Szombat I. évf. 1874. szept. 27-iki 31. sz. Regénynek feldolgozta Madarassy László olv. »Budapesti Ujság« 1889. april—máj. és a N. Képes Naptár 1889. évf.

[2]) Korponay: »Abauj m. leirása.«

A szabatkai várkastély alap-árkairól s nagyszerű várfalairól sokat beszélnek még, jól lehet az egykor benne létezett alagut bejárásánál egyéb nyomokra alig akad ma az ember, még a mult század elején épségben állott néhány boltozatos tornácz s a tágas négyszögletü torony-omladékaira gyermekkorából hiven visszaemlékezett Decsy Sámuel is.[1])

A környéken elterjedt erdőségbe, melyet a hatvanas évek közepén vágattak ki, igen sok ember járt pénzt keresni, s a rothadó állati anyagok fel-fellobbanó lángjait, eltemetett kincs tisztulásának hirdette a nép, mely különösen karácsony éjszakáján, fel szokott vetődni a földből.

A várkastély hire a török földről ide vándorlók előtt is a kincstár hirében áll s ha az itt őgyelgő napestig imádkozó dervis már-már kibujni látja a földből az aranynyal-ezüsttel megtöltött katlanok füleit s utánna turkálva kiemeli: borzadálylyal ejti ki kezéből, látva, hogy emberi csont, mely hosszú századokon át megtartotta hófehér zománczát.

27. Adatok a czéhek történetéhez.

Valamint az államéletben úgy a társadalmi téren is sok intézmény merült fel, a melynek szálai az egyház ügyeiben gyökereznek.

---

[1]) Decsy S.: »Ozmanographia III. köt. 509. lp.«

A czéhek kezdetben, mint szövetség, egyedül az egyház pártfogása mellett virágozhattak fel; — miután azok vallásos és humanisticus czélok előmozditása végett jöttek létre s csak később terjeszkedtek ki világi és katonai védekezésre, közös lakomákra és igy tovább.

A szövetség tagjai vallási szentgyakorlatokat végeztek, azokat egyszerre és közösen tartották meg, a templomokban oltárt választottak, a szent körmeneteken testületileg jelentek meg, a tagokat diszesen temették s a megboldogultak lelki üdveért miséket szolgáltattak.

A rima-szombati mesteremberek közt legtekintélyesebb volt az aranyműves, kovács, lakatos, szij- és nyereggyártó, végre a csiszárok czéhéből összeállott czéhek szövetkezése, a mely az u. n. »Szent Mihály oltára« körül csoportosult, s alapszabályait még 1516-ban nyerte Guthi Ország László földesúrtól, de a mely okmány a tűzveszély áldozatává lőn. A privilegiumot »pro Auri fabris Rima-Szombathiensibus« 1553-ban Ferdinánd is megerősitette.

Ehhez a szövetséghez csatlakoztak az asztalosok is.

A czéh szövetséget, mint az okiratok bizonyitják, megelőzik a szűcsök és timárok czéhintézményei; az előbbeniek okiratát még Széchen Frank adta, Thekes Barnabás czéhmestersége alatt 1458-ból, melynek eredeti latin példányát perganenre irva gondosan őrzik a

magyar nemzeti Muzeumban. A timárok privilegiuma német nyelven 1520-ból való.

A szűcsök emlitett latin okmánya ezen iparágat illetőleg a legrégibb egész Magyarországon,[1] a melyet érdekessé tesz azon körülmény, hogy ennek egy 1549. évi magyar példánya szintén ismeretes.

A szent Mihályról czimzett oltárnokság már a XV. században működött, s az összeállott iparosok a szövetség czéhmesterét és két dékánját évenként választották, a kik annak igazgatását vezették, folyó ügyeit intézték, a fennforgó vitás és kisebb bűnügyekben itéletet hoztak, a birságpénzeket beszedték stb. Főbenjáró bűnökben 1735. előtt rendszerint a földesúr itélt, a király ezen esztendőben ajándékozta meg a városť a pallos jogával, a melynek következtében az eljárás nevezetes módositásokat szenvedett.[2]

Az oltárnokság tagjai viaszk vásárlására vagy az oltár egyéb szükségleteire vasárnaponként egy-egy denárt fizettek; az, a ki ujonnan lépett be: fizetett két forintot, s az oltárra 2 font viaszkot s azt mindaddig ő látta el viaszszal, mig egy ujonnan belépő tag azt fel nem váltotta; sőt az inasok is adakoztak felszaba-

---

[1]) Findura: »A régi czéhek életéből.« IV. A szűcsök. »Iparügyek« 1890.

[2]) Kollár i. müve 30. lp.

dulás alkalmával, tudniillik egy-egy font viaszkot tettek le.[1])

Az ujonnan belépő mester igazolni tartozott, hogy jó hirnévvel bir, törvényes ágyból született, s évét a mesterénél mint legény becsületesen kitöltötte. Helybeli mesterek fiának és olyannak, a ki oda való mester leányát vette feleségül, a czéh-beállási dij felét elengedték, szegénység esetében várakoztak egy évig.

Az aranymives inas három, az asztalos inas két év mulva szabadult fel. A szegődtetés diját a legények tartoztak lefizetni s ha — helyökről távozni szándékoztak, ezt két héttel előbb be kellett nekik jelenteniök.

Az ötvös czéh szabályait tüzetesen ismertette Rómer.[2])

Az ötvösök a XVII. században (kelet nélkül) uj czéhszabályokért folyamodtak a királyhoz, mert a régi privilegiumot a »német ellenség« elpusztitotta,[3]) úgy hiszszük, a kérelem nem teljesült.

Régi kiváltságokkal dicsekedtek a mészárosok is, a kiknek magyar alapszabályait 1585-ben erősitette meg Losonczi Zsigmond. Újabb magyar privilegiumot kaptak II. Mátyás királytól 1611-ben, majd egy magyar kiváltság levelet

---

[1]) »Századok“ X. évfolyam Budapest, 1876. 30—31. lp.

[2]) »Századok« XI. évf. Budapest, 1877. 411—424. lp.

[3]) Dr. Szadeczky Lajos: A czéhek történetéről Magyarországon (Értekezések a tört. tud. köréből XIV. köt. 7. szám) Budapest, 1890. 117—118. lp.

1632-ben Forgách Ádámtól s utóbb 1692-ben I. Lipót adott nekik egyet német nyelven.

A szűrcsapók magyar alapszabályait eredetileg Széchi Kata adta 1611-ben, az »elsőbb vagy régibb articulusok« kelte 1748 egy későbbié 1784; majd a szűrcsapók a gubásokkal társultak, a kiknek Ferencz király adta az alapszabályokat 1820-ban.[1])

A csapó-czéh kiváltság-levelét 1655-ben elődei példájára Thököly István, mint földesúr is ismételten kiadta s az u. n. »czéhigazságokat« megerősitette.[2])

A csapóczéhbe szintén csak törvényes ágyból született egyént vettek be, ki »nemzetség- és tanuló-levelét« feltudta mutatni; nős vagy háztüzes volt, az az jegyben járt, s olyan a ki »gyalázatos nevet nem visel« az az nem infámis.

A czéhmestert és dékánt a testület választotta. Ki a társaságba állt 64 denár áru bort fizetett, mint »tudomány pohárt» ha felvette a mesterséget 15-öd napra egy pint bort, s letette a »czéh igazságát« vagyis 32 forintot s az egyház számára lefizetett egy tallért.

A tanulási idő négy esztendő volt; ennél tovább felszabaditás nélkül inast vagy apródot műhelyben tartani nem volt szabad. A legények heti és évi bérét megszabták, a ki többet

---

[1]) Dr. Szadeczky i. m. 117–118. lp.
[2]) »Századok« X. évf. Budapest, 1876. 33. lp.

fizetett büntetésben részesült. A vándorló-legényeket a czéhmester osztotta ki, s azt a ki az inast vagy legényt idő előtt magához édesgette, a ki társát gyalázta: megbüntették s a birság néha 40 frtra is felment.[1])

A takácsok 1665-ben vették át a kassai czéh magyar alapszabályait, a melyek számos czéhiro mánynyal együtt a m. nemz. Muzeumban találhatók.

A rima-szombati és rozsnyai takács-czéh közt a XVII. században nem nagy egyetértés lehetett. Erre mutat azon körülmény, hogy e részben a kassai czéh interveniált, a melynek ezért a rima-szombatiak köszönetet is szavaztak. A »rozsnyai czéh ugyanis más városok számára szabályzatokat mert osztogatni s e végből a kassai szükségesnek látta 1668. okt. 2-án komolyan fellépni és őt azzal fenyegetni, hogy az igazi articulusokat tőle elkobozza[2])

A rima-szombati takács-czéh 1666-ban magát a kassai főczéh irányában a következőkre kötelezte:

Mi Rima-Szombatban lakozó Köstő András, Takáts István, Iffiú Takats István, ez az Takats János, és az tōb böcsületes Takáts Czehbeli mester Ember Tarsainkal, tuttara Adgyunk mndennek az a kikk illyk (igy)? ez levellünk rendiben, hogy mi az mi szorgalmatos, kéresünk és kivánsagunk által megh nyertünk

[1]) »Századok« X. évf. Budapest, 1876. 33. lp.

[2]) Tóth Lőrincz: »Adalékok az ipar és keresk. tört.« Kassai főgymn. 1885/6. évi jelentése. Kassa, 1886. 7—8. lp.

és szereztünk Artikulusokat, az mi felyul megh erkezet becsületes Takáts Czehnek, Az nemes, Szabad Kiraly Cassa Varossabol illyen conditioval és rendelessel, hogy mi magunkra, es az a mi utanunk valokra, az mint ennek utana, nevek szerent megh neveztethének, tellyeségel es kivaltképpen minyajan arra ajanlunk es kötelezünk magunkat, az mi felalatot[1]) böcsülétes Czeh pecset ala foglalvan, a Chassai B„ megh nevezet Czehoz erőssen és szorgalmatossan megh emlekezni és megh tartani az kővetkezendő punctumot.

Legk elsőben, hogy Semmi es Senki közülünk ne merje es ne merészellye ezeket az Artikulusokat mellyet mi vellunk az N„ Cassai Takats Czeh közlöt, es minekünk adot, Semmi mas Varossal, Mezővarossal avagy Falluval Semmiképpen és Semmi modon ne közöllye es illyen hatalmat maganak ne tulaidonicson és ne praesumalljon.

Masodszor, Hogy ha valami bötstelen avagy illetlen dologh köztűnk az mi mesterségunkben, törtene és tamadna, mellyet mi magunk közöt le nem Csendessithetnek, Az Cassai B Takats Czeh tanacsaval, tetessék felre es el igazitassék.

Harmadszor ha vala mely ollyan tanalkoznék az ki nem igaz agyból valo, es nem böcsületes nemzetségből valo, Semmi képpen es Semmi modon fel es bé ne vetesseg avagy fel ne szegőttessegh.

Negyedszer, Hogy esztendő és harom nap az Bötsületes Czehet nitva tarcsuk es ez esztendő mulvan Cassan magunkat, ő kegyenek előt praesentallunk, tudomasok es akaratyok szerent végeztunk es az Czehet be zarjuk, Hogy ha penik ez nem lenni és ezek az Artikulusok igazan nem tartananak, tehat elegendő okkok es hatalmok legyen az Cassai Takats Mesterekk

---

[1]) Felállitott, állat = állit!

illyen Czehbeli igazsagot mi tűlűnk elvenni es el hozni kénntellenek. Ennek nagyob bizonysagara mi fellyűl megh nevezet Rima-Szombatban lakozo Takats Czeh Mesteri az fel alatot Czehvel egyut, Pecsetunkvel erőssittötet es pecsetet levelunket Atunk az Becsuletes Takats Czehnek, az Nemes Cassa varosaban Levőnek. Datum Rima-Szombatban Anno 1666. die 20. May.

Költö Andras	Csitneki Takacs János
Takats István	Takacs Thamas
Jffiu Takats Istvan	liptai-Takats Janos
Takats János	Takacs Pal.
Gyluncs Andras	
Kötő János	(P. H.[1])

A czéh tagjai tizen lehettek. Köttő Andrást és Jánost majd Köstönek majd Költőnek irják. Kötő mesterember volt a botos- vagy harisnyakötő, a gombkötő; a kik vagy maguk vagy ivadékaik űzték a takács mesterséget. Meglehet hogy a »takács« »tkács« tót szó tett magyarul annyit.

A csizmadiák privilegiumának korát nem ismerjük; volt két jegyzőkönyve az egyik 1725-ből Brada István czéhmester idejéből, egy másik még régibb időből. A kiváltság-levél utolsó példánya német nyelven 1822-ben kelt.

Németül voltak kiállitva 1820-ban a következő mesterségek privilegiumai; a viaszöntőké (mézesbábos), kalaposoké, (süveggyártó) vékony szabóké, a cserző és sarut varró vargáké (ma-

---

[1]) Tóth Lőrincz: Adalékok az ipar s kereskedelem történetéhez. Kassán. A jászóvári prémontréi kanonokrend kassai főgymnasiumának évi jelentése 1885/6. Kassán 1886. 6—7. lp.

gyar timár), az ácsok, molnárok s kőműveseké, a gubásoké és szűrcsapóké, a timároké (vulgo Gerber) és német vargáké és a szűrszabóké, a a kiknek jegyzőkönyvét a rima-szombati pros. főgymnasium könyvtárában őrzik.

A privilegiumok védelmet adtak az ipar számára hosszú évszázadokon. Idegen mesterembereknek országos vásárokon, sokadalmakon kívül a városban árulni tilos volt, a ki árulni merészelt az elveszitette készitményeit s azt felosztották maguk között biró és a czéh. A vásáron kivül nem volt szabad a készitéshez megkivántató anyagot megvenni, azt csak közösen tarthatták meg maguknak; oly anyagot, melynek csak egy czéh vehette hasznát, más, mint az illető czéh meg sem vásárolhatta.[1])

Egyházi zászlója volt a molnár és a csizmadia czéhnek. Ez utóbbi czéh zászlóját 1844-ben Rozsnyón varrták és a hozzá való selyemkelme ára jelentékeny pénzösszegbe került.

A timárok és vargák oldalaikon fegyvert viseltek s némely czéh mint testület katonát állitott.[2])

Némely czéhnek saját háza »czéh-háza« némelyiknek áru lerakodó-helye »szinje« volt. Egy ilyennek emléke élt a piacz délkeleti részében, a helv. h. templommal szemközt; tőle jobbra a Bernát-féle gyógyszertár állott, mely-

---

[1]) »Századok« X. évf. Budapest, 1876. 33. lp.

[2]) »Gömör Kis-Hont« II. évf. 18. szám 1881. máj. 22.

nek Jánosi-felé eső részében is épült olyan ház, minőt a 100. lapon leirtunk.

Különben a század épitkezési modora, a faház, a XVI. század sátor-alakját utánozta: ilyen pld. az itt bemutatott ház rajza, mely Tompa Mihály költőnk születési házát ábrázolja.

Magának a városnak látóképét az ember akkor sem képes maga elé varázsolni, ha azt más hasonló felvidéki városok egykoru metszeteivel hasonlitja össze. A szűk és rendezetlen utczák kövezve nem voltak a Rima, mely tavaszszal ki-kiáradt partjain lerakta a behorpadt s leomló törmeléket, melynek csak a fűz- és égerfa-bokrok vetettek gátat, s a vityillók nagyrésze

olyan kaliba-féle volt, minőt századunk elején a szőlőhegyeken emeltek.

A mesteremberek gazdaságot is folytattak, a lakóház mellé ólakat és istállókat ragasztottak, melyeknek közelsége elfogta a világosságot s a kiszivárgó nedvesség megfertőztette a levegőt.

28. A protestantismus befogadása.

Rima-Szombatban az ágostai h. ev. hitvallás, a mint ez igen természetes, előbb honosodott meg, mint a Kalvin János tana, noha ez utóbbi vallástételt követők régóta túlsulyban voltak és vannak a többi keresztények fölött; döntőbb szerepet is játszottak amazoknál minden időben. »Rima-Szombath amplitudine, Calvinianae sectae potentia, ac non contemnendis privilegiis« — úgy mond Piker.

A Luther tana a XVI. század közepe táján honosult meg, jól lehet sokan még ugyanazon század végén áttértek a Kalvin és Zwingli vallására is, a mint azt Pepich és Bartholomaeides művei nyomán [1]) mondhatjuk.

Gömörben a Luther értelmét 1592-ben junius hó vége felé Fischer András hozta be; Bebek Ferencz azért őt el is fogatta s Krasznahorka legmagasabb csúcsáról dobbatta le. Rozsnyón tanitványa Leüdischer György előbb szepesi kanonok tanitott; de ez is hamar

[1]) Pepich: Vera imag. christianorum defensio. Bartfa 1598 — Bartholomaeides: »Cottus Gömöriensis.« Leutschoviae.

elhagyta a tért mihelyt figyelmeztették, hogy Bebek az ő élete ellen is tör s átengedte azt Stöckl Lénártnak.[1])

A XVI. század vége felé két murányvári lelkész lépett fel környékünkön 1560. körül Fried Cyprian 1594-ben pedig Rimanovi János ezek voltak az első testvéresülés (fraternitas) első esperesei, czikkelyeket hoztak és állitottak fel, a melyek lényegesen eltértek az ágostai hitvallástól[2]) s igen valószinű, hogy éppen ez volt az oka annak, hogy a magyar elem könnyebben hajlott a Kalvin János értelmére.

Osgyán és földes ura Bakos János e közben másodszor tért a protestans vallásra s mind a kétszer az ágostai vallástételnél maradt; de nem igy Rimaszombat, az a legkonokabbul ragaszkodott a Kalvin tételeihez, a melynek itt mindinkább több és több követője találkozott, ugy, hogy a katholicismus, a melynek pedig 1462-ben s a következő évek alatt 7 működő papja lakott itten s 1550 körül a főesperesnek is székhelye volt s a jánosi sz. Benedek rendü apátsággal solidaritásban állt, a XVIII. század közepe táján már-már kihalóban volt; a helvét hitv. evangelikusok ellenben már a XVII. században két lelkész ellátásáról voltak képesek gondoskodni, tanintézetében a theologiát ma-

---

[1]) Bartholomaeides: Cottus Gömör 278—287. lp. és Mikulik József: Magyar kisvárosi élet 174. lap.

[2]) Mikulik i. m. 174. lp.

gyarázták s a rima-szombati ifjak nemcsak Debreczent, Sáros-Patakot, Maros-Vásárhelyt látogatták, hanem mint erről hiteles okiratok tanuságot tesznek, 1517 óta a krakkói és utrechti hires egyetemeken is megfordultak s a hazának több jeles és érdemes papot és tudóst neveltek.

Kecskemét valamelyik anyakönyvében irva áll: Paksi György ezen a földön (t. i. Kecskeméten 1632—1643 az oda való superintendentiában) püspök-ember is volt, mint Váradon 1643-ban kinyomatott agendája mutatja.

Változván Kecskemétről Paksi, Rima-Szombatba következett.[1])

A helvét hitvallásu hivek felekezetét még Kopácsy István superintendens szervezhette, a ki canonica visitatióban többször megfordult Rima-Szombatban, hogy főiskolával dicsekedett mi sem bizonyitja jobban, hogy a marosvásárhelyi collegium két legnevezetesebb tudósa: Kapusi Sámuel és Pelsőczi Kovács István s a debreczeni hires professor Hatvani innen kerültek külföldre, majd a hazába vissza; a külföldi egyetemek anyakönyvei egyébiránt telve vannak oly ifjak neveivel, a kik rima-szombati illetőségüek voltak.

A hitfelekezet anyakönyveit a gályarabságot szenvedett Harsányi István kezdte rendszeresen vezetni, melyeket 1789-ben elkoboztak s

---

[1]) Földváry László váczhartyáni ref. lelkész szives közlése.

csak a közelmultban szolgáltatta a hitközségnek vissza Schopper György rozsnyói püspök.

A helvét hitv. egyház viszontagságainak történetét ez úttal rendezi sajtó alá annak lelkésze Terhes Pál.

A kik azt hiszik, hogy különösen valláserkölcsi ügyekben oly állapotok léteztek a mult századokban, minőket ma tapasztalunk, fölötte tévednek. Élénk világot vetnek erre a zsinati végzések, melyeket Kiss Áron superintendens még porcsalmási pap korában egybegyüjtött.

A helvét hitvallásuak 1545. óta számos zsinatot tartottak, ezek közül a helybeliekre különösen az 1593. ugynevezett felső-magyarországi zsinat czikkelyei érdekesek, a melyek nevezetesen erkölcsvállási tekintetben emlitendők.

A XXVI. czikkely az egyházba visszakivánkozó kiközösített hivek vezeklését irja elő az u. n. templomi »ekklezsia követtetés« inquisitorius eljárás szerint; a XXIX. czikkelyben a kanonizált ördöngősök tana fordul elő »gondoskodás azokról, kiket az ördög meglepett.« »Szokásban volt pedig az uj testamentomban (az ősegyházban), hogy az iszonyu és nyilvános gonosz tettekkel fertőzötteket, midőn magokat visszavitetni kérték, a templom bizonyos helyén gyászruhában közszemlére állitották. Ennélfogva közegyetértéssel elhatároztuk, hogy minden egyházban legyenek bűnbánati székek és gyász fekete ruhák, részint intésül és rémitésül, hogy e

hason megeséseket kerüljék el; részint, hogy legyen az némi vizsgálatul, hogy vajjon a bűnbánók igazán kivánnák-e visszavezettetni. Azokat, a kik kegyes és szent régiség e szokásának nem engednek, a lelkészektől megfosztandóknak itéljük.«

Az exorcismusról, a betegek gyógyitásáról, majdnem olyan szellemben beszélnek, mint a katholikusok.

A lakosságot az állhatatosság, hogy úgy mondjuk: a puritánság bizonyos dolgokban már századok előtt jellemzé s bár a különféle vallásfelekezetek között kifejlett többrendbeli surlódások alkalmával vont merev kordon ma már hála Isten le van rombolva, bizonyos vallási elkülönzöttség rajtok még mai napig megtetszik.

A kalvinisták szigoru, komolyan kiszámitott rendszeres életmódja egykor a mesével határos mindenben egyöntetü vala, ugy hogy teszszük azt, ma már alig akad, a ki fel merné róluk tételezni, hogy éppen az ide való protestánsok köreiből volt minden szeszes ital és zene kitiltva, lelkészeik a szószékről hirdették a népnek, hogy a ki a muzsikát meg meri köztük honositani: azt egyházi átok alá fogják, mig aztán e tilalmat a római katholikusok sokalták meg, a kikre a protestánsok eme határozatának kötelező volta érvénynyel nem birhatott s nem csupán templomjokban állitottak fel orgonát, hanem a hegedű, sip és tárogató is szóllott hegyen-völgyön.

29. Több rendbeli kiváltságok.

Rima-Szombatnak Károly-Róbert által kiadott 1335-ik évi privilegiumát, mint azt fentebb is emlitettük II. Ulászló király is helyben hagyta és megerősitette. Az szolgált alapul a város municipalis, magánjogi s közmüvelődési kifejlődésében. Azonkivül pedig birt sok olyan szabadságlevéllel, mely polgárai jólétére, életrevaló serény és takarékos lakosságának törekvéseire előnyös következtetéseket enged vonnunk.

Nevezetesebb kiváltságai a XVI. századból: 1506-ból, 1510-ből II. Ulászló királyé; 1549-ből I. Ferdinánd királyé; 1578-ból Rudolf királyé. — A XVII. századból: 1601-ből a »jus pallium« adománya; 1612-ből a II. Mátyás; 1622-ből a II. Ferdinand; 1637-ből a III. Ferdinand; 1662-ből, 1667-ből, 1693-ból az I. Lipót; 1714-ből, 1725-ből a III. Károly privilegiumai.

Ezen királyok nevezetes oklevelei, melyeknek tartalmai csak részben ismeretesek előttünk, nem megvetendő okmánytárat képeznek helyhatósági intézményünk s városunk felvirágzását czélzó törekvések megalkotása körül, a melyek valamint a város levéltárában őrzött nagybecsü török irományokkal s más még csak ezután összegyüjtendő jeles régi oklevelekkel együtt előkelő forrását fogják képezni városunk idővel megirandó pragmatikai történetének, melynek emlékszerü elkészitése valóban édes mindnyájunknak szivén fekszik.

Ezen érintett okmányok nemcsak kifogástalanok, hanem némelyike nagy fontosságú; igy többi közt a Károly-Róberté azért is nevezetes, mert ezen időben még az országos törvényeket is privilegium alakjában adták ki.[1]) Kérdés egyedül csak a város pallos jogának törvényszerűsége iránt merült fel s egy 1702-iki itélet jogérvényét a királyi cancellaria állapitotta meg, s ámbár 1734-ben a helytartótanács jónak látta betiltani III. Károly a következő év okt. 8-án a városnak visszaadta és megerősítette.

30. Ujabb adatok a kereskedelem és ipar történetéhez.

Mikor a törököktől szenvedett számtalan kár és zaklatás miatt Ferdinánd király 1542-ben Székes-Fehérvárat a harminczad fizetése alul felmentette: maga elé tűzte, hogy a vámügyet gyökeresen ujjá fogja szervezni, melyet azonban csak akkor lehetett komolyan elkezdeni, mikor a szervezés iránt táplált nézeteit Prágában 1545. febr. 1-én egy terjedelmes királyi leiratban közzétette.

Ki voltak tűzve a harminczadok székhelyei gyanánt Pozsony és filiálisai, Nagy-Szombat, Trencsén, Végles, Rózsahegy, Stubnya, Vágujhely, Szempcz, Szakolcza, Turdossin és Verbo.

Rima-Szombat ezek szerint magából a javaslatból kimaradt; miután azonban a kamara

---

[1]) Wenzel: »Európai jögtörténet.« Budán, 1869. 622. lp.

az eddigi és ujonnan kinevezett harminczadok kezelőit Pozsonyba rendelte, a hol azok a hivatatos esküt le is tették, a véglesi és stubnyai hivatalt nem állitották fel, hanem azok helyett Rima-Szombatban, Saághon, Baáthon és Guttán szerveztek egyet-egyet.

A rima-szombati harminczad 1545. márcz. 26-án nyilt meg.[1])

Mint emlitettük Rima-Szombat nevezetes volt a mészárosairól, a miből azt kell következtetnünk, hogy a marhakereskedés nem megvetendő lábon állott különösen a bányavárosok felé. Erre mutat azon körülmény, hogy mikor a városok lakossága azt a felfogást melynél fogva a saját czéljaira használt szarvasmarha után nem fizetett harminczadot, a kincstár hátrányára kezdte magyarázni s Morvaország felé terelgette, a bánya városok felé nem volt szabad hetenként többet mint 40 darab ökröt és 60 darab juhot hajtani s Rima-Szombat volt a rendelet végrehajtásával megbizva, a hol e végből egy hónapra külön hét lovas polgárt fogadtak fel.

A harminczad Rima-Szombatban 1545. máj. 8-ikáról aug. 31-ikéig 2310·31 frtot jövedelmezett.

Hogy már előbb is összeköttetésben állottak a rima-szombatiak a kincstári jövedelmekkel,

---

[1]) Dr. Acsády: Magyarorsz. pénzügyei I. Ferdinánd alatt. Budapest, 1888. 132—133. 160. és 267. lp.

János királynak egy 1533. jul. 4-én Budán kelt oklevele engedi sejteni, a melynél fogva Csallóközi Nagy Sebestyénnek hü szolgálatai elismerése fejében minden tartozását s a kamara hasznát elengedte két rima-szombati házától, melyek közül az egyik a nagy-utczában feküdt, Kiss István tálgyártó (fazekas) és Lakatgyártó Tamás házaik szomszédságában; a másik a zsidó-utczában a Sándor Balázs és Varga Ambruséhoz közel.[1])

Rima-Szombat a vágvölgyi harminczadok csoportjában szerepelt. Joó István rima-szombati harminczados 1549. febr. 1-én a kamarával szemben 1555 frttal, ápr. 15-én 2103 frt 36 denárral maradt hátralékban, ő csak szavatos volt a pénzért, a mely a marhakereskedésnél maradt.[2])

A kereskedők idő jártával saját érdekök megvédése szempontjából szövetséget állitottak, hogy az egyedárut fenntarthassák. A rima-szombati kereskedelmi egylet a XVII. század harmadik tizedének elején két kiváltság-levelet kapott, egyiket Forgách Ádám adta, hogy a hétköznapi, szombatnapi és hetivásárokon csak helybeli kereskedők árulhassanak, idegenek csak akkor ha »a város közé adja magát« azaz polgár jogot szerez.[3]) A másik kiváltság Prépost-

[1]) Eredetije hártyán R.-Szombat város levéltárában. — Thallóczy L.: A kamara haszna Budapest 1879. 211. lp.
[2]) Acsády i. m. 143. lp.
[3]) Kelt Gács, 1631. okt. 9. olv. »Századok« X. évf. Budapest 1876. 34. lp.

váry Zsigmondnétól szül. Széchy Katától ered, a ki ezt Bélteken 1633. febr. 22. a város birájához intézett nyilt parancsában megerősitette.[1])

A fogyasztó közönség érdekeit a törvényhozás árszabások által volt kénytelen védelmébe venni, melyek közül legnevezetesebb az 1706-iki limitatio, melyet először Nagy Iván adott ki.[2])

A középkori iparágak tökélyére nevezetes fényt vethet egy XVI. századbeli dusan aranyozott ezüst serleg, mely hajdan az ide való süveggyártó (kalapos) czéh tulajdonát képezte s jelenleg Duna-Földváron a gróf Gyulai Lajos birtokában van,[3]) igen correct ezen ötvös czéh kétrendbeli pecsétnyomójának rajza és végre a miről megfeledkeznünk nem szabad, a magyar iparmuzeum tárgyai közt a XV. szekrényben 147. szám alatt egy oly ritka tökélylyel dolgozott régi magyar párnahajat őriznek, a mely Rima-Szombatból került ide,[4]) s a melyre a város hölgyei nemes önérzettel gondolhatnak.

31. Rima-Szombati közbirtokosok.

Bebek Ferenczen és Györgyön kivül a kikre Rima-Szombat a Forgách-család birtoklása előtt és birtoklása közben (?) szállott, különösen megemlitést érdemelnek: özv. Széchy Lászlóné

---

[1]) U. ott a 35. lp.

[2]) Történelmi Tár. Pesten MDCCCLXXI. XVIII. köt. 202. lp.

[3]) »A magyar orv. és term. vizsgálók évkönyve.«

[4]) Pulszky Károly: »Kalauz« 1874. a 47. lp.

Rozgonyi Borbála, ki a mészárosok intézményét szabályozta 1468-ban. Özv. Széchynére Rima-Szombat még Guthy-Országh Mihály nádor halála után szállhatott, a ki 1482-ben késő öreg korában hunyt el, felesége Rozgonyi-leány s nem lehetetlen, éppen emlitett Széchy Lászlónak özvegye.

A Bebek-család még a törökök által való elfoglalás ideje előtt uralkodott benne, Bebek Ferencz ugyanis már 1528-ban Felső-Magyarország főkapitánya volt, kit 1558. aug. 31-én gyilkoltak meg, fia György atyjával együtt számkivetésre lőn kárhoztatva, Veranz Antal egri püspökkel sokat évődött, 1562-ben egy török cselfogása által a füleki bég hatalmába esett s miután vele a Bebek-család kihalt, ugy látszik jogaival egyetemben Rima-Szombat is fiscusra szállott.[1])

1656. Forgách Ádám nógrádi főispán a földesúr, ki a csapó-czéh alapszabályait megerősitette. Huszonhárom évre rá Széchy Katát emlegetik, sőt 1612-ből is emlegetnek egy Széchyt.[2])

---

[1]) Nagy Iván: »Magyarország családai.« I. kötet 262. lp.
[2]) Rupp Jakab: Magyarorsz. helyrajzi tört. II. köt. 145. lp.

A Széchy-család nemzedékrendje.

III. Tamás gróf † 1618. febr. 9. eltem. Murány várában.
1. Perényi Borbála,
2. Batthyány Katalin,
3. Forgách Margit.

- 1-től II. György † 1625. szept. 1. Megölték Barkó várában (Drugeth Mária † 1643.,
  - György †
  - Sándor v. Sámuel
  - Péter †
  - János †
- Kata (Gyulaffy László)
- 2-tól VII. Miklós (alsó lindvai Bánffy Mária †)
- IV. Tamás
- II. Mihály
- II. István, (alsólindvai Bánffy Zsófia)
  - V. Tamás árva 1647. Széchy Dénes gyámsága alatt
- 3-tól IV. Dénes (Draskovich Sára)
  - Julia (Kéry Ferencz)
  - Mária (Sennyey)
  - Gáspár 1663. †
  - III. György (Keglevich Teréz)
    - Mária 1643. 1. Bethlen István 2. Kun István 3. Wesselényi Ferencz
    - Borbála Thurzó Ádám 1629. jun. 19. óta
    - Magdolna
    - Katalin 1643. 1. Köpcsényi Liszthy János. 2. Lokaschi Prépostváry Zsigm. főisp. † 1645.
    - Éva (Illesházy Gábor)
  - V. Péter Vas-vm. főisp. † 1685. (Batthyány Teréz)
    - Kata-Erzse (Nádasdy Ferencz)
- Magdolna (Zrinyi György)
- Margit (Cserneki Dessewffy László)
- Fruzsina (Szarvaskendi Sibrik István)

A gömör-vármegyei ág egész 1685-ig virágzott, ezen ágból való Tamás Gömör főispánja, Felső-Magyarország főkapitánya, a ki 1618-ban halt el. Fia György szerezte meg a murányi uradalmat s 1619. mint Bethlen Gábor hive, később II. Ferdinánd pártjára állott, főkamarás lett s életét 1625-ben saját szolgái oltották ki. Feleségének Drugeth Máriának kilencz gyermeke volt, a kik között a leghiresebb az úgy nevezett »Murányi Venus« ki 1627-ben iktári Bethlen Istvánhoz, majd pedig rosályi Kun Istvánhoz ment; végre Wesselényi Ferencz nádorispán nejévé lőn.

1633-ban Széchy Kata úgy fordul elő, mint a kinek férje előbb Gyulaffy László később pedig Prépostváry Zsigmond volt, s ezen közbirtokosok a nő jogainál fogva emlittetnek a város földesurai között.

Gyulaffy László, hasonnevű atyjának, egy tábornoknak fia, anyja Forgách Margit. Mint vitéz katonának s a Báthoriak kedvelt emberének gyermeke nagy összeköttetéssel és nem megvetendő vagyonnal dicsekedett.

Széchy Katának négy gyermeke maradt Sámuel, a kinek leánya Mária Thököly Istvánhoz ment férjhez és azon kivül három leány. Urának 1635-ben (?) történt halála után a Bethlen Gábor alatt nagy szerepet játszó Prépostváry Zsigmond vette feleségül. Ez birta a bélteki uradalmat Szákos, Sándorfalva,

Becs, Pethe, Rente, Közép- és Felső-Homoród, Dobra, Esztron és Göngyön részjószágokkal. Prépostváry 1644-ben halt meg,[1]) javai közül azokat, a melyek Erdélyben feküdtek a fiscus vette át; a bélteki uradalom 1878-ban kir. adományképen gróf Károlyi Antalnak jutott.

1669-ben Rákóczy Ferencz hg., gyarmati gróf Balassa Bálint, Orlay András, továbbá az ivani Fekete-családok és Jánosi Mihály különnemü jogczimen vannak megemlitve.

Az I. Rákóczy Ferencz nemzedék-rende ez:

II. Rákóczy Zsimond erd. fej. 1544—1608.
(1. Alaghy Judit,
2. Gerendi Anna,
3. Telegdy Bora.)

1-től Erzse (Homonnai D. Bálint)	2-tól I. György erd. fejed. 1630. † 1648. (1. Bethlen N. 2. Lorántffy Zs.	III. Zsigmond, szül. 1595. † 1620. (Lorántffy Mária)	Pál ország-biró † 1636. (Hethesi Pethe Anna)

2-tól II. György sz. 1621. † 1660. erd. fejed. (Somlyai Báthori Zsófia.)	IV. Zsigm. † 1652. (Pfalz-Rheini hrzg. Henrika)	Ferencz † gyermek korában.

I. Ferencz szül. 1645. † 1676. választ. fejed. (Zrinyi Ilona.)

III. György † 1667.	Juliana-Bora † 1717. (gr. Aspermont Fer. Góbert)	II. Ferencz sz. 1676. † 1735. a szövetk. fejed. (Hessen Warf. Carol. Amalia herczegnő)

József † 1738.	IV. György † 1732. (Bethune N.)

[1]) Nagy Iván a sirversét is közli »Századok« VIII. évf. Budapest, 1874. 397. lp.

A gróf Balassa Bálint nemzedék-rende:

II. Balassa András
(1. Bakos Mária,
2. Szunyogh Ilona.)

II. Bálint gróf 1664. (1. Szunyogh Kata, 2. Eszterházy Ilona, 3. B. Tillheim N.)	I. Ádám † (1. Szelenyi Judit 2. Bori Judit	I. Gábor (Perényi Mária)	Pál, püspök	Éva † apácza	Erzse † apácza

II. Bálint gróf →
III. Bálint † 2 éves

III. Bálint →

gróf II. Pál (1. Zichy Kata 2. Batthány Julia)	József †	XIII. János †	Krisztina (1. Andrássy Pál 2. Serédy Farkas	Teréz (Szapáry Péter)	Zsófia apácza	Ludovika (Perényi Farkas	Erzse (Andrássy József)	Ilona †

Gróf Balassa Bálint ezek szerint a birtokrészt legvalószinűbben anyja után Bakos Mária után nyerhette, s igy szállott az lejebb unokájára Erzsébetre, a kit gróf Andrássy József vett el feleségül, a ki Rákóczy egyik oszlopának Istvánnak a »Triplex philosophia« szerzőjének és Serédy Zsófiának volt a fia.[1])

Az Orlay-család a Serényiekkel volt rokonságban. Orlay István karvai Orlé Miklós 1595—1613. szepességi kamarai tanácsos fia Putnok várának kapitánya, majd gömör-vármegyei főispán, ennek unokáját vette feleségül Serényi András.

Az Orlayak a Rákóczy pártján állottak.

Az Iványi Fekete Lászlóra fülekvári kapitányra vonatkozó adataink megszakadtak; ellenben Jánossy Mihályról tudva van, hogy 1656. ellent mondott Balassa Bálint statuatiójának Salgó és az ehhez tartozó birtokokra vonatkozólag, melyekre Derencsény Farkas és Verbőczy Imre magvaszakadtával adományozást nyert.[2]) Egy Jánossy János pedig feleségül birta Török Bálintnak Tornavármegye főispánjának († Rozsnyón 1687. ápril 9.) leányát: Ilonát,[3]) a ki után a Török, majd a b. Vécseyek kezdtek szerepelni Gömörben.

---

[1]) Nagy Iván: Magyarorsz. családai I. köt. 38. lp. — Ez a Serédy Zsófia, a Jókai Mór: »Lőcsey fehér asszonyának« a hősnője.

[2]) Szent-Benedeki Convent Fasc I. Nro. 3. anni 1656.

[3]) Nagy Iván: Magyarorsz. családai XI. köt. 293. lp.

Mikor a török elfoglalta a várost, fele részben a Koháry-, fele részben pedig a Forgách-család birta, a lakosok azonban 1692—1847-ig, tehát 155 éven keresztül fizették azon meghatározott és változhatlan értékben kitett pénzösszeget, a melyért aztán magukat megváltották, s csak 630 váltóforinttal maradtak hátralékban, melyet azóta szintén kifizettek.[1])

1686-ban 8,400 frtért vették át Koháry István 1649—1731. és öcscse János 1657—1696. rima-szombati birtokrészeiket, végre.

1692-ben a város területére vonatkozó regale s egyéb haszonvételi jogokat Forgách Ferencztől kapta volt, a melyeket azután 1747-ben magának örök áron is megváltott.

Bél Mátyás, a ki 1684—1782. között élt a Török és Sipos családokat emliti nem ugyan mint közbirtokosokat, de mint oly nemes embereket, a kik a városban elsőrendű épületekkel dicsekedtek.

32. Bethlen Gábor átvonulásai.

Hogy minő szerepeket játszottak a XVII. században a felső vármegyék főurai hazánk történetében: mutatja, hogy midőn 1605. ápr. 20-án Bocskai Istvánt Magyarország és Erdély rendei fejedelemmé kikiáltották: az ide vonatkozó végzések 2-ik pontja értelmében a fővezéri

---

[1]) Hunfalvy: t. m.

tisztet Gömörvármegye két előkelő családjának fiaira Homonnai Bálintra és Széchy Györgyre ruházták.

Mikor azután a zavaros idők elkezdődtek Rima-Szombat is, mint az országutak mentében fekvő város, örökösen exponált hely, nemcsak a vármegyék, hanem a szakadatlanul erre átvonuló hadak zaklatásaitól nyögött. 1612-ben lassu menetekben haladt erre keresztül gróf Dampierre és Pucheim serege Tornáról kiindulva Rozsnyó városán keresztül, mely utóbbinak elöljárósága több száz forintokat küldött ide az átvonáló sereg részére.[1])

1613-ban Nagy-Váradon Báthory Gábort két hajdukapitány megölte, az állapotok egyre bonyolódottabbakká váltak, a bécsi udvar Erdély kormányára oly férfiút keresett, a ki úgy az osztrák, mint a török igényeknek megfeleljen, s midőn Bethlen Gábor Erdélyt elnyerte, sietett a kolozsvári országgyülés őt megerősiteni, a mely választásba II. Mátyás is megnyugodott, mihelyt nyilvánvaló lőn, hogy a bécsi béke főbb pontjait Bethlen Gábor is elismerte.

Bethlen a század legkiválóbb férfia volt, a ki a harmincz éves háboru kitörése alkalmával vonta ki kardját a veszélyeztetett magyar alkotmányos élet és a már biztonságban érzett vallásszabadság megvédelmezésére.

---

[1]) Mikulik J: Magyar kis városi élet 1526—1715. a 147. lapon.

Ugy szólván az egész Felső-Magyarország Bethlen pártjára szegődött; sőt Bethlent a beszterczebányai országgyülés 1620-ban királylyá is választotta, ő azonban — bölcs mértéklettel — e czimet is csak azon feltétel alatt fogadta el: ha magát tényleg nem köteles megkoronáztatni s mint ilyen kötötte meg II. Ferdinánddal a nikolsburgi békét s visszaadta a királynak a magyar szent korona clenodiumait.

Mikor Bethlen a maga 21,000 emberével Kassára vonult s a koronát Ecsedre szállitották, a fejedelem városunkban is megfordult s a hagyomány szerint abban a helvét hitvallásu lelkészi lakban volt szállva, a melynek romjai a mostani róm. kath. elemi iskolák kerti helyiségében, még e század első felében is fennállottak s valamikor kántortanitó lakóházát képezték.

Hogy Bethlen Gábor Rima-Szombatot szerencséltette látogatásával, mutatják Rozsnyó város főbirájához intézett következő sorok:

Gabriel DEI gratia electus Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae et REX. Transylvoniae princept et Siculorum comes.

Circumspecti fideles nobis dilecti salutem et gratiam nostram. Minthogy a mostani sáros útnak mivoltához képest lövő szerszámaink és egyéb szekereink eleibe feles marhák kivántatnak, tinektek igen serio hagyuk s parancsoljuk is valamint életeteket szeretitek mindjárast szerezzetek husz szekér eleibe való száz marhát és tartsátok készen, hogy oda érkezvén találtassanak helyben 's mindjárast fogattat-

hassanak szekérint eleiben. Secus non facturi. Datum in Rima-Szombat die 7. may. MDCXXI. Gabriel m. p.

(Kivül) Circumspectis judici primario ceterisque juratis civibus oppidi nostri Rosnio Bania fidelibus nobis dilectis.[1])

Hogy Rima-Szombat a Bethlen Gábor részén állott kitűnik továbbá Vaniay Illés adószedő 1624. évi számadásaiból, ugyanis:

	frt.	dr.
16. ápril. Gvilay István Rima-Szombati harminczados, beszolgáltatott az 1624. év első részlete fejében	30.	—
3. jul. az 1624. év második részlete fejében[2])	82.	—

Magának Bethlen Gábornak kiadásairól a következő sorok érdeklik városunkat:

Anno Domini MDCXXIV. die 27. octobris Mercium in rationem serenissimi sacri romani imperii et Transsilvaniae principis etci. ab anno Domini MDCXV. usque ad finem mensis septembris anni ejusdem MDCXXIV. saltem quarum extractus haberi potuerunt, et post hoc etiam tempus coemptarum, regestrum.

---

[1]) Eredetije Rozsnyó város levéltárában. — Mikulik: Magyar kisvárosi élet 275. lp. Függelék XXVIII.

[2]) A kassai kamara számadásai Bethlen Gábor fejedelem alatt 1624—1625. azaz Regestrum super universis partium regni Hungariae superioris proventuum perceptionibus, erogationibusque ad hanc suae serenitatis cameram Cassoviensem per integrum annum 1624. in paratis adminisztratis conscriptum per generosum Dominum Eliam Vaniay perceptorem et sulutorem anno 1625. die 25. septembris (lásd B. Radvánszky Béla: Udvartartás és számadás könyvek I. köt. 167. lapon.)

	frt.	dr.
Pozsonytól Rima-Szombatig lovakra, magunkra mesterekre	94	87
Tesselnisnek adtam	5	—
Gyarmattól Rima-Szombatig öt szekeresnek	43	—
Rima-Szombatban és onnét Váradig költöttem	66	90
Az ő Felsége marhájától Rima-Szombatig fizettem . . , ...	28	—
Innét attól és cappelmeister marhájától Váradig	40	—

Másutt ismét egyéb tételek alatt a reá következő év őszén áll:

Anno 1625. die 10. octobris Munkácsra érkezvén ő Felségéhez Csanádi Antal Bécsből, adta be ez ratiót.[1])

	frt.	dr.
Putnokon czédula pénzt Rima-Szombatban korcsolyásnak, kádárnak	2	40
Rima-Szombatban adtam harminczadot .	140	—
Rima-Szombatból Bécsig vitettem az viaszat mázsájától 2·75 fizetvén a szekereseknek faciunt	385	—

Bethlen Gábor ezek szerint 1624. őszén Pozsonyból érkezett közénk s innen Nagy-Váradra ment; a következő évben pedig Putnokról jött s Bécs alá vonult.

A fejedelem mint a habsburgellenes európai hatalmak szövetségese két izben fogott fegyvert II. Ferdinand ellen. Az első felkelésnek 1623-ban a bécsi, a másodiknak 1626-ban a pozsonyi béke vetett véget.

Kevéssel ez után közeledett a fejedelem a

[1]) B. Radvánszky B.: Udvartartás és számadás könyvek I. köt. (Budapest, 1888.) 111. lp.

bécsi udvarhoz s hajlandó volt II. Ferdinanddal szövetkezni a török ellen, ha az abban hagyja a protestansok üldözését s leányát neki adja feleségül; miután azonban Bethlen ajánlatait Bécsben el nem fogadták, megkérte a brandenburgi választó-fejedelem leányát Katalint s miután azt fejedelemnővé választotta volna 1629. nov. 15-én jobb létre szenderült.

A rima-szombati pipaszár- és szopóka csinálók az úgy nevezett csutorások elterjedése Bethlen Gábor átvonulásához fűződik. Az ő emberei hozták divatba azokat a csontszarugyürüket, a melyeknek egy diszes példányát a fejedelem a helybeli ref. lelkész leányának ujján pillantotta meg s közkedveltségre emelt az egész országban.

33. A linczi békekötés előzményei.

Eszterházy Miklós nádor 1643. decz. 6-án levelet intézett I. Rákóczy György fejedelemhez, melyben felszólitá ne hozna háborut a sokat szenvedett magyar nemzetre.

Rákóczy ekkor éppen Sáros-Patakon időzött, a felvidéki protestans nemesség között, a kik őt tárt karokkal fogadták s remélték, hogy azokat a sérelmeket, melyeket az eddigi országgyüléseknek nem sikerült orvosolniok, neki módjában álland jóvá tenni.

A porta engedélye ekkor már a Rákóczy kezei között volt, melyben a háboru megkez-

déséről volt szó. Ferdinand képes volt nagyszámú hadsereget vezetni a fejedelem ellen, a kinek terve volt döntő csatát nem fogadni el, hanem csak menetek és felvonulások által fárasztani ki Götz és Puchaim tábornokok hadait.

Miután a császári hadsereget Torstenson svéd tábornok megverte: Rákóczyval egyesült; csakhogy ekkor a porta már a második parancsot küldötte a magyarokhoz, hogy hagyjanak fel a háboruval, különben a basák fegyvert fognának Rákóczy ellen. Ily körülmények közt született 1646-ban a linczi béke, mely az országban minden osztálybeli lakosság számára biztositotta a szabadvallás gyakorlatot, a protestans papok védelmét, a teljes amnestiát és igy tovább.

Mikor a linczi békekötés alkudozásai folytak, a király levelet küldött Törös Jánosnak, hogy az ne kövesse a nádor informatióit.

Törős, a mint az alkudozás folytatására a fejedelem felhivását megkapta, azonnal siettette a »salvus conductus« kiállitását, a melyet Rima-Szombat városának birája vitt meg neki.

A fejedelem Bálintfi Vazult küldötte eleibe, a ki Törőssel nehány dzsidás katona kiséretével Osgyánban találkozott. 1645. jun. 19-én délelőtt 10 órakor érkeztek Rima-Szombatba, a hol a fejedelem Törőst ünnepélyesen fogadta és megvendégelte.

A fejedelem vele hivatalos ügyekről kez-

detben beszélni nem akart, csak a királyi család felül tudakozolódott. Törős észrevette, hogy az udvarnál nemcsak török küldött tartózkodik, hanem hogy a franczia követ minden lépteire féltékeny s reá látható kémkedéssel vigyázott.[1])

A béke-ügy tárgyalását másnap junius 20-án kezdték Losonczon, a hová a fejedelem Törős Jánossal távozott.[2])

Magát a béke-kötést a király 1646. okt. 22-én rendelte törvénybe igtatni. Ezen béke alkudozásai alatt hunyt el három nagy hazafi, egyik Eszterházy Miklós nádor, követve a nagy Pázmány Pétert s Bethlen Gábor fejedelmet.

34. A Thökölyek.

Magyarország urai a XVII. század második felében az ország alkotmányának biztositása végett gyakran tanácsot tartottak a szomszéd Murány várában, különösen midőn I. Lipót a vasvári békét a Pozsonyba összehivott urakra nézve kedvezőnek állitotta. Lippai érsek, Wesselényi Ferencz nádor és Nádasdi országbiró az összeesküvés terére léptek s miután 1666. márcz. 1-én Rákóczy Ferencz Sáros-Patakon Zrinyi Ilonával házasságra lépett határozatba ment az ország szabadságát — bár török pártfogás mellett — fegyverrel vívni ki.

---

[1]) Zsilinszky M: Törős János szerepe a linczi békekötésben. Értekezések a tört. tud. köréből, Bpest, 1886. 14—15. lp.

[2]) Szilágyi Sándor: A linczi béke okm. 306.

Apafi nevében Bethlen Miklós és Teleki Mihály jártak Murányban s Széchy Mária volt az elégületlenek egyik éltetője, a ki Zrinyinével sz. Frangepán Annával, még a nádor váratlanul történt halála után sem ismert nyugtot.

1668. május havában már a tizenhárom felsővidéki vármegye egyesült s miután a lőcsei nyomozó biróságot a bécsi és pozsonyi vérbiróságok váltották fel: Zrinyit, Frangepánt és Nádasdit kivégezték, Széchy Mária börtönbe jutott s elkezdődött azoknak a protestans lelkészeknek üldözése, a kikre a felső vidéken az elégületlen főurak különösen számitottak.

Ficzek Jakabnak, Széchy Mária szolgájának esetét megénekelte Gyöngyösi.

Egy régi szolgája vala Máriának,
Ki előljárója vala gyalogjának,
Ficzeknek nevezték nevéről atyjának,
Ahhoz Jakab nevet a papok adának.

Ez Rima-Szombatban egy vásárkor lévén,
Feltekert puskáját maga mellé vévén,
A tojongó nép közt ő is menvén jövén,
Akaratja ellen kisült nem remélvén.

Thököly Imre késmárki gróf alig volt több huszonegy évesnél midőn a felkelők élére állt, a kik őt egyhangulag kiáltották ki fővezérökké.

Hadaival, melyek 20,000 főre szaporodtak bevette Szendrőt, Tornát, Putnokot, Murányt s felégette Kassa külső részeit s miután megverte Leslie és Wrbna egyesült seregét, saját uradalmait ment visszafoglalni 1678. őszén.

A rima-szombatiak kezdetben az egri basa segitségét kérték Tököly ellen s Ibrahim aga a basa fő kajmakámja azt irta, hogy lehetetlenséget követelnek tőle.[1])

Rima-Szombat földesura ezen időben Thurzó György veje, Thököly, Árva vármegyének örökös főispánja maga is részese volt az összeesküvésnek s miután a Wesselényi iratai kézrekerültek s titkára a kinpadon többekre igen terhelő vallomást tett 1670. nov. 20-án Eszterházy Pál ostrom alá fogta Árva várát, a mely alatt Thököly István meghalt decz. 4-én, fia pedig a tizenhárom éves Imre elkerült Erdélybe néhai édes anyjának Gyulaffy Máriának ősi birtokára.

A pusztulás képe tűnt fel mindenütt. Rima-Szombatban is elconfiscálták 1671-ben Miskolczy Péter javait.[2])

A XVII. századra érdekes világot vetnek azok a levelek, melyeket azon időben a hadvezérek egymással váltottak. Ilyen Thököly Imrének 1679. okt. 20-án Teleki Mihályhoz intézett tudósitása:

Mint uramnak szolgálok etc.

Miskolczrúl két izben is irtam uram Kdnek, azokat az dolgokat azért nem reiterálom, mivel most is abban az praedicamentumban vannak, sőt naponkint ujulnak, expectorálván azokban magokat ugyan

---

[1]) Angyal Dávid: Thököly Imre »Magyar tört. Életrajzok« 1887–88. IV. köt. 172–173. lp.

[2]) Dr. Szendrei J: Miskolcz város tört. I. köt. Miskolcz 1886. 109. lp. idézve az orsz. levéltár Neo Regestr. Fasc. 956. N. 3.

izenet által Harsanyi és Petneházi is azt izenvén: meglassam mint gondolkozom, mert már a katonaság is észrevette, hogy sem Thökölyihöz, sem francziához nem bizhatni. A békesség tractalása iránt is megcsalattattak, bizony e télen csak magam maradok. Én ezekről csak úgy irtam lelkem ismereti szerint, az mint az dolgok s elmék vannak, és most is a szerint, mivel tartozom is vélle, jövendőben is, hogy meg nem irtam ne okoztassam.

Másnap déltájban meghallván, hogy az német a ki Osgyánhoz érkezett Rima-Szombatban szállott volna, és kevesen volnának; küldettem ujabb erős portát Petneházival; de már az mikor a mieink oda érkeztek, beszállott vala az városban, rendelt seregben a kapu elében ki állott; én magam azon éjszaka az több hadakkal Vaskony völgyire Arló nevű faluban szállottam, kit megértven Rima-Szombatban levő német, mind lovassa, gyalogja az templom keritésében beszorult, és küldött a generalis után a segitségért, voltak ezeren, de az hada mind muskatilyosból és Dragonbul álló volt, az mint ez intercipiált levélbül is Kd megertheti, és mások is az kik látták bizonyitják, nem tartvan lehetségesnek, hogy a templom keritésében felverhessük őket; nyomultunk erre felé, az áldott szokás szerint az hadunk oszolni kezdvén az sok esős és sáros időben. Az alatt tegnap a generalis is öt ezered magával, az mint hirdetik, bizonyosan Szombathoz érkezett; tegnapelőtt estve voltak Osgyánban nálla a birák; mar tovább merre fordul, és mi is mi tevők leszünk, az idő s alkalmatosság megmutatja. Egyebaránt, az mely kevesed magammal vagyok is, haszontalan idömet tölteni nem kivánom, hanem az mikor az alkalmatosság engedi az ellenségnek ártani el nem mulatom. Elvárván egy néhány rendbeli levelmre való válaszát s tovább való informátióját uram

Kdnek, a portai és lengyelországi dolgokban is, és ezzel Isten oltalmába etc. Datum Gyöngyös 20. 8-bris 1679.

P. S. Kéthete uram elmult már, miota Kdnek levelet nem láttam, kit is mire vélni nem tudok.[1])

Egy másik hadadi Wesselényi Pálhoz irt Miskolczról kelt 1681. aug. 13. levelében azt irja utóiratban Thököly.

„Az mely dolog végett Egri uramnak itt kelle késni, azon dolog csak abban maradt, az brezói actus és hogy haszontalalan fárattak Kis Mihály is, igen conturbalta az németeket, tegnap előtt Rima-Szombathoz szállott ujobban is Besztercze-Bányáról nagypontossággal jöttek által az hegyeken Droin felé, ma negyed napja, hogy Zólyomtúl az német tábor megindult hihető elönket akartak venni, de résen volt nekem is az fülem.

Egri uram hites némely dolgokra, úgy hogy hit alatt mondja meg Kdnek is.[2])

Apafy Mihályhoz 1681. okt. 15-én a Sáros mellett levő táborból irja Thököly.

„— — Az ujabb interveniált hirekről penig Ngdnak ezt irhatom: még az német kegyelmes uram ezelőtt harmad nappal Rozsnyó s Rima-Szombat között volt várván hozzája segitsegere lejött Rabatta generalist, de úgy hiszem kegyelmes uram talán ezidén sem fog vele megegyezni, féltvén az morvai és slesiai passusokat s az bányavárosokat tőlünk, kik ellen próbára még az Tisza mellől, mihelt által költöztem küldöttem el válogatott másfél ezer emberből álló lovas s gyalogot, kik is harmad negyed napok alatt pró-

---

[1]) Deák Farkas: Gróf Thököly Imre levelei Budapest 1882. 83. s köt. lp.

[2]) U. ott a 247 s köv. lp.

bálván az determinált helyen, mihelt bizonyosabbat érthetek, Ngdat ujabban is tudositani el nem mulatom.

Az mi penig az magam szándékát illeti, holnap Isten jóvoltából altal szándékozom az Szepességre s az próbára elküldött s több ott a tájon levő hadaimat össze vévén, az mely két erősséghez reménségem vagyon, kirül Ngdat elébbeni levelemben tudositván oda elküldött hadaimat is öszve várván, kik is harmad negyed napok alatt elérkezvén, követem én is kegyelmes uram azonnal utamat az Tisza felé és ott közelyebb várván meg az Ngd. parancsolatját s informatióját, tudhassam én is dolgaimat alkalmaztatnom. Kivánvan ezzel levelem is Ngdat tanálhassa szerencses órában. Datum ex castris Hungaricis ad Saross positis die 15. octobris A. 1681.

Ezen mozgalmas időkben történt, hogy Buda visszavétele után a cserkoszorúval övezett hősök egyike Widmanstetteni báró Beckh Menyhért-Lipót 1693. jan. elsején hatvan éves korában Rima-Szombat területén elhunyt, midőn hadseregével Mohácsról Kis-Hont területére vonult, a honnan azért kellett távoznia; mert a katonaság soraiban a vérhas és a hideglelés valóságos pusztitást vitt véghez.

Egyébiránt annak bebizonyitására, minő magyar város volt Rima-Szombat kétszáz év előtt, is álljanak itt Bél következő szavai: »Verbo habet oppidum Rima-Szombathense, exemplar quoddam prisci moris Hungarici, quod ne vitium accipiat, ab iis elegantiis, quas invehi ingentem nostram videas, et animo precamur.« Kiemeli hölgyeink

erényét, megdicséri a gyermeknevelés rendszerét, habár abban az egyben talán kedvező itéletet hozott, hogy férfiaink békeszeretetét is magasztalta, mert bizony itt a pörpatvar a magyar embernek éppen úgy vérévé vállott, mint akárhol egyebütt.[1])

35. Az 1706-iki árszabás.[2])

Hazánk legrégibb tarifája a XII. század végéről való, s Esztergomban volt gyakorlatban.[3]) A budai vagyis pestujhelyi vásár- és vámtarifa 1255-ben kelt, gabonaneműekről, egyéb növényekről, szénáról, zöldségről, borról, fáról van az kiállitva; de bennfoglaltatnak a hasznos házi állatok sőt marhabőrök és szűcsáruk is.[4])

A XV. században az áruczikkek árát a vármegye szabta meg, különös gondot az élelmi czikkekre forditottak, kivált olyankor mikor katonaszállásolás ideje volt. Az 1659. évi 71. törvényczikk az élelmi czikkek és kézműipar termékei árának meghatározását a vármegyékre bizta s birságot vetett azokra, a kik azt áthágni merészelték.

Rima-Szombat városát II. Rákóczy Ferencz ajándékozta meg áruczikkek szabályával, mely az egész kishonti kerületnek szólt s igen

---

[1]) Bél: »Notitia Hung. novae.« IV. 758.
[2]) Rima-Szombat levéltárában.
[3]) Wenzel: Magyarorsz. mezőgazd. tört. 162. lp.
[4]) Fejér Cod. Dipl. IV. köt. 2. rész 310. és köv. lp.

sok becses műveltségtörténeti adatot foglal magában.[1])

Használatból, divatból kiment házi eszközök, ruházat, szinek stb. olyanok, a melyek a mai kor gyermekére sajátságos hatást gyakorolnak. Vagy ki használja ma a loding-czináló [2]) nevet, ki alkalmazza a molnárt asztalosmester helyett? Az illér [3]) gerezna [4]) hermecz [5]) szirony [6]) felmezet [7]) ködmen stb. alig fordulnak elő, akkor szigoruan meg volt különböztetve a rima-szombati (szűr) posztó az abától, [8]) a rozsnyai, losonczi, klenóczi, tiszolczi sőt privigyei szűrtől; volt női szoknya fajlandis, [9]) angliai, kisnyizer, [10]) rása [11]) és sebruk; [12]) volt csizma czap-bőrből [13]) felsing [14]) és veres szattyán-csizma, kordovány kapcza, [15]) lengyel saru; [16]) volt hosszu karszék fehéren, has-fából [17]) gyantárosan, [18]) virágosan

---

[1]) Ann. Dni 1706. 21. Julii in oppido R.-Szombath. Méltóságos fejedelem Felső Vadászi Rákóczy Ferencz Kglmes urunk eo Nga. Kglmes parancsolatjából, respectu rerum venalium nemes Kis-Honthi Districtusban tétetett ez következendő limitatio.

[2]) Tarsolyos.

[3]) A nyereg szija = Ein Riemen am Sattel.

[4]) Amphimallum, ein Grauwerk, bolyhos.

[5]) — ? —

[6]) Vékony zöldbőr neve.

[7]) Talán selymezett?

[8]) Alább való = pannus albus vilior.

[9]) A kelme neve.

[10]) Ugyan az.

[11]) Der Rasch, a rása, a kelme neme.

[12]) Szintén a kelme neme.

[13]) Nagy Iván szerint; kecske-bak.

[14]) A bőr minősége.

[15]) Die Socke, kamásli, bakancs.

[16]) Der Schuh, hátul varott csizma.

[17]) Has = hárs.

[18]) Fényezve (?)

festve, zöld kályha föltételeivel és sok apróság a mit ma hirből is alig ismer az ember.

A czigányok mivére külön limitatio szolgált.

Napszámosok bére.	Étel nélkül. frt denar	Ha enni adnak frt den.
Egy napi szántás ugarláskor . . .	—. 72	—. —
Forgatáskor . . . , ...	—. 60	—. —
Vetéskor, boronálással együtt . . .	1. —	—. —
Tavasz vetéskor	1. 50	—. —
Kaszásnak	—. 36	—. 24
Gereblyes kaszásnak	—. 42	—. 30
Gyomlálóknak	—. 18	—. 9
Aratóknak	—. 9	—. 15
Kévekötőknek	—. 24	—. —
Takaróknak	—. 9	—. —
Boglyarakóknak	—. 18	—. —
Profont házaknál való férfi munkásoknak mig a derék munka be nem jő	—. 24	—. 14
Asszony embernek	—. 18	—. 12
Szőlő kapásnak	—. 24	—. 15
Homlitóknak, ültetőknek	—. 30	—. 18
Szőlőkötőknek	—. 21	—. 12
Karósoknak, metszőknek födőknek és nyitóknak mint kapásnak . . .	—. —	—. —
Kőmiveseknek	—. 60	—. 36
Acsnak	—. 48	—. 30
Favágónak	—. 21	—. 12
Ezer sindel felverésétül	—. 90	—. —

Adjuk különösen az élelmi czikkekre vonatkozó tételeket 1706. julius 21-én.

gyüléseit a Zólyom vármegyében eső Korpona mezővárosba hivták össze, a miben annál is inkább megnyugodtak, miután nem egy eset fordult elő hazánkban, hogy előkelő nagy megyék szomszédos megyék területén lévő várakba huzták meg magukat, a hol nagyobb biztonságban tanácskozhattak, s a kiejtett szabad szóba szivök mélyéből több keserűséget csepegtethettek.

Midőn azonban 1683. végén Bécs visszavert ostroma után a német császári hadak Selmeczbányát elfoglalták, s a vármegyére Rabatta cs. tábornok 830,000 forint el nem viselhető sarczot rótt, a melynek egy tekintélyes része Kis-Hontra esett, s a Rabatta által külön követelt négy lovas fogatot a megye alispánja Rima-Szombatra háritotta, a hol akkor még mindig Thököly kuruczai tartózkodtak, felgerjedt a méltatlankodás érzete kebleikben s szemrehányásokat kezdtek tenni Nagy-Hontnak, a mért az a megelőző szabadságháborukban a németnek hódolt: mig Kis-Hont, a mely alig egy-két községnek és Rima-Szombat városának kivételével egészen tót ajku, és mégis magyar érzelmű volt s mig az a róm. kath. egyház tántorithatlan hiveivel semmi reformtörekvéseknek biztositékot nyujtani hajlandónak nem mutatkozott Kis-Hont népessége, de különösen Rima-Szombat polgársága egészen protestans, minden ízében hanyakodó, a mely nem átalja nyiltan bevallani, hogy ő neki bizony se a megyei

kath. főispán, se a clerus ne nagyon parancsolgasson.

Az 1687-ik évi országgyülés 25. t.-cz. azért a kis-honti nemesség eszközlésére Kis-Hontot »kerület« (districtus) néven törvénybe foglalta és a quasi uj megyét autonomiájával együtt a király Rima-Szombat suppremátiáját is megszentesitette, melyet maga az országgyülés és a nádor irodája nem egy izben határozottan ki is fejezett, valahányszor Fülek oltalmazására Kis-Hont őrseregét egybe hivatta, azt »Kis-Hont vármegyének« titulázván.[1])

Ebből több rendbeli kifakadások származtak. Jánoki Farkas (1693—1698) Kis-Hont vármegye első alispánja keményen ellentállott Nagy-Hont rendeleteinek s a pörnek a rimaszombati megyegyülés sem vetett véget, a hova Nagy-Hont követei a kibékülés kieszközlése végett önként felrándultak; de a tanácskozmányokban a kis-hontiak nem vettek részt s csak 1688-ban okt. 15-én Bécsben sikerült hg. Eszterházy nádor személye előtt jóra menni, a hol Madách Pál honti alispán 1688—1691. s Kajali Pál megyei jegyző 1705—1760. nem különben Kubinyi Ádám Kis-Hont képviselője egyezségre léptek, melynek tartalmából kiemeljük, hogy a vármegye egyszer egy évben Rima-Szombatban is tartozott gyülést tartani, a kis-Honti alispánt külön hivatalos pecséttel

[1]) V. ö. 1647. évi 153. tcz. 12. §.

nem látták ugyan el, de ezen czimet »Hont vármegye másik alispánja a kis-honti kerületben« megnyerte, s addig is, mig ez ügyben a jövő országgyülések érdemleges határozatokat hoznának: irányadóul, jobbára a megelőző években divatozott jogszokást fogadták el.

Kubinyi Ádám nyugodtan tért haza, azonban otthon a közbirtokosság nem találta elég szabadelvűnek és igazságosnak az egyezséget, talán azért, mert Bécsben kelt, s minduntalan felirt a megyéhez, mely ennek utánna Alsó-Palojtán, Szebeklében, majd végre Kemenczen tartotta gyüléseit, miszerint vetné közbe magát s eszközölje ki, hogy inkább Nógrád vármegyéhez kapcsoltassék s helyette foglalja el Kis-Nógrádot, de erre megint Nógrád nem állott rá, mig nem az ügy 1693-ban Pozsonyban az országgyülésen, 1722-ben gróf Koháry István előtt, 1729-ben ismét az országgyülésen is megfordulván,[1] 1787-ban II. József alatt először, 1802-ben másodszor és véglegesen Gömör vármegyéhez csatoltatott.

Az 1729. évi országgyülés 23. tcz. határozatai közül figyelmet érdemel, miszerint a kis-honti közbirtokosságnak jogában volt a szükséghez

---

[1]) De processu Kis-Hontensi; ejusdemque Activitate, et Obligatione. Ut ulteriores Processus Kis-Hontensis querelae ac in promotionem earundem fieri solitae expensae, jurisdictionumque confusiones anteverti valeant; accedente benigna Suae Majestatis Sacratissimae annuentia, determinatum est.

képest törvényesen gyüléseket tartani és csak utólagosan tartoztak határozataikról értesiteni a vármegyét, közös főispánjuk volt, de külön tisztikara egy helyettes alispán vezénylete alatt, s a közös költségek megfelelő arányszám szerint (quota) a megyei közgyülések alkalmával vetettek ki és vizsgáltattak meg, a mely gyülések közül a négy évszak valamelyikén Rima-Szombatban jöttek össze.[1])

1802. óta Gömör megyével van Kis-Hont összeházasitva, mely fölé főlényét hasonlóképen kiterjesztette, s bár a megye gyüléseit felváltva majd Pelsőczön, majd Rima-Szombatban tartják, a tisztikar, kir. törvényszék, levéltár és minden politikai hivatal itt van összpontositva, jóllehet a gömöriek, régen megjövendölték, hogy a megye centruma előbb-utóbb Tornaljára fog átvándorolni.

37. A város pallos-joga.

Elszaporodván a közbüntettek a török uralom alatt s az azt követő zavaros időkben a fejedelem kénytelen volt nevezetesebb városokat pallos-jog által tüntetni ki.

A vármegyék e joggal törvényhatósági joguknál fogva már az előző századokban éltek. Gömör vármegye hozott 1678.[2]) Kis-Hont pedig 1697-ben erre vonatkozó statumokat.

[1]) »Főv. Lapok.« Hőke L. czikke. 1871. decz. 2-iki 277. szban.

[2]) Die 24. Mai: Cruentatus paris conditionis cum cruentante cruentum ostendet coram judlium penes commissionem domini vicecomitis cum praefixione termini procedentis. Olv. dr. Kolozsvári és dr. Óvári: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyüjteménye II. köt. I. fele Budapest, 1890. 277. lp. — Különben Hont vm. statutumait vonta ki. Gömör vm. levéltára Prot. N. 13. Fol 181—198.

Kis-Hontban a földesúr a maga jobbágya tölött büntető ügyekben azonnal és első fokon érdemleges itéleteket hozott.[1])

Rima-Szombatnak földesura Széchy Tamás már 1601-ben engedélyezett pallos-jogot ez értelemben 1702-ben halálos itéletet is hoztak Mészáros István ellen, melyet a kanczellária is helyben hagyott 1734-ben, azonban a helytartótanács tiltakozott a város eme joga ellen s ennek folyománya volt, hogy III. Károly a köv. év őszén az itt szó szerint közlött kiváltságot latinul kiadta. Szövege a következő:

Mi VI. Károly Isten kegyelméből minden időben választott felséges római császár, Német-, Spanyol-, Magyar-, Csehország, Dalmáczia, Morva- Szlavonországok királya, Ausztria főherczege, Burgundia, Brabant, Stajerország, Karinthia, Krajna, Luxenburg, Würtemberg stb. herczege, Theka, Felső- és Alsó-Szilezia, Svajcz fejedelme, Morvaország őrgrófja, Habsburg, Tirol, Fetrrara Kyburg és Görcz grófja stb. Emlékezetébe ajánljuk mindeneknek, a kiket illet: hogy midőn mi, ezennel a mi bölcs és tapasztalt esküdt biráink s a mi hiveink Hont vármegyében fekvő szabadalmas Rima-Szombat város közönségének legalázatosabb kérelmére kiadtuk, azért tettük, mivel országunkban és tartományainkban, melyeknek gondviselésszerű urai vagyunk, királyi tisztünk és kötelességünk s végre a közigazságnak is érdekében áll, hogy hű alattvalóink közt a béke és biztonság mindenütt megtartassék a gonosztevők és veszedelmes emberek vakmerősége s gonosz-

[1]) Domini terrestres, in causis criminalibus, de subditis suis, mox et termino primo meritoria impendere tenentur; etc. dr. Kolozsvári és dr. Ovári i. m. 334. lp.

sága kellő felügyelet által korlátoztassanak az ártatlanok pedig és igazak javaikat kellő nyugalommal és biztonsággal élvezhessék. Különös kegyelmünknél és királyi hatalmunk teljességénél fogva tehát azon polgároknak és fentemlitett Rima-Szombat város közönsége jelenlegi lakosainak és utódainak kegyesen beleegyezni és nekik megengedni véltük, miszerint arra nézve teljhatalmat adjunk s tulajdonitsunk, hogy a fentnevezett Rima-Szombat város területén akasztófát, kerékbetörő eszközt, pallost és egyéb kínzó eszközöket rendezzenek be, minélfogva azok, a kik a város igazi határán belül, s a város területén mint tolvajok, latrok, lélekkufárok, ördöngösök, gyujtogatók, méregkeverők, varázslók, kuruzslónők, gyilkosok, kéjelgők, vérfertőztetők, rablók és más gonosztevők nyiltan és nyilvánosan találtatnak, legyenek azok nemesek avagy nemtelenek, ha tetten éretnek vagy rajtakapatnak, személy szerint letartóztassanak s a mint fenemlitett Magyarországunk közigazsága, a törvények és szokás megkövetelik azok kihágásait és bűneit méltó büntetéssel illessék, s azt végrehajták mindeneket úgy egyeseket, a kik az előre bocsátottakban a fent hivatkozott törvények és szokások szerint tenni szoktak és érvényesitik érvényesitsék.

Nehogy pedig a nyilvános gonosztevők pénzért vagy egyéb oknál fogva szabadon bocsátassanak s azon kivül a hazai törvények értelmében a bűnvádi keresethez megkivántató felebbezést előre elküldhessék el kell kerülni, oly esetek megfigyelésében a nemesség birája a hites táblabiróval együtt intézkedjék s ha a szükség úgy hozná magával azok közbejöttével hasonló ügyekben a fentnevezett Hont vármegye közgyülésén előadni tartozzanak s a város közönsége tartozván és bent foglalt feltételekbe beleegyezni és mi jelen titkos pecsétünk által, megengedjük és átruházzuk melylyel

mint Magyarország királya a közönség független jellegével és oklevelek bizonyitékával élünk.

Kelt a mi kedvelt hivünk tekintetes és nagyságos gróf Batthyány Lajos Német-Ujvár örökös urának, Vas vármegye örökös főispánjának, Magyarország főpohárnokmesterének, kamarásnak és valóságos belső titkos tanácsosnak nem különben a mi Magyarországunk udvari kanczellárjának keze által, Bécsben, Ausztria főherczegségünk fővárosában az Urnak ezerhétszáz harminczötödik, római birodalmunkbeli uralkodásunk huszonnegyedik Spanyolországunkbeli uralkodásunk harminczharmadik, Magyar-, Cseh és többi országunkbeli uralkodásunk huszonötödik esztendejében október hó 8-án. (függő pecsét helye)

Károly s. k. Gróf Batthyány Lajos s. k.

Wanyetzky Illés s. k.

A halálbüntetés eseteit a törvényszéki gyakorlat már a mult század végén szűkebb körre szoritotta. Nemeseket és nőket régi gyakorlat szerint csakis pallossal nyakaztak le. Hont vármegyében 1782-ben mintegy 42 olyan rablót végeztek ki, a kiket arról vádoltak, hogy emberhúst ettek. Rima-Szombatban még az ötvenes években történt nyakazás; de azt az absolutkormány hajtotta végre.

38. Vallási egyenetlenségek.

Egy sajátszerű epizod adta magát elő Rima-Szombatban a XVIII. század vége felé, a mely a történet idejére nézve, a melyben véghez menni tapasztaltuk, eppen nem tartozott a középkori események közé mindazonáltal ezen zilálltabb időszak keretébe foglaltuk, miután sötét

árnyával nehezedik rá, úgy a nép heves, izgatott kedélyére, mint azonidőben szereplő katholikus papok lelkületére s az akkori törvénykezési viszonyokra, melynek irat-csomagából szomorúan kellett meggyőződést szereznünk, úgy a birák jogérzületének fejletlenségéről, mint az akkori emberi gyarló felfogás és peres eljárás korlátoltságáról, fonák formuláiról.

1767-ben ugyanis igen szivére vette két szomszéd községbeli kath. pap, u. m. Rozgonyi Osgyánban és Uhlárik Szuhán, hogy a kath. hivek száma a kis-honti kerület népességében szemlátomást csökken, mi végre azon kérelemmel járultak a vármegye, mint köztörvényhatóság szine elé, hogy az ezen bajnak meggátlása tekintetéből olyaténképen intézkednék, miszerint a dolgok állása a róm. katholikusokra nézve jövőben ne lenne ennyire hátrányos. E kérvényre, melyet a helytartótanácshoz terjesztettek fel, egy 1768. jun. 16-iki felsőbb rendelet két hittéritőt látott jónak az eretnekek közé kiküldeni, hogy azok a római kath. hit elveit a más vallásfelekezetüek előtt hirdessék, s igy történt, hogy ezen missionáriusok egyike Karaba György galsai pap, a ki ezentul Ráhóra tette át székhelyét, körmenettel járta be a vidéket, s nagyszámú kiséretével nyilvánosan imádkozott, énekelt és szónoklatokat tartott; mondják, hogy hiveire kemény büntetést rótt azon esetre, ha a vallásgyakorlat alól magukat vétkes köny-

nyelműség vagy hithidegség révén kivonni merészelik. Midőn Karaba Rima-Szombaton keresztül tartotta volna átvonulásait, az oda való protestansok által nem a legszivesebben látott csoportot képezte, annál is inkább, mert a nép között azon kószahir elterjesztését kelté, hogy tőlük azon ősrégi templomot, a mely egykor a katholikusok birtoka volt, a nép elfoglalja, s midőn a körmenet másodizben a város piáczán átvonult, s Karaba tűzesen szónokolt, éppen akkor léptek ki a kálvinisták az isteni tisztelet végeztével egyházukból, s ki hozzá csatlakozott a kath. tömeghez, ki csendesen szállására ment, az iparos népesség otthon sem volt, hanem Debreczenben járt vásáron, midőn eleinte szóváltás, majd tettek figyelmeztették a bucsujárókat, hogy jobb lesz eltávozni; egy asszony sarat dobott, többen zábtojással ismételték, s a körmenetet nemcsak kiverték, de a papjuk a sodoma-tón tudott csak megmenekülni, a melynek büzhödt vizébe állitólag a magával hozott sacramentomot is elvesztette, mire a nép a körmenet zászlóit póznákra aggatott rongyos szoknyákkal kicsúfolta, a mi igen szomorú következményeket vont maga után.

Az ez ügyben megejtett bűnvádi vizsgálatok után a kálvinistákra kimondott itélet igen lesujtó volt, melyet 1771. apr. 9-én hirdettek ki; 6 egyén 3—5 évig terjedő súlyos börtönre itéltetett vasban; a nők közül azok, a kik ne-

mesek voltak kilenczen 1—1 évi fogságra, a nem nemesek ellenben, tizennégyen testi büntetésre marasztaltattak el, mit büszke és eredetére családi állapotaira sokat tartó népen végre is hajtottak. A testi büntetést nyilvánosan alkalmazták a helybeli piaczon.

Meglakolt a hitközség is, templomát elvették, iskoláit becsukták, papjait, tanárait kiűzték, s összes ingó és ingatlan vagyonait, közel száz éves anyakönyveit, egyházi edényeit elkobozták, még a város biráját, jegyzőjét és tanácsosait is elcsapták, noha a tett elkövetése után nyomban jelentést tettek a kihágás valódisága felül, hanem a vétkeseket se be nem csukatták, se vizsgálati fogság alá nem vetették, a mint az ezekről szóló perbeszédek a Kollár művében szórólszóra ki vannak nyomatva.[1])

És a rima-szombati róm. kath. anyaegyház ekkor keletkezett. Karaba György a ráhói missionárius költözött ide első plebánosnak, a kinek közbenjárására a régi elhagyott templom földig leromboltatott, s helyette a mostani izléses róm. kath. templom emeltetett, a bejárat előtt a megfeszitett Üdvözitő szobrával, a melyet büntetésképen a helv. h. ev. község tartozott a maga költségén tataroztatni, de a melyet a jelen század ötvenes éveiben a szépészeti bizottság elhányatott.

A protestansoktól elkobzott arany és ezüst

---

[1]) Idézett műve. 54. s köv. lapjain.

edényeket, melyek között nem egy ritka szép mű volt a XVI. és XVII. század remekei közül, Pozsonyból Bécsbe küldötték, a hol azok megolvasztatván, a kath. egyházi szertartás szükségleteihez képest átidomittattak s mint monstrantiák, ciboriumok és massiv oltárra való gyertyatartók stb. a rima-szombati róm. kath. anyaegyháznak adományoztattak.

Csak maga a királyné 8,000 frtot ajánlott fel az uj templom felépitésére, melyet ismételten 6938 és végre 4000 frttal tetézett.

Az úgynevezett Perjessy-féle krónika igy adja elő a rimaszombati templom elvételét.

1769.

Ezer hétszáz hatvan kilentz hogy iraték,
Garaba György addig addig mesterkedék[1])
Keresztelő János napján be érkezék,
Ekkoron elére miben igérkezék.

De az processio itt félben szakadott,
Mert az sok Parasztság mingyárt megszaladott,
Egy nehány roszsz Aszszony eleikbe állott[2])
Még is egész Város lett elárultatott.

Majd két esztendőkig folyt az Praessusunk[3])
Senki sem lőn akkor a mi Patrónusunk,
Felséges Udvarnál rútul vádoltattunk
És szentség törőknek pronunciáltattunk.

— — — — — — — — — — — — — — —

[1]) Helyesebben Karaba.

[2]) Megdobálták sárral, záptojással.

[3]) A pör 1769. máj. végétől vagy jun. elejétől 1771. ápr. 9-ikéig tartott.

Mivel nem hagygya bünt Isten büntetlen,
Király sem nézte el azt mi volt helytelen;
Mi is hogy vétettünk Isten s Király ellen,
Jött deliberatum[1]) ellenünk ekképen:

Ezer hatszáz hetven egyben, hogy irtanak,
Szent György nap tájában az idők folytanak[2])
Zajos Sententiát igy Deliberáltak
Rima-Szombat ellen s pronuncialtak.

Két Svadron Németek ellene küldettek:
Az Executiók véghez vitettettek;
Templom, Schola ekkor tőlünk elvétettek,
Katholikus részre ekkor rendeltettek.[3])

Az Urnak papjai mingyárt ki hajtattak;
Marton s Varannai, az kiket igy hivtak,[4])
Pásztor nélkül Juhok noha meghagyattak
Deákok, Gyermekek Scholától fosztattak.

Az Missionalis Garaba György vala
Az Parochiára ki hamar bé szálla,
Minden rend szép szokás, Ecclesia bomla;
Magistratus két fél tiz személy be álla.

Az Ur Temploma is tsak hamar bontata
Keserves könyvekkel ez romlás láttata
Hogy az ékes Templom rontata bontata
Három ezer ember, helyben Helyt foghata.[5])

---

[1]) Végzés.

[2]) Az itéletet 1771. apr. 9-én hirdették ki.

[3]) A prot. isteni tiszteletet betiltották.

[4]) Huszt Jenőnél: Mártonyi és Várnay (olv. Egyházi örömünnep. Rima-Szombat, 1859. 5. lp.

[5]) Perjési András: Jordánbúl ki vont Követske stb. Gömör-Kishont 1890. nov. 13. IX. évf. 48. számában közlé Ladányi Béla.

IV. KORSZAK.

39. Tájékozásul.

Rima-Szombat történetének ezen végső korszakát a »felvilágosultság korszakának« neveztük el; nem mintha az minden tévedéstől menten maradt volna, avagy oly előnyöket tulajdonitanánk neki, melyek e szép epithetont teljes mértékben kiérdemelték; hanem miután a fokozatos fejlődés menete oly örvendetes állapotba jutott, hogy e miatt ma a város jövő felvirágoztatása tekintetében kételkednünk nem lehet, nem szabad; — azonkivül Rima-Szombatnak boldogulása szempontjából a gondviselés oly derék férfiakat és hölgyeket adott, a kikre nemcsak e kis város gyermekei méltán büszkék, hanem az egész haza nemes megnyugvással tekint. Ezen negyedik korszakunkba esik továbbá az 1848/9-iki dicső szabadságharcz, melynek szinterén a mi hőseink is példás vitézséggel harczoltak, s az elvet, melyet diadalra vezetni segitettek, nemcsak hiven és nemes önfeláldozással szolgálták; de vérökkel is megpecsételték.

Egy mély szomoruság vegyül mindazáltal fájdalom! e tiszta örömbe; a mi miatt azonban városunk polgárságát és az ide való törzsökös családokat szégyen nem érheti soha: a világosvári fegyverletétel alkudozásai

állitólag városunk területén mentek végbe s Görgei Arthur honvédtábornok is Rima-Szombat városában irta alá (?) a fegyverletétel okmányát, melynek szövege döntő szerepet játszott az egész szabadságharcz epilogusában.

40. Müvelődéstörténeti viszonyok.

Mikor 1765-ben Bécsben II. Józsefet édes atyjának lotharingi Ferencznek halála után német császárrá választották Magyarország területén nem fűztek valami vérmes reményeket a nagy Mária-Terézia királynő fia országlásának jövőjéhez; még Rima-Szombatban sem, a hol tudva volt, hogy II. József tele van jó szándékkal, melyeknek megvalósitására magában elég kedvet és erőt érez.

II. József a magyar törvények mellőzésével országgyüléseket tartani nem akart, magát megkoronáztatni vonakodott s a szent koronát, a nemzet palladiumát a bécsi császári kincstárba vitette s ott helyezte el, mig maga az akkori divat szerint három szegletes kalapban járt, polgári öltözetet viselt, s az életbe át akarta ültetni az egyenlőséget, a polgári jellegű u. n. civilisatiót.

Nálunk különösen a német nyelvnek hivatalos nyelvvé történt felemelése következtében támasztott maga iránt ellenszenvet; s azért, hogy a megyék önkormányzati jogait mélyen megsértette azzal, hogy a megyék s városok

törvényszékeit eltörölte s igen sok helyen, igy nálunk is: személyesen jelent meg a hely szinén s királyi hatalommal önszántából intézte el a vallásügyi villongásokat, melyek fájdalmasan érintették a rima-szombati protestansok kedélyét és a melyek emlitésére még most is sajog a dédunokák keble.

Hogy II. József a német nyelv jogait követelte: az nálunk természetes ellenzésre talált, miután Rima-Szombatot már az előző századok, a kurucz világ idejében úgy emlegették, mint oly területet, a hol a magyar »Mi Atyánk« végződik; annál inkább, mert a hosszú évszázadok történelme beigazolja, hogy e vidék népe emberek emlékezete óta más nyelvet, mint magyart: alig beszélt; a tót mint a leigázott autochtonok ivadéka munkálta a földet, mivelte a bányát, fejlesztette a mesterséget, ipart és űzte a kereskedést; mig a fegyver fogható nemesség majdnem kivétel nélkül magyar volt.

A koronként betóduló tót népesség ellen német városokban például Korponán szabályrendeleteket alkottak; Rima-Szombatban ilyenekre szükség nem volt, miután a hatalom birtokában a Széchyek, a Rákóczyak, a Thökölyiek kivétel nélkül magyarok — nemzeti elem — voltak.

Mikor Kis-Hont az anyavármegyéből Gömör felé kezdett gravitálni, a kis vármegyének háza ott állott a mostani vármegye házának az u. n. »Fekete sas«-nak tőszomszédságában, a mely

később »Generalis-ház« néven volt ismeretes, miután itt székeltek a letelepülő katonaság tábornokai; az első vármegye házat a piaczon a mostani »három rózsa« vendégfogadóhoz közel 1798-ban épitették, a mint azt a homlokára vésett chronostikon is mutatja.

StatVVm proVIDentIa
popVLI soLertIa
pVbLICIs VsIbVs
posVIt.

Az épület alapkövét két évvel hamarabb tették la, a mit a fundamentomba elhelyezett versek igazolnak. Ezek közül kettő latin; egy a Török József műve, pedig magyar.

Az első epigramma:

stet LapIs Iste DIV! stet serIs Integer annIs
Vt per pLVra sVVM saeCVLa serVet onVs;

majd ismét:

horDozoM a terhIt e köz épÜLetnek
a KIs-HonthI karok ez heLyre fektetnek
feL készÜLVén Itten törVények tétetnek
özVegy s árVa Ügye hIVen ItéLtetnek;

végre:

DIIs
aVspICIbVs
hVC
fVI DeposItVs
DIe
XII. AprILIs

azaz, hogy a kő elhelyezése szent György havának tizenkettedik napján ment végbe.[1])

[1]) Solennia.

A város adója egy 1794. évi kimutatás szerint:

	a róm. kath.	evangelikusok
hadi . . .	175 frt — kr.	2909 frt 30 kr.
kincstári . .	— „ — „	— „ — „
Összesen:	175 frt — kr.	2909 frt 30 kr.
együtt . . .	3084 frt 30 kr.	
Porták szerint .	970 „ 20 „	
Kincstári:	2114 frt 10 kr.[1]	

A helvét hitvallásuaktól elvett róm. kath. templom már akkor készen állott; valamint készen voltak a két protestáns vallásfelekezetüek egyházai is, paplakkal, kántor- és tanitói épületekkel.

A rima-szombati városházát 1801-ben épitették. Mutatja a kapu fölé helyezett irat:

S. P. R. Sz.[2]) 1801.
DIVa TheMIs IVstI sIs heIC aeqVIqVe patrona
fLoreat aVspICIIs pax bona sera tVIs.

A piacz maga nem volt tágas; délkeleti sarkában a ref. templommal s a Bernát-féle házzal szemben ott állott a szin (az áruház) a városháza előtt ott éktelenkedett a szégyenpad, a kaloda s a rom. kath. templom előtt Szent-Háromság nevet viselt egy szobor-csoport: a felfeszitett Megváltót ábrázolva a latrok között, Máriával és Magdolnával, mely csoportot kővel keritették be, s rácsajtóval látták el.

---

[1]) Tabellue Pol. Stat. Regni Hung.
[2]) Senatus Populusque Rima-Szombat.

A protestáns gymnasium épülete 1794-ből, a rom. katholikus plébániáé 1801-ből való.

Nyomdája a városnak a mult században nem volt, hogy azonban itten irodalommal is foglalkoztak, bizonyitja azon körülmény, hogy itt rendezte sajtó alá Gyöngyösi, Gömör vármegye néhai hires alispánjának egyik müvét, bizonyos Z. Sz. I. a kinek nevét a bibligraphusok mai napig sem birták felfejteni.

Gyöngyösi könyvének czime a következő: Igaz barátságnak és szives szeretetnek Tüköre stb.[1])

Az, a ki sajtó alá elkészitette, a könyvet »Nemzetes és vitézlő Ambrús Gábor uramnak, Tekintetes Nemes Nógrád és Gömör Vármegyéknek Juratus Assessorának« ajánlotta, a kinek »ő kegyelmének egészséget és minden jókat kivánok« — ugy mond az ajánló. —

A mostani protestáns közép-iskola eredetileg Füleken keletkezett a XVII. században; onnan vitte át Bakoss Gábor osgyáni földesur Kis-Hont területére s itt helyben Korponay Gábor épittetett hajlékot neki a saját telkén. Abból fejlődött a mostani főgymnasium.

Hogy városunk területéről a külföldi egyetemekre már a XVI. század közepén tömegesebben jártak, abból tetszik ki, hogy már az

---

[1]) Petrik Gyöngyösinek tulajdonitja. Megvan a m tud. Akademia könyvtárában M. Irod. 237. szám alatt kis 8. 127. lp.

1517. évben a krakkói egyetemen a magyar burza tagjai között egy Benedek, az 1527. évben egy János nevü ifju »de Rimazombath« volt bejegyezve.

1529-ből a bécsi egyetem tanulója Emericus de Rima Zambath azok sorában igtatva, a kik »Scholares sub nobilium statibus non comprehensi;« végre egy másik hasonló nevü 1551. Emericus Zombathinus, a wittenbergi egyetemen »Hungarus« névvel megkülönböztetve,[1]) a hol 1658. nov. 1-én is volt egy Mihael »Rima Zombathinus Hungarus« tehát helybeli.[2])

A rima-szombati főiskolában a mult században a bölcsészetet és a hittant is tanitották. Igazgatói voltak az első időszak alatt, vagyis a templom elvétele napjáig:

1715. Szathmárnémethy András, 1718. Megyasszay Gergely, 1720. Jolsvay Ferencz, 1722. Héczey István, 1725. Eöry Pál, 1728. Péczeli Imre, 1731. Tokay György, 1735. Kökényesdy Pál, 1736. Igaz Sámuel, 1738. Sziráky János, 1741. Szilágyi Pál, 1744. Szalay Sámuel, 1746. Lossonczy József, 1748. Kovács Mihály, 1749. Farkas György, 1751. Lossonczy József ismét, 1761. Szabó János, 1763. Szentesy János, 1766. B. Kovács János, 1768. Szabó Mihály, 1770.

---

[1]) Frankl Vilmos: A hazai és külf. iskolázás a XVI. században. Budapest, 1873. 229. 263. 265. és 300. lp.

[2]) Archiv für siebenb. Landeskunde NF. X. Bd. 2. H. Hermannst. 1872. 189. lp.

Molnár István. 1771. Béres Imre, a kit 1771. jan. 31-ikén irtak be utoljára a gymnásium jegyzőkönyvébe.

1769. után a következő igazgató-tanárok szereplése teszi emlékezetessé az iskolaügyet:

1783. Bujdosó János, 1786. Babarik Ferencz, 1788. Megyaszay István, 1790. Éva András, 1793. Vályi S. József, 1795. Váczi I. Mihály, 1801. Szarka János, 1804. Vécsey Takaró Lajos, 1807. Szentmártony Károly, 1809. Szilvásy József, 1812. Mészár Pál, 1815. Apostol Péter, 1817. Diószeghi Horváth József, 1820. Kovács János, 1825. Apáthy János, 1827. A. Molnár István, 1832. Török János, 1834. Rácz Lajos, 1838. Homonnay Imre, 1840. Török János ismét, 1841. Farkas Imre, 1842. Soós Lajos, 1844—1853. Baksay István, ugyanaz, a ki korunkig nagy szerepet játszott az iskolaügy és közmüvelődés történetében.

Posta-hivatalunk 1790-ben már volt, legalább igy van a városunk a Schrämbl-féle térképen megjelölve s a Crusius-féle póstai helységnévtár ugy közli az állomásokat, hogy Rima-Szombat váltó-hely volt Tornalja és Zelene állomások között. Volt az igaz posta-hivatal Losonczon is, hanem a levelek Zelenéről Gácsra és Gácsról kerültek csak Losonczra, minek oka valószinüleg abban rejlik, hogy a jogot a gácsi gróf Forgách szerezte.

A »Magyar Hiradó« szerint a postát 1769. aug. 1. állitotta fel Gács és Tornalja között bizonyos Huszár János.

41. A róm. kath. egyház szervezése.

A róm. kath. hivek körülbelül a XVI. század közepéig ragaszkodtak őseik vallástételeihez; 1555. táján a lakosok az ágostai hitre tértek s 1594-ben a Kálvin értelmére pártoltak, megtartván templomukat egyházi javadalmaikkal együtt.

Mária-Terézia a reformátusoktól elvett templomot az 1774-ik esztendőben kezdette épittetni, melyet Török plébános idejében hat év multán fejeztek be. Igazolja ezt a templom bejárata fölött elhelyezett márvány-tábla, a melyen ez áll:

ReX AVgVsta
MarIa TheresIa
Deo et CathoLICIs posVIt.

A király a patronatusi jogot fenntartotta a maga számára, daczára, hogy ezt a Koháry és Forgách családok magok részére vindicálták.

Mikor a templom épült 1778-ban a boltozat valamely állvány ledőlése következtében beszakadt s a templom alatt elhelyezett kriptában ép tetemmel eltemetett hullát találtak. Lerombolták a régi tornyot is, melynek négy campanilején vitorlák forgottak volt, hegyiben pedig az aranyozott gomb fölött a csikorduló kakassal Magyarország czimere volt egyesitve a holddal

és a csillaggal. Mondják, hogy ezen hold Abauj-Tornavármegye Hárskut községének plébániájára került, a csillag talán ugyanaz, a mely most is látható a helvét hitvallásu templom tornyának tetején.

Az uj tornyot 1779-ben bizonyos Gottfried nevü rézmüves födte be, addig deszkával volt a kőfal betakarva.

Felszentelte 1792. szept. 30-ikán azaz pünkösd után a XVIII. vasárnapon báró Andrássy Antal rozsnyai püspök.

A templom hajója 15 öl hosszú és 8 öl széles; a toronyban három harangja van, melyek közül a »Szent-Háromság«-ot egy 25 mázsányi »Szent-György«-öt egy tizedfél s »Szent-József«-et két mázsás harang dicsőiti. A harangokat 1779-ben szentelte fel gróf Révay Antal rozsnyói püspök.

A róm. kath. templomnak eleinte csak három oltára volt. A főoltár képét »Keresztelő Szent-János fővételét« Fischer V. jó nevü bécsi képiró festette, a ki ezért Mária-Teréziától 75 darab # tiszteletdijat kapott, jobbra tőle a keresztelő-medencze mellett van a »Nep. sz. János« képe, ismeretlen képirótól; balra »Szent-Terézia« mellék-oltár, melynek képét 1781-ben Zannusti József festette Nagy-Szombatban.

A negyedik oltár képét »Szent András apostol«-t 1834-ben készité Zauzig József lőcsei

művész, a mely képet Bélik József szepesi püspök rendelt meg nála.[1])

Kazinczy Ferencz 1831-ben járt Rima-Szombatban, a hol a kath. templomot nyilva találta s a János fővétele czimű képen a muskulaturát emelte ki.[2])

Jeles orgonáját bizonyos Moravcsik nevű trencsényi molnármester s orgonacsináló állitotta; a templom különféle diszleteit, az »Úr koporsóját« stb. bizonyos Boda, ki a negyvenes években sokat tartózkodott Rima-Szombatban.

Hajdan egy »Szent Antal«-ról czimzett oltárnokság (altaria) is volt itt, hanem az idők jártával idegen kezekbe került; igy kapta azt 1727-ben Ujvendégi János a malommal, mikor Gillányi György tinnini vál. püspök, a volt birtokos elhalálozott s csak 1771-ben egyesitette Mária-Terézia a plebániával. A malommal járó jogot az ötvenes években váltotta meg a város.

Renoválták 1878. derekán.

Mikor a hitközség Karaba György ráhói misszionárius idejében megalakult, ő felsége a király Cheffalvay ügyvédet küldötte ki az ide vonatkozó okiratok szerkesztése végett, a ki Gömör és más vármegyék táblabirája volt.[3])

---

[1]) Zausig József 1857. vagy 1858-ban hunyt el Lőcsén.

[2]) Kazinczy Ferencz: Utazásai (1831.) Ered. munkái II. köt. Budán, 1839. 106. lp.

[3]) Solennia XVI. memoriae anniversariae Bibl. Kis-Honth 1824. Pestini, 1825. 77. lp.

Vallásukhoz a helybeliek közül azon időtájban már csak a Varga és a Halassi családok tagjai ragaszkodtak; a kath. hivek többi része mind beköltözött.

Az 1791—1891. évszázad alatt 73 egyén hirdette az Isten igéjét, ezek között 7 plebános és 66 segédlelkész. Plebánosok voltak: Karaba György, Török József, Makay Tádé, Zabka Márton, Szentmiklóssy Lajos, Tremel Miklós és Mészáros Bálint.

Az 1802-ben megejtett népszámlálás szerint a hivek száma csak 413 lelket tett, s a fiókközségekkel együtt csak 910 emelkedett; úgy hogy a városban most 2,240-re tehető mig a plebánia keretében együtt véve mintegy 3,200.[1])

A lefolyt évszázad alatt ebben a templomban 8,626 esetben kereszteltek; 1,986 párt eskettek össze, s a plebánia területén 8,010 halottat temettek el. Az egyes évek összehasonlításánál felemlitendő, hogy legtöbbet (151) kereszteltek meg 1858-ban, legkevesebbet (26) 1796-ban. A legtöbb esketés (41) az 1832. évben volt, a legkevesebb (3) az 1805. évben. A legtöbb halálozás (250) az 1873-ik évi cholerában volt; a legcsekélyebb (23) az 1793. esztendőben.

A templomot 1829-ben ujra fedték s 1853-ban ujra zsindelyezték. A falakat 1857-ben meszelték ujra, s 1878-ban az egészet restaurálták, az oltár aranyozásait is beleértve.

---

[1]) »Gömör Kis-Hont« 1892. okt. 13. XIII. évf. 43. szám a szónok: Szeman Endre tudósitása nyomán.

A régi kath. temető még 1779-ből való; de a hova csak a következő év február havában kezdtek temetni, miután belőle a halotti tanitás helyét lehordatták s a feszületet helyezték el. Az 1831. évi cholerában a papokat eltiltották a temetés szertartásaitól, a város népessége tehát azóta felekezet nélkül közös temetőhelyet használ és pedig Huszt Jenő jogász és Papp Ábrahám technikus kezdeményezésére.

A róm. kath. plebániát 1801-ben épitették, mit a bejárat fölött elhelyezett chronostichon mutat.

saCro bene teMpora CeDIte teCto.

A város a róm. kath. plebániának egy 1794. évi kimutatás szerint évenként 1161 frt, 43½ krt téritett meg.[1]) Jellemző, hogy a magyar szabadságharcz idejében nem vette el a város a felekezetek, különösen a kath. plebánia fizetését. A status-quo ante üdvösebbnek látszott s az is maradt.

42. A helv. h. ev. egyház szervezése.

A legsúlyosabb büntetés, melylyel Rima-Szombat hel. h. ev. lakóit a helytartótanács itélete sujtotta, az volt, hogy őket a nyilvános vallásgyakorlattól eltiltották, s nem volt nekik szabad még magánházaknál sem oly czélból összesereglení, hogy akár egyházi énekeket zengedezhettek, akár a Mindenhatóhoz fohászaikat

---

[1]) Tabellae Pol. Stat. Regni. Hungariae.

intézhették volna. Azok, a kiket a mindennapi munka helyhez nem kötött, minden héten kétszer Alsó-Pokorágyra jártak, mig vasárnap apraja-nagyja vagy Zeherjére, vagy Jánosiba ment s a gyermekeket is távol eső falvak iskoláiba küldötték, miután abba bele nem nyugodhattak, hogy gyermekeiket római kath. iskolába jártatták, mely hitfelekezet jogositványnyal birt fölöttük s egyházi anyakönyveiket is e vallás papjai vezették, elkoboztatván a régi, Harsányi által kiállitott matricula!

Tettek ugyan lépéseket a kálvinista hitközség vénei ő Felsége Mária-Terézia királynő előtt a kiengesztelés iránt és mindig biztak, hogy régi jogaikba vissza fognak helyeztetni. Hasztalan! buzgó esedezésöket mindannyiszor felelet nélkül hagyták, mig végre az 1781-ik évi türelmi parancs, melyet 1782. márcz. 9-én hirdettek ki, bennök is uj reményt éleszte s csakhamar a kihirdetés után harmadnapra egy uj folyamodványt adtak be II. Józsefnek, s mély alázatossággal esedeztek, hogy a nyilvános szabad vallásgyakorlattól ne legyenek továbbra is eltiltva s elkobzott javaikért megfelelő kártéritésben részesittessenek.

A ref. egyház szervezése körül nagy érdemeket szerzett magának Decsy-Borbély Sámuel a »Magyar Kurir« szerkesztője, a város szülötte, a ki mint gyakorló-orvos Bécsben utat tört a rima-szombati helvét h. evangelikusok

ügyének és maga személyesen is eljött azon alkalommal, mikor II. József 1783. julius 5-én a város közönségét látogatásával megtisztelte, mely fejedelmi látogatás elévülhetetlen betűkkel van a város; de különösen a helvét hitfelekezetűek évkönyveibe jegyezve.

II. József kétszer járt Rima-Szombat területén 1770-ben és 1783-ban. Az első esetben úgy látszik innen Kassára ment; a hagyomány legalább azt tartja, hogy őt Abaffy Miklós rendszerinti esküdt kalauzolta a Zsip és Iványi községek közt levő Czakó helység korcsmájáig, a hol Gömör vármegye küldöttsége várta, s a császár Abaffy Miklóst maga után Kassára rendelte küldeni.[1])

1783-ban árp. 25-én indult el II. József székvárosából s Budán a pünkösdi ünnepeket tölté; majd Fiuméba, Temesvárra, Zimonyba rándult, úgy hogy jul. 14-én már Bécsben tettek előkészületek a fogadtatására. Városunk területére a császár Rozsnyóról jött, Aggtelek érintésével és Zelene, meg Gács felé tért haza.[2])

Mikor II. József a várost megszemlélte a piaczon mindenek előtt a bevonuló lovasság századosát szólitotta meg: Hányan vagytok — úgy mond — ez városban?

— Két Svadron; — felelé az neki; — de az többi is berukkol!

---

[1]) »Gömör Kishont« 1892. ápr. 14-iki 16. szám.

[2]) »Magyar Hirmondó« 1783. évf. 265. 290. 314. 361. 419—420. 431. 438—440. lp.

— Van-e jó kvartélyotok?

— Igenis jó vagyon!

Erre Decsy Sámuel jobb kéz felül állott s egykoru feljegyzés szerint egy folyamodványt nyujtott a császárnak, a kihez a következő szavakat intézte.

— Nincsen-e; de mégis Helvetikusok Exercitiumotok?

— Nincsen; Felséges Méltóság! felelte neki Decsy.

— Leküldöttem én az Resolutiót, ki fogta el? — Majd a viczeispánhoz fordult s azt kérdezte tőle: Hol az Resolutio?

Mire az alispán azt válaszolá: Én nem tudom, nem jött kezeimben!

Azután II. József Decsyhez fordulva annyit mondott latinul:

— Az templomhoz szerezzetek, melyek szükségesek; nyolcz napok mulva én leküldöm az Resolutiót; erre megmutta Decsy azt a helyet, a hol a helvét h. templomot akarták épitetni mire a fejedelem megjegyzé.

— Jó hely ez!

Decsy Sámuel a vármegye gáncsoskodására czélozva válaszolta a császárnak:

— Ebben a vármegye impediál.

A császár folytatá:

— Kié ez az Hely?

— Az Communitásé — felelé neki Decsy;

— Ha az Communitásé — ugy mond II. József — ebben az vármegye nem impediálhat,

E szavakat a közel állók jól hallották, a melyeket valaki, a ki latinul jól értett »vivat« szóval viszonzott; mire »Vivat Joseph!« hangzott többszörösen vissza, melyeket a fejedelem fejbólintással fogadván: eltávozott.[1])

A folyamodvány véleményadás végett Hont megye köztörvényhatóságának küldetvén meg a helytartótanács azt kedvezőtlen előterjesztéssel terjesztette vissza s ámbár az ő Felsége előtt az 1771. apr. 9-iki itélet erejénél fogva nem tartotta méltónak a szabadvallás engedélyezését, s azt kivánta, hogy a hiveknek a várostól egy órányi távolságnál ne legyen szabad közelebb a templomot felépiteni. II. József a magán vallásgyakorlatot mégis megadta s ha e tekintetben a maguk erejéből a szükséges pénzalapot előteremteni képesek lesznek, ő Felsége még azt sem ellenzé, ha saját költségükön templomot állitanak, hanem úgy, hogy az ne álljon piaczon, de csak a többi házakkal egy sorban.

Nagy volt az öröm Rima-Szombat helv. h. ev. családjai között, ugy hogy sokan el sem hitték, miszerint 13 évi tilalom után a király tanácsosainak szivét igénytelen papir s azon néhány holt betü könyörre inditsa. Csakhamar egy bizottság jött létre, mely a helvét hitvallásuak áldozatkészsége iránt tájékozást kivánt szerezni s egy aláirási ivvel házról-házra járva ké-

---

*) Perjési András: Jordánból ki vont követske stb. Gömör-Kishont 1890. nov. 20. XI. évf. 49. szám.

regettek, »a mivel az Isten megáldotta« mondák, s aláirt kiki a mi csekély tehetségétől kitellett; s ekkor történt, hogy e bizottság áldott emlékü Szijgyártó István házánál is benyitott, kit nem tartott módos embernek senki, de vallásossága miatt párját az egész hitközség kebelében ritkitotta. Szijgyártó uram egy maga 500 frtot irt alá, a mennyi az iven még összesen sem volt akkor feljegyezve.

És az egyszerü polgár viaszszal való kereskedés által gazdagodott igy meg, hogy a templomépitkezésre egy maga összesen 20 ezer forintot adományozhatott, s korántsem hamis mérték használása által, de sőt abban a hirben állt, hogy ő másnál nagyobb mértékkel mér, nagyobbal, mint a hogy az árut magának megszerzi; egyszerü házi vászonöltözetben járt, feleségével együtt akár a quaekkerek s oly szigoru és mértékletes életmódot folytatott, miszerint azt a ma élő öreg emberek elbeszélései után alig hiszi el az ember, igy történt aztán, hogy a sok szinaranyat és ezüstöt fazekakban halmozta öszsze, a mit igen kevesen sejtettek s még kevésbbé tudták megmagyarázni, midőn kincsével egyszerre előállott.

Midőn 1788. év szept. 26-án éjfél tájban az épülő templom tornya, melyet egy rosszlelkü szepességi vállalkozó lazán rakott fel, egész váratlanul lerogyott, Szijgyártó Istvántól már csak kölcsön fejében kértek pénzt a templom épitke-

zésre, ő azonban nemcsak az e kölcsönről szóló kötelezvényt semmisitette meg, hanem annál a budai harangöntőnél, a ki a két szépszavu harangot készitette, még egy harmadikat is rendelt meg, hogy az Isten dicsőségét éppen ugy hármaztassa, mint a katholikusok három harangja, de sőt végrendeletében egy káplántartásra is alapitványt hagyott s polgártársai nagyrabecsülését minden tekintetben kiérdemelte s nevét a hálás utókor egy márványtáblával örökitette meg. Miután a kegyelem-levelet, melyért 1783. apr. 10-én ismételve folyamodtak, s ugyancsak jul. 5-én ő Felsége kegyes szine előtt személyesen is kihallgatást nyertek volna, aug. 10-én kézbesitették a hitközségnek ők még azon év okt. hó 3-án meghivták Szentkirály-Szabadjai Szőke Ferencz tiszteletest, a ki pestmegyei Gomba helység papja, kerületi esperes volt s ennek jelenlétében tették volt le templomjuk alapkövét 1784. apr. 19-én.[1]) A templom ajtaján levő vasalások id. Ferenczy Istvánnak néhai jeles szobrászunk atyjának műhelyéből valók.

A kálvinista iskolának épületét, melyhez Szijgyártó István egy maga 5,000 frttal járult, 1801. aug. 21-én kezdték el épiteni, mely a mult 1874. év nyarán volt tanitványainak s némely tanügy barátnak adakozásából bővült és ujjáalakult.

---

[1]) Az ágost. h. ev. templom fundamentumát a rima-szombati és tamásfali hivek 1786. aug. 7-én tették le.

A helv. h. ev. hitközség szervezkedésére vonatkozó okiratokat latin nyelven közzé tette Kollár, az ügy folyamának tüzetes leirása kivül esik e mű keretén.

Az u. n. Resolutio jul. 16-ikán érkezett Rima-Szombatba, Kis-Hont vármegye, illetőleg kerület alispánjához, melynek kihirdetését tizenkilenczedik napra halasztották volt, tényleg azonban az ügy csak szept. 9-ikén lőn lebonyolitva.

Perjéssy András igy énekli meg:

Kisasszony havának tizedik napjában
Visszahozattatott Frigyláda Szombatban,
Meggyulladt szövetnek ég már Valójában
Az ő Finum arany Gyertyatartójában.

Méltó bizonyára Márvány Kő Táblára,
Avagy vas pennával Kemény Kő sziklára
Mélyen lerajzolni ez napot sokára
És megemlékezni Isten jó voltára.[1])

1783. év Lőrincz napján kezdődtek az ünnepélyes isteni tisztelet actusai, ekkor vezették be a hitfelekezet lelkipásztorait.

A szent tanitás reggel kezdődött Hoscas Rs. 11. Vers 8. 9. által, tartotta Mándy Sámuel tiszteletes; este pedig Esaias Rész 95. Vers 15. nyomán Patay István.

Augusztus 11-ikén könyörgést tartott a káplán: Beretty Gábor; ugyancsak este 2. Mos. R. 33. értelmében temetés volt;

---

[1]) Jordánból ki vont követske stb. Gömör-Kis-Hont 1890. decz. 4. 51. szám.

Aug. 12. keresztelést tartottak;
Aug. 17. beköszöntő Luk. R. 19. V. 40.
Aug. 29. Communio, először Leczke Solt 119. V.

Ez idő tájban okt. 3. hivták meg Gombáról Szent-Király-Szabadjai Szőke Ferencz tiszteletest, a ki tisztét október havában el is foglalta. Leczkéje Esa. R. 90. 1. 2. 3. V. Vigasztallyátok... Az alapkő letételének ünnepélyén 1784. ápr. 19. beszédet tartott, felvévén Esdrás III. R. 10—13. verseit.

A templom felszentelése alkalmával a beszédet Mándy Sámuel zsipi ref. lelkész tartotta 1786. okt. 22. a ki előbb Katona Józseffel Zeherjéről tanitotta a rima-szombatiakat; mig Jánosiban bizonyos Oláh és Patay István legeltették a juhokat.

A hitközség kántora Betes nevű egyén volt.

43. Országszerte ismeretes embereink.

Azon egyének, a kik Rima-Szombat területén születtek, s mint helybeliek különösen ez irodalommal és művészettel való foglalkozás útján hasznos szolgálatokat tettek a közművelődés előkelő ügyének *A—F.* csoportba sorolva főképen a következők:

A) Publicisták: dr. Decsy-Borbély Sámuel, Haviár Dániel, dr. Jekelfalussy József és Bernát István.

Decsy-Borbély Sámuel szül. 1748. aug.

19-én orvos, bölcsész, hirlapiró volt s az Odera mellett levő frankfurti tudós társaság tagja. Mint egészen ifjú ember meglátogatta a külföldi egyetemeket, ismereteket, összeköttetéseket gyüjtve s 1776. doktorrá avatták. Müve Dissertatio inaug. hist. phys. de successivo telluris incremento 4^0 VIII. + 64. lapon Traj. ad Viadr. jelent meg, a hol a következő esztendőben *'Ιατϱος φιλοσοφος ισοδεος* hoc est: medicus philosophus deo aequalis, effatum Hippocraticum commentatio ne academica illustratum« czim alatt értekezett s magának a magyar névnek nagy dicsősséget szerzett. Mint orvos és hirlapiró Bécsbe került s a »Magyar Kurir-t évek hosszú során át nagy buzgósággal és szakértelemmel szerkesztette. Ekkor ismerkedett meg a bécsi udvar több kitünőségeivel s csak igy tudta kivivni azt, hogy mint rima-szombati, szülővárosának protestansait közvetitette s mikor II. József a várost személyesen meglátogatta ügyüket hathatósan támogatta. Decsynek »Osmanographiá»-ja 1788/9-ben három kötetben jelent meg. Majd 1790-ben a »Pannoniai Feniks« vagy hamvából felelevenedett magyar nyelv, czimű munkáját rendezte sajtó alá. Bécsben censura mellett minden himezés-hámozás nélkül szemére lobbantja a nemzet hibáit és sikra száll a magyar nyelv, a nemzet szokásai és ősi viselete érdekében, megmutatván egyuttal a helyes

kibontakozás egyetlen igaz útját.[1]) Decsy a szabad szellem legnagyobb akadályának a deák nyelv elterjedését tartotta. Sürgeti azért egy jó »Magyar Szótár« szerkesztését, sürgeti, hogy a tanitás nyelve magyar legyen az iskolákban éppen úgy, mint a templomban: a szószékeken. »Valameddig mi serényebbek nem leszünk nemzeti nyelvünknek mivelésében; valameddig azt az egész hazában közönségessé [2]) nem teszszük; valameddig az iskolákba, polgári és törvényes székekbe be nem veszszük és valameddig meg fogjuk azokat az eszközöket vetni, melyek által a mi nyelvünk virágzóbbá tetetődne: soha addig sem természeti, sem erkölcsi, sem polgári állapotunkra nézve boldogok nem leszünk.«[3])

Két évvel rá Decsy a II. Lipót koronázása után kiadta művét: »A magyar sz. koronának és ahhoz tartozó tárgyaknak históriája,« Béts 1792. 8⁰ 589. lap. Leirja benne nemcsak a magyar király clenodiumait; hanem a szent korona eredetét, történetét és viszontagságait is. Szerinte a koronát nem Rómában készitették, hanem Konstantinápolyban s azt eredetileg nem Szent István királynak küldötték, mi által alkalmat adott Horányi Eleknek, hogy a szent ereklyét alapos vizsgálat tárgyává tegye becsmérelvén tudatlansága miatt gróf Révai Pé-

---

[1]) v. ö. Magyar Tudós Társaság Évkönyvei I. 183¹/₂ 31.
[2]) a. m. általánossá.
[3]) »Pannoniai Feniksz.«

tert, a ki nem értett görögül és nem volt jártas a régiségekben s igy jutott könyvében a hibás concequentiákra.

Decsy a »Házi kereszt« czimü munkáját 1793-ban Bécsben adta ki, majd 1794—1796-ban a »Magyar Almanák« czimü évkönyvet szerkesztette »A mezei gazdaságot tárgyazó jegyzetek« czimü könyvet pedig élemedettebb korában (Bécs, 1811) rendezte sajtó alá. Meghalt 1816. jan. 25.[1])

Haviár Dániel szül. 1849. márcz. 1-én. Atyját a szarvasi ágost. h. ev. egyház lelkészé választotta, ő szülőivel innen elköltözött s a középiskolát Szarvason végezte, majd jogot tanult, 1872-ben ügyvédi vizsgálatot tett, és Szarvason telepedett meg. 1877-ben Békés vármegye tiszteletbeli főügyészévé választották, 1884-ben a szarvasi választó-kerület képviselőnek választotta s mint ilyen különösen Békés vármegyében, a megyei, egyházi és társadalmi téren nagy tevékenységet fejt ki.[2])

Dr. Jekelfalussy József szül. 1849. okt. 9. Iskoláit Lőcsén, Eperjesen és N.-Szombatban végezte, majd a budapesti egyetemen jogot tanult, jog-

[1]) Szinnyei: »Magyar Irók« Budapest 1893. I. köt. — Ballagi Géza: A polit. irod. Magyarországon. Budapest, 1888. 569—570. h. — Kempelen Béla: Decsy »Fővárosi Lapok« XXIX. évf. 40. szám. 1892. febr. 9.

[2]) »Országgy. Almanach« 1886. Szerk. Dr. Halász Sándor. — Képviselőház. — Budapest, 1886. 66—67. lp. — »Vas. Ujság« 1891. XXXVIII. évf. 29. szám.

tudor és h. ügyvéd lett. Az országos stat. hivatalba korán jutott, a hol már 1873-ban tevékeny részt vett Magyarország helységnévtára szerkesztésében, melynek terhei úgyszólván az ő vállaira nehezedtek. 1876-ban a stat. kongresszus tagja s 1881-ben a nagy népszámlálás vezetője. Ő felsége Jekelfalussyt a Ferencz-József lovagrenddel tüntette ki. Irodalmi érdemeinél fogva a m. t. Akademia 1888-ban lev. majd 1893. rendes tagjává választotta. 1892 óta min. tan. és az orsz. stat. hivatal igazgatója.

Művei: 1. A községek háztartása és pótadójuk 1881. (Hiv. stat. Közl.) — 2. A szent István korona országainak népessége a terület, lakviszonyok és házi állatok kimutatásával 1882. — 3. Magyarország házi ipara az 1884. elején (Hiv. stat. Közl.) — 4. Magyarország malomipara az 1885. év elején (németül is.) — 5. Magyarország iparstatisztikája 1885. — 6. Fogházaink állapota 1872—1886.

1888. óta szerkeszti a »Nemzetgazd. Szemlét,« mely 1893. óta »Közgazd. és Közigazg. Szemle« czim alatt jelenik meg. dr. Varghával szerkeszti a »Közgazd. és Stat. Évkönyvet« s közreműködött a Láng Lajos stat. kézikönyvének megirása körül.[1])

Bernát István jogtudor szül. 1854. jul. 3-án. Gymnasiumi tanulmányait szülővárosában és Pozsonyban végezte, jogi tanulmányait a budapesti egyetemen. Hivatalos pályáját a köz-

[1]) A m. tud. Akad. értesitője XXII. évf. 3. sz. 1888. »Vas. Ujság« 1894. szept. (arczképpel.)

gazdasági ministeriumban b. Kemény Gábor oldala mellett kezdette, majd országos ipariskolai főfelügyelővé neveztetvén ki, mint ilyen a rimaszombati országgyülési kerület képviselőjének lépett fel, de arról a választás előtt lemondott.

188⁴/₅-ben nagy utazást tett Angolországban és Éjszak-Amerikában, melynek tudományos leirását a magyar tud. Akademia adta ki. Majd a »Szövetkezést« szerkesztette, a »Hazánk« cz. lapot alapitotta s a szövetkezetek valódi apostola hazánkban!

Megjelentek tőle: 1. *Bagehot:* Lombard street 1887. — 2. Éjszak-Amerikai Utazás 1888. — 3. Változások küszöbén 1893.[1])

Ezeken kivül felemlitendők még Dapsy Vilmos, helybeli ügyvéd majd legfelsőbb itélőszéki biró, a ki a rima szombati országgyülési képviselő választási kerületet képviselte s a kinek nevét a város érdemkönyveiben mindenütt olvashatjuk († 1892. márcz.)[2]) Rima-szombati Baraczi Gerő illetősége nem volt megállapitható.[3])

*
* *

B) Orvosok: Dr. Csesznok Pál dr. Batizfalvi Sámuel és dr. Plichta Soma.

Csesznok Pál orvostudor 1819-ben. A tudori fokot »Dissertatio inauguralis me-

---

[1]) Szinnyei »Magyar Irók« I. köt. 954. hasáb.
[2]) »Gömör Kis-Hont« XIII. évf. 14. szám.
[3]) »Budapesti Hirlap« III. évf. 87. sz. 1883. márcz. 29. Verhovay Gyula: Álarczos korszak 82. és köv. lp.

dico-pharmacolog. de opio ejusdem praeparatis« czimű művel nyerte el; 1845. Szülővárosába telepedett le, a hol nagy orvosi gyakorlatra tett szert s 1873. márcz. 18-án halt meg.

Batizfalvi Sámuel szül. 1826. aug. 26. A gymnasiumot Osgyánban és Rozsnyón végezte, a bölcsészetet Lőcsén. Atyja a theologiát is el akarta vele végeztetni, de ő 1848-ban honvéd lett s a forradalom lezajlása után orvos Budapesten. A tudori szigorlatokat 1855-ben állotta ki s mint assistens a hires Balassa oldala mellett működött. A következő évben meglátogatta a művelt nyugat nagyobb intézeteit s 1859-ben a testegyenészet (orthopoedia) m. tanára lett a budapesti egyetemen s virágzó magán-intézetet alapitott, a hol több ezer beteg talált gyógyulást. A m. t. Akademia 1868-ban l. tagjává választotta. Irodalmi és jótékonyczélokra sokat áldoz, pályakérdéseket tűz stb. Rózsay József és Horváth György fölött emlékbeszédeket tartott.

Művei: 1. Növénytan. Pest 1853. — 2. Utasitás a madarak, emlősök hüllők és halak bőrének lefejtésére, kitömése és fenntartására Pesten 1853. — 3. Házi gyógytest gyakorlat 1857. — 4. A testegyenészet ujabb haladása s tud. állása napjainkban 1869. — 5. Gyakorlati testegyenészet. — 6. A gerinczoldal görnye kóroktana. — 7. A városligeti ártézi-kút.[1])

Dr. Plichta Soma szül. 1832. jun. 12. Gymn. tanulmányait szülővárosában és S.-Patakon vé-

---

[1]) Szinnyei: Magyar Irók I. köt. 681—683. h.

gezte a tud. egyetemet Budapesten és Bécsben. Mint gyakorló-orvos Losonczon telepedett le s boldog családi kört alapitott Nógrád vármegye t. főorvosává választotta s ő Felsége a koronás arany érdem kereszttel tüntette ki. Az orsz. egészségügyi tanács tagja.

Művei: 1. Nógrád megye felvidéke, éghajlati és közegészségügyi tekintetben Budapest, 1875. — 2. Segélynyujtás rögtön támadt veszedelmekben Budapest, 1889.

Ezeken kivül felemlitendők Madách Péter[1]) Toth-Pápay Soma,[2]) Patzek Mór [3]) és többen.

* *

C) Papok, tanárok, tudósok: Kapusi Sámuel, Pelsőczi Kovács János, Hatvani István, Szombathy János, Ferenczy József, Farkas András, Batizfalvy István, Broncs Béla.

Kapusi Sámuel, hittudományok és képművészetek doktora, Kapusi Juhász János rimaszombati ref. lelkész fia, iskoláit elvégezvén szülővárosában, melynek igazgatója is volt külföldre ment, s hét évet töltött el külföldi Akademiák látogatásával. Gyula-Fehérvárott előadta a theologiát, nyelveket, a bölcsészet minden ágát, 1813-ig, a mely évben jul. 30-án mint megmérgezettet temették sirjába.[4])

[1]) Kerületi orvos, nagy bothanikus.
[2]) Hires szemorvos. Az ő hagyatékából származik a városházán egy remekmivű arany szelencze.
[3]) Szül. Kokován 1811. szept. † 1885. jul. 24.
[4]) Siremléke gyula-fehérvári temetőben a következő:
Septem Visa mihi sunt Regna, annique videndis

Művei: Memoriale Hebraicum. Claudiopoli 1698. 8⁰ és Trajecti 1738. 8⁰ Breviarium Biblicum Claudiopoli 1699. 8⁰ Kéziratban hátra maradtak 1. Grammaticae Hebraicae 2. Promptuarium Mathematicum. 3. Promptuarium Philosophicum. 4. Compendium Geographiae. 5. Epitome Astronomiae. 6. Calendario graphia. 7. Tractatus Mathematicus. 8. Compendium Historiae Hungarorum Ecclesiasticae. 9. Explicatio Catech. Palatinae.[1])

Pelsőczi Kováts János szül. 1672. atyja Kováts István 1681—1686. iskolába járatta majd Debreczenbe s Gyula-Fehérvárra került s II. Apafi Mihály udvarában mint káplán talált foglalatosságot, a honnan Ebesfalvára ment papnak. Bejárta az Odera melletti Frankfurtot, Utrechtet, Leydát stb. Midőn hazakerült Keresztesi Sámuel kegyes jóltevője által 1702. a szentmihályfalvi 1704-ben a magyar-igeni lelkészi hivatalba igtatták, 1717-ben a gyula-fehérvári püspökség seniora és 1740. egyházmegyei főjegyző 1748-ban superintendens. Meghalt 1749. jan. 18. életének hetvenhetedik esztendejében.

Impensi septem, cum Praeceptoribus usus
Septem de famâ notis. septem mihi linguae
Notae, Septem artes, quarum me scribo Magistrum,
Theologiae Sacrae Doctorem, quo titulo me
Princeps Austriacus, quem Magna Britannia Regem
Nacta est, mactavit, Lajdenses denique Athenae.
Nunc mihi Septem Castra locus, cujus quoque septem
Professoribus annumeror, septem mihi Pensa Incumbunt.

[1]) Jos. Benkő: Transsilvania. Tom. II. Vindobonae MDCCLXXVIII. 283—285. pag. — A maros-vásárhelyi ref. collegium XXVIII. értesitője. M.-Vásárhely, 1885. 134—144. lp.

Művei: 1. De mirabili Ananiaet Sapphire morte. Trajectum Rheni. — 2. De Votivo Pauli anathemae ad Rom. 10. v. 3. Lugduni Batavorum, 1699. azonkivül kéziratban hagyta uti jegyzeteit.[1])

Érhatvani Hatvani István a »magyar Faust« szül. 1718. nov. 21-én. Elemi iskoláit szülővárosában végezte, a gymnásiumot Losonczon, Kecskeméten és Komáromban; 1738-ban a debreczeni főiskolában tanult; 1738—1741. nevelő volt Losonczon; majd Pestre került, s hogy az orvosi tudományokat elsajátithassa Baselbe ment, a hol a betegségeknek az ember ábrázatából való felismeréséről irt művével 1748. doktorrá avatták. Svajczból Hollandiába ment, majd Hamburgon, Berlinen, az Odera melletti Frankfurton, Boroszlón és Bécsen keresztül tért hazájába: előnyt adva a debreczeni főiskola meghivásának a marburgi és leydeni akademiák fölött, a hová szintén kapott meghivásokat. Debreczenben a mértant és a bölcsészetet 37 éven keresztül tanitotta; mint gyakorló orvos működött, s felügyelője volt a gyógyszertáraknak. Nevét tisztelettel emlegették az angol, franczia, olasz, helvét, hollandi, német sőt szentpétervári tudósok, a kikkel összeköttetésben állott. Bihar vármegye 1783. táblabirájává választotta, miután a protestánsok iskolázása ügyében II. József csá-

---

[1]) Jos. Benkő: Transsilvania Tom. II. Vindobonae MDCCLXXVIII. 496—497. pag.

szár előtt javaslatokat tett s pályatársai számára gazdagabb ellátást követelt.

Irodalmi munkásságát a következő könyvek jelzik:

1. De matheseo utilitate in theologia. Debreczen, 1749. — 2. Locorum communium et controversiarum animadversiones 1747. (bővitve Museum Helveticum II. és III. kötetében.) — 3. De aestimatione morborum ex facie. Basil. 1748. — 4. Az úri szent vacsorára megtanitó könyvecske. Basel 1760. — 5. De jure summorum imperantium in religionem et conscientiam civium commentatis. (Név nélkül) Basel, 1757. — 6. Mily hasznát lehet venni a bölcsészetnek a theologia mezején. (Név nélkül.) — 7. Introductio ad principia philosophiae solidioris. Debrecini, 1757. — 8. Thermae Varadienses examini physico et medico subjecta una cum illarum usu salutari. Függelékül: De Nitro Saponario Debreczinensi. Viennae 1777. — 9. Modesta disquisitionum in philosophia eadem doctrinae capita in scholis catholicis, augustanis ac reformatis salva religione doceri possit. Viennae 1785.

Hatvani életét keserüségek közt fejezte be. Tanrendszerét a tiszántuli egyházkerület költségesnek találván, 1786. hivataláról lemondott s azon év nov. 16-án meghalt.

A róla elterjesztett ördöngős mondákat állitólag dr. Kaziuczy Sámuel költötte; de megénekelte Arany is[1]) s leirta 1855-ben Jókai Mór.

[1]) Kitelt az év, a percz lejára,
Hogy Debreczen hires tanára,
Mint vérrel esküvé egy rosz nap,
Átadja székét a Gonosznak.

Felesége Csatári Mária volt. Gyermekei közül Pál, István,[1]) Mária és Julianna őt túlélték. Sirirata Weszprémi: Medicorum Hung. et Transilv. Bibl. III. köt. 494. lapján olvasható.[2])

Szombathy János, sz. 1749. tanulmányait szülővárosában és Sáros-Patakon végezte 1774. a zürichi és utrechti egyetemeket látogatta, majd Leydába, Frankfurtba és Párisba ment ki s 1778. végén tért haza. Három évig nevelősködött, mignem 1782. Sáros-Patakon tanárrá választották, a hol a könyvtár éltető szelleme s a collegiumnak több izben rectora volt. Bő és alapos ismereteit bizonyitják bibliographiai jegyzetei, melyeket 1856. Toldy Ferencz is nagy méltánylattal

---

Az ifjuság tömöttebb rendben
Gyül össze a hallóteremben,
Meghatva titkos borzalomtúl,
Midőn az éji óra kondul.
Nincs semmi nesz . . .

Mi sors vár rád a csillagokban,
A csiziónál tudja jobban,
Bölcsek kövét régóta birja,
Nap- s holdfogyatkozást megirja stb.

[1]) Talán az ő fia irta a »Freimüthige Beurtheilung des zurückgelegten Landtages vom 1791.« (Germanien 1791.) 8⁰ VIII. † 116. lp. czimű politikai röpiratot?

[2]) »Vasárnapi Ujság« 1871. febr. 5-iki 6. szám — Dr. Kiss Károly felolvasása »A magyar orvosok és természetvizsgálók 1882. évi Debreczenben tartott XXII. vándorgyülésen.« Budapest, 1883. az évkönyv 269—279. lapján »Vasárnapi Ujság« 1872. máj. 12. és 19. »Ung. Revue« 1886. X. füz. »Csokonai Album« 1861. 211. »Hazánk s a Külföld« 1866. 31. szám. »Ung. Staats- und Gelehrtennachrichten« Ofen 1787. No. 25. 219. lp. Jókai Mór: A magyar Faust Pesten, 1855.

emlit. Személyes barátja volt a nagy Kazinczy Ferencznek.

Művei: 1. Dissertatio de praescientia futurorum contingentium, cujus, Deo a socianis degeneratae exemplo demonstratur etc. Utrecht, 1778. 2. Halotti beszéd a legfőbb jóról Szemere László felett Kassán 1787. 3. ABC könyvecske (Pozsony 1797.) 4. Orbis pictus (Comnenius A. J. nyomán.) Pozsony, 1797. 5. Catena genealogica Stirpis Arpadianae. (S.-Patakini 1809.) 6. A s.-pataki ref. kollegium rövid históriája (S.-Patak, 1809. és 1827) 7. Historia Regni Hungariae (S.-Patak, 1819.) 8. Rövid értekezés a magyar szent koronáról. (Pest, 1821.) 9. Tudósitás a magyar bibliáról. (Utrecht, 1794.)

A magyarországi reformatio története, Ázsia, Afrika és Dél-India geographiája, valamint több halotti beszéde kéziratban maradt; a sáros-pataki főiskola története ellenben a „Monumenta prot. Hung." cz. folyóiratban napvilágot látott.

Meghalt 1823. okt. 5. Sáros-Patakon.[1])

Ferenczy József kassai helv. h. ev. lelkész, a szobrász Ferenczynek testvéröcscse, szül. 1797. A gymnásiumot és a hittani tanfolyamot Sáros-Patakon végezte, miútán 1824—26. Miskolczon tanárkodott, kiment Utrechtbe s ott a theologiai doktori oklevelet nyerte. Hazájába térvén, egy ideig lelkész volt Sáros-Patakon, 1836. óta pedig Kassán. Meghalt a ránki fürdőben 1873. jul. 7.

---

[1]) Wurzbach: Biogr. Lexicon XLII. Wien 1881. — Horányi: Nova Memoria. — »Mindenes Gyüjt.« 1789. és 1791 »Sárosp. Füzetek« 1861. — »Zeitschr. von und für Ungarn« 1802. és 1804. — »Tud. Gyüjt.« 1824.

Művei: 1. De consilio et causis proditionis Judae. Traj. ad Rh. 1829. 2. Beköszöntő papi beszéd a hivatalnak s boldogságnak feltételeiről. Sáros-Patak, 1830. 3. Halotti beszéd Vékey Károly fölött. Sáros-Patak, 1830. 4. Gyászbeszéd I. Ferencz emlékére márcz. 15. Pozsony, 1835. 5. Vallás az erény alapja. Gyászbeszéd Kóji Comáromi István emlékére. Kassa 1846. 6. Az abauji helv. hitv. egyházmegyei gyámintézeti pénztár állapotja, 1828—1846. Kassa, 1846. 7. Gyászbeszéd József cs. kir. főherczeg Magyarország nádora ő fensége emlékére márcz. 9. Kassa, 1847.[1])

Farkas András tanférfiú sz. 1768. tanult a sáros-pataki ref. collegiumban, ott hallgatta a theologiát is. Majd segédtanitó s a rozsnyói ágost. hitv. evang. főgymnásium igazgató-tanára lett. Meghalt 1836. nov. 5.

Munkája: Theoria latinae syntaxeos regulis comprehensa, exemplis classicis illustrata, usibusque juventutis accomodata. Leutschoviae, 1817.[2])

Batizfalvi István szül. 1824. okt. 26. Középiskoláit az osgyáni és rozsnyói gymnásiumban végezte, a bölcsészetet Kézsmárkon és Szarvason, a jogot Sáros-Patakon tanulta. A magyar szabadságharcz alatt mint főhadnagy vitézül harczolt, majd nevelőnek ment s tanár lett Rozs-

[1]) Szinnyei: Magyar Irók I. köt. 408—409. lp. — Abauj-Kassai Közlöny 1873. 28. szám. — Kovács Gábor: Miskolczi ev. ref. főgymn. tört. Miskolcz, 1885. 119. lp.

[2]) Szinnyei: Magyar Irók I. köt. 146. lp. — »Zeitschrift von und für Ungern« VI. 1804. 388. lp. — »Magyar Kurir« 1805. I. 19. szám.

nyón, a hol Földrajzát 1853. adta ki, mely tizenegy kiadást ért. 1860-ban a fővárosba került, a hol részint mint hirlapiró működött részint mint tanár.

Művei: 1. Tört. életrajzok 1852. I., II. rész (Ballagi Károlylyal.) 2. Aranybánya 1852. (Ballagival.) 3. A magyar királyság földrajza 1861., 1871. Versekkel öt kiadásban. — 4. Vezérfonal a világtörténet első oktatására I—III. köt. három kiadás. 5. Magyarorsz. tört. 1861., 1862., 1885. — 6. Magyar királyok és vezérek arczképcsarnoka 1863. (több kiad.) 7. A világtörtenelem alaprajza 1864—1872. két köt. — 8. Olvasókönyv 1869. — 9. Keresztyén hittan 1872. — 10. Keresztyén erkölcstan 1868., 1873., 1889. — 11. Bibliai ismertetés 1885. — 12. A magyarországi prot. egyház tört. 1888.

Szerkesztette az 1861. évi magyar országgyülés köteteit s a Heckenast-féle „Ismerettárt.“ [1])

Broncs Béla, szül. 1856-ban. Édes atyja János kereskedő volt s családjával Nagy Szent Miklósra költözött. A fiú magát mérnökké képezte ki s az u. n. bronolyt robbanó szert találta fel 1882-ben, melylyel Idrián, Huttendorfban és Pribramban számos kisérletet tett.

Mielőtt gyárát Bécs-Ujhelyen felállitotta volna, Pribramban próba-robbanásokat tett, a 31. számú robbantás alkalmával azonban nem a tudomány, hanem állitólag bűnös kéz áldozata lett 1887-ben. Hagyatékában megtalálták a bronolyt-lőpor gyártásának ismertetését, a mely

---

[1]) Szinnyei: Magy. Irók I. köt. 679—681. h.

a franczia melinitet is felülmulta s a katonai tudományokban nyert volna gyakorlati érvényt.[1])

Nem lehet egészen mellőznünk Szőke Ferenczet, a ki sok évig volt papja a helvét h. ev. egyháznak, válságos viszonyok között, iró, szónok; Konyha Józsefet,[2]) Gresits Miksát,[3]) Martinyi Józsefet,[4]) Leffler Sámuelt,[5]) Stöhr Szilárdot és Richter Aladárt.[6])

* * *

D) Szépirodalmi irók és költők: Török József, Perjéssy András, Tompa Mihály, Berecz Károly, Balás Frigyes, Bodon Jőzsef.

Török József, kitünő költő Karaba után a kath. hivek plebánusa.

Művei leginkább alkalmi versek.

1. Francisci Szányi, Episcopi Rosnaviensis inauguratio celebrata per J. T. an. 1801. — 2. Carmen Heroicum in laudes Bonapartei post pacem in Campo Formio. — 3. Carmen elegiacum in consolationem Com. Forgách dignitati supremi Nitriensium Comitis exuti. — 4. Carmen in inaugurationem Francisci Koháry in supremum Honthensium Comitem. 5. Elegia Antonio Makay Episcopo Neosoliensi. 6. Plausus in solenni Ladislai Eszterházy in Epis-

---

1) »Pesti Hirlap« IX. évf. 1887. márcz. 16.

2) Az ötvenes években politikai fogoly Váczon.

3) A losonczi főgymn. igazgatója. Olasz iró.

4) A nyiregyházi ágost. h. gymn. igazgatója. Évekig volt nevelő Klagenfurtban Görgey Arthur családjánál.

5) Tankönyv iró. A nyiregyházi gymnásium tanára.

6) Az aradi főgymn. tanára. Jeles bothanicus.

copum Rosnaviensem inauguratione. — 7. Suprema ad suos districtuales Fratres dicta verba. — 8. Foedus trium Potentiarum celebratum. 9. Nuptiae Napoleonis Ludovica decantatae.[1])

Perjésy András költő, a róla elnevezett verses krónika szerzője, melyben Rima-Szombat városának történetét népies nyelven adja elő. Kronikáját három részre osztotta. 1. Rima-Szombat fundálása, 2. A vallásszabadság elvétele, 3. A ref. egyház ujra szervezése. — Költőnk 1783-ban már idős ember lehetett. Maga mondja »Fetske Jó Hajnalban az ház tetejére« kezdetű dalában:

Másoktól mit félek? idős Ember vagyok!
Betsületre kapni már én nem is vágyok;
Elég motsok rajtunk az bűnnek mirigye
Kit tsapott nyakunkban Épségünk irigye.[2])

Tompa Mihály az ujabbkori nemzeti költészet a népiessel szövetkezett irányának legkiválóbb képviselője, született 1817. szept. 28. Atyja szintén Mihály, csizmadia-mester, édes anyja Bárdos Zsuzsána. A fiú anyja halála után a borsodmegyei Igriczibe került anyai nagyapjához,

---

[1]) Gödér István: Hollók Imre irod. működése cz. értekezés. »A rozsnyói prém. r. főgymn. 188³/₄. évi Értesitője 31. lp. »Rozsnyói egyházm. Töredékek« VIII. köt.

[2]) Méltatta a »Gömör-Kis-Hont« XI. évf. 51. számában 1890. decz. 4. Ladányi Béla.

mig az apa egy a rima-szombati czéhből kiközösitett iparos két más fiával Miskolczon lakott s a városnál tizedes volt és kalendáriumokat meg verses historiákat árult. A fiuk közül az egyik hentes legény volt, a másik egy vézna suhancz a porczellángyárba járt és edényeket festett. A költő is járt 1843-ban a miskolczi református gymnasiumban; Aranynyal, Petőfivel s Kerényi Frigyessel mint tanuló ismerkedett meg, ez utóbbihoz Bartfáról egy költői levelet is intézvén. Atyja másodszor házasodván nőül vette Bóka Juliannát egy félszemű öreg asszonyt, Tompa folyton sok hányattatásnak volt kitéve nevelősködött Sárbogárdon, Eperje-

sen stb. theologiát meg jogot tanult Sáros-Patakon. 1845-ben pályázott a miskolczi ref. lyczeum egyik tanári szekéért, de el nem nyerhette, Pestre rándult tehát, hogy ügyvédi vizsgálatot tegyen. de hosszas betegsége ágyba szegezte s a »Télen nyáron« czimű népdalát a Rókus kórház egyik szobájában töltötte; lelkésznek ment azért Bejébe, majd Kelemérre és Hanvára, a hol megnősült, elvévén Soldos Emiliát a kivel boldog családi életet élt, bár két kis fia korán elhalálozott. $184^{8}/_{9}$-ben a rimaszécsi nemzetőrök tábori papja s mint ilyen vett részt a schwechati ütközetben. Barátsága Bónisné Pogány Karolinával, a női jellemek egyik legtökéletesebbjével még Sáros-Patakon kezdődött, Szemere György ismertette meg vele s Tompa a verseit e hölgynek ajánlotta.

Tompa verseket már 1841-ben irogatott. Népregéit, népmondáit nem győzték magasztalni; »Szuhay Mátyás«-a 1847-ben jutalmat nyert s a Kisfaludy-Társaság tagjai sorába vette fel, a magyar t. Akademia pedig 1868-ban neki itélte oda a nagy jutalmat. Mikó Imre, a későbbi minister barátságával tisztelte meg. Meghalt 1868. jul. 30. Hanván, a hol kinos szibaj vetett véget életének. Emlékiratait a jászói levéltárba tette be, a melyeket csak 1918-ban fognak felbontani. Költészetét az egyszerüség, a csendes béke s az anyatermészethez való feltétlen ragaszkodás jellemzi. Nincs magyar költő, a kinek lyrája az

ember keblét annyira áthatna, mint ő; a ki a költészetében a szivét osztotta szét. Alaphangja a merengés, a bánat; de a mely folyton férfias és nemes érzelmekben nyilatkozott. Kedvencze a kép, a jel, az allegoria. Virágregéiben az emberi élet és a sors esélyeit példázta. Motivumait a Sajó mentén, különösen a multak emlékeiből meritette; kedvencz themái a családi örömök, a bánat, a haza-szeretet, a barátság, stb. Hazafias költeményeiért üldöztetést is szenvedett 1850-ben »A gólyához« czimü verseért Kassán ült hat hétig. Muzsája utolsó esztendeig emelkedőben volt, daczára, hogy évek óta hol Graefenbergben, hol Feketehegyen gyógykezelték, mely utóbbi helyen minden nyáron emlékünnepet tartanak fölötte. Szülőházát Rima-Szombat 1878-ban emléktáblával jelölte s emlékszobrára folynak az adakozások.[1])

»Olajág« czimü imádságos könyvét a nők valláskülönbség nélkül használják.

Berecz Károly ügyvéd, eredetileg Perecz, a magyar tud. Akadémia tisztviselője 1821. okt. 12. született. Jogot tanult s az 184³/₄. országgyülésen b. Eötvös József oldala mellett Po-

[1]) Tompa Mihály versei Pest, 1847—1857. Teljes kiadásban I—VI. köt. 1858—63. Mehner-féle kiadás 1894. — Ferenczy József: Tompa Mihály élete. Pozsony, — Kerékgyártó Elek Tompa Mihály költészete. Budapest, 1879. — Tolnai Lajos: Tompa költészete. »Budapesti Szemle« 1878. — »Fővárosi Lapok« 1879. okt. 30. Lévay József czikke »Budapesti Szemle« 1889. jan. 157. szám 1—27. »Vasárn. Ujság« 1878. 51. képpel és 1893. jul. 30.

zsonyban nyert alkalmazást. Ekkor ismerkedett meg Petőfivel, a ki itt egy szintársulattal szeretett volna szerződni. Mikor Szemere Bertalant faklyás zenével tisztelte meg az országgyülési fiatalság, a szónoklatot Berecz Károly tartotta s népszerüsége nagy volt. 1845-ben gróf Zichy Manó titkára s az 1847—8-iki pozsonyi országgyülésen távollevő követ a füleki gróf Berchtold Antal helyett. Mikor a magyar kormány 1848-ban a hivatalos lapot meginditotta, a »Közlöny« segédszerkesztője lett s a lappal vándorolt Budára, Debreczenbe, Pestre. A felszabadult sajtó első terméke a Berecz »Szabad hangok« czimü költemény-füzete volt, sokat dolgozott a folyóiratokba »Rimavölgyi« név alatt, a »Jelenkor«-ba »Sevér« és »Szilvester« név alatt a »Pesti Naplóba.«

A »Krinolin Naptárt« »Sánta Ördög« név alatt 1865-ben Ebeczky Emillel együtt szerkesztette.[1])

Balás Frigyes szül. 1834. márcz. 6. Szolgabiró volt Pest vármegyében majd Torontálban. Az $187^{5}/_{8}$. évi országgyülésen Nagy-Becskerek városát képviselte. Meghalt 1879. jul. 18. Eleméren (Torontálban.)

Művei: 1. Utóhangok Rima-Szombat 1859. — 2. Gömöri Titkok Rima-Szombat 1860. — 3. Szerelmi pikanteriák. Kolozsvár, 1863.

---

[1]) Szinnyei József: »Magyar Irók« I. köt. 6. füz. 916—918. hasáb.

— 4. Tartaroff herczegné. Kolozsvár, 1863. — 5. Egyik az egyik csillagban, másik a másikban. Pest, 1864. — 6. Ibolyabokor Pest, 1864. Irt szindarabokat, melyek közül 1861-ben „A honvédhuszárokat Almássy Tihamérral együtt szerzette. — Szerkesztette a „Hölgyfutárt" 186²/₄. és a „Csalán" cz. lapot. Ő alapitotta a „Torontált" 1872. majd a „Császár fürdői" és az „Árnykép-Albumot" adta ki.

Bodon József szül. 1845. szept. 29. Tanult szülővárosában és Kecskeméten. A hetvenes években a fővárosba került, a hol egyideig ügyvédkedett s a »Fővárosi Lapokba« és »Vas. Ujság«-ba irt 1878. a »Mulattató Ujság«-ot szerkesztette. Súlyos szivbaja miatt vidékre ment lakni s előbb Gyöngyösön volt ügyvéd, majd Rima-Szombatban, előbbi helyen szerkesztve a »Gyöngyösi Lapok« cz. ujságot. A Petőfi-társaság 1877. tagjává választotta.

Művei: 1. Elbeszélések Budapest 1878. — 2. A magyar nemzet története 1878. (Szalay József folytatta.) — 3. Az életből 1883. — 4. Négy eredeti elbeszélés. 1883.

A 3. szám alatti műről irja egyik bírálója: Az »Utolsó Kurucz« legfényesebb bizonyitéka Bodon elbeszélő tehetségének s valóságos gyöngye a magyar novella irodalomnak. Eredeti, mélyen átérzett, jellemzetes, bámulatos finomságú rajzával valóságos cabinetdarab. Teljesen önálló, minden izében magyar független és egyéni világnézlettel iralyában épp úgy mint a

componálás mesterségében mindig szabatos, jellemző, kifejezésteljes.«[1])

Felemlitendők ezek után Terhes Sámuel, költő,[2]) Huszt Jenő[3]) és Lőrinczy György[4]) szépirodalmi irók.

*
* *

E) Szinészek: Erdősiné, Szathmáry-Laczkóczyné szül. Farkas Lujza, Blaháné szül. Kölesi Lujza. De lássuk részletesebben.

Erdősiné név alatt emleget egy kedves szinművésznőt Déryné,[5]) a ki a gömör-vármegyei várnagy igen ügyes kis leánya volt; 1818-ban s a Kilényi társulatánál szivességből a kis Cupido énekét, meg holmi verseket szavalt s azokat oly kedvesen mondta el, hogy foráztatták is.[6]) Később mikor megnőtt szinésznő lett belőle s Erdősiné név alatt ismerték.

Szathmáry-Laczkóczyné szül. Farkas Lujza a napvilágot 1818. június 21. pillantotta meg először. Édes atyja Farkas István szinész volt, anyja Fodor Klára, a kik korán elhalálozván a gyermek Petrisevits Horváth József igazgatóhoz került, kinek társulatával vidéken szerepelt. 1825-ben részt vett a koronázási

[1]) »Irod. Értesitő« I. évf. 17. szám 1888. aug. 1.

[2]) Kassáról jött Rima-Szombatba.

[3]) Műve »Ábránd és való« 1861. két kötetben jelent meg.

[4]) A »Gömör-Kis-Hont« volt szerkesztője.

[5]) »Déryné Naplója« Sajtó alá rendezte Törs Kálmán Budapest, 1879. I. köt. 334—339. lp.

[6]) Foráztatták = Voraus! Ujra, hogy volt!

diszelőadásokon Pozsonyban. Majd 1829-ben nevelő atyja halála után Éder Ede igazgatósága alá került, 1831-ben pedig Fehér Károly fogadta családjába a sugár termetű, szép és fürge leánykát, a ki 16 éves korában ferjhez ment Szathmáry Dániel szinészhez, a magyar szabadságharcz első áldozatához, a ki mint honvédszázados esett el, négy gyermek nevelésének gondjait hagyván a feleségére. Fiai közül Károly és Árpád jeles szinészek váltak. Kilencz közül az egyik katona lett, s Garibaldi mellett egyike a száznak. Szathmáryné 1848-ban maga is szerepet játszott, keblén kokárdával, kezében a háromszinű lobogóval nemcsak felfonulást tartott, de a városháza erkélyéről szavalt is, mi miatt Károly fiát nem volt képes az ötvenes években a katonaságtól kiszabaditani. Szathmáryné eleinte mint szende szerződött, majd drámai hősnői szerepekre vállalkozott, de ezekhez nem birt vérmérséklettel. Kolozsvárról a harminczas években Latabárhoz került Győrbe és Pozsonyba, végül 1843-ban Bartay hozta le a nemz. szinház kötelékébe. 1851-ben férjhez ment Laczkóczi Nándorhoz, hanem attól elvált s folyvást nagy gondok közt élt fizetve annak adósságait. A mama név őt nemcsak a szinpadon, hanem az életben is jogosan megillette. Ötven éves jubileumát 1888 ban tartotta, a szinpadtól elbucsuzott 1891 ben. Szerepei közül hiresek voltak a czimszerep Szigligeti »Mamájában,«

»Nők az alkotmányban« Tóth Kálmántól, »Mátrai vadászok« szinésznője, Fáy András darabjában; Fadette a »Tücsökben.« Marczellina »Figaro házasságá«-ban, a dajka Sheakespeare »Romeo és Juliájá«-ban és igy tovább.

Meghalt 1893-ban okt. 28. Tetemei az ujpesti temetőben nyugszanak.[1])

Jogot tartunk végre Blaháné Kölesi Lujzához, ki e városban született.[2]) 1850. szept. 5. Atyja Reindl Sándor katonatiszt, később »Várai« név alatt szinész. A Lujza még gyermek volt, midőn 1858-ban Völgyi szintársnlatánál az első próbát tette Győrött. Tizennégy éves korában kisebb énekes szerepekre Budára szerződött; hangja üde volt ugyan, de iskolázatlan s csak Szabatkán művelte ki, midőn Blaha nevü karmesterhez ment feleségül előbb Hubay, majd Sipos társaságának volt szerződött tagja. Midőn 1866-ban a debreczeni állandó szinházhoz coloratus-énekesnőnek szerződött és operadarabokat énekelt, kedvencze lett a nagy közönségnek s az év egy részében Nagyváradon énekelt. Miután 1871-ben Budapesten Tamásit felfedezték népszinmű énekesnőre is volt szükség, Helvei Ilka nagyon úriasnak tetszett, Blahánéra gondoltak tehát, s mindenki kitörő lelkesedéssel

---

[1]) »Pesti Hirlap« X. évf. 67. (3304.) szám 1888. márcz. 7. — »Főv. Lapok« XXVIII. évf. 31. szám 1891. jan. 31. »Vas. Ujság« 1874. évi 43. szám (674. lp.) »Egyetértés« 1893. XXVII. évf. 299. szám.

[2]) »Vasárnapi Ujság.« 1875.

fogadta 1872-ben »Tündérlak Magyarországon« népszinmű Marcsáját, a ki nemcsak énekelt, de játszott is. Midőn pedig a hetvenes években a népszinházat felépitették egyenesen Blahánéra czéloztak, a ki nélkül ez a genre aligha virágzott volna fel, s a nemzeti szinház egész népszinmű repertoire átment vele és Tamásival, a hol az általa énekelt dalok hatása alatt egy évtized alatt megmagyarosodott a főváros kereskedő és iparos eleme. Fellépett az operettekben is; eleme azonban a népszinmű maradt. Blaha halála után férjhez ment Soldos Sándorhoz, a kitől elvált s 1881-ben báró Splényi Ödön vette feleségül. Blaháné életpályája nagyon küzdelmes volt »Magánéletemet irjam le? — úgy mond — Hidje el barátom ez nagyon szomorú kép lenne és nem felelne meg a várakozásnak, melyet a közönség a kaczagó, pajkos Blahánéról alkotott magának. Sok küzdelmen, kellemetlenségen mentem már ez életen keresztül nem a legörömestebb tekintek ezekre vissza. Életirásomat majd akkor fogom megirni, ha pályámtól visszavonulok, midőn már senki sem törődik velem, ha nagyon öreg asszony leszek és a kályha mellett pápaszemen át olvasgatom a szentirást.«[1] És Blaháné emlékirataiban Rima-Szombatnak is kijut a méltó szerep, miután benne 1894. jun. havában vendégszerepelt s feledhe-

---

[1]) »Pesti Hirlap« II. évf. 11. (371) szám 1880. jan. 11.

tetlenné tette művészetét a város közönségének apraja-nagyja előtt.[1])

Ide sorolhatók Vadász József,[2]) az ötvenes évek alatt a nemz. szinház tagja, Zehery János[3]) jeles vidéki szinész.

* * *

F) Szobrászok, ötvösök, épitészek stb. Ferenczy István Halász László, Szentpétery József.

Ferenczy István a hazai szobrászat kezdeményezője szül. 1792. febr. 23. Rima-Szombatban, a hol atyja igen ügyes lakatos volt s fiát is e mesterségnél alkalmazta. Ferenczy, mint lakatos legény vándorolt Miskolczon és Budán, utóbbi helyen Balás Andrástól rajzolni tanult, majd Bécsbe ment s a Turiet aczélgyáros műhelyében kapott alkalmazást; de egyúttal a szent Annáról czimzett képzőművészeti akademiában tanult, s 1816. ő nyerte el Solon feje által az első pályadijat; de mint magyar és protestáns ösztöndijat nem kaphatott, a melylyel Rómába zarándokolhatott volna, pedig erre ellenállhatatlan vágyat érzett magában, különösen »Mária-Krisztina siremlékét« szemlélve, melyet Canova faragott s azon műszaki és történelmi műveket olvasgatva, melyekkel a bécsi könyvtárak és gyüj-

[1]) »Gömör-Kishont.« és »Pesti Hirlap« 1894. juu. és 1887. decz.

[2]) Családi néven Zvada.

[3]) 1872-ben Miklósi Gyulánál játszott Budapesten. Ifjan halt el.

temények el voltak halmozva. Önerejéből ment el azért Rómába, s ott a Canova, majd Kaunitz herczegnő közbenjárására a Thorwaldsen műhelyébe került a hol »alvó Vénusa« általános feltünést, sőt csudálkozást ébreszt. Ferenczy Rómából küldötte haza Csokonai mellszobrát s a »Pasztor leány«-t mint a művészet kezdetének allegoriáját, az előbbit Debreczen városának, az utóbbit József nádornak emlékül a ki őt öt éven keresztül 400—400 forintnyi segélylyel támogatta. A magyar főurak közül különösen kiemelhetjük gróf Eszterházyt, a ki őt magával vitte Nápolyba s vele együtt lelkesedett a pompéji romjaiból kiásott antiktárgyak szemléleténél, nem úgy mint gr. Széchenyi István, a kire neheztelt s a kivel szintén együtt járt; de arra se tartotta érdemesnek, hogy »kocsijában üléssel megkinálta vagy egy tányér levesre meginvitálta volna.« Miért? a gróf »Kelet Népe« czimü művében igazolta; Ferenczy ellenben igy vélekedett: »Rómának semmi szüksége nincs az én olyan, a milyen talentumomra, ellenben Magyarországnak nagy szüksége van arra, hogy fiai közül valaki a művészséget megismertesse és megkedveltesse. Tudom, hogy minden kezdet nehéz, de én meg akarok küzdeni a nehézségekkel, hogy azoknak, kik majd utánunk jönnek, könnyebben legyen dolguk.« Mikor haza jött Budán a várban műtermet épittetett s itt faragta »István vértanu« szobrát

az esztergomi basilika számára, melyet 1831-ben állitottak fel. Döbrentei figyelmeztetésére pártfogásukba vették gróf Vay Adam, gróf Sándor Móricz, Ürményi József országbiró, gróf Brunszvik József tárnokmester, Marczibanyi Márton, gróf Teleky József referendarius és Szilassy József főispán. Nevezetesebb művei: Szánthó Márton siremléke Kecskeméten, Kölcsey mint költő s államférfiú, Kisfaludy Károly, Virágh Benedek emléke és Schuster tanár mind a négy a m. nemz. Muzeumban. Forray Iván siremléke, az »Üdvözült lélek« a vályi templomban; Károlyi István gróf első feleségének siremléke Fóthon; több mellszobor a rimaszombati apai ház telkén, a hol műterme állott, egy száraz kút fenekén összehordva mállanak szét Károly-Róbert király mellszobrával, melyet a városnak faragott. Működéséért a magyar tud. Akademia 1832-ben levelező tagjává választotta, noha ellene akkor már hangok emelkedtek, s midőn 1839-ben a nemzet a nagy Hunyady Mátyás lovag szobrának elkészitését reá bizta, szinte azt lehet mondani, hogy tervszerüleg buktattak meg! A politikai élet mozgalmai közt elköltvén az aláirt százezer forintból csupa kisérletezésre mintegy 17 ezret, budai házát, az üstökkel és öntőkemenczével árúba bocsátotta a lovasszobor gypsz mintáját összetörte s vésőit bedobta a lánczhidról a Duna hullámaiba, s

1846-ban szülővárosába költözött, a hol öreg napjait leélte. Ebből az időből való volt életpályájának emblemmája, mely egy nagy tűzvész alkalmával összerepedezett, miért is azt koporsójába rakatta, Vörösmarty ama levelével, a melylyel a költő az »Atheneumban« a szobrásznak védelmére kelt. Mint oly egyén, a ki a franczia nyelvben jártas volt, ő tolmácsolta a város küldöttségét 1849-ben Natte tábornok előtt, majd a szabadságharcz után pártfogásába vette Izsó Miklóst, a kit ő vezetett be a szobrászat első elemeibe.

Meghalt 1856. jul. 4-én.

Irodalmi mánkásságát jelzi a »Társaságos emberi illendőség, vagy: kinek-kinek mi az övé, mi a másé,« 200 rézre metszett históriai képekben a scytha és magyar történetből magyar és franczia magyarázattal; I. füzet 1839. Irt a »Közhasznú Esméretek Tárába« az 1840-iki Honművészbe, Athenaeumba, Társalkodóba. Leveleit a »Fővárosi Lapok« 1874. évf. tette közzé.[1])

[1]) Zsilinszky Mihály: Ferenczy István szobrász (A Kisfaludi Társ. Évlapjai Uj folyam XIV. köt. 1878/9. Budapest 1879.) — »Budapesti Szemle« 1860. IX. köt. 50 lp. Magyar Akad. Értesitő Nyelv- és néptud. oszt. I. 1860—1861. Fővárosi Lapok 1874. 98—105. 1891. évi decz. — »Gemeinn Blätter« 1822. 97. szám. — »Tud. Gyüjt.« 1821. XI. és 1823. V. köt. — Divatcsarnok 1853. 20. 51. szám és 1855. 48. szám. — Pesti Napló 41. évf. 177. szám. 1890. jun. 29. — Vas. Ujs. 1856. 28. sz. 1859. 19. sz. 1862. 3. sz. 1875. 40. sz. — Magyarorsz. és a Nagyvilág 1875. 39. sz. 1880 47. sz. — Ujabbkori ism. tára. Pest, 1850 III. köt. 261. lp. Ein ung. Bildhamer zerstört sein Werk dr. Frankl: Sonn-

Halász László szobrász szül. 1828. márcz. 10. Gymnasiumi tanulmányait befejezvén a műszaki pályára lépett s La Vigne cs. k. udvari szobrász mellett képezte ki magát Bécsben. Ő készitette a prágai Hradsinban azokat a pompás műveket, melyek a néhai V. Ferdinand király által lakott termeket diszitették. Haza térvén Szakalban birtokot vásárolt és gazdálkodott. Majd Kuglerral műtermet nyitott Budapesten s elkészitette a hg. Voronieczky siremlékét. 1871-ben tanárnak nevezték ki a budai reáliskolához s mint ilyen halt meg 1883. márcz. 14.

Szentpétery József szül. 1781. ápr. 12. Már gyermekéveiben szivesen segédkezett édes atyja műhelyében, a hol őt a diszes fegyverek rajza utánzásra serkentette. Szőke Ferencz esperes ajánlatára Hangácsra került Szathmáry Pál birtokos és festő műtermébe, majd Kassára ment s megtanulta az ötvös és a könyvkötőmesterséget. 1805-ben vándorolni ment Pestre, majd Lőcsére és Bécsbe. Olaszországba való utazását 1806. megakadályozta a rendőrség, miért is visszatért Pestre s 1809. szerény kis műhelyt nyitott s a remekelésnél birságot szenvedett, mi miatt boszantó czég-táblát tett ki, ezért a czéh legényt nem osztott neki, úgy, hogy nyomorba jutott, úgy, hogy még nem volt 30 éves,

---

tagsblätter 1846. 936 lp. — »Brünner Zeitung« 1856. No. 164. -- Bohemia« (Prager Blatt) 1856. No. 167. — Abendblatt der »Grazer Zeitung« 1856. No. 160. — b. Hormayr s Archiv XVII. 1826. évf. 55. lp.

mikor egészen megőszült. Később mikor megnősült ól ment a dolga, de meglopták s művét »Nagy Sándor átkelését a Granikuson« a bécsi cs. kincstár vásárolta meg. Második művének az »Arbelai ütközetnek« ára 4000 frt volt, azonban az Londonban 20 ezer forintért kelt el. »Moriamur pro rege nostro« cz. művét Fáy Alajos szerezte meg, »Budavárának visszavételét« s Krisztust a megfeszités előtt« a nemz. Casino. A kritika elismeréssel irt Szentpéteryről a kit a bécsi ötvös czéh nagyszerű elismerő oklevéllel s az 1851-iki világkiállitás birálóbizottsága Londonban kitüntetett. »Porus király fogságba esése« 300 lat ezüstöt nyom s a nemz. Muzeumban látható.

Szentpétery öreg napjaiban a vésőt tollal cserélte fel s a vallás főigazságairól könyvet irt, hanem az kéziratban maradt. Czikkei a »Tudományos Gyüjtemény«-ben s a »Hetilapban« jelentek meg.

Meghalt Budapesten, 1862. jun. 13.[1])

Szentpéteryre vonatkozólag figyelmet érdemlő azon nyilatkozat, melyet az 1832-ik évi »Tudom. Gyüjt.«-ben olvastunk tőle:

»Csekély számu népességet magadban foglaló kedves születésem helye Rima-Szombat! — sóhajtja fel — mennyire haladtál te elő negy-

---

[1]) Gelléri Mór: A magyar ipar uttörői Budapest, 1887. 173—175. lp. — »Tud. Gyüjt« 1832. VII. és IX. köt. majd 1833. V. kötet.

ven év óta a közmivelődés útján! Vajha a te példádat követnék az országnak azon részében lévő városok is, melyek az ő megrögzött régi szokásaikat elhagyni nem tartják kisebb igaztalanságnak, mint az ő nemzetiségöket megtagadni.« — Megjegyzendő, hogy ő 23 éves korában adta rá a fejét, miszerint a német nyelvet elsajátitsa s a legelső bugyogót felöltse.

»Igaz az — folytatja — hogy ezen te előre való törekvésed közben becsuszott ugyan a te kebeledbe is valami olyas, a melyet a mi atyáink nem a legjobb szemekkel néztek volna. — A te kicsinységedet pótolja ki a te köznemes czélra való törekvésed — neveld a te gyermekeidet az országnak, adj fiakat a nemzetnek, kik a te homályodat az ő fényökkel elűzzék, még eddig nem pirult meg a te orczád az olyan szégyen által, a melyet a te fiaid neked okoztak volna.« [1])

Végül nem hagyható felemlités nélkül Miks Ferencz épitész, a ki iskoláit a külföld legjelesebb egyetemein végezte s a kinek a város szépitése körül számos érdemei vannak.[2])

* * *

Mint katona szép előmenetelt tett Kálmán Frigyes honvédhuszár-ezredes, hires lovas, a pécsi 8. sz. huszárezred parancsnoka. Mint kereskedő emlitendő Kretschmár Adolf.[3]) A mű-

---

[1]) »Tud. Gyüjt.« 1832. IX. köt. 88. l.

[2]) Született Losonczon. Meghalt Budapesten, 1880-ban.

[3]) Szül. 1818. Szepes-Szombatban. Életrajzát lásd »Wiener Weltausstellungs Zeitung« III. évf. 1873. márcz. 15.

ipar terén emlitendő Csapó Lajos könyvkötő, kinek egy Missaleja a vaticani könyvtárba került és Majomi József nyereggyártó, a ki 1858. egy diszes nyereggel kedveskedett az itt időző Ferencz József ő Felségének. A mű Bécsben van.

44. Az 1848/9-iki eseményeket megelözö idöszak.

Egy-két emlékezetesebb mozzanatot lehet mindössze e helyen városunk történetének ez időszakából kiemelni.

1802-ben egyesült Gömör és Kis-Hont és az ugyanezen évi VIII. t.-cz. értelmében törvényesittetett. Azóta a megye székhelye Pelsőcz és Rima-Szombat, majd később maga Rima-Szombat.

1806-ban meglátogatta városunkat József főherczeg és az ország nádora, azóta nem is emlékszünk, hogy magasabb látogatója lett volna, mint 1858-ban ő Felsége Ferencz József s később egy alkalommal Albrecht főherczeg.

Rima-Szombat szabadalmait és kiváltságait 1815. decz. 12-én a Pelsőczön tartott vármegyei közgyülésen hirdették ki s érvényöket a vármegye nagy lelkesedés között hagyta helybe.

A várost 1821-ben még nádori telkek (Sessio) szerint osztották fel s a lakosság száma csak 3121, a családok összes száma csak 866, ebből is csak 22·86-% nemes, sőt ha az egyéneket veszszük hát csupán 15·82-%.

Mágát az u. n. szinházat az az a casino teremben elhelyezett szinfalakat 1838-ban alapitották s farsangban nyitották meg Ujfalussy Sándor igazgatósága alatt. A nagy közönség ő vele már nem volt megelégedve, miután ősszel felhivást tettek közzé, melynek értelmében »oly szintársaságoknak, melyek éldeletet szerezni nemcsak nem képesek, sőt inkább válogatva rossz, ismeretlen s minden hatás és ész nélküli darabjaiknak még rosszabb előadása által a néző közönséget a játékszintől elidegenitik stb. . . . szinpadunkon föllépbetni ezentúl reményök se legyen.«[1])

1824. táján vetették meg a jelenlegi »Széchenyi kert« alapját. Töménytelen széna és szalma-kazal állott azon a helyen, a nép rákászni járt oda a Rimába s állitólag Lenner Ferdinand agyában született meg az eszme, e helyet parkirozni, a ki mindig félt a rákászók által rakott tűz elharapódzásától, valahányszor a Madách-kertjébe vagy Szabatka pusztára kirándult. A »város kertjéről« irta Édes János az 1839. évi »Társalkodó« 20-ik számában, hogy nem hiszi, miszerint Felső-Magyarországon párja találkoznék.

Egy megyei közkórház eszméjét 1840-ben penditették meg először.

A házi adót és a közmunka megváltását Ragályi Ferdinand és Dapsy Vilmos indit-

---

[1]) »Honművész« 1838. okt.

váltságát, mely intézmények következtében eszmélni kezdett a nép s tüntetni kezdett a szabadelvü reformok érdekében. Majd felemelte tiltakozó szavát a pánszláv üzelmek ellen, melynek itt a magyar határszélen minden időben derekasan meg is felelt; eszményképe lévén a népképviselet alapján választandó országgyülés, az egyenlő teherviselés, a törvény előtt vallott jogegyenlőség; eszmék ezek, melyeket zászlajára irt a nép egyeteme a magyar szabadságharcz kitörése alkalmával azonnal.

Városunkat a vándorszinészek is gyakran, sőt elég sokszor felkeresték. Igy a század második tizedében Déryné játszott nálunk a Kilényi társulatánál, melynek tagjai voltak Szentpétery Zsigmond, Pály Elek és Szilágyi Pál. Déryné rendezetlennek nevezi ezt a társulatot, mely a vármegyeház szálájában vagy a bálteremben játszott. A földbirtokosok előszeretettel jöttek be az előadásra különösen Jánosiból. A rima-szombati jó, szelid közönség Calderon »Az élet csak álom« s a mai napig ismert »Tündérkastély Magyarországon« czimű darabokkal nagyon meg volt elégedve.[1]) Az időtájban (1817.) Petricsovits-Horváth József társulata játszott mikor a »szép Farkast« egy kis leánynyal, Lujzával, örvendeztette meg neje.[2])

---

[1]) Déryné Naplója. Sajtó alá rendezte Törs Kálmán. Budapest, 1879. I. köt. 334—339. lp.

[2]) »Fővárosi Lapok« 1891. jan. 31. XXVIII. évf. 31. sz. tárczája.

Mágát az u. n. szinházat, az az a casino teremben elhelyezett szinfalakat 1838-ban alapitották s farsangban nyitották meg Ujfalussy Sándor igazgatósága alatt. A nagy közönség ő vele már nem volt megelégedve, miután őszszel felhivást tettek közzé, melynek értelmében »oly szintársaságoknak, melyek éldeletet szerezni nemcsak nem képesek, sőt inkább válogatva rossz, ismeretlen s minden hatás és ész nélküli darabjaiknak még rosszabb előadása által a néző közönséget a játékszintől elidegenitik stb. . . . szinpadunkon föllléphetni ezentúl reményök se legyen.«[1])

1824. táján vetették meg a jelenlegi »Széchenyi kert« alapját. Töménytelen széna és szalma-kazal állott azon a helyen, a nép rákászni járt oda a Rimába s állitólag Lenner Ferdinand agyában született meg az eszme, e helyet parkirozni, a ki mindig félt a rákászók által rakott tűz elharapódzásától, valahányszor a Madách-kertjébe vagy Szabatka pusztára kirándult. A »város kertjéről« irta Édes János az 1839. évi »Társalkodó« 20-ik számában, hogy nem hiszi, miszerint Felső-Magyarországon párja találkoznék.

Egy megyei közkórház eszméjét 1840-ben penditették meg először.

A házi adót és a közmunka megváltását Ragályi Ferdinand és Dapsy Vilmos indit-

---

[1]) »Honművész« 1838. okt.

ványa következtében önkényt vállalta el polgárságunk s a nemesi nemadózás elvén ők törtek rést először az 1845. év április havában. Ragályi 1894. jun. elején halt meg.

Hogy a városnak minő formája lehetett e folyó század első felében, az 1839-ik évi »Társalkodóból« láthatjuk, a hol egy a felvidéken utazó egyén apró házainkat mindannyi salétromfőző helyekhez hasonlitotta. »Rima-Szombat kis helyre szorult, az igen tömött város, házak s lakók úgyszólván egymás hátán, többnyire kéménytelen faépületekkel . . . — a füst a házak belül fülő kandallóiból egy kurta tapaszcsőn a padlásra egyenesen megyen föl, s ott oszlik el, minden házat salétromfőző helynek képzeltetvén annak tetőnni kigőzölgése.« Lakósai jó mesteremberek, kivált szűrszabók, csutorások, fazekasok;[1]) asszonyai jó kenyérsütők;[2]) piacza nagy — a rima-szombati cserépkályha s kenyér országszerte hiresek — igaz, különös benyomást gyakorolnak az idegenre a mi cserépfazekat égető kemenczéink (a bányák), azonban azok, a kik itt a hires rima-szombati cserépedények agyagját vélik feltalálni, fölötte tévednek, miután a kályhások és fazekasok az agyagot messze földről szállitják ide. Az agyag Zsaluzsányból, az égetett mész Pribojról kerül

---

[1]) A rima-szombati fazekasműhelyről olv. a »Hazánk s a Külföld« cz. lap. 1867. évf. 40. számát (képpel.)

[2]) V. ö. »István bácsi naptára« I. évf. Huszt Jenő czikkét.

Lássuk az autographiát magát:

A hadtest Magyar-Óvárra mozgósittatván, Kossuth szózatára eltüntek a panaszok s bármily kétes sors várt

is hadfiainkra, szivesen belenyugodtak otthon maradt szeretteik nyomorába, a melyen segiteni ugy sem voltak képesek egy könnyen.

Ennyiből állt körülbelül az 1848/9-iki forradalmi szinjáték prologusa, a mely megelőzte a Rima-Szombatban és környéken véghez ment eseményeket. A mik nálunk történtek ezek:

a) Schlicknek Rima-Szombat körül történt portyázásai;

b) Beniczky Lajos merész tette;

c) az oroszok első megjelenése Szassz tábornok vezénylete alatt;

d) Görgey alkudozásai Chruleff tábornokkal;

e) az alkudozás birálatával; — végre

f) Grabbe fenyegető átvonulásai.

a) Schlick portyázásai Rima-Szombat körül.

Schlicknek Rima-Szombat tájékán való portyázásai a függetlenségi hadjárat azon időpontjára esnek, a mely a branyiszkói határhegyen történt ütközet és a Kápolna mellett véghezment csata, azaz február 5—26-ika közé tehető.

A magyar kormány még 1848. decz. 13-án felszólitotta Abauj, Sáros, Szepes, Torna, Gömör, Zemplén, Ung vármegyéket, hogy Schlick tábornok előnyomuló hadserege mögött keljen fel,

egynéhány maradhatott életben, a kik bizonyos, régi kipróbált harczos figyelmeztetése folytán a bombázás ideje alatt a sürü füstgomoly leple alatt hasra feküdve várták, miglen őket a Fischa folyón való átkelésre vezényelték. Elesett Harmatzy Lajos, eltüntek igen sokan.

A vezéri botot Mógának a lóról történt lebukása után az alig 30 éves Görgey Arthur vette át, a kit Kossuth egyszersmind tábornokká léptetett elő.

Sokat, igen sokat igérő fényes jövő várt ekkor még a hősre, a ki a véres dráma végig játszására vállalkozni vakmerő vala, Kossuth álmai azonban egy általában nem teljesülhettek s meghiusultak azon igéző remények is, a melyeket e jeles katona pályájához látnoki szellemben a honvédelmi bizottmány előtt kötének.

A sereg szétoszlott és mikor a rima-szombati 185 főből álló, többnyire megyei és városi közhivatalnokokból, okleveles emberekből és művészekből alakult kis csapat a köpcsényi táborba került: a hadviselés kényelmetlenségei s a folyton változó éghajlat alatt elviselhetlen hideg, testben és lélekben összetörte: a pozsonyi és nagyszombati kórházakban 35 egyén sinylett; ugy, hogy az épebbekben a le nem küzdethető honvágy élénken feltámadt, a kik már-már éhen halni látták siró feleségeiket és apró gyermekeiket, miért is egy kérvényt irattak Papp Samu ügyvéd és bajtársuk által s felkérték a honvédelmi

bizottságot eresztené haza, kik a táborozás sanyaruságai alatt végkép elgyengülve már arra is alig képesek, hogy kisded családjaikat uj életre keltsék és ápolják.

1848. nov. 2-án kelt folyamodványukra Kossuth mindjárt másnap a következő hátiratot jegyezte saját kezével:

„Tökéletes elismeréssel s hálával méltánylom én a gömöri zászlóalj példás hazafiságát, melylyel vérét, életét szegény elárult[1]) hazánk oltalmára felajánlotta. Ismerem a sanyarúságokat, miket szenvedett s szivvéremmel örömest megváltanám azokat. De a bennfoglalt kérésre egy kérdéssel felelek: meg van már mentve a haza? — nincs; sőt növekedik veszélye, mert Bécs elesett s az ellenség egész ereje szegény hazánkra agyarkodik. Most hagyni abba a hon megmentésének pályáját, annyit tenne, mint példát adni a sereg szétbomlására s ha e sereg szétbomlanék, mielőtt ujat állitna helyére a hazafiui lelkesedés, akkor szegény hazánk elveszett; — s önöknek uraim pihenésök a szolgaságnak pihenése leszen; — enyém nem, mert én nem élem túl hazám szabadságának halálát.“

---

[1]) Ismeretes szóllásforma akkor.

Lássuk az autographiát magát:

Akarjátok e hírt a hazára elnyerni? — ha igen akkor nincs mit fáradnom.

Most Óvárra menni e vitéz zászlóalj, ott jól elszállásolva, hazafiúi érzelmeiktől ösztönözve menetelendnek Önök kitűrni a győzelemig, vagy addig, míg sereget szervezhetünk elég erőset, édes anyánkat a hazát megmenteni — a dicsőségnek ösvényén mindenütt Önöket a Nemzet hálája kiséri.

A Magyar nem hagyja el hazáját.

Pozsony Nov. 3 1848

Kossuth Lajos
elnök

A hadtest Magyar-Óvárra mozgósittatván, Kossuth szózatára eltüntek a panaszok s bármily kétes sors várt

is hadfiainkra, szivesen belenyugodtak otthon maradt szeretteik nyomorába, a melyen segiteni ugy sem voltak képesek egy könnyen.

Ennyiből állt körülbelül az 1848/9-iki forradalmi szinjáték prologusa, a mely megelőzte a Rima-Szombatban és környéken véghez ment eseményeket. A mik nálunk történtek ezek:

a) Schlicknek Rima-Szombat körül történt portyázásai;

b) Beniczky Lajos merész tette;

c) az oroszok első megjelenése Szassz tábornok vezénylete alatt;

d) Görgey alkudozásai Chruleff tábornokkal;

e) az alkudozás birálatával; — végre

f) Grabbe fenyegető átvonulásai.

a) Schlick portyázásai Rima-Szombat körül.

Schlicknek Rima-Szombat tájékán való portyázásai a függetlenségi hadjárat azon időpontjára esnek, a mely a branyiszkói határhegyen történt ütközet és a Kápolna mellett véghezment csata, azaz február 5—26-ika közé tehető.

A magyar kormány még 1848. decz. 13-án felszólitotta Abauj, Sáros, Szepes, Torna, Gömör, Zemplén, Ung vármegyéket, hogy Schlick tábornok előnyomuló hadserege mögött keljen fel,

előtte pedig fogjon fegyvert: Borsod, Heves a Jász-Kunság népe és Pestvármegye.[1])

Alig két hónapja mult, hogy Schlick a duklai szorost 8,000 emberével áttörte, és már is nehéz gondot adott a Felső-Magyarországon hadi állásba elhelyezett Klapka és Dembinsky seregeinek, melyszerint a Schlick tábornoknak Hatvan tájékára kilátásba helyezett egyesülését Windischgrätzczel megakadályozzák.

Dembinsky, — kinek fővezéri fenhatósága alá az időközben a Szepességen állomásozó s névünnepét Lőcsén zajos tánczmulatsággal ülő Görgey seregét is beosztották — összes hadait a miskolcz-egri útvonalon akarta öszpontositani, de őt ezen tervében az eszélyes Schlick tábornok vértyezett katonái az u. n. svalizsérek meggátolták.

Schlick az 1849. évi febr. 8. és 9. közti éjjel személyesen indult Fiedler tábornokhoz Enyiczkére, másnap a Parott dandárja az összes társzekerekkel előbb Szénbe, majd Tornaljára vonult és mialatt Parott Kereszturra, Deym és Krieger pedig Fügére érkeztek, Fiedler előőrsei azalatt (febr. 14-én) tüzes harczméneikben vágtattak be a rima-szombati akasztóhegyről.

Horváth Mihály abban a véleményben él,[2])

---

[1]) A honvédelmi bizottmány elnökének tudositása. Pap D: Okmánytár II. köt. 267/268. lapján CCCLXXX. okmány.

[2]) Horváth M.: »Magyarország független. harcz. története.« Genf, 1865. II. köt. 277. l.

miszerint Schlick azonképen akart itt saját kezére működni; mint ezt minálunk Görgey cselekedte; — ha ez igaz, úgy több szerencsével kalandozták be az osztrák hadak vidékünket, mintsem e tervet elég furfangosnak tartanók árra, hogy Schlick Windischgrätzczel kivánt volna egyesülni.

Schlick hadai febr. 13—15-ike között Losonczra vonultak, s a helyett, hogy Klapkát Miskolcz mellett meg merték volna támadni: Rima-Szombatba tértek. Febr. 19-ikéről azt irja a honvédelmi bizottmány, hogy az ellenségtől már 14-ikén megjelent Somfalván egy altiszt hat vasas némettel s mialatt a lakosságtól élelmi szereket zsaroltak a nép egyet közülök agyonlőtt, egy altisztet megsebesitettek a többit elfogták,[1]) majd 19-én Putnokra indultak, a hol a hiuzlátású osztrák tisztek hamar neszét vevén a nagyobb hadi erőnek, febr. 21-én még egyszer Rima-Szombatban termettek s innen vonultak el azután Heves vármegyébe, a hol a kápolnai csatában uj babérok sarjadzottak a magyar dicsőség számára.

Schlicknek ez időben lőszerei alig voltak s az ágyúkat azzal a lőporral töltötték, a melyet a legénységtől szedtek el. Gróf Wickenburg kapitány és Beutl főhadnagy hangosan adtak kifejezést abbeli csudálkozásuknak, hogy a ma-

---

[1]) Pap D: Okmánytár II. köt. 311—312. lp. CCCXCIX. okmány.

gyarok Schlicket meg nem támadták s kezdték ócsárolni Görgeyt Rima-Szombatban, a mi itt rosz hatást szült.

b) Beniczky Lajos merész tette.

A felsővidéki tótok erőszakoskodásai az 1849-ik év kezdetén a mi környékünkön is visszataszitó szinben kezdtek feltünni. Az úgynevezett hurbanisták fegyelmezetlen csapata zenekarával varosunkon kétszer is átvonult, mignem Görgey Tokaj alul Beniczky Lajos bátor és vitéz őrnagyot ki nem küldötte az elvetemült parasztkatonaság és bocskoros emissáriushad fékentartására.

A rima-szombati ifjak közül többen résztvettek a bécsi márcz. 13-iki s a budapesti márcz. 15-iki tüntetéseken, a kik azóta már jelentékenyebb szerepeket is vittek, nevezetesen, Pap Sámuel és Ethey Károly ott voltak Gácson mikor a honvédek a sópénztárt lefoglalták; Abonyi János és Kálmán Károly veressapkások lettek, s azok száma, a kik elvérzettek jelentékeny volt.[1])

Beniczky alig 600 főnyi gyalogsággal, egy század huszárral és két hatfontos ágyúval érkezett ide márcz. 23-én Miskolcz felül; — tőlünk hallotta, hogy Pestről Losonczra egy császári zászlóaljat s egy röppentyű-üteget küldöttek az

[1]) A mint Kinizsi egykor a holtak hátán evett-ivott úgy tombolt Kálmán a délmagyarországi hadjárat alatt, a hol a csata hevében poharából ivott áldomást egy elesett rácz vérével.

osztrákok Almássy ezredes vezénylete alatt, a kiknek éppen következő napon kellend ide megérkezniök. Jobban vizsgálva a dolgot, Beniczky arról is értesült, hogy Losonczon e zászlóalj 500 emberének szállásokat is készitenek s a röppentyű-üteg Pesten maradt és a gyalogságot közbejött események miatt máshová rendelték.

23-án reggel 8 órakor indult el tőlünk Beniczky, s Osgyánba érve meghallotta, hogy a szálláscsinálók száma mindössze alig 18; azonban lovasságot várnak Beszterczebányáról, a kikkel — ha őket megtámadná — jobban meggyülhetne a baja. A hó sürü pelyhekben hullt alá, melynek oltalma alatt 24-én Losoncz-Apátfaláról circálva bizonyosságot szerzett magának az ellenség roppant létszáma és körülményei felül, a mely az út fáradalmait kipihenni éppen nyugalomra helyezkedett; ezen kedvező pillanatot tehát Beniczky gyorsan felhasználandó előbb, hogy sem az osztrák előörsök állomásaikat elfoglalták volna, vakmerő guerilláival szokatlan nagy zaj és merész futamodás közben előtör, az ellenséget több oldalról megszalasztja, úgy, hogy Almássy Váczig meg sem pihen, ott hagyván a Civalart-dzsidások ezresi osztályának zászlaját, mely tisztjei a Casino épületébe menekültek s kardjaikat onnan nyujtották ki az ablakon a magyar katonáknak. Inkey őrnagy, Schuszter és Zukati gróf századosok, Schu-

man hadbiró és még más három tiszt fogságba estek, azonkivül 206 közlegény, 56 ló és a pénztár 27,000 frtnyi készlettel.[1])

Beniczky foglyait rabszijra fűzve éjjelre Osgyánba vitte, kiket a gazdag zsákmánynyal együtt csak 25-én reggel vezetett be nagy hűhó között Rima-Szombatba, a hol 4 napig magát jól kipihente. Az osztrákok közt egy főtiszt neve Putinelli Bonaventura volt, a ki magát a polgármester kérdésére igy nevezte meg. A csapat Vadna felé vette az útját, a melynek Szemere költséget sem adott egész idő alatt, igy hát sokat nélkülöztek. Beniczky egy ide érkezett parancs következtében sietve a Szepességbe távozott, s ápr. 1-én már Iglón találjuk, innen üldözte Egressy és Maurer csapataival az ellent, miután serege a gömöri önkénytesek 3 századával öregbedett, a kik között feledhetlen emlékü művész hazánkfia Izsó Miklós is szolgált s csakhamar tiszti rangra emeltetett.

Mily válságos idők nehezedtek e tavaszon szegény városunkra, és mint fészkelte be magát lassan és alig felismerhetőn a haza ellen folytatott hadjárat iránt való bizalmatlanság, jellemzésül legyen elég ezen egy esetet felemlitenünk.

Valamely itt időző császári tiszt — állitólag Riperda kapitány — felszólitására e város tehetősebb polgárai közt akadt egy ember,

---

[1]) Asbóth: Emlékiratai. Pest, 1862. 51. és 61. lp.

a ki bizonyos titkos hadi tudósitásnak Ungvárra való elszállitása végett tetszetős ürügy alatt szegénysorsú szomszédját bérelte fel, azt hozván fel előtte, hogy egy Szénben hagyott aprólékos podgyászt kellend néhány sor irás átadása után ide hoznia.[1]) Szabó András magyar timár volt a levélvivő, a ki azonban ezen év máj. 4-én a magyar hadsereg kezeibe esvén, Nagy-Kállóban mint honáruló minden önvédelmezése daczára főbe lövetett. Szabót a törvényszék elnökének Nagy Károlynak távollétében itélték halálra. Vallomásának legterhelőbb kifejezése az volt, hogy a »kényszeritve« volt kifejezés helyett tájszólásból »kintelen« szót használta, a melynek értelmét helytelenül alkalmazták. Szomszédját is szembesitette a hadbiró vele, a ki a feltett kérdésre, hogy ismeri-e Szabót? azt válaszolta »Uram soha se láttam![2])

Valamint a kurucz háborúban úgy az 1848|9-iki szabadságharcz ideje alatt is rendkivüli szolgálatokat tettek a rima-szombatiak a hadsereg élelmezése és ruha-felszerelése körül. Egy eredeti okmány szerint 1849. jún. 28. — júl. első három napján öt szekér döczögött innen Budapestre nyolczvannégy mázsa vászonnal és ruhaneművel megterhelve Kotlár János, Lepiny András, Borlas Mátyás, Asztalos

[1]) A levél czime ez:
Lonis Pielsticker K. K. Oberlieut, des 2. ten Coirassier Regiments zugetheilt dem General Quartier Meister Stab im 10. ten Armee Corps Brigade G. M. Bron Bianchi zu Ungvar.
[2]) »Gömör-Kishont« 1891. július 18. XII. évf. 25. szám.

Pál és Asztalos Mihály fuvarosok lovain; de az országos ruha-raktári bizottmány ezen árukat nem vehette át, miután időközben az egész raktár Aradra költözött s Lukács Sándor kormánybiztos az 588 frt fuvarbért nem tudta kiegyenliteni s azt nekik Papp Sámuel biztos fizette, éppen úgy mint István Andrásnak 40 frt, 30 krt is fizetett 1450 font súlyú csizmák és bakancsoknak Pestre és onnan vissza történt elszállitási bére fejében.

Ezen tizennégy mázsa súlyú lábbelit rimaszombati csizmadiák varrták épp úgy mint később Danielisz főintendáns és Prugmayer Ferencz őrnagy részére is készitettek július havában 471 pár fontos talpas csizmát és 134 pár bakancsot, melyekért Görgey Arthur maradt adós s az iparosok számadásait a kassai hadi törvényszék Papp Sámuelnél lefoglalván ebből egyesek érzékeny károkat vallottak.

A védsereg az u. n. guerilla had már 1849 marcz. közepén állást foglalt a környéken, ami a hadi törvényszékek szigorát, sőt kérlelhetetlenséget vonta maga után. Szemere első sorban Hatvan, Eger, Miskolcz, Putnok, Rozsnyó, Torna, Kassa, Eperjes, Lőcse, Sátoralja-Ujhely és Tokaj hegyes-völgyes vidékét vonta bele[1]) csakhogy ezek legénysége nagy részt a sikságról került és tüntetett, rendkivüli eszközöket követelvén.

[1]) Pap D: Okmánytár II. köt. 368—373 és 479-480 lap. CCCCXXXIX számu okmány.

A folyton átvonuló seregek, különösen az osztrák tisztek főhadi szállásául a róm. kath. parochia épülete szolgált. Plébános az idő szerint nem volt s a lelkészi hivatalt a két segédlelkész administrálta.

E lelkészek ellen a nép közt folyvást nagy ingerültség uralkodott, kik közül az egyik számára, pedig helybeli születésü volt: a bitófát már fel is állitották, mivel jónak látta hiveit mérsékletre inteni azért, hogy a csőcselék egy muszka előőrsöt a kurinczi pusztára utasitott, a hol a guerillák mint hire járt egy oroszt elevenen nyúztak meg.

c) Az orosz had első megjelenése.

Az orosz hadak első hirnökei julius hóban jelentkeztek Szabatka körül Szassz tábornok vezénylete alatt, de ezek városunkon keresztül szép rendben, ájtatos énekek zengése közt vonultak végig, anélkül, hogy valakinek a haja szála meggörbült volna.

Azután Grabbe tábornok érkezett meg s miután emberei a lakosság részéről jól megvendégeltettek: zúgolódás nélkül eltávoztak s Bátkán át Tornalja tájékára huzódtak. A térparancsnokság bizonyos Tretyikoff ezredes kezében volt.

Ezen időben történt, hagy a Görgey hadteste Vácz alul Nógrádmegyén keresztül vonulva 18-án Losonczon, 19-én végre Rima-Szombatban állapodott meg. A sereg elrongyolva, kiéheztetve, a szánalom keserü érzetét gerjesztette

fel városunk polgárságában. Maga a hadvezér fejsebe következtében Losoncz-Apátfalán már-már haldoklott s egy napi késedelemmel követte az elcsigázott katonaságot. Megható volt látni s átérezni, hogy mivé lett a dicső honvédsereg, mely napok óta félig nyers krumplinál és erdei, éretlen fanyar gyümölcsöknél egyébbel nem táplálkozott, pedig mint hire járt, hogy hús kenyér és bor egész társzekerekkel követte mindenütt, de Görgey jónak látta a hadfiakat koplaltatni. »Az leirhatatlan mit e visszavonulás által szenvedtünk — irja Lapinsky — Vácztól kezdve sem kenyeret, sem hust nem láttunk . . . A legények szitkokat szórtak főnökeik ellen, hogy nem vezetik őket az ellenségre, hanem mindig hátráltatják. A lovak csak rosz szénát és szalmát és néha ezt sem kaptak. A lovasság néhány nap alatt többet szenvedett, mint az egész hadjáraton át[1].«

Városunk főbirája Káposztás József s egy itt időző feledi közbirtokos Jekelfalussy József tartották jól a honvédeket, a miről rokonszenvvel emlékezett meg egy öreg ref. lelkész (Konyha József).[2])

Görgeyt vidrabőr-gubába bujva, bekötözött homlokkal hintón czepelték a lovak serege végén ; könnyü hintóban ült, a melyet apró lo-

---

[1]) Th. Lapinsky: »Feldzug der ungarischen Hauptarmee im Jahre 1849.« Hamburg, 1850. 139. s köv. lp.

[2]) »Gömör« 1875. évf. márcz 14 és köv. sz.

vak húztak; Görgey a jánosi-utczában a Ratkó József házában szállásolva be magát, a hol azon okból, mert a szellemi erőfeszités fejsebét igen elmérgesitette, pihenni volt kénytelen, később azonban annál rohamosabban indultak meg az oroszokkal való alkudozások.

Az oroszok pártfogásának hajhászása iránt táplált előnyös, de vétkes szándék felül már ekkor országszerte el volt terjedve a hiedelem, de sehol sem voltak ezen hiu ábrándok vérmesebbek; senkit sem kecsegtettek jobban, mint e magyar tábor tisztjeit, a kik a Chruleff orosz követségével még Losoncz-Apátfala környékén megbarátkoztak, egy szóval az ellenség a magyar csapatokat ezen utjában már látszólagosan sem üldözte.

A Görgey seregét a Nagy-Sándor József csapata és egy század Coburg-huszár zárta be s ugy hirlett, hogy ezek fedezete alatt jöttek városunkba a Chruleff megbizottjai, a kik Görgeyvel a világosvári fegyverletétel iránt az alkudozásokat megkezdették.

Ime itt van Görgeynek Rüdigerhez intézett leveléből a következő nehány sor:

„Igazán érdekében áll-e Önnek[1]) – ugy mond — Magyarországot kimélni és a szegény hazát jövőre nézve legalább nagyrészt a háboru borzasztó veszélyétől megmenteni, s kivánatosnak tartaná-e az Ön nagyméltó-

---

[1]) Ist Ihnen wirklich daran gelegen.

ságú főnöke[1]) veiem közölni minő feltételek alatt kössön Magyarország békét ő Fenségével az orosz czárral, úgy én legszentebb kötelességemnek fognám tekinteni az Ön nagyméltóságu főnöke és Magyarország ideiglenes kormánya közt megkezdődő titkos alkudozások utját egyengetni[2]) s egy a mint ez esetben hiszem, Magyarország állapotait alaposan ismerve Orosz ország javára vérontás nélkül kedvezőbb eredményt helyezni kilátásba,[3]) hogysem a megmérhetetlen vérontás után Magyarország teljesen elérhető leigázását eszközöljem.“

Kelet és a hely, hol Görgey ezt jul. 19-ikén vagy 20-án irta, kitéve nincsen; de hogy az tőle származik, Papp Dénes bizonyitja, a ki az egész 1848/9-iki forradalomra vonatkozó iratokat nyomtatásban kiadta.[4]) Annyi áll, miszerint a béke feltételeinek fogalmazására Görgey előbb szólitotta fel Rüdigert, s mint magát kifejezte »szent kötelességének tartja elkezdeni a Chruleff és az ideiglenesnek mondott magyar kormány közti titkos alkudozásokat.«

Valóban Rima-Szombatban adta-e ki e levelet a magyar fővezér, nem tudjuk; de hogy jul. 19-én ide már megérkezett, fentebb emlitettük.

---

[1]) wollte Ihr erlauchter Chef es benehm finden, mir bekannt machen zu lassen azaz: kivánatos!

[2]) die Wege für die zwischen Ihrem erlauchten Chef und der provisorischen Regierung Ungarns zu beginnenden geheimen Unterhandlungen zu eröffnen tehát titkos alkudozások!

[3]) für Russland ohne Blutvergisen ein erwünschteres Resultat: vagyis Oroszország részére azon okból mert bár interveniált a muszka, de látszólag nem Ausztira hanem internatio nalis érdek folytán.

[4])» Okmánytár“ II. köt. 512. lp.

Görgey saját szavai szerint később maga adta a tanácsot Kossuthnak, hogy Törökországba meneküljön: ő nem ment vele; mert katona volt s a bitófán akart meghalni, de azért nem végeztette ki Haynau, — mert orosz fogságban volt s nem tényleges szolgálatból lépett a magyar hadseregbe, a mint ezt Windischgrätz egyik hadsegéde beszélte.

d) Görgey alkudozásai Chruleff ezredessel.

Amaz eredeti s német nyelven irt oklevelek is, melyek Görgey hadvezért a fegyverletétel pontjainak megállapitására oly rohamosan vezették s a hont egy negyedszázados, akkor örökösnek tartott szolgaság jármába hajtották városunk területén: Rima-Szombatban keltezve láttak napvilágot. Kettőt ezek közül éjjel irt Görgey és pedig az elsőt 1849-ik év jul. 21-én reggeli 2 órakor, tehát mintegy harmadnapra a Rüdigerhez intézett az imént emlitett felszólitás után; ezt csak hamar, egy óra mulva egy második okmány követte, a mely Chruleff barátságos indulatáról biztositá Görgeyt, ki a kormányhoz küldött másolatának 4-ik pontja mellé magyarázásképen sajátkezűleg jegyezte volt oda miszerint »Magyarország szorongatott helyzetében hajlandóbb lenne orosz, mintsem osztrák fejedelmet vállalni el.«[1])

---

[1]) V. ö. Jellem volt e Görgey? »Budapesti Szemle» 1877. ápr. máj. füzetében. »Századok« XI. évf. Budapest, 1877. nov. füz.

Chruleff a fegyverletétel pontjait a következő értelembe terjesztette Görgey elé: Tisztjeink tartsák meg fegyvereiket s szabadon mehetnek vagy ha orosz szolgálatba állnak ott hasonló rangban vétetnek fel; ellenben a legénység átadja fegyverzetét s háboritás nélkül tüzhelye mellé vonul; mire Görgey nem késett az ajánlott feltételekre nézve a következő észrevételeket tenni és pedig az ajánlott békeföltételek fölött előbb kikéri táborkara tanácsát, s addig, mig e tekintetben legfeljebb 48 óra alatt határozatot nem nyer, nem függesztheti fel az ellenséges hadi állást s Magyarország megbékéltetése iránt nézeteit négy szem között fogja tudtul adni Katlaroff kapitánynak.

Ki volt, ki ezen itt következő okiratot Görgey elé nyujtotta: nincsen tudva, azonban, hogy a szövege városunkban készült, az aláirásból látható:

Görgey Arthurnak 1849. jul. 21-ikén Paskevitschhez intézett válasza:

Főhadi szállás Rima-Szombat 1849. jul. 21. reggeli két órakor,

Azon ajánlatra nézve, melyet nekem a két meghatalmazott Katlarow kapitány és Rüdiger hadnagy urak a Chrulew őrnagy által tett, az orosz császári és a belföldi az én vezérletem alatt álló csapatok között megkötendő békére nézve tettek, van szerencsém egyelőre a következőket válaszolni.[1])

---

[1]) Itt a béke »Pacification« az ajánlat »Vorschlag« által van kifejezve.

Először: Tanácskozhatok-e tábornokaimmal és csapatparancsnokaimmal a nekem tett békefeltételein[1]) egy vagy két napig s én tehát határozott választ azonnal nem küldhetek.

Másodszor: Ezen határozott válasz elküldéseig fegyverszünet[2]) lenne kötendő azért, mert csapataim előtt a katonai értekezlet ezen módja[3]) teljesen ismeretlen, miért is én a magunk részéről az ellenségeskedés[4]) megszüntetéseért a felelőséget magamra nem vállalhatom s mint katona és hadvezér becsületemet koczkára nem tehetem: szükségesnek tartom azért határozott válaszom megérkeztéig a fegyverszünet köszönettel visszautasitani[5]) s csak annyit várok, hogy parlamentairjeimet éppen oly emberileg és a hadi szokások szerint fogadják és engedjék visszatérni a mint az a mi részünkről az orosz császári parlamentairekkel történt. A fent nevezett parlamentaireknek az orosz táborba való közvetlen visszaérkezése után kezdetöket veszi az ellenségeskedés szokott természetes utja[6])

Harmadszor: A békeajánlatra vonatkozó határozott válaszomat a mennyire lehetséges huszonnégy legfeljebb negyvennyolcz óra alatt két tisztem által Chrulew ezredesnek el fogom küldeni.

Negyedszer: Magyarhon összes országai érdekében megköthető békére nézve[7]) négy szem közt el-

---

[1]) A tett béke feltételek = die gemachten Friedensbedingnisse Bedarf ich . . . zu berathen = megfontolhatom-e?

[2]) Ein Waffenstillstand.

[3]) Dieser Art militärischen Uebereinkommens.

[4]) Feindseligkeiten.

[5]) mit Dank abzulehnen.

[6]) Unmittelbar nach der Rückkehr der beiden oben genannten Herren Parlamentaire in das russiche Lager nehmen die Feindseligkeiten ihren gewöhlichen natürlichen Lauf

[7]) Im Interesse einer möglichen Pacification der gesammten Landes Ungarn.

mondtam véleményemet idő és mód tekintetében Katlarow kapitánynak — Görgey Arthur magyar tábornok.[1])

Görgey az oroszszal már előbb megkezdte az alkudozásokat. Nevezetesen jul. 19-én kelt Rüdigernek az a levele, a melyet neki Balassa-Gyarmatról keltezve báró Boryné vitt. A franczia levél hű magyar forditása következő:

Uram!

A vezetésem alá rendelt csapatok szemben állottak azokkal, a melyeket Ön vezet; a fegyver szerencse mellettem nyilatkozott. Önt követve — utamon mindenütt úgy hallottam, hogy Ön teljes loyalitással tőkéletes és teljes igazságot szolgáltat hadtestem értékének. Ez a nyiltság az Ön részéről kötelességemmé teszi, hogy Önnek tanújelét adjam, az Ön derék katonái jelleme iránt érzett tiszteletemnek; ez a magyarázata annak, hogy elhatároztam magamat jelen közlendőmmel Önhöz fordulni.

Az Ön talentoma kétségkivül nagy nehézségeket birt legyőzni, melyek hadtestére nehezedtek; hanem Ön be fogja látni, hogy jelen pillanatban imminens veszély fenyegeti azt, felajánlom tehát Önnek, Uram teljes bizalommal az alkudozások útján jelezze előttem azon feltételeket, melyek mellett lehetségesnek véli, megszüntetni a harczot, mely mostantól kezdve Önre nézve egyenlőtlen és igyekezni fogok azon, hogy az orosz császári hadsereg méltóságos főparancsnokának rendelkezését ez iránt kinyerjem.[2]) Fölösleges hozzá tennem, hogy azok teljes igaz-

---

[1]) Közli Pap D: Okmánytár Pest, MDCCCLXIX. évben DIX. okmány az 513—514. lapon. Magyar forditásban meg van Görgey 1848. és 1849-ből Budapest, 1888. III. köt. 207. lp.

[2]) »Se viens don Vons offrir. Monsieur, en toute confiance, la voie des négociations.«

ságossággal fognak hozatni, a mi főnökömet jellemzi és hogy az Ön becsülete mint derék harczosé legkisebb sérelmet se fogja szenvedni. Fogadja Uram kiváló nagyrabecsülésem nyilvánitását.

Rüdiger gróf
az orosz csapatok egyik
hadtestének főparancsnoka.[1])

A hadvezér szokott módon foglalta el a számára kijelölt szállást melyet Jekelfalussy József feledi földbirtokos birt haszonbérbe, a kinek családját mint szintén szepességi még gyermekkorából ismerte. Görgey környezetével — ugy szólván — átvirasztotta az éjszakát a melyen István öcscse, Kempelen segédtiszt és részben a házi gazda vettek részt, még az alatt is, hogy a parlamentairek Katlaroff és Rüdiger bekötött szemekkel megérkeztek.

A konyhát egy középtermetünél valamivel magasabb jól táplált egyén: Lefter főhadnagy látta el, a ki mint osztrák tiszt a szabadságharcz előtt Olaszországban feküdt, s beszélt Rima-Szombatban azokkal az osztrák tisztekkel a kiket Beniczky Losonczon elfogott s itt csufondárosan előadta a Putinelli nyelvén a losonczi katastrófát. Azok közé tartozott, kik a maguk genialitását ugy szeretik feltüntetni, ha ostobáknak látszanak. Lefter ez időben rendesen a tábornok konyhájáról gondoskodott s a vacsora

[1]) Pap D: Okmánytár II. köt. DVI. okmány 510—511. lapon franczia nyelven közölve.

után felszolgáltatott theát is ő szerezte be, a melyből az oroszok is részesültek.

Vacsora után az orosz tisztek a náluk volt kancsukát emlékül Görgey segédtisztjeinek adták mit a magyarok azzal viszonoztak, hogy nemzeti szinü tábori övüket kötötték az oroszok oldalára, a kik csákójuk mellé nemzeti szinü szalagot tűztek és ugy távoztak a magyar hadakon keresztül, a házi gazda pedig Jekelfalussy József, a ki szintén jelen volt gyönyörü fringiát adott át Görgey Arthurnak családja diszkardját, melyet a tábornok folytonosan viselt, s akkor is ez volt az oldalán mikor 1849 aug. 13-án a kardot Világos alatt letette.

Görgey kardját Moszkvában őrzik a Kreml kincstárában; ott azonban egy közönséges gyalogsági kard szerepel kopott bojttal, melyet a tábornok Nagy-Váradon adott át Paskievitsch parancsőrtisztjének, a ki a fogolynak azt üzente, hogy ezentul polgári ruhában járjon, s a kardját adja át. Görgey tehát a szoba egyik sarkában álló kardcsomóhoz lépett s azokból kiválasztva nyujtott át egyet. Hogy a rima-szombati kard hová lett? — nincsen tudva.[1])

A parlamentaireket bekötött szemmel Mednyánszky vezette ki a városból, kiknek nagy néző közönsége volt. Már tizenegy órakor megdördült egy ágyú, a mely azt jelezte, hogy

---

[1]) »Vasárnapi Ujság« 1890. évi nov. 30-án 48. szám.

az elővéd a Tisza környékére vonuljon a mely tábori jel nagy nyughatatlanságnak vált kútforrásává.

A hadbiróság jul. 20-án egy Koch Jakab serfőző legényen hajtotta végre a halálos itéletet, a kit Körmöczbányáról hoztak a magyarok. A katholikus káplán kisérte ki az utolsó utra s a nagy zür-zavarban elfelejtették az elhalálozottak anyakönyvébe bejegyezni.

e) Az alkudozások birálata.

A békekötésre vonatkozó alkudozásokat — mint fentebb láttuk — franczia levélben: gróf Rüdiger Balassa-Gyarmaton kezdeményezte, mely elől Görgey, aki hazája sorsát már jul. 16-án este, a váczi csata előestéjén látta: teljességgel ki nem térhetett. Teljes katonai diszben vonult ki a magyar hadak élén jul. 17-én, hogy mint Zrinyi Miklós Szigetváron hősies halállal haljon meg. A megmérhetetlen vérontás és szolgaság helyett azt a függő helyzetet remélte, a melyben Ausztriával voltunk, csakhogy Oroszország fennhatósága alatt.

Görgey jul. 20-án tehát nem békét csak fegyverszünetet kötött, azt is azzal a határozott szándékkal, hogy Paskievitsch kezei közül megint kisiklik, erre mutat az éjjeli 11 órai ágyúlövés, a mely a csapatok megindítását jelezte Zsolcza tájékára.

ságú főnöke[1]) velem közölni minő feltételek alatt kössön Magyarország békét ő Fenségével az orosz czárral, úgy én legszentebb kötelességemnek fognám tekinteni az Ön nagyméltóságu főnöke és Magyarország ideiglenes kormánya közt megkezdődő titkos alkudozások utját egyengetni[2]) s egy a mint ez esetben hiszem, Magyarország állapotait alaposan ismerve Oroszország javára vérontás nélkül kedvezőbb eredményt helyezni kilátásba,[3]) hogysem a megmérhetetlen vérontás után Magyarország teljesen elérhető leigázását eszközöljem.“

Kelet és a hely, hol Görgey ezt jul. 19-ikén vagy 20-án irta, kitéve nincsen; de hogy az tőle származik, Papp Dénes bizonyitja, a ki az egész 1848/9-iki forradalomra vonatkozó iratokat nyomtatásban kiadta.[4]) Annyi áll, miszerint a béke feltételeinek fogalmazására Görgey előbb szólitotta fel Rüdigert, s mint magát kifejezte »szent kötelességének tartja elkezdeni a Chruleff és az ideiglenesnek mondott magyar kormány közti titkos alkudozásokat.«

Valóban Rima-Szombatban adta-e ki e levelet a magyar fővezér, nem tudjuk; de hogy jul. 19-én ide már megérkezett, fentebb említettük.

---

[1]) wollte Ihr erlauchter Chef es benehm finden, mir bekannt machen zu lassen azaz: kivánatos!

[2]) die Wege für die zwischen Ihrem erlauchten Chef und der provisorischen Regierung Ungarns zu beginnenden geheimen Unterhandlungen zu eröffnen tehát titkos alkudozások!

[3]) für Russland ohne Blutvergisen ein erwünschteres Resultat: vagyis Oroszország részére azon okból mert bár interveniált a muszka, de látszólag nem Ausztira hanem internationalis érdek folytán.

[4]) »Okmánytár“ II. köt. 512. lp.

Görgey saját szavai szerint később maga adta a tanácsot Kossuthnak, hogy Törökországba meneküljön: ő nem ment vele; mert katona volt s a bitófán akart meghalni, de azért nem végeztette ki Haynau, — mert orosz fogságban volt s nem tényleges szolgálatból lépett a magyar hadseregbe, a mint ezt Windischgrätz egyik hadsegéde beszélte.

d) Görgey alkudozásai Chruleff ezredessel.

Amaz eredeti s német nyelven irt oklevelek is, melyek Görgey hadvezért a fegyverletétel pontjainak megállapitására oly rohamosan vezették s a hont egy negyedszázados, akkor örökösnek tartott szolgaság jármába hajtották városunk területén: Rima-Szombatban keltezve láttak napvilágot. Kettőt ezek közül éjjel irt Görgey és pedig az elsőt 1849-ik év jul. 21-én reggeli 2 órakor, tehát mintegy harmadnapra a Rüdigerhez intézett az imént emlitett felszólitás után; ezt csak hamar, egy óra mulva egy második okmány követte, a mely Chruleff barátságos indulatáról biztositá Görgeyt, ki a kormányhoz küldött másolatának 4-ik pontja mellé magyarázásképen sajátkezűleg jegyezte volt oda miszerint »Magyarország szorongatott helyzetében hajlandóbb lenne orosz, mintsem osztrák fejedelmet vállalni el.«[1])

[1]) V. ö. Jellem volt e Görgey? »Budapesti Szemle» 1877. ápr. máj. füzetében. »Századok« XI. évf. Budapest, 1877. nov. füz.

Először: Tanácskozhatok-e tábornokaimmal és csapatparancsnokaimmal a nekem tett békefeltételein[1]) egy vagy két napig s én tehát határozott választ azonnal nem küldhetek.

Másodszor: Ezen határozott válasz elküldéseig fegyverszünet[2]) lenne kötendő azért, mert csapataim előtt a katonai értekezlet ezen módja[3]) teljesen ismeretlen, miért is én a magunk részéről az ellenségeskedés[4]) megszüntetéseért a felelőséget magamra nem vállalhatom s mint katona és hadvezér becsületemet koczkára nem tehetem: szükségesnek tartom azért határozott válaszom megérkeztéig a fegyverszünet köszönettel visszautasitani[5]) s csak annyit várok, hogy parlamentairjeimet éppen oly emberileg és a hadi szokások szerint fogadják és engedjék visszatérni a mint az a mi részünkről az orosz császári parlamentairekkel történt. A fent nevezett parlamentaireknek az orosz táborba való közvetlen visszaérkezése után kezdetöket veszi az ellenségeskedés szokott természetes utja[6])

Harmadszor: A békeajánlatra vonatkozó határozott válaszomat a mennyire lehetséges huszonnégy legfeljebb negyvennyolcz óra alatt két tisztem által Chrulew ezredesnek el fogom küldeni.

Negyedszer: Magyarhon összes országai érdekében megköthető békére nézve[7]) négy szem közt el-

---

[1]) A tett béke feltételek = die gemachten Friedensbedingnisse Bedarf ich . . . zu berathen = megfontolhatom-e?

[2]) Ein Waffenstillstand.

[3]) Dieser Art militärischen Uebereinkommens.

[4]) Feindseligkeiten.

[5]) mit Dank abzulehnen.

[6]) Unmittelbar nach der Rückkehr der beiden oben genannten Herren Parlamentaire in das russiche Lager nehmen die Feindseligkeiten ihren gewöhlichen natürlichen Lauf

[7]) Im Interesse einer möglichen Pacification der gesammten Landes Ungarn.

mondtam véleményemet idő és mód tekintetében Kätlarow kapitánynak — Görgey Arthur magyar tábornok.[1])

Görgey az oroszszal már előbb megkezdte az alkudozásokat. Nevezetesen jul. 19-én kelt Rüdigernek az a levele, a melyet neki Balassa-Gyarmatról keltezve báró Boryné vitt. A franczia levél hű magyar forditása következő:

Uram!

A vezetésem alá rendelt csapatok szemben állottak azokkal, a melyeket Ön vezet; a fegyver szerencse mellettem nyilatkozott. Önt követve — utamon mindenütt úgy hallottam, hogy Ön teljes loyalitással tőkéletes és teljes igazságot szolgáltat hadtestem értékének. Ez a nyiltság az Ön részéről kötelességemmé teszi, hogy Önnek tanújelét adjam, az Ön derék katonái jelleme iránt érzett tiszteletemnek; ez a magyarázata annak, hogy elhatároztam magamat jelen közlendőmmel Önhöz fordulni.

Az Ön talentoma kétségkivül nagy nehézségeket birt legyőzni, melyek hadtestére nehezedtek; hanem Ön be fogja látni, hogy jelen pillanatban imminens veszély fenyegeti azt, felajánlom tehát Önnek, Uram teljes bizalommal az alkudozások útján jelezze előttem azon feltételeket, melyek mellett lehetségesnek véli, megszüntetni a harczot, mely mostantól kezdve Önre nézve egyenlőtlen és igyekezni fogok azon, hogy az orosz császári hadsereg méltóságos főparancsnokának rendelkezését ez iránt kinyerjem.[2]) Fölösleges hozzá tennem, hogy azok teljes igaz-

[1]) Közli Pap D: Okmánytár Pest, MDCCCLXIX. évben DIX. okmány az 513—514. lapon. Magyar forditásban meg van Görgey 1848. és 1849-ből Budapest, 1888. III. köt. 207. lp.

[2]) »Se viens don Vons offrir. Monsieur, en toute confiance, la voie des négociations.«

ságossággal fognak hozatni, a mi főnökömet jellemzi és hogy az Ön becsülete mint derék harczosé legkisebb sérelmet se fogja szenvedni. Fogadja Uram kiváló nagyrabecsülésem nyilvánitását.

Rüdiger gróf
az orosz csapatok egyik
hadtestének főparancsnoka.[1])

A hadvezér szokott módon foglalta el a számára kijelölt szállást melyet Jekelfalussy József feledi földbirtokos birt haszonbérbe, a kinek családját mint szintén szepességi még gyermekkorából ismerte. Görgey környezetével — ugy szólván — átvirasztotta az éjszakát a melyen István öcscse, Kempelen segédtiszt és részben a házi gazda vettek részt, még az alatt is, hogy a parlamentairek Katlaroff és Rüdiger bekötött szemekkel megérkeztek.

A konyhát egy középtermetünél valamivel magasabb jól táplált egyén: Lefter főhadnagy látta el, a ki mint osztrák tiszt a szabadságharcz előtt Olaszországban feküdt, s beszélt Rima-Szombatban azokkal az osztrák tisztekkel a kiket Beniczky Losonczon elfogott s itt csufondárosan előadta a Putinelli nyelvén a losonczi katastrófát. Azok közé tartozott, kik a maguk genialitását ugy szeretik feltüntetni, ha ostobáknak látszanak. Lefter ez időben rendesen a tábornok konyhájáról gondoskodott s a vacsora

---

[1]) Pap D: Okmánytár II. köt. DVI. okmány 510—511. lapon franczia nyelven közölve.

után felszolgáltatott theát is ő szerezte be, a melyből az oroszok is részesültek.

Vacsora után az orosz tisztek a náluk volt kancsukát emlékül Görgey segédtisztjeinek adták mit a magyarok azzal viszonoztak, hogy nemzeti szinü tábori övüket kötötték az oroszok oldalára, a kik csákójuk mellé nemzeti szinü szalagot tűztek és ugy távoztak a magyar hadakon keresztül, a házi gazda pedig Jekelfalussy József, a ki szintén jelen volt gyönyörü fringiát adott át Görgey Arthurnak családja diszkardját, melyet a tábornok folytonosan viselt, s akkor is ez volt az oldalán mikor **1849** aug. 13-án a kardot Világos alatt letette.

Görgey kardját Moszkvában őrzik a Kreml kincstárában; ott azonban egy közönséges gyalogsági kard szerepel kopott bojttal, melyet a tábornok Nagy-Váradon adott át Paskievitsch parancsőrtisztjének, a ki a fogolynak azt üzente, hogy ezentul polgári ruhában járjon, s a kardját adja át. Görgey tehát a szoba egyik sarkában álló kardcsomóhoz lépett s azokból kiválasztva nyujtott át egyet. Hogy a rima-szombati kard hová lett? — nincsen tudva.[1])

A parlamentaireket bekötött szemmel Mednyánszky vezette ki a városból, kiknek nagy néző közönsége volt. Már tizenegy órakor megdördült egy ágyú, a mely azt jelezte, hogy

---

[1]) »Vasárnapi Ujság« 1890. évi nov. 30-án 48. szám.

az elővéd a Tisza környékére vonuljon a mely tábori jel nagy nyughatatlanságnak vált kútforrásává.

A hadbiróság jul. 20-án egy Koch Jakab serfőző legényen hajtotta végre a halálos itéletet, a kit Körmöczbányáról hoztak a magyarok. A katholikus káplán kisérte ki az utolsó utra s a nagy zür-zavarban elfelejtették az elhalálozottak anyakönyvébe bejegyezni.

e) Az alkudozások birálata.

A békekötésre vonatkozó alkudozásokat — mint fentebb láttuk — franczia levélben: gróf Rüdiger Balassa-Gyarmaton kezdeményezte, mely elől Görgey, aki hazája sorsát már jul. 16-án este, a váczi csata előestéjén látta: teljességgel ki nem térhetett. Teljes katonai diszben vonult ki a magyar hadak élén jul. 17-én, hogy mint Zrinyi Miklós Szigetváron hősies halállal haljon meg. A megmérhetetlen vérontás és szolgaság helyett azt a függő helyzetet remélte, a melyben Ausztriával voltunk, csakhogy Oroszország fennhatósága alatt.

Görgey jul. 20-án tehát nem békét csak fegyverszünetet kötött, azt is azzal a határozott szándékkal, hogy Paskievitsch kezei közül megint kisiklik, erre mutat az éjjeli 11 órai ágyúlövés, a mely a csapatok meginditását jelezte Zsolcza tájékára.

Hogy katonai és hadvezéri becsületét mért látta megtámadva Görgey? a guerilla-intézményben keresendő, a mely a felvidéken erre a vandalismusig vetemedett; az orosz parlamentaireknek az ellenséges területre történő visszavezettetése után szerinte kezdetöket vehették az ellenségeskedések, az persze titok, hogy közte és Katlaroff kapitány közt a beszélgetés négy szem között miről történt.

Ha a honárulás vádja Görgeyvel szemben nyilatkozott s az a nemzet köztudatába átment igen természetes. Az 1850. év végén egy könyv jelent meg Lipcsében,[1]) a melyből a franczia »Le Constitutionel« mutatványokat is közölt,[2]) hol a rima-szombati eseményekről a következő sorok foglaltatnak: »Mély fájdalom fog el, valahányszor erre a névre — Rima-Szombat — rágondolok, könyek tolulnak szemeimbe, midőn e szavakat leirom. Véres, lángbetűkkel legyen e név évszázadunk történetébe jegyezve. Magyarországnak, hazámnak, mely felnevelt, kellett a vérszomjas zsoldosok és uralkodni vágyó fejedelmek áldozatául esnie. Szombat falai közt adták el Magyarország szabadságát, ott kötötték meg a bűnös szövetséget, mely annyi könybe, annyi nemes vérbe került;

---

[1]) Wilhelmine Baronin von Beck: Memoiren einer Dame. London, 1851. II. Bpest, 126. lp.

[2]) »Aventures de la Baronne de Beck.«

itt kötötték meg az alkut, melyet később Világosnál váltottak be.«[1])

Ez a Beck báróné se báróné nem volt, se Beck, hanem közönséges zsidó asszony, a ki mint kém tett szolgálatokat »Racidula« név alatt és szenvelegte mintha Kossuthtal titkos összeköttetése volna. Könyvét Londonban pénzszerzés czéljából iratta, mert irni nem tudott s az angol rendőrség előszobájában hirtelen halállal mult ki, mikor mint közönséges gonosztevő hurokra került.

A másik mystificatio a Lapinski Theophil munkája,[2]) a melyben városunkra vonatkozólag a következő okirat van közzétéve:

Az orosz előcsapat parancsnoka Chruleff tábornok hg. Paskiewitsch vezérőrnagy megbizásából felszólitja a magyar hadsereget, hogy a fegyvert tegye le s a következő feltételeket szabja:

1. A legénység őrmestertől lefelé szabadon elmehet; az vagy osztrák szolgálatba léphet vagy zavartalanul otthon maradhat s a katonai szolgálat minden kényszerétől bizton marad.

2. A tisztekranguk szerint vagy ő Felségének a czárnak szolgálatába állhatnak, vagy ha ezt nem kivánnák fegyvereikkel és tulajdonaikkal háboritatlanul hazájokba térhetnek.

---

[1]) »Gömör-Kis-Hont« 1890. jun. 12. XI. évf. 25. szám.

[2]) Lapinsky könyvében az eredeti szöveg igy szól:

Der Kommandant der russischen Avantgarde, General Chruleff, fordert im Auftrage des F. M. Fürsten Paskiewitsch die ungarische Armee zur Niederlegung der Waffen auf, und stellt folgende Bedingungen:

1. Freier Abzug der Mannshaft von Feldwebel abwärts.

2. Die Offiziere können entweder in ihrer Charge in die Dienste seiner Majestät des Czars treten.

3. Ő Felsége a czár az osztrák császárnál közben jár s azok javára a legjobbat cselekszi.

Miután a fővezérségről való letételem óta semmi parancsszavam nincsen, hanem magamat csupán a többség képviselőjének tekintem, azért a fegyverletétel elfogadását vagy visszautasitását a hadsereg elhatározásától teszem függővé; utóbbi esetben a megszüntetett ellenségeskedések azonnal kezdetöket veszik.

Rima-Szombat 1849. julius 27.

Görgey Arthur
tábornok.

Ezen okmány hitelét megingatja, hogy Görgey julius 27-én már Szerencsen volt, minélfogva a datum nem lehet a Görgeyé, hanem legfeljebb az orosz előhadi ezredes megbizásából Rüdiger hadnagyé s innen küldötték el aláirás végett a magyar fővezér után.[1])

Lapinski ezt az okiratot saját könyvének az érdekesebbé való tétele végett Hamburgban gyártotta s az u. n. »National Comite« felszólitására tette közzé, a mint ő maga egy Görgeyhez saját kezüleg irt levelében bünbánólag megirta, midőn tőle 60—100 frt. segényt kért de nem kapott[2]); később személyesen is felkereste Görgeyt s az egy frt alamizsnával rázta le a

---

3. Wird seine Majestät der Czar beim Kaiser von Österreich Fürsprache für das Land einlegen und das Beste für dessen Wohl thun.

Da ich seit meiner Absetzung vom Oberkommando keine befehlende Stimme habe, sondern mich nur als Repräsentant der Mehrheit betrachte.

Rima-Szombat, am 27. Juli 1849.

Arthur Görgey
General.

[1]) Th. Lapinszki: Feldzug etc. 143. lp.

[2]) Feladatott Bécsben 2871. okt. 4. Hochstrasse postaállomáson.

kalandort a ki később »Tefik bey« név alatt a Krimi félszigeten harczolt.

Végül felemlitendők Ratkó József rimaszombati ügyvéd elhalálozásának körülményei, kinek házában ment végbe a Görgey és Katlaroff közt történt beszélgetés s ő maga, mint állitják fejére tett kézzel szaladozott más nap a piaczon s nem sokára cholerába meghalt. A nép Ratkó ügyvédtől azt vélte hallani mintha a kiabáló a »Jaj Istenem!« szavak után azt is hozzá tette volna: »mit cselekedtem!« a mely jelenet azután a köznép legalsó rétegébe is elterjedt, hogy ekként a honárulásról szóló traditió a nemzetnek köztudatába menjen.

e) Grabbe fenyegető átvonulásai.

Losoncz 1849-ik évi aug. 8-iki feldúlásának és lerombolásának hirét, azt hiszszük nincs ember széles e hazában, a ki ne hallotta volna. E történeti gyászesemény megelőző jelenetei is jul. utolsó napjaiban Rima-Szombat területén vették kezdetöket; ugyanis egy Zólyomban hátramaradt orosz hadtest futárokat küldött Losonczon és Rima-Szombaton keresztül, hogy a Bejében letelepedett Grabbe táborába hadi tudósitásokat vigyenek, a kik városunkból póstakocsin szándékoztak ezen utat leggyorsabban megtenni, a miért a póstamester otthon-nemlétében annak feleségét Lenner Ferdinándnét zaklatták, hogy a kivánt előfogatot teremtené elő.

A póstán előforduló jelenetnek véletlenül egy levélre várakozó jánosii asszony volt tanuja, a ki hazamenet, ezt az uton elbeszélte valamely e vidéken szemlélődő guerilla-csapatnak, mely az alkalmat felhasználandó, a csurgó mellett lévő kőhid alá lopakodott s mikor a póstakocsi azon keresztül nyargalt volna, egy a kocsi hátulsó ülésén helyet foglaló muszka tisztet lelőtte, sőt a guerillák a jelenlegi huszár-vendéglő táján, magát a kocsit is el akarták fogni, de egy a kocsis mellett ülő muszka a lovakat annyira szurkálta, hogy azok feltarthatatlan sebességgel nyargaltak az akasztóhegy felé.

A meglőtt tiszt hullájával a kocsis: Glaj János, bántás nélkül jutott el Bejébe, hol az a Grabbe táborába vitetvén ott egy összeülő hadi tanács rögtön kimondotta, hogy Rima-Szombatot, e gyülöletes guerilla-tanyát, végleg ki kell irtani a földszinéről. Az ügy komoly, fenyegető volta félelemmel töltötte el lakosságunkat s mig a büntelen nők és apró gyermekek futásban kerestek menekülést, a főbiró Káposztás József szigoruan meghagyta, miszerint a guerillák kézrekeritése végett a polgárság a várost környező erdőségeket kutassa át, maga pedig bizodalmasan Máttyus János cs. kormánybiztoshoz fordult, hogy a város ártatlanságát tekintetbe véve eszközölné ki, melyszerint Grabbe tábornok a várost a bosszuállástól megkimélje, Ekkor történt, hogy Katinszky Gusztáv rom.

kath. tanitó saját személyének biztonságát koczkáztatva ment Bejébe s Grabbe tábornokot megkérlelte.

Ez alatt ide érkezett egy hetman kozák, mely távirda hiányában Grabbenek Zólyomban állomásozó hadtestével az összeköttetést volt hivatva fenntartani, mire a rémülés oly fokot ért, hogy nem találkozott közöttünk senki, a ki a megkegyelmeztetés lehetőségét csak legtávolabbról is el tudta volna hitetni magával.

Egy tekintélyes küldöttségről kellett azért a végső szükségben gondoskodni melynek tagjaiul a három vallásfelekezet papjait szóllitották fel, a kikhez Káposztás József főbiró és Dapsy Vilmos előkelő ügyvéd csatlakoztak, kik rögtön el is indultak Beje felé, a honnan a muszka tábor időközben Tornaljára, innen pedig Putnok felé vette utját.[1])

Grabbe a küldöttség kérelmét melynélfogva szigorú, de igazságos nyomozást rendeljen el, nem tartotta elutasitandónak; meglehet egyrészt azért, mert városunkban háboritatlanul hajtotta vala már akkor végre a haza leigázását czélzó alkudozásait úgy, hogy városunk felperzselésével a különben is számtalan tüzeset által eléktelenedett szerény külsejű utczákon és házacskákon csak kicsinyes bosszút tölthetett volna; más részt azon gyanu forog fenn, miszerint találkoztak többen a kik Máttyus

[1]) »Gömör«, 1875. évf. márcz. 14. s köv. sz.

előtt úgy voltak feltüntetve mint a kik polgártársaikkal a magyar forradalom népszerűtlen voltát elhitetni, sőt a császári és muszka seregekkel az egyetértést létrehozni hónapok óta törekedtek.

Máttyus közbenjárására azért küldöttségünk Natte tábornoktól egy levelet kapott, melyet mihelyt szerencsésen haza ér, rögtön át kellett szolgáltatnia amaz orosz csapatnak, a mely Zólyom felül a legelső alkalommal érkezik városunk határába; hogy azonban a remegés által elcsigázott és folytonos izgatottságban élő népnek a késedelem vajmikép hátrányára ne legyen, a város közönsége a több nyelveket beszélő Ferenczy szobrászt és a már emlitett Katinszkyt küldötte ki, miszerint e levél átadása végett a szabatkai pusztán azon muszka csapatot várják be, mely Galizin herczeg vezérlete alatt mint Grabbe tábornok akaratának kiméletlen végrehajtó-közege volt Rima-Szombatba rendelve.

Alig értek a város küldöttei Szabatkára, máris megérkezett egy 200 főnyi csapat, 6 ágyúval, mely a levelet átvévén fenyitő állásba helyezkedett, de a tárgyalást vissza nem utasitotta és mig a város védelmezője gyánánt egy itt lakó cs. kir. nyugalmazott főhadnagy Csernay Ferencz vetette közbe magát: az ágyúk a piacz közepére kiszegeztetvén, mindegyik mellé égő kanóczczal ellátott katonaság rendeltetett,

a melynek adott jelre, éppen mint később Losonczon egy rövid pillanat alatt kellett volna a várost romokba dönteni. Ebben a küldöttségben volt Széplaki Lajos is, a kit humora még a legnagyobb veszélyben sem hagyott el, s mikor a szónok Galizin herczeg előtt a beszédet tartotta folytonosan polgártársai felé hajlongott kérvén őket, hogy vele együtt mélyen sóhajtozzanak.

A guerillák megbüntetése végett Szemere Bertalan bizonyos Barczikay János nevű hadnagyot küldötte ki, a ki az előfogat beszerzése előtt ismerőseinek bizalmasan elbeszélte, hogy ő egyenes megbizatást kapott Katinszky és Csernay elfogatására, kik közül az egyik a saját lakásának kéményében rejtőzött el, a másikért a polgárság felelősséget vállalt. Katinszky innen egyenesen az orosz táborba menekült és Komáromban mint hadbiztos működött a forradalom végéig.

Rima-Szombat polgárainak ártatlansága kiderülvén az orosz katonaságot a szabatkai rétre terelték, a hol az magának takarmányból petrencze nagyságú hajlékokat épitett s bevárta mig Grabbe a város falai közé vonult.

Ez időben történt, hogy a guerillák aug. 1-én Losonczon a háború jogát megsértették. Grabbe mielőtt az itt elkövetett vakmerőség megbüntetésére elindult volna Rima-Szombat határában két órányi időközre terjedő rablást engedett

katonáinak, a kik a mezőn minden zsendülő gyümölcsöt felemésztettek — letaroltak mindent, de mindent; úgy hogy a gazda ember sirva nézett az eltakarodók után s megkönnyebbült lelekkel sóhajtotta, hogy ezt még nagyobb szörnyűséggel nem hajtották végre.

Városunk polgársága közül nehányan, siettek a losoncziakat a reájok várakozó veszedelem felül értesiteni, de ezeknek a losoncziak hitelt nem adtak, s a kapott tudósitásokat eltitkolták, úgy hogy csak igen kevesen menekülhettek meg, s bevárták a legborzasztóbb vandalismust, melyet a guerilláknak Losonczon elkövetett merényletéért, oly súlyos büntetésképp kellett lakolniok.

Grabbe mintegy 18,000-nyi hadtestével aug. 7-én érkezett Losonczra s miután a katonasága számára 16 óra alatt öt napra való élelmiszereket zsarolt, a szabad rablást nemcsak megengedte, hanem a csapatok saját tisztjeik vezetése alatt fejszéikkel tervszerűleg fogtak az épületek lerombolásához s mialatt a lakosságot mindenéből kifosztották: a nép ruháitól levetkeztetve kegyetlen korbácsütéseket szenvedett, a nők erényeit a vad katonaság a legundokabb módon megbecstelenitette: az itt megölt 8 muszka büzhödt holttestét e cholerajárvány idejében saját körmeikkel kellett a losoncziaknak a sirból kiásniok![1])

---

[1]) Fényes E.: »Magyarorsz. geogr. szótára.« Pest, 1851. II. köt.

Végre a várost másnap vad kaczaj és őrült katonazene mellett felgyujtották, azokat pedig a kik saját vagyonkájokat oltani iparkodtak a féktelenül harapódzó lángók közé kergették.

Szeremlei azt irja, hogy Grabbe a császári fővezér intézkedése ellen járt el, a ki a főczinkosoknak főbelövetését parancsolta, de ezek idejekorán a hegyek közé menekültek s a muszka tábornok dühét nem volt képes mérsékelni.[1]

Hazánk az orosz interventiót örökre megemlegeti s Losoncz évkönyveiben aug. 8-ika egy uj forduló pontot képez, egészen uj emberekkel, uj szellemben!

49. A forradalom után.

A világosvári fegyverletétel végre 1849. aug. 13. történt meg. A haza egéről minden biztató reménysugár végkép letünt.

Hat hét mulva történt, hogy Vicziány József a város birája 1849. szept. hóban a város részéről 30,000 frtnyi adósság lefizetésével volt megbizva, a melyet Kossuth bankóban vitt el a komáromi takarékpénztárnak, mely ezt nekünk hitelezte; magával vitte a Rima-Szombatban agyonlőtt muszkatisztnek hátrahagyott kocsiját és két lovát. Midőn Komáromhoz közel, Perbete községbe ért, számtalan üres parasztkocsit talált elő, melyek élelmi szereket szállitottak az itt táborozó orosz hadsereg részére, a fuvarosok

[1]) Szeremlei: Magyarország krónikája II. köt. 282. lp.

a kik a rima-szombatiakkal a dolog állása felül beszélgetésbe bocsátkoztak: előmutatták a nekik pénz helyett kiszolgáltatott utalványt, a miről nagy csudálkozással olvasták az aláiró Katinszky Gusztáv nevét, a ki akkor már mint a muszka hadak élelmező biztosa szerepelt. Mikor a rima-szombatiak Szent-Péterre értek, a sok ellenség ellepett mindent, a kik a lakosság közé vegyülve olcsó áron kinálgatták a Losonczon elrablott tárgyakat, egész vég posztókat s oly ezüst evőeszközöket, melyeken Hrtyánski Dániel losonczi polgár nevének kezdőbetüiből felismerhető volt a tárgy, melyet a rima-szombatiak már az előtt Losonczon természetben láttak.

Losoncz pusztulását Görgey már orosz fogságban hallotta emlegetni. Klagenfurtba őt Haynaunak Andrássy Norbert nevű hadsegéde kisérte el, a ki aztán őt Haynau jelleméről is tájékoztatta. Tőle tudta meg, hogy a tábornok őt azért nem akasztatta fel, mert a katonai törvények szerint akart elbánni, a mint azt Haynautól egy másik hadsegéde hallotta,[1]) mely adatok természetesen mind benne vannak abban a kérvényben, a melyet Görgey internáltatása idejében ő Felségéhez intézett.

Katinszky pedig a rima-szombatiaktól sok muszka pénzt küldött haza, a kik mire haza

[1]) »Den grőszten Kerl, den Sp . . . . . , habe nicht aufhengen können !« ezek voltak az ingerült Haynau szavai.

értek, a Kossuth-bankó is megbukott, mikor pedig töméntdek ember csődült össze, hogy a már sehol érvényben nem levő papirospénzen túladhasson.

Egy vigasztalásunk maradt eme zűrzavaros időből: a rima-szombatiak voltak az elsők, a kik a szegény földönfutókká vált losonczi nép keserű könyeit felszáritani készen állottak. Koldúsok voltak magok is, de legalább oda adták azt a koldústarisznyát, a melylyel ők maguk rendelkeztek és a mit, ha a saját nyakukba akasztva kellett volna hordozniok, meglehet, a gondviselés könynyen elfujja őket, mint a porszemet.

* * *

Augusztus hó végén esténként gyakran mentek keresztül erre bánatos honvédhuszárok, fegyver és ló nélkül; többnyire éjjel utaztak, hogy ne kelljen a jövő-menő kétes jellemű emberek tekintetével találkozniok. Összes málhájukat egy viselt fehér köpönyeg képezte, de a mely azért mocsoktalan lelkületet takart; vállaikról lapos vászontarisznya lógott, mibe nem volt mit elrejteni: nem voltak hozzá szokva az istenadták a kéregetéshez.

Szomorú visszagondolni rá.

A délczeg magyar katonaság helyett rézveretes muszka-süveggel (Pickelhaube) ékitett, nyers bánásmódú csendőrökkel rakták meg a

várost, kik a nép közt minden szabad szót eltiltottak; megszállott vagy két század tiroli vadász, majd a deutschmeisterek, finánczok stb., a kik nem a termelő, csak az érték nélküli fogyasztó közönséget szaporitották. A nagy adó nőttön-nőtt, az egyéni szabadság ellenben érezhetően fogyott, s a bécsi absolut-kormány idegen nyelvű és származású, kegyelmet nem ismerő merev hivatalnokokkal árasztott el bennünket, a kik »Vorschrift« szerint délczeg magyar ruhába öltöztetve, valóságos satyrái voltak a büszke magyar nemzetiség jellegének s az önérzetes közszellemnek. Voltak közöttük fájdalom, magyarok is.

Az ára mindennek, de kivált a nélkülözhetetlen áruczikkeknek mód nélkül felszökött s ingadozóvá vált; az embereknek egymás irányában eddig táplált bizalma ellenkadt és megszünt minden becsületes keresetmód méltánylata, sőt ha valakit a nagy közönség jólléte érdekében heve és buzgalma elragadt, vagy a ki szivelelke sugallatánál fogva a mult idők dicső emlékein merengve szavát avagy tollát felemelte: nyomban befogták, tömlöczölték mint derék ref. lelkészünket, Konyha Józsefet és Tompát, de még számtalan másokat, a kiket szuronyos puskák között kisértek Kassára. Igy pl: Putnokról azért kisértek be valakit mert tréfából egy csáthi botot nyomott a csendőr markába, kérvén, hogy húzza ki a stylétet belőle.

Uj bünvádi eljárás és perrendtartás lépett életbe; uj és szigoru volt a limitatio, az útlevél, kérlelhetlen a vásári felügyelet, ugy hogy ha a kenyérsütő asszonyok a piaczon nem accurátusan irták rá a czipóra azt a sulyt, a melyet nyomott: birságot szenvedtek. A hetyke Keresztessy szolgabiró alabárdos emberekkel kémlelte minden heti vásáron, ha ugyan a híres rima-szombati edényeken a máz nem óloméleggel van-e keverve? a mikor aztán egész hidegvérrel egyszerüen kiejtegette kezeiből a szép kongó fazekakat, termetes cseréptálakat és törékeny serpenyőket, de a melyek az ide való ügyes fazekasoknak egyedüli keresetforrásait képezték.

Még a tanintézeteinkbe is befészkelte magát a hazafiatlanság s a fogékony szivü gyermekeknek mint kifogásnélküli tényeket kellett bemagolniok a Bach és Thun ministerek által elrendelt tankönyvek tételeit.

A helybeli egyesült protestáns gymnásium azonban e tekintetben dicséretes kivételt képezett, a mely 1853-ban az osgyáni nemzeti kisgymnasiummal egyesült, miután ez 207 évi fenállás után ide költözködött s a városnak több nagylelkü alapitványa által nemcsak megszilárdult, de fel is virágzott. A nyolcz osztályu tanintézetben 16 tanár vezetése alatt 300—400 ifju derekas kiképezést nyer benne, kiket a szü-

lőik a legtávolabbi vármegyékből örömest hoznak el ide.[1])

47. Befejezés.

A magyar szabadságharcz befejezése után Rima-Szombat városának egész configuratiója oly nagy változásoknak volt alávetve, melyeknek tényezőiről csak terjedelmesen, egy-egy külön monographiában volnánk képesek beszámolni.

A város praeponderantiája a vármegyében s térfoglalása saját hatáskörén belül nyilván való. Megművelt területe Tamásfaláé nélkül 5148 kath. hold. A határnak hetes alkotó része fennáll: a város, Kurincz, Szabatka, a hármas Bakti (Alsó-, Felső-, Közép-,) végre Gernyő. Ez utóbbi még az ötvenes években is a földbirtok közösségéhez tartozott. A városnak Tamásfalával való egyesitése ma még »pium desiderium.«

Mikor a hetvenes években a vármegye Felső-

---

[1]) Irodalmi téren is ismeretes növendékei: Baloghy Dezső nógrád vármegyei tiszviselő, Bernát István lapszerkesztő s iró, Bodon József szépirodalmi iró, Gáspár Imre a »Debreczeni Ellenőr« szerkesztője, Haviár Dániel országgy. kép. Hörk József eperjesi tanár, Kármán Bertalan budapesti ügyvéd, Kis József a »Hét« szerkesztője, költő, Leffler Samu nyiregyházi főgymn. igazgató, Martinyi József nyiregyházi tanár, Mikszáth Kálmán országgy. képv. Papp Árpád min. titkár, Plichta Soma Nógrád vm. főorvosa, Pósa Lajos költő, az »Én Ujságom« szerkesztője, Richter Aladár aradi tanár, S Szabó József kisujszállási professzor, Szabó Béla min. oszt. tanácsos, Szuhay Benedek iró, Törs Kálmán iró s országgy. képviselő, Vincze Dániel nagyenyedi tanár, s a közélet terén sokan igen sokan!

czön a közgyüléseit beszüntette, a közigazgatás egész túlsúlyát Rima-Szombatba tették át, a hol már előbb is szolgabirói hivatal, törvényszék, járásbiróság, kir. ügyészség, börtönkórház keletkeztek; majd felállitották a bányabiróságot s az ötvenes évek alatt nem csak telekkönyvi hatóságot rendezték volt be, hanem úrbéri törvényszéket is.

Az államhivatalok nagyobb részt a szomorú absolut-korszakból kerültek: különösen az adó- és illeték-kiszabási hivatal, a csendőrségi és pénzügyőri biztosság, amazokhoz járult idők multán a kir. adófelügyelőség; majd ide kerültek az államépitészeti hivatal, kir. tanfelügyelőség, kir. közjegyzőség, valamennyi a nagyközönség kényelmére.

A város jelenleg katonai szempontból a 25. számu hadkiegészitési kerülethez tartozik s a XVI. számu honvéd-féldandár alá van beosztva; mig a népfelkelési ügyeiben az 52. számu járás illetékes. Van méntelepe Szabatkán, tüzőrségi laktanyája a külső vásártéren.

Megtöbbet nyert a város az ujabb időben társadalmi téren; mire legáldásosabb befolyással birtak különösen a Feledtől Tiszolczig kiépitett vasutja, kincstári és vasuti táviró hivatala, póstája, több rendbeli országos és hetivásárai, takarékpénztára, gömörmegyei nép- és iparbankja.

Korponát, Kassát, Miskolczot utánozni nem divat többé; a rimaszombatiak eszményképe

Budapest, melyet utánozni még külsőségekben is a lakosság főtörekvése. A köztisztaság sürgetése, utak, terek rendbentartása és a befásitás: közkeletü. Az uri kaszinóhoz a hatvanas évek elején a polgári olvasókör, majd az utóbbi évek alatt a kath. kör csatlakoztak. Van egyébiránt müked velő-társulata, kitünő dalárdája, gazdasági egyesülete, házi ipart és iparos oktatást terjesztő egylete; van városi és vidéki nőegylete, szegények háza, felső leánynevelő intézete, (előbb Fábry-féle) van kisdedóvója, tüzoltó-intézménye, két hirlapja, kölcsönkönyvtára.

Az egyesült prot. főgymnasiumon kivül van a Kurinczon állami földmives iskolája; benn a városban müfaragó tanmühelye, négy felekezeti és egy községi iskolája, kereskedelmi testülete és több rendbeli ipartársulata; szegények intézete, közkórháza, fürdője stb.

Mindezekből önként következik, hogy a régi Magyarország sajátszerüsége a korszakot alkotó 1848/9. évekkel itt is eltünt, jobban mondva lényegesen átalakult. Eltünt a ház- és földbirtokközössége, el a régi patriarchalismus, el a rendkivüli olcsóság. A dijaknak és illetékeknek természetbe való fizetését már csak hiréből ismeri a rima-szombati ember; emlékezete azonban fel-felidézi a régi népélet ronantikáját.

Az obiectivimus a jelszó mindenben s a város közönsége e vezéreszmét nemcsak megértette; hanem követi, sőt követeli is.

MAYER SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJA VÁCZON.

T

E.

IRTA

FINDURA IMRE.

MÁSODIK TELJESEN ÁTDOLGOZOTT ÉS BŐVITETT KIADÁS.

II. III. füzet.

A SZÖVEG KÖZÉ NYOMOTT ÁBRÁKKAL.

BUDAPEST, 1894.

EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

RIMA-SZOMBAT

SZABADALMAS VÁROS

TÖRTÉNETE.

ÍRTA

FINDURA IMRE.

MÁSODIK TELJESEN ÁTDOLGOZOTT ÉS BŐVITETT KIADÁS.

A SZÖVEG KÖZÉ NYOMOTT ÁBRÁKKAL.

BUDAPEST, 1894.

EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

„Dulce natale solum! . . .“

Mayer Sándor könyvnyomdája Váczon.

Előszó.

A közügynek véltem hasznos szolgálatot tenni, midőn jelen müvet tizenhét év mulva másodszor is sajtó alá bocsátani magamat elhatároztam.

A hazát igazán szeretni csak ugy lehet, ha annak multját, tanulságaival együtt, minden pházisában ismerni tanuljuk. Ez adja kezünkbe a kulcsot a sivár jelen tárgyilagos megmagyarázásához; ez befolyásolja akaratunkat a kétes jövő elintézésénél.

Müvem első kiadása által legtávolabbról sem szándékoztam a közönségnek forrásmunkát nyujtani; ha mindazon által arra folyton számos jóakaratu hivatkozás történt, hálával fogadtam; de egyuttal kötelességemnek tartám a hézagokat lelkiismeretesen pótolni, a botlásokat helyre igazitani.

Valamint a fát gyömölcséről ismerni fel: ugy jónak láttam művemben Rima-Szombat azon egyéneinek rövid életrajzát is felvenni, akik magukat a tudomány, irodalom s művészetek stb. mezején kitüntették.

Hogy mennyi adatot mentettem meg a multból s hány vitás kérdést vetettem fel a jövő

történet irója számára? — az avatottak szeme azonnal felismeri.

Nem hagyhatom emlités nélkül, hogy művemhez néhai dr. Fröhlich Róbert számos felvilágositással szolgált; dr. Csánky Dezső becses adatokkal kedveskedett, Pivár Ignácz pedig megkönnyitette a munkámat, különösen a nyomtatás közben fellépett sulyos szembajom alkalmával; miért az illetőknek e helyen is hálás köszönetet szavazok.

De köszönetet mondok Rima-Szombat város képviselőtestületének és érdemes polgármesterének Szabó Györgynek, a kik e könyv megjelenését elősegitették.

Budapest, 1894. okt. 26.

Findura Imre.

Tartalom-mutató.

Lapszám

Bevezetés.

Rima-Szombat története.

I. korszak.

II. korszak.

III. korszak.

IV. korszak.

III. KORSZAK.

23. A török hóditást megelözö évek.

Nem csekély feladat volna mindannak kifogástalan, részletes elbeszélését megkisérlenünk, a mi magát, az ország akkori művelődés-történeti mozgalmaira való folytonos tekintettel, Rima-Szombatnak a XVI. század első tizedében történt felépitése óta azon időszakig előadta, melyben a városnak elhamvadt épületeit a régi takaros gazdálkodás pezsgő elevensége vidámitotta fel, a régi tetszetős stylben épült katholikus templom megint helyre állott s felhangzott benne a buzgólkodó nép zsolozsmája és lelkipásztorainak kenetteljes egyházi szónoklata.

II. Ulászló, mint már fentebb érintettük, nyolcz évi adómentességet adományozott a város lakosságának, mi az akkori pénzszűk világban nem megvetendő jótékonyság vala; tudnunk kell, hogy a király cseh titkára ezen időtájban irta haza Magyarország állapotairól: »Mi itt az arany és ezüst halmok között a királylyal szegénységben inségben élünk s fogunk élni tovább is, mert ha ő felsége a maga ügyeiről másként nem gondoskodik: félek, hogy rövid idő mulva kénytelen lesz ezen országot velünk együtt elhagyni.« De hát özvegységében örömmel irt alá

mindent, a mivel az inséges nép nyomorán segiteni hatalmában állott; különösen, ha budai magányában elŐkelŐ, tekintélyes országnagyok könyöradományok miatt felkeresték, a hol nehézszülés következtében elhalálozott hitvese elhunytán keseregve a palota termeit örökös sóhajjal töltötte be s a gyász-öltönyt, a melyet a temetéskor magára öltött, le sem akarta többet vetni.

De sŐt Ulászló fiának Lajosnak nŐsülési ügyében késŐbben kifejtett gondjai közt is megemlékezett a rima-szombatiakról s halálát megelŐzŐleg két évvel a várost mindazon kiváltságok gyakorlatában megerŐsitette, melyet az Károly-Róbert királytól kapott s a polgárokat elŐbb, hogy sem saját birája el nem marasztalta, a haza határain belül sem személyében, sem javaiban; de még adósságai miatt sem volt szabad senkinek sem letartóztatnia.[1]) Ugy mond az 1514-ben pelsŐczi Bebek Ferenczhez a szent Bálint napját megelŐzŐ második vasárnapon intézett kegyelmes királyi leirat, mely latin nyelven a Kollár idézett mŰvében egész kiterjedésében olvasható.[2])

Bebek Ferencznek Rima-Szombatban viselt dolgait meglehetŐs mély homály födi; na-

---

[1]) »Et per nos quoque gratiose confirmata requirente, nullibi intra ambitum huius Regni Nostri, nec in rebus neque etiam in Personis eorum, ad cuius vis instantiam sive pro debitis, sive aliter qualitercunque arestari possint, nisi tales imprimis coram Judice eorum requirentur.«

[2]) Appendice Nro III. a 171—173. lapon.

gyon kevés, a mit felőle történetbuvárainknál — legalább az eddig nyomtatásban megjelent művek között — olvasni alkalmunk volt; ugy látszik, hogy mielőtt a város földesuri jogai a Forgách-családra háramlottak, azaz előbb, semhogy István a Losonczy Zsigmond és Homonnai Erzsa fia, mint temesvári kapitány a végeken vitézkedett, e jogot Bebek bitorolta, mert ha törvényes uton jut hozzá, nem esik vala meg, hogy féktelenkedő katonái a rima-szombati templom legnagyobb harangját ellopják s Bebek ágyut öntetett belőle magának. Mondják, hogy e templom harangját később Bacsóék is ellopják és a murányvári kázsamátákban hamis pénzt vertek belőle.

Losonczy István, mint Ferdinánd király temesvári hiv kapitánya hősies védelemmel és bátor elszántsággal állott ellent, a várat keményen ostromló törököknek, mig nem tisztességes kivonulás biztositása mellett várát feladni kénytelenittetett, de a hitszegő törökök a hőst elfogván, 1552. jul. 27-én meggyilkolták s a család benne, minekelőtte éppen egy héttel előbb leányai Anna és Fruzsina a királytól fiusitást nyertek: férfi-utódok nélkül kihalt, javai fölött pedig a Guthi-Ország, Balassa, ghimesi Forgách, Török és más nemes családok osztozkodtak, mignem 1560-ban a király egy uj adomány-levélben Losoncz és Rima-Szombat városok felét Guthi-Ország Kristófnak

adta, ki 1567-ben szintén fimaradék nélkül szállt a sirba.[1])

1549-ben Rima-Szombat országos vásártartási engedélylyel birt, heti vásárai előbb is nevezetesek lévén, a szombat napokon.[2])

24. Két királyi szabadság-levél.

a) Az 1514. királyi bizottságé.

Hunyadi Mátyás elhalálozása után közállapotainkat illetőleg egy negyedszázadra terjedő bizonytalanság nehezedett városunkra, mely idő alatt Rima-Szombat előjogai és régi kiváltságai éppen nem részesültek abban a méltánylásban, a melyet azok különösen a szomszédvármegyék urai részéről bizvást megérdemeltek volna.

II. László tehát az 1514-iki pórlázadás esztendejében, hogy a bajokon némileg segitve legyen, oly szabadság-levelet bocsátott ki, melynek alapján polgárainkat éppen a régi jogi alapokból kiindulva Gömör vármegyének törvényes birái nagyobb tiszteletben tartani kötelesek voltak s elfogatás vagy letartóztatás esetében sérelmüket ezen leirás értelmében orvosolta.

A szabadságlevél szövege magyar nyelven ekképen hangzik:

ULÁSZLÓ Isten kegyelméből Magyar- és Csehország királya stb. a mi hivünknek nagyságos Pelsetzi

---

[1]) Rupp: »Magyarország helyrajzi tört.« 143. lap. — Hunfalvy: »Gömör és Kis-Hont leirása«. 48. és a köv. lapon.

[2]) v. ö.: Bartholomaeides: »Cottus Gömör.« 667. lp.

Bebeck Jánosnak üdvöt és kegyünket. Előadják Felségünknek, hogy jóllehet Rima-Szombat városának polgárait és lakóit az ő régi szabadalmuknál fogva, melyet Magyarország előző királyai engedélyeztek, és melyeket mi is kegyesen megerősitve elismerünk, az egész ország területén, sehol sem vagyoni, sem személyi ügyben bárkinek sürgetésére, akár adósság akár másnemü ügy miatt letartóztatni nem lehet, hacsak az saját biróságuk előtt meg nem vizsgáltatik, még sem tudhatni daczára ennek minő okoknál fogva történt, hogy némely Gömörben lakó polgárokat, kiknek szabadságukat nem tekintvén, a hivatkozott szabadalommal nem törődve, hanem egészen egyszerüen a mi általános szabadalmunk ellenére Rima-Szombat városának polgárai közül némelyeket bizonyos Feledy János nemes ember kérelmére letartóztatták és fogva tartották s jelenleg is vizsgálat alatt tartva szabadságukat kérvén és nevezett város lakósai nyilvános kárára. Miért is mi kezünkhöz vettük és az ő kérelmöket megértettük nem akarván, hogy Felségünk a nevezett polgárokat és lakósokat ilyenforma igazságos és régi szabadalmaikban elnyomassanak hüségteknek tehát a legszigorubban meghagyjuk és parancsoljuk, hogy a jelen iratunk nyomán rögtön nevezett Rima-Szombat városának polgárait és lakosait, kik a ti polgáraitok és lakóitok által az előre bocsátott módon jogtalanul le vannak tartóztatva az ő szabadalmuknak visszaadásával fogságukkal megelégedve: szabadon bocsássátok és szabadságuknak minden módon való visszaállitására eleget tenni tartozzatok és hasonlót tenni többé ne merészeljenek. Jelen rendelet a jelenlévőknek felolvastatott és a folyamodók jogaikba visszahelyeztettek. Kelt Budán szent Bálint vértanu ünnepe előtt a legközelebbi második vasárnapon, a mi Urunk ezerötszáztizennegyedik esztendejében.

Ezen szabadság-levelet mint czime is mu-

tatja valamely királyi bizottság vagy biztosság (Commissio Regia) szerkesztette azt Pelsőczi Bebek Jánoshoz intézvén, hogy megfékezzék bizonyos Feledy János gömör-vármegyei nemes ember erőszakos fellépéseit, s elfogatás esetére a szabadlábra való helyezés iránt azonnali szigoru intézkedést rendelt el.[1])

A következő okmány: Literae protectionales.

b) I. Ferdinand védő irata.

Azon világtörténeti esemény hírére, hogy 1546-ban a vallásháboru Németországban kitört I. Ferdinand Magyarország királya szükségesnek látta a törökkel öt esztendőre békét kötni, a mely az országnak tetemes pénzáldozatokba került, melyet azonban már a következő esztendőben megszegtek, s a melynek emlékét Losonczy István, Szondy György és Dobó István életök árán fizették és pecsételték meg.

Ez időszakra esik I. Ferdinand király védőirata, mely különösen a kereskedelem és ipar oltalmát czélozta mindenütt Rima-Szombatnak a boldog emlékezetű elődök idejében nyert szabadságát hangsulyozván.

---

[1]) »— strictissime commitimus et mandamus, ut statim visis praesentibus, dictos Cives, et Jnhabitatores praefati oppidi Rima-Szombath per eosdem Cives et incolas vestros modo praemisso, indebite ac contra libertatem eorum, et Contenta ipsius Generalis Decreti arestatos, liberos abire, permitti facere, et libertati restituere modis omnibus debatis et teneamini, et aliud facere nulla ratione praesumatis.«

Az 1549-ben Prágában kelt szabadság-levél magyar forditása a következő:

FERDINAND, Isten kedvező kegyelméből Róma, Magyar- és Csehország stb. felséges királya, spanyol infans, Ausztria főherczege stb. összes hiveinknek és minden felebbvalónknak, egyházi főpapoknak, zászlósainak, főispányoknak, alispányoknak, kapitányoknak, parancsnokoknak, nemeseknek, várbelieknek, tisztviselőinek és az ő helyetteseinek, az adók és bárminő vámjövedelmek végrehajtóinak és nemkülönben még a városok mezővárosok és falvak hatóságainak[1]) és biráinak valamint minden más alattvalóinknak, a kik bárhol és bármily hivatallal és felügyelettel el vannak látva, a mi Magyarországunk területén most és jövőben s jelen rendeletünket tudomásul fogják venni békét és üdvöt. Előterjesztetett Felségünknek a mi Rima-Szombat város összes lakosainak, hűséges alattvalóink bölcs és előrelátó birájának és esküdtjeinek személyében, hogy ámbár ők Magyarország boldog emlékezetű hajdani királyaitól oly szabadalommal és kiváltsággal voltak megajándékozva, a melynélfogva őket Magyarország egész területén sehol se lehet kocsi, ló vagy személy után adó vagy bérfizetésre kényszeriteni, vagy kötelezni, épp úgy adósság, vagy más oknál fogva mielőtt saját rendes birájok által megidéztetnének le nem tartóztathatók. Mely szabadságukat és kiváltságukat ugyan, melyet az előirt módon nyertek ámbár Magyarország megelőző felséges királyai megerősitették, mégis közületek sokan az ő szabadalmaikat elismerni nem akarják, sőt azokat az adó és bérfizetéssel háborgatják, zavarják, üldözik. Mely oknál fogva a már emlitett Rima-Szombat városának birája és elöljárói nemkülönben valamennyi lakosai Előttünk nagy alázatossággal könyörögtek, hogy őket az

[1]) Rectoribus.

ő régi, hajdankori kiváltságaikban és szabadalmaikban megtartani kegyeskednénk. Midőn királyi kötelességünknek tartjuk, hogy dicsőült fejedelmi elődeink által adományozott kiváltságok minden alattvalóink által megtartassanak ésfelügyelnünk, hogy a mi alattvalóink szabadságai, melylyel már több királyok alatt birtak megne nehezitessenek, eme rendeletünk erejénél fogva hűségteknek, mindenkinek ezennel a legszigorubban meghagyjuk és elrendeljük, amennyiben jelen rendeletről tudomással birtok, hogy ezentúl a mondott Rima-Szombat város lakosaira, kocsijai, lovai és személyök után a vámhelyeken bér vagy adófizetést ne követelhessenek, sem pedig őket bárkinek kérelmére az ő ügyeikben és személyére nézve birájuk előtt megidézve, letartóztatni, sőt azokat az ő régi, a már emlitett királyok által az előrebocsátott módon nyert szabadságukban az adómentességbe és más szabadságukban is fenntartani és minden módon fenntartatni igyekeznének. Mást semmi módon tenni ne merészeljetek. E rendelet jelenlévők előtt felolvastatván, a folyamodókat jogaikba visszahelyezvén. Kelt Prágában, az Úrnak Ezerötszáznegyvenkilenczedik esztendejében Julius hó huszonharmadikán.

Az itt bemutatott okirat ezen kifejezése »quod quamvis ipsi a Divis quondam Hungariae Regibus, felicium recordationis, ea libertate et praerogativa fuissent donati« mindazon szabadalmak tiszteletben tartását kivánja, sőt világosan követeli, melyeket a város az áldott emlékezetű fejedelmektől boldogabb időszakban nyert légyen és a melyek olykor-olykor egy Feledy János részéről semmibe sem vétettek.

A közgazdasági állapotoknak előtérbe tolása a vám és adómentességből önkényt kiviláglik,

a melyre vonatkozó peres ügyeikben őket addig elmarasztalni nem lehetett, mig azokban saját rendes birájok által meg nem idéztettek, »antequam coram Judice ipsorum ordinario requirerentur«, a mely biró oldala mellett nagyobb számu esküdtek ügyeltek, nehogy e szabadság leveleken sérelmet vagy csorbát ejtsenek.

»Aliud nullo modo facere praesumatis« a tilalmat fejezi ki az ellenkezőkre, a kiket egyuttal a fenyitőbiróságnak kiszolgáltatni rendelt.

Az itéleteket rendszerint »convocatus birák törvényszéke« előtt hozták, mely a mai esküdtszék fogalmával azonos volt, azzal a különbséggel, hogy a büntetés nagyságát is kiszabta.

Az elv az volt, hogy polgárok fölött független polgárság itélkezzék, érdek, részrehajlás stb. nélkül, részt vettek benne helybeliek úgy mint szomszéd községiek, de mindig arra való tekintettel, hogy elöljárók és törvénykezésben jártas egyének szerepeljenek.

A török hódoltság idejében a törvényszéken a helység birái és esküdtjei; a végeken a megyei emberek vettek részt s a vérdijat (homagium) nemcsak a vármegyének, de a török hatóságnak is fizették.[1])

25. István mester babonás könyvéről.

Azon eseménynek, hogy Rima-Szombat és környéke a török uralom alá került, egyik hat-

[1]) »Századok« X. évf. Budapest, 1876. 35. lap.

hatós elősegitője volt a népnek a mysticismus felé hajló tulajdonsága.

Babonás volt a nép a legujabb korig, de hogy mily szörnyű babonás volt a XVI. században, azt élénken illusztrálja egy könyv, melynek czimlapja következő.

Henrici |Cor. Agrippae| Ab Nettesheym A Consi |liis et Archivis in| ditiarii Sacrae Cae |sareae Maie| statis |De occulta| Philosophia Libri III. és a mely könyv 1550-ben Lyonban került ki a sajtó alul s már a megjelenés első éveiben jutott Rima-Szombatba, a honnan Rácz-Almásra került s innen szerezte Hattyuffy Dezső. A könyv táblájára góth betűkkel ezen distichon van feljegyezve:

Beit ad maus meas 1550.
Perlege nec magice te nomen terreat artis
Perlege nam hic nil niſi ſakrum genuit.

A mű egykor a Fröhlich Dávid tulajdona volt, s igy került a rimaszombati szent Mártonról nevezett kápolna mesterének tulajdonába, a mit saját kézjegye elárul »Liber Stphi M. capelle. s. Marti.« és különösen két babona miatt nevezetes.

Az egyik babona benne a hideglelésről szól, a mely ellen egy papirdarabon mysticus jeleket kellett irni s öt miatyánkot és ugyanannyi üdvözlégy Máriát imádkozni. Ez a mysticus szó volt az albagandes tizszer egymás alá irva, úgy hogy a következő szó egy-egy betűvel tett ki kevesebbet, s a hiányt mindig egy pont jelentette.

A hozzá tartozó utasitás után fel van jegyezve, hogy azt állitólag II. Henrik franczia király küldte volna János-Zsigmond erdélyi vajda számára.

A másik babona szivfájdalmak ellen való orvosság »contra cordiam passionem« ezt az imádságot foglalta magában:

Vala egy vitéz, kinek Longinus vala neve, ki urunk Krisztusnak az ő szent szivét megöklelé, ki istensegenek nem árthata, hanem csak emberségének, ezenképen ez öklelés ez embernek Istvánnak vel nomen[1]) ugyan ne árthasson, parancsolok: atyának, fiúnak, szentléleknek nevében Amen. Ligatur ad collum. (Kössék a nyakába!)

A könyv — ugy mond Hattyuffy — a mágia leghajmeresztőbb tantételeit fejtegeti, melyeket a tulajdonos István mester keresztény pap létére igen buzgón olvashatott; mert annak minden lapját megtömte jegyzetekkel.[2])

Boszorkányokról, lélekidézésről, keresztútról, ördöngösségről a nép még a folyó században is sok mende-mondát tudott. Benne van a »pallos jog« privilegiumában is, hogy a méregkeverőket, varázslókat, kuruzslónőket stb. meg kell büntetni: legyenek azok nemesek vagy nem nemesek!

---

[1]) István helyett annak a ki ezt használni akarta, saját nevét kellett mondani, azért van ez kitéve: vel. n. = vel nomen.

[2]) »Századok« XXV. évf. 6. füz. Budapest, 1891. 501—504. lp. — »Gömör-Kishont« XIV. évf. 9. sz. 1893. márcz. 2.

A kisebb babonák közül az az enyhébb babona, hogy ha valamely helyre a menykő üt édes tejet kell leönteni; hogy égi háboru alkalmával veszedelem ne történjék a szénvonót és a lapátot az eresz alá keresztbe fektetik, a legujabb korig fenntartotta magát.[1])

Mikor a gyermek legelső foga kiesik az édes anyja kenyérbélbe dugja: lenyeli, hogy a foga ne fájjon soha. Az ember körméről azt tartják a mit a zsidó, hogy a ki eldobja, az bünös, a ki elássa az igazságos, a ki elégeti az jámbor.[2])

Fanaticus volt a török is minden izében s nem csoda, hogy itt a pogány vallás jól elkészitett talajra akadt.

A cisiók évszázadokon nagyon elvoltak köztünk terjedve s a nép azt sajnos a szentirással egy kategoriába helyezte, a mint erről magunk is személyes tapasztalatokat szereztünk.

E helyen jónak látjuk felemliteni Hatvani István természettudós debreczeni professzor szerepléseit, a ki Rima-Szombatból származott s lehetséges, hogy ő a könyveit, fortélyát, traditióit innen plántálta át a nagy alföldi városba, melyek őt mysticus szinben tüntették fel s nevét megörökitették.

---

[1]) »Magyar Nyelvőr« V. köt. 83. lp.

[2]) »Ethnographia« IV. évf. 4—6. füz. Budapest, 1893. 117—130. lap.

26. Szabatka várkastély.

Azon időtől kezdve, midőn a török 1552-ben csellel vette be Fülek várát, Rima-Szombat szintén egy századnál tovább ki volt téve az ellenség zaklatásainak és elviselhetlen sarczainak.

A várostól mintegy ¼ órányira, vagy mint magát Ortelius kifejezi a Rima partján egy puskalövésnyire épült az ugynevezett Szabatka nevü várkastély, mely a füleki basa kincstára, a vidék legrettegettebb rablófészke vala s a rima-szombati polgárságnak tétetett feladatává hogy ezen erődöt minden szükséges élelmi szerrel folytonosan ellássa.

Ugy látszik, mintha az erőd valamivel lejebb épült volna, mint a hogy azt a nép elbeszélései után tudjuk; a Wagner Mátyás 1686-ban kiadott s Ulmban megjelent »Danubius fluminum Europaeorum princeps«[1]) czimü érdekes mappájában legalább ugy van lerajzolva, mintha a vár azon a szigeten létezett volna, a hol a Rima folyó Cserencsényen alul Rima-Szombat felé kanyarodván, irányát éjszakról keletnek változtatja, tehát jobban a jelenlegi kőhid alatt, mintsem felette. A Rima a várat egészen körülzárta s hogy sánczokkal és magas falakkal volt védve az ezen földabroszon jelzett többi várak helyrajzi ismérvei után könnyen feltehetjük, hogy

[1]) »Ex optimis tam Vetustis quam Recensibus Geographorum Monumentis Sedulo Delineatus Per P. William C. Reatum Sculpsis Johan Ulrich Kraus.«

pedig tornyai és földalatti alagutjai voltak, nemcsak a történetirókból tudjuk, hanem a helyszinén az ugynevezett basakertben tett vizsgálódások is igazolják.

Mellékelt térképecskén adjuk a Szabatkára tartozó részecskét:

Magának Rima-Szombat városának e térképen nincs semmi nyoma s ha tervezőjük oly jelenték nélküli községeket, mint Uzapanyit és Litke (?) az akkori várak mellett Fileck, Balog, ... stb. feljegyzésre érdemeseknek tartott, valóban megfoghatatlan, hogy abban a Rima és Szabatka név mellett a Szombat névnek nem szoritott egy kis helyet. No de azt mondhatná

valaki, hogy hiszen e térkép Ulmban, tehát hazánk határain kivül német tudósok munkája után, német karthograph által készült, s aztán nem is Magyarország védrendszerét tárja elénk, hanem egyedül a Duna folyamot magát, hogyan tételezheti fel valaki, hogy rajta Rima-Szombat minden kifogás nélkül legyen oda rajzolva?! Igaz, azokra mindazonáltal következőket válaszolhatjuk: az 1552—1686. évek között, mikor Szabatka mint várkastély fennállt s mint kizárólagosan Rima-Szombat vára szerepelt, Magyarországon legfeljebb irónnal készülhettek hasonló rajzok, mert hiszen tudjuk, hogy rézmetszők sokkal később sem állitottak fel hazánkban alkalmas és jövedelmező mühelyeket; a német tudósok müveit pedig, a kik, mint tudjuk, sokszor és sokban mutatják jeleit az elfogultságnak és a hazai viszonyokban való teljes járatlanságuknak ám azért mert németek (vagy talán tótok) nem szabad egykönnyen a megbizhatlanság bélyegével megbecstelenitenünk, hiszen Zeiller Márton, Bombardi, Münster, Tröster, Kréckwitz s mások sem magyarok voltak, mégis szakértelemmel és jóakarattal irták le, hogy mennyiben vólt hazánk harmadfélszáz esztendőn keresztül a kereszténység védbástyája a pogány török ellen; de még a hatalmas Duna folyam, mint a közlekedésnek egyedüli fontos eszköze, oly rendkivüli jelentőségü volt ezek idők folytában, a

milyent a mai korban sem felfogni, sem kellőképen méltányolni nem vagyunk képesek többé; csak két e nemü munkára legyen szabad hivatkoznunk, melyek közül az egyik »Das ehmals gedrückte, vom Türken berückte, nun Trefflich erquickte Königreich Hungarn sammt dessen Strome-Fürsten der weltberühmten Donau. Frankfurt und Leipzig 1688« czimü német munka melyben a magyarországi nevezetesebb várak rézmetszetü képei is felvétettek, még pedig azokkal, a melyeket éppen nem kellett volna a Duna folyam ártereihez számitanunk; a másik a Marsili Alajos-Nándornak Hágában és Amsterdamban 1726-ban közre bocsátott »Danubius Pannonico-Mysicus« czimü latin könyve, a mely hat folio kötetben oly diszes, sőt azt lehet mondani pazar kiállitással jelent meg, hogy ha azt az ember a mai viszonyok szerint akként akarná kinyomatni, egy fél millio forint sem volna sok, mit abba fektetni kellene!

E várhely a XVII. században Rima-Szabadka vagy Szabatka néven is előfordul.[1])

A Szabatka névre vonatkozólag meg kell emlitenünk, hogy az, a bácsmegyei Szabadkán (Maria-Theresiopel) kivül mint egyszerü puszta Békés-Gyula és Csaba alatt szintén előfordul.

---

[1]) Kerékgyártó: Magyarország tört. kézikönyve. Pest. MDCCCLXVIII. III. köt. 161. lap.

Eredetileg Szabatka most Zavadka nevü faluk Ung vármegyében egy Szobráncz mellett; Sárosban egy Kis-Szebentől éjszakkeletre, Zemplénben egy Homonnától nyugatra és Gömörben egy a Garam partján.[1])

Szabatkának a Szombat szóval való rokonságáról fentebb értekeztünk.

Szabatka és vele a város rövid története a következő: Minekutánna Jánosi Pál, Füleknek törökök által történt bevétele után a balogi várba keresett menedéket, a »nagy« melléknévvel megtesztelt Mehemet bég azon indokból, hogy a magas porta érdekeit, melynek uralmába Fülek eleste 800 községet hajtott, necsak terjessze, de meg is szilárditsa: elhatározta, hogy Szabatkát felépitteti, a melynek sorsa, mint könnyen látható, Fülek történetével függ össze, jóllehet az a Kassa, Szikszó s Eger várainak féken tartása végett állittatott oda.[2])

Szabatka, vagy mint Zeiller másutt elődadja Sabatca, Sabathga, »várkastély, melyet a füleki törökök a Rima folyó mellé, egy kies helyre a keresztények ellen épitettek, hogy itt Kassa és Szikszó majd ismét Eger és Tokaj felé csappongásaikban alkalmas szállást és nyugvóhelyet nyerjenek. Jó szolgálatot tett nekik

---

[1]) Iványi István: Szabadka sz. kir. város nevéről. »Századok« XVI. evf. Budapest. 1882 491—497. lap.

[2]) Szirmay: Szathmár vmegye leirása. II. Rész. 89. lap.

e czélra az ide egy puskalövésnyire fekvő városka Sombatum.«[1])

E vár tehát nemcsak az Ipoly-Gyarmat, Szécsény, Salgó és más nógrádi erődök őrszeme, hanem országos fontosságu várkastély vala, s az irók úgy emlékeznek róla mint tekintélyes, hadászati szempontokból különösen nevezetes fegyverhelyről.

Bebek Ferencz, ki Füleket nejével a Rátkay Balázs leányával kapta, mihelyt tudomására jutott, hogy Fülek kapitánya gyáván Balogra szökött, melynek erődítésére Bebek annyit költött, hogy a felvidéken akkor hozzáfogható erős vár nem találtatott. Ereiben a rosz hir hallatára meghült a vér, s maga vagy a hadviselésben kevéssé lévén jártas, vagy talán az akkori csatározási rendszer elveinél fogva mindenek előtt 200 válogatott lovas csapatot és 100 vadászt inditott utnak Kátay Ferencz, Hennyei Miklós és Pribék Imre kapitányok élén s maga a környék nemességével Rima-Szombat alá vonult s bevárta Jánosi Pált, a kit csakhamar Perényi Gábor, az oda való tartományok főigazgatója követett s a török ellen megkezdődtek a kisebb-nagyobb csatározások, melynek előőrsei Sávoly, Sid és Guszona környékén jelentkeztek, ugy hogy mikor Bebek Osgyán mel-

[1]) M. Zeiller: Beschreibung des K. Ungarn und dazu gehöriger Landen, Stätte und vornehmster Örter. Zu Ulm. M. DC. LX. 394. lap.

lett tábort ütött, Ajnácskő vára már a pogány körmei között volt, melynek hadai innen Putnok és Eger felé vonultak. 1555 óta a bégek és agák folyvást készenlétben állottak s a martalóczok hegyen-völgyön leskelődtek[1])

Az ellensegeskedések nagyon rövid ideig tarthattak, mert a szétszórt török csapatokat Toigon budai helytartó-basa folytonosan uj erővel frissitette fel s midőn az ifju Rustán és a füleki Veglian bég megérkezett, azonnal hozzá láttak Szabatka felépitéséhez, s az a következő évben már mint hatalmas és rettegett várkastély szerepel s mint ilyen 40 esztendőn keresztül kincstár gyanánt szolgált, a midőn Drugeth és Teuffenbach győzedelmes seregei bevették és a földig lerombolták.'

Hogy mennyire átváltozott Rima-Szombat vidékének egész panorámája, az által hogy a török lett e tájon az ur, azt leirni majdnem lehetetlen. A sátoralaku házak helyett lapos tetejü, keleties kinézésü házak kezdtek emelkedni, a mosheákból felhangzott a muezzim éneke. A termékeny szántóföldbe rizst kezdtek termelni s teherhordó állát gyanánt a tevék és öszvérek terjedtek el.

Annak a várparancsnoknak (dizdar khurrem) a kit rendszerint a jancsárok soraiból neveztek ki 1558-iki jegyzékében az áll, hogy

---

[1]) Mikulik József: Magyar kisvárosi élet 105. lap.

a szabatkai várőrség (müsztahfiz) csak 32 emberből állott. Magának a parancsnoknak a fizetése volt naponként 6 akcse[1]), ugyanannyi volt a napi zsoldja az alatta álló Alikhan kiájának. Ezek alá 3 tized vagy szakasz (bölük) volt rendelve, mindegyikben 10—10 legény; egy későbbi jegyzék szerint a legénység csak 19 főből állott s mindössze 160 akcse napi zsoldot húzott; — volt azonban olyan idő is, a mikor az őrség 105 fejre tétetett és a napi zsold felrugott 140,361 akcsére.

A füleki sandsák kiadásairól érdekes képet nyujt a következő kimutatás:

Létszám	. . . .	409	ember
Napi zsold	. . . .	2,721	akcse
Illetmény	rendkivüli . . .	12,436	„
	összes 1/2 év . . .	482,701	„
beratdij	. . . .	4,680	„

ebből Szabatkára esett Létszám szerint 40 musztahfiz és 73 lovas után:

Napi zsold	. . . .	816	akcse
Illetmény	rendkivüli . . .	3,498	„
	összes 1/2 évi . . .	144,492	„
beratdij	. . . .	1470	„

A füleki török birósági kerület (náhie) 1559-ben tizenhárom községből állott. Ezek közé tartoztak Czegléd, Szikszó, Sajó-Szent-Péter és Rima-Szombat. A mi városunk 1559. okt. 2-ikától 1560. szept. 20-ig 30,000 akcsét

[1]) Az akcse török pénznem volt, a melyből 1585 előtt 60 darab tett ki egy aranyat.

jövedelmezett a pogánynak [1]) Ezen összeg az 1563. ápr. 22-ikére (török időszámitás szerint 970 saban 29) a Hizir-napi fejadóval évi 50,000 akcséra emelkedett. Vannak defterek, melyek szerint az előbb 72,290 akcséra rúgott volna, agyanakkor mikor Rozsnyó városáé 43,560 Losonczé csak 29,711 akcsét tett.

Szabatka történetében sok apró érdekes épizod, regényes kaland forog a nép szájában, a melyeket itt előadni nem lehet feladatunk.

1562-ben keresztényeké volt a vár, mikor azt mintegy harmadfél ezer főből álló füleki, nógrádi és szécsényi török lovasság megszállotta, Svendi Lázár és Forgách Simon siettek a vár megmentésére. A magyar sereg Rima-Szombat város birájának kalauzolása mellett kelt át a Rimán, s elűzte az ellenséget, a mely mintegy kétszaz halott hátrahagyása mellett futamodott meg. A csatatéren maradt a szécsényi bég is; Svendi Lázár a várat magát leégette[2])

Rima-Szombat városának bérletjövedelmét 1564. ápril 23-tól Mevláná Mohammed budai naib szidsillje szerint két füleki lovas katona kezelte, úgy mint Oszmán aga és Musztafa, a kiknek bérlete (iltizam) három évi időközre

---

[1]) Magyarországi török defterek ford. Velics Antal II. köt. 193. lp.

[2]) Ghymesy Forgách Ferencz Magyar históriája. Közli Mayer Fidel (Monumenta Hung. Hist. XVI. köt.) 329—331. lp. — »Gömör-Kis-Hont« IX. évf. 12. szám 1888. évf. márcz 18.

942,371 akcsét tett ki, a miből tehát egy-egy évre 314,127 akcse jutott volna.

A defterekben — azt hiszszük — sok culturhistória adat lehet.

A Szabatkán történt, vagy az itt uralkodó basa által végbe ment hadi eseményekre vonatkozólag fölötte becses adatokat szolgáltathatnának a rima-szombati városi levéltárban őrzött, még eddig senki által le nem forditott, sem meg nem magyarázott török oklevelek, melyek száma a kétszázat jóval felülmulja; Baksay István állitása szerint ezen okmányok között van egy rendelet is, a mely városunk polgárságának meghagyja, hogy a beteg zultán felgyógyulásáért imádkozzanak, de legérdekesebb azon irat, a melynek kiséretében ama nevezetes török sipot kapták, melynek előmutatása elég óvszer a városra, hogy a törökök Rima-Szombatot minden zaklatásoktól és erőszakoskodásoktól megkiméljék.[1])

A vár történetére nézve felemlitendő, a mit Ortelius Jeromos állit, hogy t. i. Szabatka, Pelsőtz, Gombazeck, Chrasnahurca, Sagde várak a körülfekvő kastélyokkal s mezővárosokkal 1566-ban a Svendy kezeiből ujra a Bebek György (kit Zeiller erdélyországi császárnak nevez) hatalma alá került, vagyis 13—14 évi török birtoklás után a keresztényeké lett, mignem oda 1584-ben október 15-én éjjel ismét a török azon dobsinai foglyokat szállásolta el, nem itt,

---

[1]) Ezt a fermánt a levéltár nem kezeli külön?

hanem bent Rima-Szombat városában, a kiket barmok módjára rabszijra fűzve adó miatt hajtott Fülekre, s itt megszállva, a templomba bezárva őriztetett.

Dobsina ifjai éppen a fonóban mulattak ez időben, a mint az egykoru Piltz Gáspár[1]) odavaló pap leirja, a török katonaság azonban a lakosságot éjnek idején vadul megrohanta, közüle többeket lekaszabolt, a várost felgyujtotta s a zsákmánynyal lóhalálában Fülekre sietett.

Az 1575—1579. években azon házak száma szerint, a melyek után a füleki szandsákban a fejadót a török a rimaszombati birósági kerületben (Nahie) a hitetlenekre kivetette a következő volt:

R.-Szombat 200	A.-Batka . . 14	Hegymeg . . 8
Simonyi . . . 25	Verbofcse . .	F.-Füge . . . 6
Serke 23	Vernofcse . 7	Felső-Szkal-
Belne, Belenc 5	Berzok, Pere-	nok, Gorne,
Zeherje, Zeh-	zova 20	Szkalnik . . 9
re 17	Tahi, Méhi . 10	Kerek-Gede . 10
A.-Pokoragy	R.-Lehotka . 8	F.-Pokorágy,
Bokorat . . 13	Rimocza, Ri-	Pokorat . . 14
Csiz, Csisz,	mofcse . 9—10	Ardpatak . . 3
Csenes . . . 5	Ráhó, Ragócz 10	Behan, Nem-
Karancs, Ke-	Rabozán . . . 7	jan 3
rencs 12	Dolozan . . . 7	Erdhák . . . 3
Kocsház . . . 11	Meleghegy . . 8	Lukostye, Lu-
Jánosi 35	F.-Tenke . . 6	kovistye . . 10

[1]) Piltz G.: »Topscha sive Dobschina« 1584. Wittemberg 1671. — Salamon F.: »Magyarország a török hóditás korában.« 98. lap.

Korincza, Morincz	7	Nagy-Gerofcse	8	Lászlófala . .	5
F.-Batka . . .	12	Kis-Gerofcse.	5	Ostén	2
Tomasfalu	5–15,	Bodoház, Botoház	3	Vendikfala . .	8
Belet, Pelén .	8	Beszi, Beszti, (Teszeni?) . .	4	Vakosás . . .	3

Az egész adózási rendszer az egész környéken a zsarolásra volt alapitva; olyan vitézek, a kik telhetetlenek voltak kegyetlenül nyúzták a föld népét. Katonák, mint Musztafa, a ki ziamettel vagyis olyan hűbérbirtokkal ellátott Timurkhan főember, törvényes fia volt évi jövedelme a 20,000 akcsét meghaladta. 1583. decz. 9-én azért, mert Korompánál vitézül harczolt ugyanaz 4000 akcsét jövedelmező timárra nyert jogositványt. Olyan faluk, mint Alsó-Pokorágy: 5000 akcsét, Varbócz: 6000 akcsét voltak képesek fizetni, a mi szinte hihetetlen.

A XVI. század második felében a halandóság nagy lehetett 1578—1584. Szabatkán, húsz elhalt szegény ember temetésére 1500 akcsét forditottak; később huszonöt szegényé 1875 akcséba került, a mely számban csak a jegyzékbe foglalt, kórházban (?) betegségben elhaltakról lehetett szó.

A bécsi cs. könyvtár török defterei élénk világot vetnek Szabatka vára s Rima-Szombat történetére.

A számadások az 1583. évi jan. 24. kezdődnek s a füleki sandsák hűbéreiről vezetett

egyik naplójában van meg, a mely a Velics Antal által leforditott defterek CCLXXII. számú jegyzékét képezi.

A jegyzékekből látszik, hogy a timárok kézről-kézre adták a vár kapukulcsait, a mi a közigazgatási rendszer állhatatlanságára vall.

A szabatkai vár timárja 1583. Mohammed bin Iskender volt, a kit a bég előterjesztésére neveztek azzá ki; miután Bajazid bin Dsafar lemondott volna.

Csakhamar Mohammed bin Piri volt a Szabadka timárja [1]), a kire azt Kurdról irták, miután az a javadalmat elveszitette.

A várnak öt olyan timárja volt, a kiknek mindegyike 1700 akcsét húzott. E timárok valának Omar ben Isza, Ferhad bin Abdullah, Khudaverdi bin Abdullah, Haszán bin Abdullah, végre Báli bin Dsafar.

Majd ismét három olyan zsoldhűbéres követte, a kik 1700 akcsével birtak; úgy mint Huszein Abdullah, Ibrahim Isza és Oszmán Abdullah.

Nemsokára rá négy hűbéres jött szóba, a kik közül az első Kurd Abdullah káplár azaz tizedes volt, a kit a törökök szerboluk néven illettek és a ki 1900 akcsét húzott, tehát többet egymaga mint a többi három u. m. Rebseb Abdullah, Rizván Szidi, és Khurren Ab-

---

[1]) A timár olyan hűbérbirtok volt, melynek jövedelme 20,000 akcséig közel negyedfél száz aranyig terjedt.

dullah, a kiknek jövedelme egyenként nem tett ki többet 1700 akcsénál.

És Rima-Szombat ekkor már mint »nahie« merül fel, a melynek Gazanfer bin Abdullah volt a timárja, miután a javadalomról Oszman bin Haszan lemondott.

Május közepén már Mohamed bin Murad volt a szabatkai vár timárja miután Musztafa Divane fárig lőn.

Ezen időben halt meg Ferhád Abdullah szabatkai timár; Hüszein Abdullah azonban még Derecske hűbérje után 1700 akcsét mintegy 28 darab aranyat húzott Ferhád fogságba esett, Haszán bin Abdullah — a defterek szerint — vértanu lőn.

A párkánybeli vitézek timárja gyanánt Ibrahim bin Ferhád szerepel.

Tavaszszal már a lovas Musztafa majd nyár derekán Üvejsz bin Musztafa fivére Ibrahim bin Musztafa kerül elő, a ki az elhalt elődje után a szandság bég ajánlatára foglalta el állását.

Pervane bin Hiszan hasonlókép a vár timárja volt átvévén megbizatását Ibrahim bin Abdullah után: a ki fáriggá lőn.

A szabatkai párkányvitézek timárja ekkor Üvejsz bin Juszuf vala; ugyanezen év szept. végén terjeszté elé a bég Mahmud bin Ali után őt, a ki fáriggá lőn.

A következő év elején már uj alakok me-

rülnek fel. Miután Szidi bin Rizván lemondott Ahmed bin Mahmud lett a timár 1700 akcse jövedelemmel, a mely hissza Szkaros volt.

Timárok voltak még Szabatka várában Divane Juszuf Szulejman bin Szefer; a balogvári nahie képviselője pedig Ali Musztafa a szabatkai szerboluk timárja.

A szécsényi szandsák rúznamcséjében az 1685—86. évben bizonyos Rizván bin Abdullah fordul elő ez is szolgált a szabatkai lovasságnál és pedig a második aga alatt álló ötödik ódában [1]) Vitéz katona; naponként 8 akcse zsóldot kapott, s azért kapta a hűbért, mert egy átkozott hitetlen gyaurnak levágta a fejét.

Érdekes epizódot képezett Szabatka történetében az úgy nevezett »szikszai harcz«, melyet 1588-ban okt. 8-án Rákóczy Zsigmond Dobónak az egri hősnek utóda, mint Torna vármegye főispánja a Hernád völgyében, a Szikszó város mellett elterülő girincsi mezőn vivott.

Rákóczy mellett harczoltak Homonnai Drugeth István, zempléni és ungvármegyei főispán saját dandárjával, Balassa Ferencz (a költő öcscse) Serényi Mihály kassai kapitány, Széchy Tamás szendrei kapitány, a lovas hadakkal; majd Balázsdeák István az ónodi, geszthelyi és diósgyőri végbeliekkel s Rüssel

[1]) A zsóldosok egy-egy szakasza némely fegyvernemnél. Tulajdonképen az óda = szoba volt.

Kolozs cs. főhadi tiszt 500 főnyi német gyalogossal, a kik a kassai helyőrséghez tartoztak.

Mihelyt Egerbe hire ment, hogy a török nagy haddal támadta meg Szikszót s a Hegyalját, Rákóczy Zsigmond ezzel a harmadfél ezernyi vitéz harczossal indult el s a tizenkét ezerre menő ellenséget, mely Szinán basa rendeletére az adót behajtani Abaujba ment: kegyetlenül megverte. Elesett Mustafa szécsényi bég, a jancsár aga, egy fő-tihája, a basa tolmácsa; Kurkut füleki béget Zsoldos Ferencz találta a keze fején. Elfogták Ali fehérvári béget, a szabatkai fővitéz vajdát, a ki megsebesülten jutott az ellenség kezeibe, kik azt magokkal Egerbe hurczolták, ott meg is halt.

A végvárak — Fülek kivételével — mind meghódoltak, Edelénynél — junius 11-dikén — két hajdút s egy nemest, mert elszöktek: felakasztatott. [1]) Rima-Szombatba érve, kiadta az öreg fejedelem a hadi szabályzatot, mely az eddig fennállókat szigorúabbakká tette s főként a rend és fegyelem fentartására volt irányozva[2]) Itt érte őt egy csausz rendelettel a portától, hogy forduljon vissza. E perczben ez már lehetetlen vala.

A törököknek összes ágyuja és valahány túgja[3])

---

[1]) Kálnoky Naplója 143. lp.

[2]) Török-magyarkori Allamokmánytár III. 333. s köv. lp. Bakos jun. 1-én hirt adott Torstensonnak ura megindulásáról. Dudik 170. lp.

[3]) Lófark.

volt, az, mind az ellenség kezébe került, s kétezer hitetlen holtteste földte a csatatért. Sokan a Sajóba fultak.[1])

„Szabatkában lakó fővitéz vajda
Ugyanakkor ő is kézben akada
Nagy sebökben Egré vivék fogságra
És ugyanott az sebökben meghala.[2])"

A török véglehelletéig küzdött. Teuffenbach azokat a kik megmaradtak kardra hanyatta s Szabatka várát megrakta német őrsereggel[3])

Felemlitendő jellemzésül, hogy mily élénk volt a XVII. században itt az összeköttetés hazánk és Törökország közt, mely szerint 1668-ban bizonyos ügyben két gyöngyösi polgárt küldött Gyöngyös városa Törökországba nevezetesen nemes Nagyrhédei (Tóásó) Gergelyt és Szegedi Eötvös István uraimékat; el is jártak ezek hüségesen Konstantinápolyban, azonban mikor onnan visszaérkeztek Gyöngyös városának elöljárósága nem akart azokról az igéretekről tudni, a melyek alatt a város ezen polgárokat az elindulás iránt capacitálta.

Öt hónap alatt közel negyed félszáz mértföldet utazott a két gyöngyösi polgár, s midőn ebből per keletkezett, Gyöngyös városa Rima-

[1]) Decsy S: Ozmanografia III. rész 260. §. 487. lap.

[2]) Irja Tardy György historiás énekének 179. versében. Közlé Thaly K. a »Századok« V. évf. Pest, 1871. 124. lap.

[3]) Szalay: Magyarország története IV. köt. Pest, 1865. 415 lap. — Gr. Illésházy feljegyzései (Monumenta Hung. Hist.) VII. köt. 7—8. lap. »Gömör-Kis-Hont« IX, évf. 12. sz. 1888. márcz. 18.

Szombat elöljáróságához fordult tanácsért melynek polgárai »per analogiam« szintén megfordultak Konstantinápolyban.

Erre vonatkozik a városnak Vásári Márton felől 1678. jan. 25-ikéről ide küldött következő levele:

„Ajánlyuk mint bizodalmas jó-akaró urainkk kgtkk, böcsülettel való szolgálatunkat. Istentűl sok jókat kivánva meghadat kgtkk! Az kegyelmetek nekünk küldött levelit nagy böcsülettel vöttük, melyben várasunk dolgaiban az Hatalmas Török Császár urunk előtt fáradozó Vásári Márton uram dolgai felől akar érteni kgtk azon utazásaért és fáradságaért minemű szabadságban éllyen az ulta ő kglme mi közöttünk, melyről bizonyosan irhattyuk kgtkk (cum gratiarum actione vévén az ő kglme fáracságát és szolgálattyát) illendőképen ő kglmét akkori fáracságárul contentáltuk, fizetését penigh, mint annak előtte: úgy azután is mostanis minden maga mentegetése nélkül meghadgya, azonban edgyik gyámola lévén ő kglme várasunknak: városunk részeiről való közönséges szolgálatban is, nem kevesebbet, mint annak előtte, sem nem többet efficiált ő kglme, mind esztendőn köteles szolgálattyával, mind pedig privatim várasunk szükséges dolgainak véghezvitelének felsegélléséhez, kiről akarjuk kglmket rövideden tudósitani. In reliquo kivánnyuk tarcsa és és éltesse In kgteket sok esztendőkigh jó egészségben. Bornemisza András és Mester András az egész nemes tanácscsal edgyütt.“ [1])

Kiviláglik innen, hogy az egész tanács mint ilyen nemes volt s a szultánt igy czimezé »Hatalmas Török Császár Urunk.«

---

[1]) Ethei Sebők László: Gyöngyös és vidéke tört. Gyöngyösön, 1880. 171—172. lp.

Mikor Bocskay István 1604-ben a szabadság zászlaját kitűzte, a császári hadaktól Németh Balázs és Bornemisza János rögtön elpártoltak, a kik fölött egész felső vidéken Barbiano kassai császári kapitány parancsolt.

A pártosok elfoglalták Szendrőt, Szádvárt és Krasznahorkát s a Sajó mentében egész Putnokig vonultak; Németh Balázs Bornemiszával egész Rima-Szombatig nyomult a kiknek hada nov. elején már félelmes hadsereggé nőtt, miután az egész környék lakossága kapát, kaszát ragadt s úgy tömörült az alig pár száz hajdú által vezérelt hadak soraiba.

Mikor Basta a rimaszombati táborozásnak hirét vette tizenötezer emberével elhagyá Esztergomot s a 4709 főből álló magyar hadsereggel Osgyán mellett megütközött. Németh is ott maradt s a hajdúk kevés vereséggel rendben vonultak vissza, csak a nép vesztette el lélekjelenlétét, az futamodott meg eszeveszetten s több százat gyilkoltak meg soraiban.[1])

A Némethék vakmerőségét felülmulta a szabatkai törökök vadsága. Itt kettős árokkal őrzött erősség állott, bástyákkal s négyszögű kövekből rakott erős tornyokkal, közepén vizzel telt széles árok vette körül, melyet előbb 1593-ban, földig leromboltak.[2])

---

[1]) Szamosközi tört. maradványai (Monumenta Hung. Hist. IV. köt.) 252. s köv. lp. Pethő Gergely: Rövid magyar Krónika. Cassán M. DCC. XXIX. 160—162. lp.

[2]) Piker: »Topographia magni Regni Hung« Viennae 1750. 401. lp.

Mihelyt Basta Rima-Szombatba érkezett azonnal elhatározta, hogy Bocskai ellen indul; rövid itt időzés után czélját Putnokon keresztül csakugyan elérte, s Bocskaival nov. 28-án Bessenyő alatt ütközött meg.

Az alatt Gömör és Kis-Hont lakosságát a földes urak felbátoritották s Széchy György Balog várának ura kitűzte a hadi lobogót s a mieinket Bocskay táborába vezérelte, a kit Szerencsen egy 1605-ben áprilisban tartott gyülésen Homonnay Bálinttal együtt főhadvezérré választották.

A kedélyeket 1606-ban aug. 6-án a bécsi béke csendesitette le.[1])

Az a mit Kollár említ, hogy t. i. a rimaszombati polgároknak 1680-ban igen meggyült az egri basával a baja, nem valószinütlen; noha vannak, a kik azon véleményben élnek, hogy ha a török uralma itt 1594. után véget ért, az egri basa a XVII. században nem sarczolhatta őket. Nem szükség többet, csak egy futó pillantást vetnünk az 1625—1627. évi török pusztitásokra, mely szerint csak a határszéleken, (Gömörben is?) a hol 45 falu hódolt meg, felégetett a pogány 102 helységet, elhajtott 152 ezer barmot, úgy hogy az akkori kár a mai érték szerint legalább harmincz millió forintot tenne ki, s az

---

[1]) »Gömör-Kis-Hont« IX. évf. 12. szám 1888. márcz. 18.

1642-ik évi békealkudozások okmányaiból világosan kitünik, hogy Gömör vármegyében szám szerint:

Holdult faluk	48	darab
Rab vitel	349	„
Ember ölés	291	„
Marha	359	„
Adófizetés	6,866	forint
Rabváltság	9,359	„
Kártétel	6,322	„ volt

sőt az egyes családokra oly terhes adó és sarcz háramlott, a melyet számokban kifejezni teljes lehetetlen.

Azon eseményt, midőn Szabatkát a Rudolf király hadai elfoglalták, a népmonda helyben igy adja elő:

Midőn a várat Tiefenbach és Drugeth hadai megszállották és bevették, a szabatkai basa (Veglian-e?) az égő romok közül egy földalatti uton menekült a legközelebbi hegy oldalában levő liget cserjéi közé, az úgynevezett Papharasztjába, a hol hetekig bogyókból és gyökerekből tengette szánalmas életét és bár turbánjába nagy kincs volt elrejtve, ő ezen drágakő és aranyhalmaznak semmi hasznát sem látta, miután majd éhen veszett el. Kaftánja lassanként lerongyollott, deli alakja megtörött s leomló haját és szakállát az ág és bozót annyira összetépte, hogy a vidék valódi réme lőn; az asszonyok nem mertek sötétben a házból kimenni, s az anyák a megszökött basa

rémképével csittitgatták a rivó gyermekeket, mignem 1593. őszén két rima-szombati polgár, névszerint Lopocsy és Zarkóczi a pokorágyi erdőben rőzsét szedegetve a beteges török basára ráakadtak, éjnek idején rudakon a városba hozták s miután ez által a várost magát ama kellemetlen és az akkori körülményekből könnyen kimagyarázható félelmes helyzetbe juttatták, a tanács által mind a ketten arra lőnek kárhoztatva, hogy a basát a város alkalmatosságán egészen Törökországba, Konstantinápolyba tartoztak hazaszállitani; a basa nagy jutalmat igért ezen cselekedetért, a ki mint állitotta, nemcsak a Mohamet próféta családjából származik, hanem rokonai a portánál főrendű államhivatalt viselnek. Lopocsy és Zarkóczi bár családos emberek voltak, engedtek a városi tanács eme határozatának s egy évi távollétök alatt annyira eltörökösödtek, hogy saját anyanyelvüket is egészen elfelejtették s a város részére állitólag ők hozták és kézbesitették ama sipot, a melylyel a torony-őr még e század első negyedében is a város tornyáról azon időt jelezte, mikor a basát a rima-szombatiak éjjel a városba hozták s a sipot később tárogató gyanánt csak bizonyos ünnepélyes alkalmakkor használták, jelenleg pedig a városi levéltárban tartogatják, de azért minden óranegyedben sip által jelenti ma is a toronyőr,

hogy ébren van, s a városnak mind a négy tája felé nézeget.[1])

Emlités van egyébiránt egy 1594. nov. 11—16-iki ostromról is, a melyet Korponay János Rima-Szombat várának mond, mint a melyet erős fegyverhelylyé alakitott a török Kassa, Szikszó, Eger és Tokaj várai ellen. Miután Svendi felégette volt, a török ujra elfoglalta, felépitette és folyton sarczolta innen a vidéket különösen Rima-Szombat városát. A török nov. 15—26. közt rémülve futott meg Kékkő, Buják, Divény és Hajnácskő váraiból, Teuffenbach serege a kassai téli szállásra vonult,[2]) harczoltak annak falai alatt Rákóczy Zsigmond, Forgách Simon, Báthori István, Homonnai, Drugeth István, Dobó Ferencz és mások.

A rima-szombatiak az egri basát a budai nagyvezérnél panaszolták be, a kinek barátságos, jó indulatánál fogva 300 # lefizetése után nemcsak örökre megszabadultak a nyűgtől, hanem a nagyvezir őket drága kaftánokba bujtatva, diszkarddal felékesitve, asztala mellé ültette és meg is vendégelte, mi által felbátoritva, otthon kész örömmel hozzá láttak a gyüjtögetéshez és a nagy summa pénz hamar csomóban volt s Buda várába vándorolt.

---

[1]) »Felvidéki Közlöny« szerk. Beke László. Rima-Szombat I. évf. 1874. szept. 27-iki 31. sz. Regénynek feldolgozta Madarassy László olv. »Budapesti Ujság« 1889. april—máj. és a N. Képes Naptár 1889. évf.

[2]) Korponay: »Abauj m. leirása.«

A szabatkai várkastély alap-árkairól s nagyszerű várfalairól sokat beszélnek még, jól lehet az egykor benne létezett alagut bejárásánál egyéb nyomokra alig akad ma az ember, még a mult század elején épségben állott néhány boltozatos tornácz s a tágas négyszögletü toronyomladékaira gyermekkorából hiven visszaemlékezett Decsy Sámuel is.[1])

A környéken elterjedt erdőségbe, melyet a hatvanas évek közepén vágattak ki, igen sok ember járt pénzt keresni, s a rothadó állati anyagok fel-fellobbanó lángjait, eltemetett kincs tisztulásának hirdette a nép, mely különösen karácsony éjszakáján, fel szokott vetődni a földből.

A várkastély hire a török földről ide vándorlók előtt is a kincstár hirében áll s ha az itt őgyelgő napestig imádkozó dervis már-már kibujni látja a földből az aranynyal-ezüsttel megtöltött katlanok füleit s utánna turkálva kiemeli: borzadálylyal ejti ki kezéből, látva, hogy emberi csont, mely hosszú századokon át megtartotta hófehér zománczát.

27. Adatok a czéhek történetéhez.

Valamint az államéletben úgy a társadalmi téren is sok intézmény merült fel, a melynek szálai az egyház ügyeiben gyökereznek.

---

[1]) Decsy S.: »Ozmanographia III. köt. 509. lp.«

A czéhek kezdetben, mint szövetség, egyedül az egyház pártfogása mellett virágozhattak fel; — miután azok vallásos és humanisticus czélok előmozditása végett jöttek létre s csak később terjeszkedtek ki világi és katonai védekezésre, közös lakomákra és igy tovább.

A szövetség tagjai vallási szentgyakorlatokat végeztek, azokat egyszerre és közösen tartották meg, a templomokban oltárt választottak, a szent körmeneteken testületileg jelentek meg, a tagokat diszesen temették s a megboldogultak lelki üdveért miséket szolgáltattak.

A rima-szombati mesteremberek közt legtekintélyesebb volt az aranyműves, kovács, lakatos, szij- és nyereggyártó, végre a csiszárok czéhéből összeállott czéhek szövetkezése, a mely az u. n. »Szent Mihály oltára« körül csoportosult, s alapszabályait még 1516-ban nyerte Guthi Ország László földesúrtól, de a mely okmány a tűzveszély áldozatává lőn. A privilegiumot »pro Auri fabris Rima-Szombathiensibus« 1553-ban Ferdinánd is megerősitette.

Ehhez a szövetséghez csatlakoztak az asztalosok is.

A czéh szövetséget, mint az okiratok bizonyitják, megelőzik a szűcsök és timárok czéhintézményei; az előbbeniek okiratát még Széchen Frank adta, Thekes Barnabás czéhmestersége alatt 1458-ból, melynek eredeti latin példányát perganenre irva gondosan őrzik a

magyar nemzeti Muzeumban. A timárok privilegiuma német nyelven 1520-ból való.

A szűcsök emlitett latin okmánya ezen iparágat illetőleg a legrégibb egész Magyarországon,[1]) a melyet érdekessé tesz azon körülmény, hogy ennek egy 1549. évi magyar példánya szintén ismeretes.

A szent Mihályról czimzett oltárnokság már a XV. században működött, s az összeállott iparosok a szövetség czéhmesterét és két dékánját évenként választották, a kik annak igazgatását vezették, folyó ügyeit intézték, a fennforgó vitás és kisebb bűnügyekben itéletet hoztak, a birságpénzeket beszedték stb. Főbenjáró bűnökben 1735. előtt rendszerint a földesúr itélt, a király ezen esztendőben ajándékozta meg a várost a pallos jogával, a melynek következtében az eljárás nevezetes módositásokat szenvedett.[2])

Az oltárnokság tagjai viaszk vásárlására vagy az oltár egyéb szükségleteire vasárnaponként egy-egy denárt fizettek; az, a ki ujonnan lépett be: fizetett két forintot, s az oltárra 2 font viaszkot s azt mindaddig ő látta el viaszszal, mig egy ujonnan belépő tag azt fel nem váltotta; sőt az inasok is adakoztak felszaba-

---

[1]) Findura: »A régi czéhek életéből.« IV. A szűcsök. »Iparügyek« 1890.

[2]) Kollár i. müve 30. lp.

dulás alkalmával, tudniillik egy-egy font viaszkot tettek le.[1])

Az ujonnan belépő mester igazolni tartozott, hogy jó hirnévvel bir, törvényes ágyból született, s évét a mesterénél mint legény becsületesen kitöltötte. Helybeli mesterek fiának és olyannak, a ki oda való mester leányát vette feleségül, a czéh-beállási dij felét elengedték, szegénység esetében várakoztak egy évig.

Az aranymives inas három, az asztalos inas két év mulva szabadult fel. A szegődtetés diját a legények tartoztak lefizetni s ha — helyökről távozni szándékoztak, ezt két héttel előbb be kellett nekik jelenteniök.

Az ötvös czéh szabályait tüzetesen ismertette Rómer.[2])

Az ötvösök a XVII. században (kelet nélkül) uj czéhszabályokért folyamodtak a királyhoz, mert a régi privilegiumot a »német ellenség« elpusztitotta,[3]) úgy hiszszük, a kérelem nem teljesült.

Régi kiváltságokkal dicsekedtek a mészárosok is, a kiknek magyar alapszabályait 1585-ben erősitette meg Losonczi Zsigmond. Újabb magyar privilegiumot kaptak II. Mátyás királytól 1611-ben, majd egy magyar kiváltság levelet

---

[1]) »Századok« X. évfolyam Budapest, 1876. 30—31. lp.

[2]) »Századok« XI. évf. Budapest, 1877. 411—424. lp.

[3]) Dr. Szadeczky Lajos: A czéhek történetéről Magyarországon (Értekezések a tört. tud. köréből XIV. köt. 7. szám) Budapest, 1890. 117—118. lp.

1632-ben Forgách Ádámtól s utóbb 1692-ben I. Lipót adott nekik egyet német nyelven.

A szűrcsapók magyar alapszabályait eredetileg Széchi Kata adta 1611-ben, az »elsőbb vagy régibb articulusok« kelte 1748 egy későbbié 1784; majd a szűrcsapók a gubásokkal társultak, a kiknek Ferencz király adta az alapszabályokat 1820-ban.[1]

A csapó-czéh kiváltság-levelét 1655-ben elődei példájára Thököly István, mint földesúr is ismételten kiadta s az u. n. »czéhigazságokat« megerősitette.[2]

A csapóczéhbe szintén csak törvényes ágyból született egyént vettek be, ki »nemzetség- és tanuló-levelét« feltudta mutatni; nős vagy háztüzes volt, az az jegyben járt, s olyan a ki »gyalázatos nevet nem visel« az az nem infámis.

A czéhmestert és dékánt a testület választotta. Ki a társaságba állt 64 denár áru bort fizetett, mint »tudomány pohárt» ha felvette a mesterséget 15-öd napra egy pint bort, s letette a »czéh igazságát« vagyis 32 forintot s az egyház számára lefizetett egy tallért.

A tanulási idő négy esztendő volt; ennél tovább felszabaditás nélkül inast vagy apródot műhelyben tartani nem volt szabad. A legények heti és évi bérét megszabták, a ki többet

---

[1]) Dr. Szadeczky i. m. 117–118. lp.
[2]) »Századok« X. évf. Budapest, 1876. 33. lp.

fizetett büntetésben részesült. A vándorló-legényeket a czéhmester osztotta ki, s azt a ki az inast vagy legényt idő előtt magához édesgette, a ki társát gyalázta: megbüntették s a birság néha 40 frtra is felment.[1])

A takácsok 1665-ben vették át a kassai czéh magyar alapszabályait, a melyek számos czéhiromány nyal együtt a m. nemz. Muzeumban találhatók.

A rima-szombati és rozsnyai takács-czéh közt a XVII. században nem nagy egyetértés lehetett. Erre mutat azon körülmény, hogy e részben a kassai czéh interveniált, a melynek ezért a rima-szombatiak köszönetet is szavaztak. A »rozsnyai czéh ugyanis más városok számára szabályzatokat mert osztogatni s e végből a kassai szükségesnek látta 1668. okt. 2-án komolyan fellépni és őt azzal fenyegetni, hogy az igazi articulusokat tőle elkobozza[2])

A rima-szombati takács-czéh 1666-ban magát a kassai főczéh irányában a következőkre kötelezte:

Mi Rima-Szombatban lakozó Köstő András, Takáts István, Iffiú Takats István, ez az Takats János, és az töb böcsületes Takáts Czehbeli mester Ember Tarsainkal, tuttara Adgyunk mndennek az a kikk illyk (igy)? ez levellünk rendiben, hogy mi az mi szorgalmatos, kéresünk és kivánsagunk által megh nyertünk

---

[1]) »Századok« X. évf. Budapest, 1876. 33. lp.

[2]) Tóth Lőrincz: »Adalékok az ipar és keresk. tört.« Kassai főgymn. 1885/6. évi jelentése. Kassa, 1886. 7—8. lp.

és szereztünk Artikulusokat, az mi felyul megh erkezet becsületes Takáts Czehnek, Az nemes, Szabad Kiraly Cassa Varossabol illyen conditioval és rendelessel, hogy mi magunkra, es az a mi utanunk valokra, az mint ennek utana, nevek szerent megh neveztethének, tellyeségel es kivaltképpen minyajan arra ajanlunk es kötelezünk magunkat, az mi felalatot[1]) böcsülétes Czeh pecset ala foglalvan, a Chassai B„ megh nevezet Czehoz erőssen és szorgalmatossan megh emlekezni és megh tartani az kővetkezendő punctumot.

Legk elsőben, hogy Semmi es Senki közülünk ne merje es ne merészellye ezeket az Artikulusokat mellyet mi vellunk az N„ Cassai Takats Czeh közlöt, es minekünk adot, Semmi mas Varossal, Mezővarossal avagy Falluval Semmiképpen és Semmi modon ne közöllye es illyen hatalmat maganak ne tulaidonicson és ne praesumalljon.

Masodszor, Hogy ha valami bötstelen avagy illetlen dologh köztűnk az mi mesterségunkben, törtene és tamadna, mellyet mi magunk közöt le nem Csendessithetnek, Az Cassai B Takats Czeh tanacsaval, tetessék felre es el igazitassék.

Harmadszor ha vala mely ollyan tanalkoznék az ki nem igaz agyból valo, es nem böcsületes nemzetségből valo, Semmi képpen es Semmi modon fel es bé ne vetesseg avagy fel ne szegőttessegh.

Negyedszer, Hogy esztendő és harom nap az Bötsületes Czehet nitva tarcsuk es ez esztendő mulvan Cassan magunkat, ő kegyenek előt praesentallunk, tudomasok es akaratyok szerent végeztunk es az Czehet be zarjuk, Hogy ha penik ez nem lenni és ezek az Artikulusok igazan nem tartananak, tehat elegendő okkok es hatalmok legyen az Cassai Takats Mesterekk

[1]) Felállitott, állat = állit!

illyen Czehbeli igazsagot mi tűlűnk elvenni es el hozni kénntellenek. Ennek nagyob bizonysagara mi fellyűl megh nevezet Rima-Szombatban lakozo Takats Czeh Mesteri az fel alatot Czehvel egyut, Pecsetunkvel erőssittötet es pecsetet levelunket Atunk az Becsuletes Takats Czehnek, az Nemes Cassa varosaban Levőnek. Datum Rima-Szombatban Anno 1666. die 20. May.

Költö Andras	Csitneki Takacs János
Takats István	Takacs Thamas
Jffiu Takats Istvan	liptai-Takats Janos
Takats János	Takacs Pal.
Gyluncs Andras	
Kötő János	(P. H.[1])

A czéh tagjai tizen lehettek. Köttő Andrást és Jánost majd Köstönek majd Költőnek irják. Kötő mesterember volt a botos- vagy harisnyakötő, a gombkötő; a kik vagy maguk vagy ivadékaik űzték a takács mesterséget. Meglehet hogy a »takács« »tkács« tót szó tett magyarul annyit.

A csizmadiák privilegiumának korát nem ismerjük; volt két jegyzőkönyve az egyik 1725-ből Brada István czéhmester idejéből, egy másik még régibb időből. A kiváltság-levél utolsó példánya német nyelven 1822-ben kelt.

Németül voltak kiállitva 1820-ban a következő mesterségek privilegiumai; a viaszöntőké (mézesbábos), kalaposoké, (süveggyártó) vékony szabóké, a cserző és sarut varró vargáké (ma-

---

[1]) Tóth Lőrincz: Adalékok az ipar s kereskedelem történetéhez. Kassán. A jászóvári prémontréi kanonokrend kassai főgymnasiumának évi jelentése 1885/6. Kassán 1886. 6—7. lp.

gyar timár), az ácsok, molnárok s kőművesekéé, a gubásoké és szűrcsapóké, a timároké (vulgo Gerber) és német vargáké és a szűrszabóké, a a kiknek jegyzőkönyvét a rima-szombati pros. főgymnasium könyvtárában őrzik.

A privilegiumok védelmet adtak az ipar számára hosszú évszázadokon. Idegen mesteremebereknek országos vásárokon, sokadalmakon kívül a városban árulni tilos volt, a ki árulni merészelt az elveszitette készitményeit s azt felosztották maguk között biró és a czéh. A vásáron kivül nem volt szabad a készitéshez megkivántató anyagot megvenni, azt csak közösen tarthatták meg maguknak; oly anyagot, melynek csak egy czéh vehette hasznát, más, mint az illető czéh meg sem vásárolhatta.[1])

Egyházi zászlója volt a molnár és a csizmadia czéhnek. Ez utóbbi czéh zászlóját 1844-ben Rozsnyón varrták és a hozzá való selyemkelme ára jelentékeny pénzösszegbe került.

A timárok és vargák oldalaikon fegyvert viseltek s némely czéh mint testület katonát állitott.[2])

Némely czéhnek saját háza »czéh-háza« némelyiknek áru lerakodó-helye »szinje« volt. Egy ilyennek emléke élt a piacz délkeleti részében, a helv. h. templommal szemközt; tőle jobbra a Bernát-féle gyógyszertár állott, mely-

---

[1]) »Századok« X. évf. Budapest, 1876. 33. lp.
[2]) »Gömör Kis Hont« II. évf. 18. szám 1881. máj. 22.

nek Jánosi-felé eső részében is épült olyan ház, minőt a 100. lapon leirtunk.

Különben a század épitkezési modora, a faház, a XVI. század sátor-alakját utánozta: ilyen pld. az itt bemutatott ház rajza, mely Tompa Mihály költőnk születési házát ábrázolja.

Magának a városnak látóképét az ember akkor sem képes maga elé varázsolni, ha azt más hasonló felvidéki városok egykoru metszeteivel hasonlitja össze. A szűk és rendezetlen utczák kövezve nem voltak a Rima, mely tavaszszal ki-kiáradt partjain lerakta a behorpadt s leomló törmeléket, melynek csak a fűz- és égerfa-bokrok vetettek gátat, s a vityillók nagyrésze

olyan kaliba-féle volt, minőt századunk elején a szőlőhegyeken emeltek.

A mesteremberek gazdaságot is folytattak, a lakóház mellé ólakat és istállókat ragasztottak, melyeknek közelsége elfogta a világosságot s a kiszivárgó nedvesség megfertőztette a levegőt.

28. A protestantismus befogadása.

Rima-Szombatban az ágostai h. ev. hitvallás, a mint ez igen természetes, előbb honosodott meg, mint a Kalvin János tana, noha ez utóbbi vallástételt követők régóta túlsulyban voltak és vannak a többi keresztények fölött; döntőbb szerepet is játszottak amazoknál minden időben. »Rima-Szombath amplitudine, Calvinianae sectae potentia, ac non contemnendis privilegiis« — úgy mond Piker.

A Luther tana a XVI. század közepe táján honosult meg, jól lehet sokan még ugyanazon század végén áttértek a Kalvin és Zwingli vallására is, a mint azt Pepich és Bartholomaeides művei nyomán [1]) mondhatjuk.

Gömörben a Luther értelmét 1592-ben junius hó vége felé Fischer András hozta be; Bebek Ferencz azért őt el is fogatta s Krasznahorka legmagasabb csúcsáról dobbatta le. Rozsnyón tanitványa Leüdischer György előbb szepesi kanonok tanitott; de ez is hamar

---

[1]) Pepich: Vera imag. christianorum defensio. Bartfa 1598 — Bartholomaeides: »Cottus Gömöriensis.« Leutschoviae.

elhagyta a tért mihelyt figyelmeztették, hogy Bebek az ő élete ellen is tör s átengedte azt Stöckl Lénártnak.[1])

A XVI. század vége felé két murányvári lelkész lépett fel környékünkön 1560. körül Fried Cyprian 1594-ben pedig Rimanovi János ezek voltak az első testvéresülés (fraternitas) első esperesei, czikkelyeket hoztak és állitottak fel, a melyek lényegesen eltértek az ágostai hitvallástól[2]) s igen valószinű, hogy éppen ez volt az oka annak, hogy a magyar elem könnyebben hajlott a Kalvin János értelmére.

Osgyán és földes ura Bakos János e közben másodszor tért a protestans vallásra s mind a kétszer az ágostai vallástételnél maradt; de nem igy Rimaszombat, az a legkonokabbul ragaszkodott a Kalvin tételeihez, a melynek itt mindinkább több és több követője találkozott, ugy, hogy a katholicismus, a melynek pedig 1462-ben s a következő évek alatt 7 működő papja lakott itten s 1550 körül a főesperesnek is székhelye volt s a jánosi sz. Benedek rendü apátsággal solidaritásban állt, a XVIII. század közepe táján már-már kihalóban volt; a helvét hitv. evangelikusok ellenben már a XVII. században két lelkész ellátásáról voltak képesek gondoskodni, tanintézetében a theologiát ma-

[1]) Bartholomaeides: Cottus Gömör 278—287. lp. és Mikulik József: Magyar kisvárosi élet 174. lap.

[2]) Mikulik i. m. 174. lp.

gyarázták s a rima-szombati ifjak nemcsak Debreczent, Sáros-Patakot, Maros-Vásárhelyt látogatták, hanem mint erről hiteles okiratok tanuságot tesznek, 1517 óta a krakkói és utrechti hires egyetemeken is megfordultak s a hazának több jeles és érdemes papot és tudóst neveltek.

Kecskemét valamelyik anyakönyvében irva áll: Paksi György ezen a földön (t. i. Kecskeméten 1632—1643 az oda való superintendentiában) püspök-ember is volt, mint Váradon 1643-ban kinyomatott agendája mutatja.

Változván Kecskemétről Paksi, Rima-Szombatba következett.[1])

A helvét hitvallásu hivek felekezetét még Kopácsy István superintendens szervezhette, a ki canonica visitatióban többször megfordult Rima-Szombatban, hogy főiskolával dicsekedett mi sem bizonyitja jobban, hogy a marosvásárhelyi collegium két legnevezetesebb tudósa: Kapusi Sámuel és Pelsőczi Kovács István s a debreczeni hires professor Hatvani innen kerültek külföldre, majd a hazába vissza; a külföldi egyetemek anyakönyvei egyébiránt telve vannak oly ifjak neveivel, a kik rima-szombati illetőségüek voltak.

A hitfelekezet anyakönyveit a gályarabságot szenvedett Harsányi István kezdte rendszeresen vezetni, melyeket 1789-ben elkoboztak s

---

[1]) Földváry László váczhartyáni ref. lelkész szives közlése.

csak a közelmultban szolgáltatta a hitközségnek vissza Schopper György rozsnyói püspök.

A helvét hitv. egyház viszontagságainak történetét ez úttal rendezi sajtó alá annak lelkésze Terhes Pál.

A kik azt hiszik, hogy különösen vallászerkölcsi ügyekben oly állapotok léteztek a mult századokban, minőket ma tapasztalunk, fölötte tévednek. Élénk világot vetnek erre a zsinati végzések, melyeket Kiss Áron superintendens még porcsalmási pap korában egybegyüjtött.

A helvét hitvallásuak 1545. óta számos zsinatot tartottak, ezek közül a helybeliekre különösen az 1593. ugynevezett felső-magyarországi zsinat czikkelyei érdekesek, a melyek nevezetesen erkölcsvállási tekintetben emlitendők.

A XXVI. czikkely az egyházba visszakivánkozó kiközösített hivek vezeklését irja elő az u. n. templomi »ekklezsia követtetés« inquisitorius eljárás szerint; a XXIX. czikkelyben a kanonizált ördöngősök tana fordul elő »gondoskodás azokról, kiket az ördög meglepett.« »Szokásban volt pedig az uj testamentomban (az ősegyházban), hogy az iszonyu és nyilvános gonosz tettekkel fertőzötteket, midőn magokat visszavitetni kérték, a templom bizonyos helyén gyászruhában közszemlére állitották. Ennélfogva közegyetértéssel elhatároztuk, hogy minden egyházban legyenek bűnbánati székek és gyász fekete ruhák, részint intésül és rémitésül, hogy e

hason megeséseket kerüljék el; részint, hogy legyen az némi vizsgálatul, hogy vajjon a bűnbánók igazán kivánnák-e visszavezettetni. Azokat, a kik kegyes és szent régiség e szokásának nem engednek, a lelkészektől megfosztandóknak itéljük.«

Az exorcismusról, a betegek gyógyitásáról, majdnem olyan szellemben beszélnek, mint a katholikusok.

A lakosságot az állhatatosság, hogy úgy mondjuk: a puritánság bizonyos dolgokban már századok előtt jellemzé s bár a különféle vallásfelekezetek között kifejlett többrendbeli surlódások alkalmával vont merev kordon ma már hála Isten le van rombolva, bizonyos vallási elkülönzöttség rajtok még mai napig megtetszik.

A kalvinisták szigoru, komolyan kiszámitott rendszeres életmódja egykor a mesével határos mindenben egyöntetü vala, ugy hogy teszszük azt, ma már alig akad, a ki fel merné róluk tételezni, hogy éppen az ide való protestánsok köreiből volt minden szeszes ital és zene kitiltva, lelkészeik a szószékről hirdették a népnek, hogy a ki a muzsikát meg meri köztük honositani: azt egyházi átok alá fogják, mig aztán e tilalmat a római katholikusok sokallták meg, a kikre a protestánsok eme határozatának kötelező volta érvénynyel nem birhatott s nem csupán templomjokban állitottak fel orgonát, hanem a hegedű, sip és tárogató is szóllott hegyen-völgyön.

29. Több rendbeli kiváltságok.

Rima-Szombatnak Károly-Róbert által kiadott 1335-ik évi privilegiumát, mint azt fentebb is emlitettük II. Ulászló király is helyben hagyta és megerősitette. Az szolgált alapul a város municipalis, magánjogi s közmüvelődési kifejlődésében. Azonkivül pedig birt sok olyan szabadságlevéllel, mely polgárai jólétére, életrevaló serény és takarékos lakosságának törekvéseire előnyös következtetéseket enged vonnunk.

Nevezetesebb kiváltságai a XVI. századból: 1506-ból, 1510-ből II. Ulászló királyé; 1549-ből I. Ferdinánd királyé; 1578-ból Rudolf királyé. — A XVII. századból: 1601-ből a »jus pallium« adománya; 1612-ből a II. Mátyás; 1622-ből a II. Ferdinand; 1637-ből a III. Ferdinand; 1662-ből, 1667-ből, 1693-ból az I. Lipót; 1714-ből, 1725-ből a III. Károly privilegiumai.

Ezen királyok nevezetes oklevelei, melyeknek tartalmai csak részben ismeretesek előttünk, nem megvetendő okmánytárat képeznek helyhatósági intézményünk s városunk felvirágzását czélzó törekvések megalkotása körül, a melyek valamint a város levéltárában őrzött nagybecsü török irományokkal s más még csak ezután összegyüjtendő jeles régi oklevelekkel együtt előkelő forrását fogják képezni városunk idővel megirandó pragmatikai történetének, melynek emlékszerü elkészitése valóban édes mindnyájunknak szivén fekszik.

Ezen érintett okmányok nemcsak kifogástalanok, hanem némelyike nagy fontosságú; igy többi közt a Károly-Róberté azért is nevezetes, mert ezen időben még az országos törvényeket is privilegium alakjában adták ki.[1]) Kérdés egyedül csak a város pallos jogának törvényszerűsége iránt merült fel s egy 1702-iki itélet jogérvényét a királyi cancellaria állapitotta meg, s ámbár 1734-ben a helytartótanács jónak látta betiltani III. Károly a következő év okt. 8-án a városnak visszaadta és megerősítette.

30. Ujabb adatok a kereskedelem és ipar történetéhez.

Mikor a törököktől szenvedett számtalan kár és zaklatás miatt Ferdinánd király 1542-ben Székes-Fehérvárat a harminczad fizetése alul felmentette: maga elé tűzte, hogy a vámügyet gyökeresen ujjá fogja szervezni, melyet azonban csak akkor lehetett komolyan elkezdeni, mikor a szervezés iránt táplált nézeteit Prágában 1545. febr. 1-én egy terjedelmes királyi leiratban közzétette.

Ki voltak tűzve a harminczadok székhelyei gyanánt Pozsony és filiálisai, Nagy-Szombat, Trencsén, Végles, Rózsahegy, Stubnya, Vágujhely, Szempcz, Szakolcza, Turdossin és Verbo.

Rima-Szombat ezek szerint magából a javaslatból kimaradt; miután azonban a kamara

---

[1]) Wenzel: »Európai jögtörténet.« Budán, 1869. 622. lp.

az eddigi és ujonnan kinevezett harminczadok kezelőit Pozsonyba rendelte, a hol azok a hivatalos esküt le is tették, a véglesi és stubnyai hivatalt nem állitották fel, hanem azok helyett Rima-Szombatban, Saághon, Baáthon és Guttán szerveztek egyet-egyet.

A rima-szombati harminczad 1545. márcz. 26-án nyilt meg.[1])

Mint emlitettük Rima-Szombat nevezetes volt a mészárosairól, a miből azt kell következtetnünk, hogy a marhakereskedés nem megvetendő lábon állott különösen a bányavárosok felé. Erre mutat azon körülmény, hogy mikor a városok lakossága azt a felfogást melynél fogva a saját czéljaira használt szarvasmarha után nem fizetett harminczadot, a kincstár hátrányára kezdte magyarázni s Morvaország felé terelgette, a bánya városok felé nem volt szabad hetenként többet mint 40 darab ökröt és 60 darab juhot hajtani s Rima-Szombat volt a rendelet végrehajtásával megbizva, a hol e végből egy hónapra külön hét lovas polgárt fogadtak fel.

A harminczad Rima-Szombatban 1545. máj. 8-ikáról aug. 31-ikéig 2310·31 frtot jövedelmezett.

Hogy már előbb is összeköttetésben állottak a rima-szombatiak a kincstári jövedelmekkel,

---

[1]) Dr. Acsády: Magyarorsz. pénzügyei I. Ferdinánd alatt. Budapest, 1888. 132—133. 160. és 267. lp.

János királynak egy 1533. jul. 4-én Budán kelt oklevele engedi sejteni, a melynél fogva Csallóközi Nagy Sebestyénnek hü szolgálatai elismerése fejében minden tartozását s a kamara hasznát elengedte két rima-szombati házától, melyek közül az egyik a nagy-utczában feküdt, Kiss István tálgyártó (fazekas) és Lakatgyártó Tamás házaik szomszédságában; a másik a zsidó-utczában a Sándor Balázs és Varga Ambruséhoz közel.[1])

Rima-Szombat a vágvölgyi harminczadok csoportjában szerepelt. Joó István rima-szombati harminczados 1549. febr. 1-én a kamarával szemben 1555 frttal, ápr. 15-én 2103 frt 36 denárral maradt hátralékban, ő csak szavatos volt a pénzért, a mely a marhakereskedésnél maradt.[2])

A kereskedők idő jártával saját érdekök megvédése szempontjából szövetséget állitottak, hogy az egyedárut fenntarthassák. A rima-szombati kereskedelmi egylet a XVII. század harmadik tizedének elején két kiváltság-levelet kapott, egyiket Forgách Ádám adta, hogy a hétköznapi, szombatnapi és hetivásárokon csak helybeli kereskedők árulhassanak, idegenek csak akkor ha »a város közé adja magát« azaz polgár jogot szerez.[3]) A másik kiváltság Prépost-

[1]) Eredetije hártyán R.-Szombat város levéltárában. — Thallóczy L.: A kamara haszna Budapest 1879. 211. lp.
[2]) Acsády i. m. 143. lp.
[3]) Kelt Gács, 1631. okt. 9. olv. »Századok« X. évf. Budapest 1876. 34. lp.

váry Zsigmondnétól szül. Széchy Katától ered, a ki ezt Bélteken 1633. febr. 22. a város birájához intézett nyilt parancsában megerősitette.[1])

A fogyasztó közönség érdekeit a törvényhozás árszabások által volt kénytelen védelmébe venni, melyek közül legnevezetesebb az 1706-iki limitatio, melyet először Nagy Iván adott ki.[2])

A középkori iparágak tökélyére nevezetes fényt vethet egy XVI. századbeli dusan aranyozott ezüst serleg, mely hajdan az ide való süveggyártó (kalapos) czéh tulajdonát képezte s jelenleg Duna-Földváron a gróf Gyulai Lajos birtokában van,[3]) igen correct ezen ötvös czéh kétrendbeli pecsétnyomójának rajza és végre a miről megfeledkeznünk nem szabad, a magyar iparmuzeum tárgyai közt a XV. szekrényben 147. szám alatt egy oly ritka tökélylyel dolgozott régi magyar párnahajat őriznek, a mely Rima-Szombatból került ide,[4]) s a melyre a város hölgyei nemes önérzettel gondolhatnak.

31. Rima-Szombati közbirtokosok.

Bebek Ferenczen és Györgyön kivül a kikre Rima-Szombat a Forgách-család birtoklása előtt és birtoklása közben (?) szállott, különösen megemlitést érdemelnek: özv. Széchy Lászlóné

---

[1]) U. ott a 35. lp.

[2]) Történelmi Tár. Pesten MDCCCLXXI. XVIII. köt. 202. lp.

[3]) »A magyar orv. és term. vizsgálók évkönyve.«

[4]) Pulszky Károly: »Kalauz“ 1874. a 47. lp.

Rozgonyi Borbála, ki a mészárosok intézményét szabályozta 1468-ban. Özv. Széchynére Rima-Szombat még Guthy-Országh Mihály nádor halála után szállhatott, a ki 1482-ben késő öreg korában hunyt el, felesége Rozgonyi-leány s nem lehetetlen, éppen emlitett Széchy Lászlónak özvegye.

A Bebek-család még a törökök által való elfoglalás ideje előtt uralkodott benne, Bebek Ferencz ugyanis már 1528-ban Felső-Magyarország főkapitánya volt, kit 1558. aug. 31-én gyilkoltak meg, fia György atyjával együtt számkivetésre lőn kárhoztatva, Veranz Antal egri püspökkel sokat évődött, 1562-ben egy török cselfogása által a füleki bég hatalmába esett s miután vele a Bebek-család kihalt, ugy látszik jogaival egyetemben Rima-Szombat is fiscusra szállott.[1])

1656. Forgách Ádám nógrádi főispán a földesúr, ki a csapó-czéh alapszabályait megerősitette. Huszonhárom évre rá Széchy Katát emlegetik, sőt 1612-ből is emlegetnek egy Széchyt.[2])

[1]) Nagy Iván: »Magyarország családai.« I. kötet 262. lp.
[2]) Rupp Jakab: Magyarorsz. helyrajzi tört. II. köt. 145. lp.

A Széchy-család nemzedékrendje.

III. Tamás gróf † 1618. febr. 9. eltem. Murány várában.
1. Perényi Borbála,
2. Batthyány Katalin,
3. Forgách Margit.

- 1-től II. György † 1625. szept. 1. Megölték Barkó várában (Drugeth Mária † 1643.,
- Kata (Gyulaffy László)
- 2-tól VII. Miklós (alsó lindvai Bánffy Mária †)
- IV. Tamás
- II. Mihály
- II. István, (alsólindvai Bánffy Zsófia)
  - V. Tamás árva 1647. Széchy Dénes gyámsága alatt
- 3-tól IV. Dénes (Draskovich Sára)
  - Julia (Kéry Ferencz)
  - Mária (Sennyey)
  - Gáspár 1663. †
  - III. György (Keglevich Teréz)
    - Mária 1643. 1. Bethlen István 2. Kun István 3. Wesselényi Ferencz
    - Borbála Thurzó Ádám 1629. jun. 19. óta
    - Magdolna
    - Katalin 1643. 1. Köpcsényi Liszthy János. 2. Lokaschi Prépostváry Zsigm. főisp. † 1645.
    - Éva (Illesházy Gábor)
    - György †
    - Sándor v. Sámuel
    - Péter †
    - János †
  - V. Péter Vas-vm. főisp. † 1685. (Batthyány Teréz)
    - Kata-Erzse (Nádasdy Ferencz)
- Magdolna (Zrinyi György)
- Margit (Cserneki Dessewffy László)
- Fruzsina (Szarvaskendi Sibrik István)

A gömör-vármegyei ág egész 1685-ig virágzott, ezen ágból való Tamás Gömör főispánja, Felső-Magyarország főkapitánya, a ki 1618-ban halt el. Fia György szerezte meg a murányi uradalmat s 1619. mint Bethlen Gábor hive, később II. Ferdinánd pártjára állott, főkamarás lett s életét 1625-ben saját szolgái oltották ki. Feleségének Drugeth Máriának kilencz gyermeke volt, a kik között a leghiresebb az úgy nevezett »Murányi Venus« ki 1627-ben iktári Bethlen Istvánhoz, majd pedig rosályi Kun Istvánhoz ment; végre Wesselényi Ferencz nádorispán nejévé lőn.

1633-ban Széchy Kata úgy fordul elő, mint a kinek férje előbb Gyulaffy László később pedig Prépostváry Zsigmond volt, s ezen közbirtokosok a nő jogainál fogva emlittetnek a város földesurai között.

Gyulaffy László, hasonnevű atyjának, egy tábornoknak fia, anyja Forgách Margit. Mint vitéz katonának s a Báthoriak kedvelt emberének gyermeke nagy összeköttetéssel és nem megvetendő vagyonnal dicsekedett.

Széchy Katának négy gyermeke maradt Sámuel, a kinek leánya Mária Thököly Istvánhoz ment férjhez és azon kivül három leány. Urának 1635-ben (?) történt halála után a Bethlen Gábor alatt nagy szerepet játszó Prépostváry Zsigmond vette feleségül. Ez birta a bélteki uradalmat Szákos, Sándorfalva,

Becs, Pethe, Rente, Közép- és Felső-Homoród, Dobra, Esztron és Göngyön részjószágokkal. Prépostváry 1644-ben halt meg,[1]) javai közül azokat, a melyek Erdélyben feküdtek a fiscus vette át; a bélteki uradalom 1878-ban kir. adományképen gróf Károlyi Antalnak jutott.

1669-ben Rákóczy Ferencz hg., gyarmati gróf Balassa Bálint, Orlay András, továbbá az ivani Fekete-családok és Jánosi Mihály különnemü jogczimen vannak megemlitve.

Az I. Rákóczy Ferencz nemzedék-rende ez:

II. Rákóczy Zsimond erd. fej. 1544—1608.
(1. Alaghy Judit,
2. Gerendi Anna,
3. Telegdy Bora.)

1-től Erzse (Homonnai D. Bálint)	2-tól I. György erd. fejed. 1630. † 1648. (1. Bethlen N. 2. Lorántffy Zs.	III. Zsigmond, szül. 1595. † 1620. (Lorántffy Mária)	Pál ország-biró † 1636. (Hethesi Pethe Anna)

2-tól II. György sz. 1621. † 1660. erd. fejed. (Somlyai Báthori Zsófia.)	IV. Zsigm. † 1652. (Pfalz-Rheini hrzg. Henrika)	Ferencz † gyermek korában.

I. Ferencz szül. 1645. † 1676. választ. fejed. (Zrinyi Ilona.)

III. György † 1667.	Juliana-Bora † 1717. (gr. Aspermont Fer. Góbert)	II. Ferencz sz. 1676. † 1735. a szövetk. fejed. (Hessen Warf. Carol. Amalia herczegnő)

József † 1738.	IV. György † 1732. (Bethune N.)

[1]) Nagy Iván a sirversét is közli »Századok« VIII. évf. Budapest, 1874. 397. lp.

A gróf Balassa Bálint nemzedék-rende:

II. Balassa András
(1. Bakos Mária,
2. Szunyogh Ilona.)

II. Bálint gróf 1664. (1. Szunyogh Kata, 2. Eszterházy Ilona, 3. B. Tillheim N.)	I. Ádám † (1. Szelenyi Judit 2. Bori Judit	I. Gábor (Perényi Mária)	Pál, püspök	Éva † apácza	Erzse † apácza

III. Bálint † 2 éves

gróf II. Pál (1. Zichy Kata 2. Batthány Julia)	József †	XIII. János †	Krisztina (1. Andrássy Pál 2. Serédy Farkas	Teréz (Szapáry Péter)	Zsófia apácza	Ludovika (Perényi Farkas	Erzse (Andrássy József)	Ilona †

Gróf Balassa Bálint ezek szerint a birtokrészt legvalószinűbben anyja után Bakos Mária után nyerhette, s igy szállott az lejebb unokájára Erzsébetre, a kit gróf Andrássy József vett el feleségül, a ki Rákóczy egyik oszlopának Istvánnak a »Triplex philosophia« szerzőjének és Serédy Zsófiának volt a fia.[1])

Az Orlay-család a Serényiekkel volt rokonságban. Orlay István karvai Orlé Miklós 1595—1613. szepességi kamarai tanácsos fia Putnok várának kapitánya, majd gömör-vármegyei főispán, ennek unokáját vette feleségül Serényi András.

Az Orlayak a Rákóczy pártján állottak.

Az Iványi Fekete Lászlóra fülekvári kapitányra vonatkozó adataink megszakadtak; ellenben Jánossy Mihályról tudva van, hogy 1656. ellent mondott Balassa Bálint statuatiójának Salgó és az ehhez tartozó birtokokra vonatkozólag, melyekre Derencsény Farkas és Verbőczy Imre magvaszakadtával adományozást nyert.[2]) Egy Jánossy János pedig feleségül birta Török Bálintnak Tornavármegye főispánjának († Rozsnyón 1687. ápril 9.) leányát: Ilonát,[3]) a ki után a Török, majd a b. Vécseyek kezdtek szerepelni Gömörben.

---

[1]) Nagy Iván: Magyarorsz. családai I. köt. 38. lp. — Ez a Serédy Zsófia, a Jókai Mór: »Lőcsey fehér asszonyának« a hősnője.

[2]) Szent-Benedeki Convent Fasc I. Nro. 3. anni 1656.

[3]) Nagy Iván: Magyarorsz. családai XI. köt. 293. lp.

Mikor a török elfoglalta a várost, fele részben a Koháry-, fele részben pedig a Forgách-család birta, a lakosok azonban 1692—1847-ig, tehát 155 éven keresztül fizették azon meghatározott és változhatlan értékben kitett pénzösszeget, a melyért aztán magukat megváltották, s csak 630 váltóforinttal maradtak hátralékban, melyet azóta szintén kifizettek.[1])

1686-ban 8,400 frtért vették át Koháry István 1649—1731. és öcscse János 1657—1696. rima-szombati birtokrészeiket, végre.

1692-ben a város területére vonatkozó regale s egyéb haszonvételi jogokat Forgách Ferencztől kapta volt, a melyeket azután 1747-ben magának örök áron is megváltott.

Bél Mátyás, a ki 1684—1782. között élt a Török és Sipos családokat emliti nem ugyan mint közbirtokosokat, de mint oly nemes embereket, a kik a városban elsőrendű épületekkel dicsekedtek.

32. Bethlen Gábor átvonulásai.

Hogy minő szerepeket játszottak a XVII. században a felső vármegyék főurai hazánk történetében: mutatja, hogy midőn 1605. ápr. 20-án Bocskai Istvánt Magyarország és Erdély rendei fejedelemmé kikiáltották: az ide vonatkozó végzések 2-ik pontja értelmében a fővezéri

---

[1]) Hunfalvy: t. m.

tisztet Gömörvármegye két előkelő családjának fiaira Homonnai Bálintra és Széchy Györgyre ruházták.

Mikor azután a zavaros idők elkezdődtek Rima-Szombat is, mint az országutak mentében fekvő város, örökösen exponált hely, nemcsak a vármegyék, hanem a szakadatlanul erre átvonuló hadak zaklatásaitól nyögött. 1612-ben lassu menetekben haladt erre keresztül gróf Dampierre és Pucheim serege Tornáról kiindulva Rozsnyó városán keresztül, mely utóbbinak elöljárósága több száz forintokat küldött ide az átvonáló sereg részére.[1])

1613-ban Nagy-Váradon Báthory Gábort két hajdukapitány megölte, az állapotok egyre bonyolódottabbakká váltak, a bécsi udvar Erdély kormányára oly férfiút keresett, a ki úgy az osztrák, mint a török igényeknek megfeleljen, s midőn Bethlen Gábor Erdélyt elnyerte, sietett a kolozsvári országgyülés őt megerősiteni, a mely választásba II. Mátyás is megnyugodott, mihelyt nyilvánvaló lőn, hogy a bécsi béke főbb pontjait Bethlen Gábor is elismerte.

Bethlen a század legkiválóbb férfia volt, a ki a harmincz éves háboru kitörése alkalmával vonta ki kardját a veszélyeztetett magyar alkotmányos élet és a már biztonságban érzett vallásszabadság megvédelmezésére.

---

[1]) Mikulik J: Magyar kis városi élet 1526—1715. a 147. lapon.

Ugy szólván az egész Felső-Magyarország Bethlen pártjára szegődött; sőt Bethlent a beszterczebányai országgyülés 1620-ban királylyá is választotta, ő azonban — bölcs mértéklettel — e czimet is csak azon feltétel alatt fogadta el: ha magát tényleg nem köteles megkoronáztatni s mint ilyen kötötte meg II. Ferdinánddal a nikolsburgi békét s visszaadta a királynak a magyar szent korona clenodiumait.

Mikor Bethlen a maga 21,000 emberével Kassára vonult s a koronát Ecsedre szállitották, a fejedelem városunkban is megfordult s a hagyomány szerint abban a helvét hitvallásu lelkészi lakban volt szállva, a melynek romjai a mostani róm. kath. elemi iskolák kerti helyiségében, még e század első felében is fennállottak s valamikor kántortanitó lakóházát képezték.

Hogy Bethlen Gábor Rima-Szombatot szerencséltette látogatásával, mutatják Rozsnyó város főbirájához intézett következő sorok:

Gabriel DEI gratia electus Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae et REX. Transylvoniae princept et Siculorum comes.

Circumspecti fideles nobis dilecti salutem et gratiam nostram. Minthogy a mostani sáros útnak mivoltához képest lövő szerszámaink és egyéb szekereink eleibe feles marhák kivántatnak, tinektek igen serio hagyuk s parancsoljuk is valamint életeteket szeretitek mindjárast szerezzetek husz szekér eleibe való száz marhát és tartsátok készen, hogy oda érkezvén találtassanak helyben 's mindjárast fogattat-

hassanak szekérint eleiben. Secus non facturi. Datum in Rima-Szombat die 7. may. MDCXXI. Gabriel m. p.

(Kivül) Circumspectis judici primario ceterisque juratis civibus oppidi nostri Rosnio Bania fidelibus nobis dilectis.[1])

Hogy Rima-Szombat a Bethlen Gábor részén állott kitűnik továbbá Vaniay Illés adószedő 1624. évi számadásaiból, ugyanis:

	frt.	dr.
16. ápril. Gvilay István Rima-Szombati harminczados, beszolgáltatott az 1624. év első részlete fejében	30.	—
3. jul. az 1624. év második részlete fejében[2])	82.	—

Magának Bethlen Gábornak kiadásairól a következő sorok érdeklik városunkat:

Anno Domini MDCXXIV. die 27. octobris Mercium in rationem serenissimi sacri romani imperii et Transsilvaniae principis etci. ab anno Domini MDCXV. usque ad finem mensis septembris anni ejusdem MDCXXIV. saltem quarum extractus haberi potuerunt, et post hoc etiam tempus coemptarum, regestrum.

---

[1]) Eredetije Rozsnyó város levéltárában. — Mikulik: Magyar kisvárosi élet 275. lp. Függelék XXVIII.

[2]) A kassai kamara számadásai Bethlen Gábor fejedelem alatt 1624—1625. azaz Regestrum super universis partium regni Hungariae superioris proventuum perceptionibus, erogationibusque ad hanc suae serenitatis cameram Cassoviensem per integrum annum 1624. in paratis adminisztratis conscriptum per generosum Dominum Eliam Vaniay perceptorem et sulutorem anno 1625. die 25. septembris (lásd B. Radvánszky Béla: Udvartartás és számadás könyvek I. köt. 167. lapon.)

	frt.	dr.
Pozsonytól Rima-Szombatig lovakra, magunkra mesterekre	94	87
Tesselnisnek adtam	5	—
Gyarmattól Rima-Szombatig öt szekeresnek	43	—
Rima-Szombatban és onnét Váradig költöttem	66	90
Az ő Felsége marhájától Rima-Szombatig fizettem . . , ...	28	—
Innét attól és cappelmeister marhájától Váradig	40	—

Másutt ismét egyéb tételek alatt a reá következő év őszén áll:

Anno 1625. die 10. octobris Munkácsra érkezvén ő Felségéhez Csanádi Antal Bécsből, adta be ez ratiót.[1])

	frt.	dr.
Putnokon czédula pénzt Rima-Szombatban korcsolyásnak, kádárnak	2	40
Rima-Szombatban adtam harminczadot .	140	—
Rima-Szombatból Bécsig vitettem az viaszat mázsájától 2·75 fizetvén a szekereseknek faciunt	385	—

Bethlen Gábor ezek szerint 1624. őszén Pozsonyból érkezett közénk s innen Nagy-Váradra ment; a következő évben pedig Putnokról jött s Bécs alá vonult.

A fejedelem mint a habsburgellenes európai hatalmak szövetségese két izben fogott fegyvert II. Ferdinand ellen. Az első felkelésnek 1623-ban a bécsi, a másodiknak 1626-ban a pozsonyi béke vetett véget.

Kevéssel ez után közeledett a fejedelem a

---

[1]) B. Radvánszky B.: Udvartartás és számadás könyvek I. köt. (Budapest, 1888.) 111. lp.

bécsi udvarhoz s hajlandó volt II. Ferdinanddal szövetkezni a török ellen, ha az abban hagyja a protestansok üldözését s leányát neki adja feleségül; miután azonban Bethlen ajánlatait Bécsben el nem fogadták, megkérte a brandenburgi választó-fejedelem leányát Katalint s miután azt fejedelemnővé választotta volna 1629. nov. 15-én jobb létre szenderült.

A rima-szombati pipaszár- és szopóka csinálók az úgy nevezett csutorások elterjedése Bethlen Gábor átvonulásához fűződik. Az ő emberei hozták divatba azokat a csontszaru-gyürüket, a melyeknek egy diszes példányát a fejedelem a helybeli ref. lelkész leányának ujján pillantotta meg s közkedveltségre emelt az egész országban.

33. A linczi békekötés előzményei.

Eszterházy Miklós nádor 1643. decz. 6-án levelet intézett I. Rákóczy György fejedelemhez, melyben felszólitá ne hozna háborut a sokat szenvedett magyar nemzetre.

Rákóczy ekkor éppen Sáros-Patakon időzött, a felvidéki protestans nemesség között, a kik őt tárt karokkal fogadták s remélték, hogy azokat a sérelmeket, melyeket az eddigi országgyüléseknek nem sikerült orvosolniok, neki módjában álland jóvá tenni.

A porta engedélye ekkor már a Rákóczy kezei között volt, melyben a háboru megkez-

déséről volt szó. Ferdinand képes volt nagyszámú hadsereget vezetni a fejedelem ellen, a kinek terve volt döntő csatát nem fogadni el, hanem csak menetek és felvonulások által fárasztani ki Götz és Puchaim tábornokok hadait.

Miután a császári hadsereget Torstenson svéd tábornok megverte: Rákóczyval egyesült; csakhogy ekkor a porta már a második parancsot küldötte a magyarokhoz, hogy hagyjanak fel a háboruval, különben a basák fegyvert fognának Rákóczy ellen. Ily körülmények közt született 1646-ban a linczi béke, mely az országban minden osztálybeli lakosság számára biztositotta a szabadvallás gyakorlatot, a protestans papok védelmét, a teljes amnestiát és igy tovább.

Mikor a linczi békekötés alkudozásai folytak, a király levelet küldött Törös Jánosnak, hogy az ne kövesse a nádor informatióit.

Törős, a mint az alkudozás folytatására a fejedelem felhivását megkapta, azonnal siettette a »salvus conductus« kiállitását, a melyet Rima-Szombat városának birája vitt meg neki.

A fejedelem Bálintfi Vazult küldötte eleibe, a ki Törőssel nehány dzsidás katona kiséretével Osgyánban találkozott. 1645. jun. 19-én délelőtt 10 órakor érkeztek Rima-Szombatba, a hol a fejedelem Törőst ünnepélyesen fogadta és megvendégelte.

A fejedelem vele hivatalos ügyekről kez-

detben beszélni nem akart, csak a királyi család felül tudakozolódott. Törős észrevette, hogy az udvarnál nemcsak török küldött tartózkodik, hanem hogy a franczia követ minden lépteire féltékeny s reá látható kémkedéssel vigyázott.[1])

A béke-ügy tárgyalását másnap junius 20-án kezdték Losonczon, a hová a fejedelem Törős Jánossal távozott.[2])

Magát a béke-kötést a király 1646. okt. 22-én rendelte törvénybe igtatni. Ezen béke alkudozásai alatt hunyt el három nagy hazafi, egyik Eszterházy Miklós nádor, követve a nagy Pázmány Pétert s Bethlen Gábor fejedelmet.

34. A Thökölyek.

Magyarország urai a XVII. század második felében az ország alkotmányának biztositása végett gyakran tanácsot tartottak a szomszéd Murány várában, különösen midőn I. Lipót a vasvári békét a Pozsonyba összehivott urakra nézve kedvezőnek állitotta. Lippai érsek, Wesselényi Ferencz nádor és Nádasdi országbiró az összeesküvés terére léptek s miután 1666. márcz. 1-én Rákóczy Ferencz Sáros-Patakon Zrinyi Ilonával házasságra lépett határozatba ment az ország szabadságát — bár török pártfogás mellett — fegyverrel vívni ki.

---

[1]) Zsilinszky M: Törős János szerepe a linczi békekötésben. Értekezések a tört. tud. köréből, Bpest, 1886. 14—15. lp.

[2]) Szilágyi Sándor: A linczi béke okm. 306.

Apafi nevében Bethlen Miklós és Teleki Mihály jártak Murányban s Széchy Mária volt az elégületlenek egyik éltetője, a ki Zrinyinével sz. Frangepán Annával, még a nádor váratlanul történt halála után sem ismert nyugtot.

1668. május havában már a tizenhárom felsővidéki vármegye egyesült s miután a lőcsei nyomozó biróságot a bécsi és pozsonyi vérbiróságok váltották fel: Zrinyit, Frangepánt és Nádasdit kivégezték, Széchy Mária börtönbe jutott s elkezdődött azoknak a protestans lelkészeknek üldözése, a kikre a felső vidéken az elégületlen főurak különösen számitottak.

Ficzek Jakabnak, Széchy Mária szolgájának esetét megénekelte Gyöngyösi.

Egy régi szolgája vala Máriának,
Ki előljárója vala gyalogjának,
Ficzeknek nevezték nevéről atyjának,
Ahhoz Jakab nevet a papok adának.

Ez Rima-Szombatban egy vásárkor lévén,
Feltekert puskáját maga mellé vévén,
A tojongó nép közt ő is menvén jövén,
Akaratja ellen kisült nem remélvén.

Thököly Imre késmárki gróf alig volt több huszonegy évesnél midőn a felkelők élére állt, a kik őt egyhangulag kiáltották ki fővezérökké.

Hadaival, melyek 20,000 főre szaporodtak bevette Szendrőt, Tornát, Putnokot, Murányt s felégette Kassa külső részeit s miután megverte Leslie és Wrbna egyesült seregét, saját uradalmait ment visszafoglalni 1678. őszén.

A rima-szombatiak kezdetben az egri basa segitségét kérték Tököly ellen s Ibrahim aga a basa fő kajmakámja azt irta, hogy lehetetlenséget követelnek tőle.[1])

Rima-Szombat földesura ezen időben Thurzó György veje, Thököly, Árva vármegyének örökös főispánja maga is részese volt az összeesküvésnek s miután a Wesselényi iratai kézrekerültek s titkára a kinpadon többekre igen terhelő vallomást tett 1670. nov. 20-án Eszterházy Pál ostrom alá fogta Árva várát, a mely alatt Thököly István meghalt decz. 4-én, fia pedig a tizenhárom éves Imre elkerült Erdélybe néhai édes anyjának Gyulaffy Máriának ősi birtokára.

A pusztulás képe tűnt fel mindenütt. Rima-Szombatban is elconfiscálták 1671-ben Miskolczy Péter javait.[2])

A XVII. századra érdekes világot vetnek azok a levelek, melyeket azon időben a hadvezérek egymással váltottak. Ilyen Thököly Imrének 1679. okt. 20-án Teleki Mihályhoz intézett tudósitása:

Mint uramnak szolgálok etc.

Miskolczrúl két izben is irtam uram Kdnek, azokat az dolgokat azért nem reiterálom, mivel most is abban az praedicamentumban vannak, sőt naponkint ujulnak, expectorálván azokban magokat ugyan

---

[1]) Angyal Dávid: Thököly Imre »Magyar tört. Életrajzok« 1887–88. IV. köt. 172–173. lp.

[2]) Dr. Szendrei J: Miskolcz város tört. I. köt. Miskolcz 1886. 109. lp. idézve az orsz. levéltár Neo Regestr. Fasc. 956. N. 3.

izenet által Harsanyi és Petneházi is azt izenvén: meglassam mint gondolkozom, mert már a katonaság is észrevette, hogy sem Thökölyihöz, sem francziához nem bizhatni. A békesség tractalása iránt is megcsalattattak, bizony e télen csak magam maradok. Én ezekről csak úgy irtam lelkem ismereti szerint, az mint az dolgok s elmék vannak, és most is a szerint, mivel tartozom is vélle, jövendőben is, hogy meg nem irtam ne okoztassam.

Másnap déltájban meghallván, hogy az német a ki Osgyánhoz érkezett Rima-Szombatban szállott volna, és kevesen volnának; küldettem ujabb erős portát Petneházival; de már az mikor a mieink oda érkeztek, beszállott vala az városban, rendelt seregben a kapu elében ki állott; én magam azon éjszaka az több hadakkal Vaskony völgyire Arló nevű faluban szállottam, kit megértven Rima-Szombatban levő német, mind lovassa, gyalogja az templom keritésében beszorult, és küldött a generalis után a segitségért, voltak ezeren, de az hada mind muskatilyosból és Dragonbul álló volt, az mint ez intercipiált levélbül is Kd megertheti, és mások is az kik látták bizonyitják, nem tartvan lehetségesnek, hogy a templom keritésében felverhessük őket; nyomultunk erre felé, az áldott szokás szerint az hadunk oszolni kezdvén az sok esős és sáros időben. Az alatt tegnap a generalis is öt ezered magával, az mint hirdetik, bizonyosan Szombathoz érkezett; tegnapelőtt estve voltak Osgyánban nálla a birák; mar tovább merre fordul, és mi is mi tevők leszünk, az idő s alkalmatosság megmutatja. Egyebaránt, az mely kevesed magammal vagyok is, haszontalan időmet tölteni nem kivánom, hanem az mikor az alkalmatosság engedi az ellenségnek ártani el nem mulatom. Elvárván egy néhány rendbeli levelmre való válaszát s tovább való informátióját uram

Kdnek, a portai és lengyelországi dolgokban is, és ezzel Isten oltalmába etc. Datum Gyöngyös 20. 8-bris 1679.

P. S. Kéthete uram elmult már, miota Kdnek levelet nem láttam, kit is mire vélni nem tudok.[1])

Egy másik hadadi Wesselényi Pálhoz irt Miskolczról kelt 1681. aug. 13. levelében azt irja utóiratban Thököly.

„Az mely dolog végett Egri uramnak itt kelle késni, azon dolog csak abban maradt, az brezói actus és hogy haszontalalan fárattak Kis Mihály is, igen conturbalta az németeket, tegnap előtt Rima-Szombathoz szállott ujobban is Beszterczc-Bányáról nagypontossággal jöttek által az hegyeken Droin felé, ma negyed napja, hogy Zólyomtúl az német tábor megindult hihető elönket akartak venni, de résen volt nekem is az fülem.

Egri uram hites némely dolgokra, úgy hogy hit alatt mondja meg Kdnek is.[2])

Apafy Mihályhoz 1681. okt. 15-én a Sáros mellett levő táborból irja Thököly.

„— — Az ujabb interveniált hirekről penig Ngdnak ezt irhatom: még az német kegyelmes uram ezelőtt harmad nappal Rozsnyó s Rima-Szombat között volt várván hozzája segitsegere lejött Rabatta generalist, de úgy hiszem kegyelmes uram talán ezidén sem fog vele megegyezni, féltvén az morvai és slesiai passusokat s az bányavárosokat tőlünk, kik ellen próbára még az Tisza mellől, mihelt által költöztem küldöttem el válogatott másfél ezer emberből álló lovas s gyalogot, kik is harmad negyed napok alatt pró-

---

[1]) Deák Farkas: Gróf Thököly Imre levelei Budapest 1882. 83. s köt. lp.

[2]) U. ott a 247. s köv. lp.

bálván az determinált helyen, mihelt bizonyosabbat érthetek, Ngdat ujabban is tudositani el nem mulatom.

Az mi penig az magam szándékát illeti, holnap Isten jóvoltából altal szándékozom az Szepességre s az próbára elküldött s több ott a tájon levő hadaimat össze vévén, az mely két erősséghez reménségem vagyon, kirül Ngdat elébbeni levelemben tudositván oda elküldött hadaimat is öszve várván, kik is harmad negyed napok alatt elérkezvén, követem én is kegyelmes uram azonnal utamat az Tisza felé és ott közelyebb várván meg az Ngd. parancsolatját s informatióját, tudhassam én is dolgaimat alkalmaztatnom. Kivánvan ezzel levelem is Ngdat tanálhassa szerencses órában. Datum ex castris Hungaricis ad Saross positis die 15. octobris A. 1681.

Ezen mozgalmas időkben történt, hogy Buda visszavétele után a cserkoszorúval övezett hősök egyike Widmanstetteni báró Beckh Menyhért-Lipót 1693. jan. elsején hatvan éves korában Rima-Szombat területén elhunyt, midőn hadseregével Mohácsról Kis-Hont területére vonult, a honnan azért kellett távoznia; mert a katonaság soraiban a vérhas és a hideglelés valóságos pusztitást vitt véghez.

Egyébiránt annak bebizonyitására, minő magyar város volt Rima-Szombat kétszáz év előtt, is álljanak itt Bél következő szavai: »Verbo habet oppidum Rima-Szombathense, exemplar quoddam prisci moris Hungarici, quod ne vitium accipiat, ab iis elegantiis, quas invehi ingentem nostram videas, et animo precamur.« Kiemeli hölgyeink

erényét, megdicséri a gyermeknevelés rendszerét, habár abban az egyben talán kedvező itéletet hozott, hogy férfiaink békeszeretetét is magasztalta, mert bizony itt a pörpatvar a magyar embernek éppen úgy vérévé vállott, mint akárhol egyebütt.[1]

35. Az 1706-iki árszabás.[2]

Hazánk legrégibb tarifája a XII. század végéről való, s Esztergomban volt gyakorlatban.[3] A budai vagyis pestujhelyi vásár- és vámtarifa 1255-ben kelt, gabonaneműekről, egyéb növényekről, szénáról, zöldségről, borról, fáról van az kiállitva; de bennfoglaltatnak a hasznos házi állatok sőt marhabőrök és szűcsáruk is.[4]

A XV. században az áruczikkek árát a vármegye szabta meg, különös gondot az élelmi czikkekre forditottak, kivált olyankor mikor katonaszállásolás ideje volt. Az 1659. évi 71. törvényczikk az élelmi czikkek és kézműipar termékei árának meghatározását a vármegyékre bizta s birságot vetett azokra, a kik azt áthágni merészelték.

Rima-Szombat városát II. Rákóczy Ferencz ajándékozta meg áruczikkek szabályával, mely az egész kishonti kerületnek szólt s igen

---

[1] Bél: »Notitia Hung. novae.« IV. 758.
[2] Rima-Szombat levéltárában.
[3] Wenzel: Magyarorsz. mezőgazd. tört. 162. lp.
[4] Fejér Cod. Dipl. IV. köt. 2. rész 310. és köv. lp.

sok becses műveltségtörténeti adatot foglal magában.[1])

Használatból, divatból kiment házi eszközök, ruházat, szinek stb. olyanok, a melyek a mai kor gyermekére sajátságos hatást gyakorolnak. Vagy ki használja ma a loding-czináló [2]) nevet, ki alkalmazza a molnárt asztalosmester helyett? Az illér [3]) gerezna [4]) hermecz [5]) szirony [6]) felmezet [7]) ködmen stb. alig fordulnak elő, akkor szigoruan meg volt különböztetve a rima-szombati (szűr) posztó az abától,[8]) a rozsnyai, losonczi, klenóczi, tiszolczi sőt privigyei szűrtől; volt női szoknya fajlandis, [9]) angliai, kisnyizer, [10]) rása [11]) és sebruk;[12]) volt csizma czap-bőrből [13]) felsing [14]) és veres szattyán-csizma, kordovány kapcza, [15]) lengyel saru;[16]) volt hosszu karszék fehéren, has-fából [17]) gyantárosan, [18]) virágosan

---

[1]) Ann. Dni 1706. 21. Julii in oppido R.-Szombath. Méltóságos fejedelem Felső Vadászi Rákóczy Ferencz Kglmes urunk eo Nga. Kglmes parancsolatjából, respectu rerum venalium nemes Kis-Honthi Districtusban tétetett ez kövétkezendő limitatio.

[2]) Tarsolyos.

[3]) A nyereg szija = Ein Riemen am Sattel.

[4]) Amphimallum, ein Grauwerk, bolyhos.

[5]) — ? —

[6]) Vékony zöldbőr neve.

[7]) Talán selymezett?

[8]) Alább való = pannus albus vilior.

[9]) A kelme neve.

[10]) Ugyan az.

[11]) Der Rasch, a rása, a kelme neme.

[12]) Szintén a kelme neme.

[13]) Nagy Iván szerint; kecske-bak.

[14]) A bőr minősége.

[15]) Die Socke, kamásli, bakancs.

[16]) Der Schuh, hátul varott csizma.

[17]) Has = hárs.

[18]) Fényezve (?)

festve, zöld kályha föltételeivel és sok apróság a mit ma hirből is alig ismer az ember.

A czigányok mivére külön limitatio szolgált.

Napszámosok bére.	Étel nélkül. frt denar	Ha enni adnak frt den.
Egy napi szántás ugarláskor . . .	—. 72	—. —
Forgatáskor . . . , ...	—. 60	—. —
Vetéskor, boronálással együtt . . .	1. —	—. —
Tavasz vetéskor	1. 50	—. —
Kaszásnak	—. 36	—. 24
Gereblyes kaszásnak	—. 42	—. 30
Gyomlálóknak	—. 18	—. 9
Aratóknak	—. 9	—. 15
Kévekötőknek	—. 24	—. —
Takaróknak	—. 9	—. —
Boglyarakóknak	—. 18	—. —
Profont házaknál való férfi munkásoknak mig a derék munka be nem jő	—. 24	—. 14
Asszony embernek	—. 18	—. 12
Szőlő kapásnak	—. 24	—. 15
Homlitóknak, ültetőknek	—. 30	—. 18
Szőlőkötőknek	—. 21	—. 12
Karósoknak, metszőknek födőknek és nyitóknak mint kapásnak . . .	—. —	—. —
Kőmiveseknek	—. 60	—. 36
Acsnak	—. 48	—. 30
Favágónak	—. 21	—. 12
Ezer sindel felverésétül	—. 90	—. —

Adjuk különösen az élelmi czikkekre vonatkozó tételeket 1706. julius 21-én.

	frt	denár
Szép kövér tehén hus fontja	—	4
Bárány hus „	—	3
Borju hus „	—	5
Kövér disznó hus „	—	6
Szalonnának „	—	12
Tokaji sónak ára,[1]) a ki jó	2	—
Középszerűnek	1	80
Egy font sónak az ára	—	3
Tiszta buzának kilája	1	20
Közöns. buzának „	1	—
Egy kila rozsnak az ára	—	75
Egy kila árpa	—	84
Egy kila zab	—	24
Egy kila borsó	1	—
Egy kila lencse	1	—
Egy kila köles	—	60
Egy kila pohánka kása	1	—
Egy mérték turó	1	80
Egy akó sernek az ára	—	90
Egy öreg icze pálinka	—	24
Egy öreg icze méz	—	60
Egy öreg icze olvasztott vaj	—	60
Egy öreg icze irós vaj	—	48
Egy öreg tyúk	—	12
Egy tyúkfi	—	6
Egy hizlalt lúd	—	30
A melly nem hizlalt	—	18
Ludfi	—	12
Hizlalt öreg pulykakakas	1	50
Ha nem hizlalt	1	—
Tojóknak az ára	—	90

[1]) Szekerbér: Tokajtul Rima-Szombatig egy kősótól 24 denár Debreczenből Tokajhoz 36 denár, ha erdélyi 50 d. Szombatból Léváig, ha tokaji 24 d., ha erdélyi 45 denár.

Fiatal pulykának az ára	—	48
Egy nyul	—	24
Egy öreg őz	1	70
Kissebb őz	—	90
Egy császár madárnak az ára	—	24
Egy siket fajd	—	21
Egy fogoly madár	—	21
Egy kacsa	—	15
Egy hizlalt kappan	—	24
Három tyukmony [1]	—	1

36 Rima-Szombat fölénye a vármegyében.

Nem lesz érdektelen, ha néhány sorban azon különválás indokaira is kitérünk, a melynél fogva a kis-honti járás (melynek Rima-Szombat volt a székvárosa) a török uralom letünte után az anya Hont vármegyével meghasonlott, s majd Nógrád, majd Gömör vármegyével lépvén kapcsolatba, értelmiségénél fogva őt megillető önállóságra törekedett.

E függetlenségi vágy első csirái a török hódoltság alat 1543 óta ébredeztek. [2]) Kis-Hont, a mely magán- és közügyei tárgyalása véget századokon keresztül Nagy-Hont megye azon községébe fáradt, a hol a megyén keresztül nagy ügygyel-bajjal vergődütt át, miután ez több mint 10 mértföldnyi szélességben zárta el Nagy-Honttól; midőn azért 1647-ken Selmeczbányán meg nem jelenhettek, 1649-ben kedvükért a megye

---

[1]) Tyukmony = ovum, én Hühner-Ei, tojás.

[2]) Bél: »Notitia Hung. novae.« IV. 741.

izenet által Harsanyi és Petneházi is azt izenvén: meglassam mint gondolkozom, mert már a katonaság is észrevette, hogy sem Thökölyihöz, sem francziához nem bizhatni. A békesség tractalása iránt is megcsalattattak, bizony e télen csak magam maradok. Én ezekről csak úgy irtam lelkem ismereti szerint, az mint az dolgok s elmék vannak, és most is a szerint, mivel tartozom is vélle, jövendőben is, hogy meg nem irtam ne okoztassam.

Másnap déltájban meghallván, hogy az német a ki Osgyánhoz érkezett Rima-Szombatban szállott volna, és kevesen volnának; küldettem ujabb erős portát Petneházival; de már az mikor a mieink oda érkeztek, beszállott vala az városban, rendelt seregben a kapu elében ki állott; én magam azon éjszaka az több hadakkal Vaskony völgyire Arló nevű faluban szállottam, kit megértven Rima-Szombatban levő német, mind lovassa, gyalogja az templom keritésében beszorult, és küldött a generalis után a segitségért, voltak ezeren, de az hada mind muskatilyosból és Dragonbul álló volt, az mint ez intercipiált levélbül is Kd megertheti, és mások is az kik látták bizonyitják, nem tartvan lehetségesnek, hogy a templom keritésében felverhessük őket; nyomultunk erre felé, az áldott szokás szerint az hadunk oszolni kezdvén az sok esős és sáros időben. Az alatt tegnap a generalis is öt ezered magával, az mint hirdetik, bizonyosan Szombathoz érkezett; tegnapelőtt estve voltak Osgyánban nálla a birák; mar tovább merre fordul, és mi is mi tevők leszünk, az idő s alkalmatosság megmutatja. Egyebaránt, az mely kevesed magammal vagyok is, haszontalan időmet tölteni nem kivánom, hanem az mikor az alkalmatosság engedi az ellenségnek ártani el nem mulatom. Elvárván egy néhány rendbeli levelmre való válaszát s tovább való informátióját uram

Kdnek, a portai és lengyelországi dolgokban is, és ezzel Isten oltalmába etc. Datum Gyöngyös 20. 8-bris 1679.

P. S. Kéthete uram elmult már, miota Kdnek levelet nem láttam, kit is mire vélni nem tudok.[1])

Egy másik hadadi Wesselényi Pálhoz irt Miskolczról kelt 1681. aug. 13. levelében azt irja utóiratban Thököly.

„Az mely dolog végett Egri uramnak itt kelle késni, azon dolog csak abban maradt, az brezói actus és hogy haszontalalan fárattak Kis Mihály is, igen conturbalta az németeket, tegnap előtt Rima-Szombathoz szállott ujobban is Besztercze-Bányáról nagypontossággal jöttek által az hegyeken Droin felé, ma negyed napja, hogy Zólyomtúl az német tábor megindult hihető elönket akartak venni, de résen volt nekem is az fülem.

Egri uram hites némely dolgokra, úgy hogy hit alatt mondja meg Kdnek is.[2])

Apafy Mihályhoz 1681. okt. 15-én a Sáros mellett levő táborból irja Thököly.

„— — Az ujabb interveniált hirekről penig Ngdnak ezt irhatom: még az német kegyelmes uram ezelőtt harmad nappal Rozsnyó s Rima-Szombat között volt várván hozzája segitsegere lejött Rabatta generalist, de úgy hiszem kegyelmes uram talán ezidén sem fog vele megegyezni, féltvén az morvai és slesiai passusokat s az bányavárosokat tőlünk, kik ellen próbára még az Tisza mellől, mihelt által költöztem küldöttem el válogatott másfél ezer emberből álló lovas s gyalogot, kik is harmad negyed napok alatt pró-

---

[1]) Deák Farkas: Gróf Thököly Imre levelei Budapest 1882. 83. s köt. lp.

[2]) U. ott a 247. s köv. lp.

bálván az determinált helyen, mihelt bizonyosabbat érthetek, Ngdat ujabban is tudositani el nem mulatom.

Az mi penig az magam szándékát illeti, holnap Isten jóvoltából altal szándékozom az Szepességre s az próbára elküldött s több ott a tájon levő hadaimat össze vévén, az mely két erősséghez reménségem vagyon, kirül Ngdat elébbeni levelemben tudositván oda elküldött hadaimat is öszve várván, kik is harmad negyed napok alatt elérkezvén, követem én is kegyelmes uram azonnal utamat az Tisza felé és ott közelyebb várván meg az Ngd. parancsolatját s informatióját, tudhassam én is dolgaimat alkalmaztatnom. Kivánvan ezzel levelem is Ngdat tanálhassa szerencses órában. Datum ex castris Hungaricis ad Saross positis die 15. octobris A. 1681.

Ezen mozgalmas időkben történt, hogy Buda visszavétele után a cserkoszorúval övezett hősök egyike Widmanstetteni báró Beckh Menyhért-Lipót 1693. jan. elsején hatvan éves korában Rima-Szombat területén elhunyt, midőn hadseregével Mohácsról Kis-Hont területére vonult, a honnan azért kellett távoznia; mert a katonaság soraiban a vérhas és a hideglelés valóságos pusztitást vitt véghez.

Egyébiránt annak bebizonyitására, minő magyar város volt Rima-Szombat kétszáz év előtt, is álljanak itt Bél következő szavai: »Verbo habet oppidum Rima-Szombathense, exemplar quoddam prisci moris Hungarici, quod ne vitium accipiat, ab iis elegantiis, quas invehi ingentem nostram videas, et animo precamur.« Kiemeli hölgyeink

erényét, megdicséri a gyermeknevelés rendszerét, habár abban az egyben talán kedvező itéletet hozott, hogy férfiaink békeszeretetét is magasztalta, mert bizony itt a pörpatvar a magyar embernek éppen úgy vérévé vállott, mint akárhol egyebütt.[1])

35. Az 1706-iki árszabás.[2])

Hazánk legrégibb tarifája a XII. század végéről való, s Esztergomban volt gyakorlatban.[3]) A budai vagyis pestujhelyi vásár- és vámtarifa 1255-ben kelt, gabonaneműekről, egyéb növényekről, szénáról, zöldségről, borról, fáról van az kiállitva; de bennfoglaltatnak a hasznos házi állatok sőt marhabőrök és szűcsáruk is.[4])

A XV. században az áruczikkek árát a vármegye szabta meg, különös gondot az élelmi czikkekre forditottak, kivált olyankor mikor katonaszállásolás ideje volt. Az 1659. évi 71. törvényczikk az élelmi czikkek és kézműipar termékei árának meghatározását a vármegyékre bizta s birságot vetett azokra, a kik azt áthágni merészelték.

Rima-Szombat városát II. Rákóczy Ferencz ajándékozta meg áruczikkek szabályával, mely az egész kishonti kerületnek szólt s igen

---

[1]) Bél: »Notitia Hung. novae.« IV. 758.
[2]) Rima-Szombat levéltárában.
[3]) Wenzel: Magyarorsz. mezőgazd. tört. 162. lp.
[4]) Fejér Cod. Dipl. IV. köt. 2. rész 310. és köv. lp.

Kis-Hontban a földesúr a maga jobbágya tölött büntető ügyekben azonnal és első fokon érdemleges itéleteket hozott.[1])

Rima-Szombatnak földesura Széchy Tamás már 1601-ben engedélyezett pallos-jogot ez értelemben 1702-ben halálos itéletet is hoztak Mészáros István ellen, melyet a kanczellária is helyben hagyott 1734-ben, azonban a helytartótanács tiltakozott a város eme joga ellen s ennek folyománya volt, hogy III. Károly a köv. év őszén az itt szó szerint közlött kiváltságot latinul kiadta. Szövege a következő:

Mi VI. Károly Isten kegyelméből minden időben választott felséges római császár, Német-, Spanyol-, Magyar-, Csehország, Dalmáczia, Morva- Szlavonországok királya, Ausztria főherczege, Burgundia, Brabant, Stajerország, Karinthia, Krajna, Luxenburg, Württemberg stb. herczege, Theka, Felső- és Alsó-Szilezia, Svajcz fejedelme, Morvaország őrgrófja, Habsburg, Tirol, Fetrrara Kyburg és Görcz grófja stb. Emlékezetébe ajánljuk mindeneknek, a kiket illet: hogy midőn mi, ezennel a mi bölcs és tapasztalt esküdt biráink s a mi hiveink Hont vármegyében fekvő szabadalmas Rima-Szombat város közönségének legalázatosabb kérelmére kiadtuk, azért tettük, mivel országunkban és tartományainkban, melyeknek gondviselésszerű urai vagyunk, királyi tisztünk és kötelességünk s végre a közigazságnak is érdekében áll, hogy hű alattvalóink közt a béke és biztonság mindenütt megtartassék a gonosztevők és veszedelmes emberek vakmerősége s gonosz-

---

[1]) Domini terrestres, in causis criminalibus, de subditis suis, mox et termino primo meritoria impendere tenentur; etc. dr. Kolozsvári és dr. Ovári i. m. 334. lp.

sága kellő felügyelet által korlátoztassanak az ártatlanok pedig és igazak javaikat kellő nyugalommal és biztonsággal élvezhessék. Különös kegyelmünknél és királyi hatalmunk teljességénél fogva tehát azon polgároknak és fentemlitett Rima-Szombat város közönsége jelenlegi lakosainak és utódainak kegyesen beleegyezni és nekik megengedni véltük, miszerint arra nézve teljhatalmat adjunk s tulajdonitsunk, hogy a fentnevezett Rima-Szombat város területén akasztófát, kerékbetörő eszközt, pallost és egyéb kinzó eszközöket rendezzenek be, minélfogva azok, a kik a város igazi határán belül, s a város területén mint tolvajok, latrok, lélekkufárok, ördöngösök, gyujtogatók, méregkeverők, varázslók, kuruzslónők, gyilkosok, kéjelgők, vérfertőztetők, rablók és más gonosztevők nyiltan és nyilvánosan találtatnak, legyenek azok nemesek avagy nemtelenek, ha tetten éretnek vagy rajtakapatnak, személy szerint letartóztassanak s a mint fenemlitett Magyarországunk közigazsága, a törvények és szokás megkövetelik azok kihágásait és bűneit méltó büntetéssel illessék, s azt végrehajták mindeneket úgy egyeseket, a kik az előre bocsátottakban a fent hivatkozott törvények és szokások szerint tenni szoktak és érvényesitik érvényesitsék.

Nehogy pedig a nyilvános gonosztevők pénzért vagy egyéb oknál fogva szabadon bocsátassanak s azon kivül a hazai törvények értelmében a bűnvádi keresethez megkivántató felebbezést előre elküldhessék el kell kerülni, oly esetek megfigyelésében a nemesség birája a hites táblabiróval együtt intézkedjék s ha a szükség úgy hozná magával azok közbejöttével hasonló ügyekben a fentnevezett Hont vármegye közgyülésén előadni tartozzanak s a város közönsége tartozván és bent foglalt feltételekbe beleegyezni és mi jelen titkos pecsétünk által, megengedjük és átruházzuk melylyel

mint Magyarország királya a közönség független jellegével és oklevelek bizonyitékával élünk.

Kelt a mi kedvelt hivünk tekintetes és nagyságos gróf Batthyány Lajos Német-Ujvár örökös urának, Vas vármegye örökös főispánjának, Magyarország főpohárnokmesterének, kamarásnak és valóságos belső titkos tanácsosnak nem különben a mi Magyarországunk udvari kanczellárjának keze által, Bécsben, Ausztria főherczegségünk fővárosában az Úrnak ezerhétszáz harminczötödik, római birodalmunkbeli uralkodásunk huszonnegyedik Spanyolországunkbeli uralkodásunk harminczharmadik, Magyar-, Cseh és többi országunkbeli uralkodásunk huszonötödik esztendejében október hó 8-án. (függő pecsét helye)

Károly s. k. Gróf Batthyány Lajos s. k.

Wanyetzky Illés s. k.

A halálbüntetés eseteit a törvényszéki gyakorlat már a mult század végén szűkebb körre szoritotta. Nemeseket és nőket régi gyakorlat szerint csakis pallossal nyakaztak le. Hont vármegyében 1782-ben mintegy 42 olyan rablót végeztek ki, a kiket arról vádoltak, hogy emberhúst ettek. Rima-Szombatban még az ötvenes években történt nyakazás; de azt az absolutkormány hajtotta végre.

38. Vallási egyenetlenségek.

Egy sajátszerű epizod adta magát elő Rima-Szombatban a XVIII. század vége felé, a mely a történet idejére nézve, a melyben véghez menni tapasztaltuk, eppen nem tartozott a középkori események közé mindazonáltal ezen zilált-tabb időszak keretébe foglaltuk, miután sötét

árnyával nehezedik rá, úgy a nép heves, izgatott kedélyére, mint azonidőben szereplő katholikus papok lelkületére s az akkori törvénykezési viszonyokra, melynek irat-csomagából szomorúan kellett meggyőződést szereznünk, úgy a birák jogérzületének fejletlenségéről, mint az akkori emberi gyarló felfogás és peres eljárás korlátoltságáról, fonák formuláiról.

1767-ben ugyanis igen szivére vette két szomszéd községbeli kath. pap, u. m. Rozgonyi Osgyánban és Uhlárik Szuhán, hogy a kath. hivek száma a kis-honti kerület népességében szemlátomást csökken, mi végre azon kérelemmel járultak a vármegye, mint köztörvényhatóság szine elé, hogy az ezen bajnak meggátlása tekintetéből olyaténképen intézkednék, miszerint a dolgok állása a róm. katholikusokra nézve jövőben ne lenne ennyire hátrányos. E kérvényre, melyet a helytartótanácshoz terjesztettek fel, egy 1768. jun. 16-iki felsőbb rendelet két hittéritőt látott jónak az eretnekek közé kiküldeni, hogy azok a római kath. hit elveit a más vallásfelekezetüek előtt hirdessék, s igy történt, hogy ezen missionáriusok egyike Karaba György galsai pap, a ki ezentul Ráhóra tette át székhelyét, körmenettel járta be a vidéket, s nagyszámú kiséretével nyilvánosan imádkozott, énekelt és szónoklatokat tartott; mondják, hogy hiveire kemény büntetést rótt azon esetre, ha a vallásgyakorlat alól magukat vétkes köny-

nyelműség vagy hithidegség révén kivonni merészelik. Midőn Karaba Rima-Szombaton keresztül tartotta volna átvonulásait, az oda való protestansok által nem a legszivesebben látott csoportot képezte, annál is inkább, mert a nép között azon kószahir elterjesztését kelté, hogy tőlük azon ősrégi templomot, a mely egykor a katholikusok birtoka volt, a nép elfoglalja, s midőn a körmenet másodizben a város piáczán átvonult, s Karaba tűzesen szónokolt, éppen akkor léptek ki a kálvinisták az isteni tisztelet végeztével egyházukból, s ki hozzá csatlakozott a kath. tömeghez, ki csendesen szállására ment, az iparos népesség otthon sem volt, hanem Debreczenben járt vásáron, midőn eleinte szóváltás, majd tettek figyelmeztették a bucsujárókat, hogy jobb lesz eltávozni; egy asszony sarat dobott, többen zábtojással ismételték, s a körmenetet nemcsak kiverték, de a papjuk a sodoma-tón tudott csak megmenekülni, a melynek büzhödt vizébe állitólag a magával hozott sacramentomot is elvesztette, mire a nép a körmenet zászlóit póznákra aggatott rongyos szoknyákkal kicsúfolta, a mi igen szomorú következményeket vont maga után.

Az ez ügyben megejtett bűnvádi vizsgálatok után a kálvinistákra kimondott itélet igen lesujtó volt, melyet 1771. apr. 9-én hirdettek ki; 6 egyén 3—5 évig terjedő súlyos börtönre itéltetett vasban; a nők közül azok, a kik ne-

mesek voltak kilenczen 1—1 évi fogságra, a nem nemesek ellenben, tizennégyen testi büntetésre marasztaltattak el, mit büszke és eredetére családi állapotaira sokat tartó népen végre is hajtottak. A testi büntetést nyilvánosan alkalmazták a helybeli piaczon.

Meglakolt a hitközség is, templomát elvették, iskoláit becsukták, papjait, tanárait kiűzték, s összes ingó és ingatlan vagyonait, közel száz éves anyakönyveit, egyházi edényeit elkobozták, még a város biráját, jegyzőjét és tanácsosait is elcsapták, noha a tett elkövetése után nyomban jelentést tettek a kihágás valódisága felül, hanem a vétkeseket se be nem csukatták, se vizsgálati fogság alá nem vetették, a mint az ezekről szóló perbeszédek a Kollár művében szórólszóra ki vannak nyomatva.[1])

És a rima-szombati róm. kath. anyaegyház ekkor keletkezett. Karaba György a ráhói missionárius költözött ide első plebánosnak, a kinek közbenjárására a régi elhagyott templom földig leromboltatott, s helyette a mostani izléses róm. kath. templom emeltetett, a bejárat előtt a megfeszitett Üdvözitő szobrával, a melyet büntetésképen a helv. h. ev. község tartozott a maga költségén tataroztatni, de a melyet a jelen század ötvenes éveiben a szépészeti bizottság elhányatott.

A protestansoktól elkobzott arany és ezüst

---

[1]) Idézett műve. 54. s köv. lapjain.

edényeket, melyek között nem egy ritka szép mű volt a XVI. és XVII. század remekei közül, Pozsonyból Bécsbe küldötték, a hol azok megolvasztatván, a kath. egyházi szertartás szükségleteihez képest átidomittattak s mint monstrantiák, ciboriumok és massiv oltárra való gyertyatartók stb. a rima-szombati róm. kath. anyaegyháznak adományoztattak.

Csak maga a királyné 8,000 frtot ajánlott fel az uj templom felépitésére, melyet ismételten 6938 és végre 4000 frttal tetézett.

Az úgynevezett Perjessy-féle krónika igy adja elő a rimaszombati templom elvételét.

1769.

Ezer hétszáz hatvan kilentz hogy iraték,
Garaba György addig addig mesterkedék[1])
Keresztelő János napján be érkezék,
Ekkoron elére miben igérkezék.

De az processio itt félben szakadott,
Mert az sok Parasztság mingyárt megszaladott,
Egy nehány roszsz Aszszony eleikbe állott[2])
Még is egész Város lett elárultatott.

Majd két esztendőkig folyt az Praessusunk[3])
Senki sem lőn akkor a mi Patrónusunk,
Felséges Udvarnál rútul vádoltattunk
És szentség törőknek pronunciáltattunk.

— — — — — — — — — — — — — — — —

[1]) Helyesebben Karaba.

[2]) Megdobálták sárral, záptojással.

[3]) A pőr 1769. máj. végétől vagy jun. elejétől 1771. ápr. 9-ikéig tartott.

Mivel nem hagygya bünt Isten büntetlen,
Király sem nézte el azt mi volt helytelen;
Mi is hogy vétettünk Isten s Király ellen,
Jött deliberatum[1]) ellenünk ekképen:

Ezer hatszáz hetven egyben, hogy irtanak,
Szent György nap tájában az idők folytanak[2])
Zajos Sententiát igy Deliberáltak
Rima-Szombat ellen s pronuncialtak.

Két Svadron Németek ellene küldettek:
Az Executiók véghez vitettettek;
Templom, Schola ekkor tőlünk elvétettek,
Katholikus részre ekkor rendeltettek.[3])

Az Urnak papjai mingyárt ki hajtattak;
Marton s Varannai, az kiket igy hivtak,[4])
Pásztor nélkül Juhok noha meghagyattak
Deákok, Gyermekek Scholától fosztattak.

Az Missionalis Garaba György vala
Az Parochiára ki hamar bé szálla,
Minden rend szép szokás, Ecclesia bomla;
Magistratus két fél tiz személy be álla.

Az Ur Temploma is tsak hamar bontata
Keserves könyvekkel ez romlás láttata
Hogy az ékes Templom rontata bontata
Három ezer ember, helyben Helyt foghata.[5])

---

[1]) Végzés.

[2]) Az itéletet 1771. apr. 9-én hirdették ki.

[3]) A prot. isteni tiszteletet betiltották.

[4]) Huszt Jenőnél: Mártonyi és Várnay (olv. Egyházi örömünnep. Rima Szombat, 1859. 5. lp.

[5]) Perjési András: Jordánbúl ki vont Követske stb. Gömör-Kishont 1890. nov. 13. IX. évf. 48. számában közlé Ladányi Béla.

IV. KORSZAK.

39. Tájékozásul.

Rima-Szombat történetének ezen végső korszakát a »felvilágosultság korszakának« neveztük el; nem mintha az minden tévedéstől menten maradt volna, avagy oly előnyöket tulajdonitanánk neki, melyek e szép epithetont teljes mértékben kiérdemelték; hanem miután a fokozatos fejlődés menete oly örvendetes állapotba jutott, hogy e miatt ma a város jövő felvirágoztatása tekintetében kételkednünk nem lehet, nem szabad; — azonkivül Rima-Szombatnak boldogulása szempontjából a gondviselés oly derék férfiakat és hölgyeket adott, a kikre nemcsak e kis város gyermekei méltán büszkék, hanem az egész haza nemes megnyugvással tekint. Ezen negyedik korszakunkba esik továbbá az 1848/9-iki dicső szabadságharcz, melynek szinterén a mi hőseink is példás vitézséggel harczoltak, s az elvet, melyet diadalra vezetni segitettek, nemcsak hiven és nemes önfeláldozással szolgálták; de vérökkel is megpecsételték.

Egy mély szomoruság vegyül mindazáltal fájdalom! e tiszta örömbe; a mi miatt azonban városunk polgárságát és az ide való törzsökös családokat szégyen nem érheti soha: a világosvári fegyverletétel alkudozásai.

állitólag városunk területén mentek végbe s Görgei Arthur honvédtábornok is Rima-Szombat városában irta alá (?) a fegyverletétel okmányát, melynek szövege döntő szerepet játszott az egész szabadságharcz epilogusában.

40. Müvelödéstörténeti viszonyok.

Mikor 1765-ben Bécsben II. Józsefet édes atyjának lotharingi Ferencznek halála után német császárrá választották Magyarország területén nem fűztek valami vérmes reményeket a nagy Mária-Terézia királynő fia országlásának jövőjéhez; még Rima-Szombatban sem, a hol tudva volt, hogy II. József tele van jó szándékkal, melyeknek megvalósitására magában elég kedvet és erőt érez.

II. József a magyar törvények mellőzésével országgyüléseket tartani nem akart, magát megkoronáztatni vonakodott s a szent koronát, a nemzet palladiumát a bécsi császári kincstárba vitette s ott helyezte el, mig maga az akkori divat szerint három szegletes kalapban járt, polgári öltözetet viselt, s az életbe át akarta ültetni az egyenlőséget, a polgári jellegű u. n. civilisatiót.

Nálunk különösen a német nyelvnek hivatalos nyelvvé történt felemelése következtében támasztott maga iránt ellenszenvet; s azért, hogy a megyék önkormányzati jogait mélyen megsértette azzal, hogy a megyék s városok

törvényszékeit eltörölte s igen sok helyen, igy nálunk is: személyesen jelent meg a hely szinén s királyi hatalommal önszántából intézte el a vallásügyi villongásokat, melyek fájdalmasan érintették a rima-szombati protestansok kedélyét és a melyek emlitésére még most is sajog a dédunokák keble.

Hogy II. József a német nyelv jogait követelte: az nálunk természetes ellenzésre talált, miután Rima-Szombatot már az előző századok, a kurucz világ idejében úgy emlegették, mint oly területet, a hol a magyar »Mi Atyánk« végződik; annál inkább, mert a hosszú évszázadok történelme beigazolja, hogy e vidék népe emberek emlékezete óta más nyelvet, mint magyart: alig beszélt; a tót mint a leigázott autochtonok ivadéka munkálta a földet, mivelte a bányát, fejlesztette a mesterséget, ipart és űzte a kereskedést; mig a fegyver fogható nemesség majdnem kivétel nélkül magyar volt.

A koronként betóduló tót népesség ellen német városokban például Korponán szabályrendeleteket alkottak; Rima-Szombatban ilyenekre szükség nem volt, miután a hatalom birtokában a Széchyek, a Rákóczyak, a Thökölyiek kivétel nélkül magyarok — nemzeti elem — voltak.

Mikor Kis-Hont az anyavármegyéből Gömör felé kezdett gravitálni, a kis vármegyének háza ott állott a mostani vármegye házának az u. n. »Fekete sas«-nak tőszomszédságában, a mely

később »Generalis-ház« néven volt ismeretes, miután itt székeltek a letelepülő katonaság tábornokai; az első vármegye házat a piaczon a mostani »három rózsa« vendégfogadóhoz közel 1798-ban épitették, a mint azt a homlokára vésett chronostikon is mutatja.

StatVVm proVIDentIa
popVLI soLertIa
pVbLICIs VsIbVs
posVIt.

Az épület alapkövét két évvel hamarabb tették la, a mit a fundamentomba elhelyezett versek igazolnak. Ezek közül kettő latin; egy a Török József müve, pedig magyar.

Az első epigramma:

stet LapIs Iste DIV! stet serIs Integer annIs
Vt per pLVra sVVM saeCVLa serVet onVs;

majd ismét:

horDozoM a terhIt e köz épÜLetnek
a KIs-HonthI karok ez heLyre fektetnek
feL készÜLVén Itten törVények tétetnek
özVegy s árVa Ügye hIVen ItéLtetnek;

végre:

DIIs
aVspICIbVs
hVC
fVI DeposItVs
DIe
XII. AprILIs

azaz, hogy a kő elhelyezése szent György havának tizenkettedik napján ment végbe.[1])

---

[1]) Solennia.

A város adója egy 1794. évi kimutatás szerint:

	a róm. kath.	evangelikusok
hadi . . .	175 frt — kr.	2909 frt 30 kr.
kincstári . .	— „ — „	— „ — „
Összesen:	175 frt — kr.	2909 frt 30 kr.

együtt . . .	3084 frt 30 kr.
Porták szerint .	970 „ 20 „
Kincstári:	2114 frt 10 kr.[1]

A helvét hitvallásuaktól elvett róm. kath. templom már akkor készen állott; valamint készen voltak a két protestáns vallásfelekezetüek egyházai is, paplakkal, kántor- és tanitói épületekkel.

A rima-szombati városházát 1801-ben épitették. Mutatja a kapu fölé helyezett irat:

S. P. R. Sz.[2]) 1801.
DIVa TheMIs IVstI sIs heIC aeqVIqVe patrona
fLoreat aVspICIIs pax bona sera tVIs.

A piacz maga nem volt tágas; délkeleti sarkában a ref. templommal s a Bernát-féle házzal szemben ott állott a szin (az áruház) a városháza előtt ott éktelenkedett a szégyenpad, a kaloda s a rom. kath. templom előtt Szent-Háromság nevet viselt egy szobor-csoport: a felfeszitett Megváltót ábrázolva a latrok között, Máriával és Magdolnával, mely csoportot kővel keritették be, s rácsajtóval látták el.

[1]) Tabellue Pol. Stat. Regni Hung.
[2]) Senatus Populusque Rima-Szombat.

A protestáns gymnasium épülete 1794-ből, a rom. katholikus plébániáé 1801-ből való.

Nyomdája a városnak a mult században nem volt, hogy azonban itten irodalommal is foglalkoztak, bizonyitja azon körülmény, hogy itt rendezte sajtó alá Gyöngyösi, Gömör vármegye néhai hires alispánjának egyik müvét, bizonyos Z. Sz. I. a kinek nevét a bibligraphusok mai napig sem birták felfejteni.

Gyöngyösi könyvének czime a következő: Igaz barátságnak és szives szeretetnek Tüköre stb.[1])

Az, a ki sajtó alá elkészitette, a könyvet »Nemzetes és vitézlő Ambrús Gábor uramnak, Tekintetes Nemes Nógrád és Gömör Vármegyéknek Juratus Assessorának« ajánlotta, a kinek »ő kegyelmének egészséget és minden jókat kivánok« — ugy mond az ajánló. —

A mostani protestáns közép-iskola eredetileg Füleken keletkezett a XVII. században; onnan vitte át Bakoss Gábor osgyáni földesur Kis-Hont területére s itt helyben Korponay Gábor épittetett hajlékot neki a saját telkén. Abból fejlődött a mostani főgymnasium.

Hogy városunk területéről a külföldi egyetemekre már a XVI. század közepén tömegesebben jártak, abból tetszik ki, hogy már az

---

[1]) Petrik Gyöngyösinek tulajdonitja. Megvan a m tud. Akademia könyvtárában M. Irod. 237. szám alatt kis 8. 127. lp.

1517. évben a krakkói egyetemen a magyar burza tagjai között egy Benedek, az 1527. évben egy János nevü ifju »de Rimazombath« volt bejegyezve.

1529-ből a bécsi egyetem tanulója Emericus de Rima Zambath azok sorában igtatva, a kik »Scholares sub nobilium statibus non comprehensi;« végre egy másik hasonló nevü 1551. Emericus Zombathinus, a wittenbergi egyetemen »Hungarus« névvel megkülönböztetve,[1]) a hol 1658. nov. 1-én is volt egy Mihael »Rima Zombathinus Hungarus« tehát helybeli.[2])

A rima-szombati főiskolában a mult században a bölcsészetet és a hittant is tanitották. Igazgatói voltak az első időszak alatt, vagyis a templom elvétele napjáig:

1715. Szathmárnémethy András, 1718. Megyasszay Gergely, 1720. Jolsvay Ferencz, 1722. Héczey István, 1725. Eöry Pál, 1728. Péczeli Imre, 1731. Tokay György, 1735. Kökényesdy Pál, 1736. Igaz Sámuel, 1738. Sziráky János, 1741. Szilágyi Pál, 1744. Szalay Sámuel, 1746. Lossonczy József, 1748. Kovács Mihály, 1749. Farkas György, 1751. Lossonczy József ismét, 1761. Szabó János, 1763. Szentesy János, 1766. B. Kovács János, 1768. Szabó Mihály, 1770.

[1]) Frankl Vilmos: A hazai és külf. iskolázás a XVI. században. Budapest, 1873. 229. 263. 265. és 300. lp.

[2]) Archiv für siebenb. Landeskunde NF. X. Bd. 2. H. Hermannst. 1872. 189. lp.

Molnár István. 1771. Béres Imre, a kit 1771. jan. 31-ikén irtak be utoljára a gymnásium jegyzőkönyvébe.

1769. után a következő igazgató-tanárok szereplése teszi emlékezetessé az iskolaügyet:

1783. Bujdosó János, 1786. Babarik Ferencz, 1788. Megyaszay István, 1790. Éva András, 1793. Vályi S. József, 1795. Váczi I. Mihály, 1801. Szarka János, 1804. Vécsey Takaró Lajos, 1807. Szentmártony Károly, 1809. Szilvásy József, 1812. Mészár Pál, 1815. Apostol Péter, 1817. Diószeghi Horváth József, 1820. Kovács János, 1825. Apáthy János, 1827. A. Molnár István, 1832. Török János, 1834. Rácz Lajos, 1838. Homonnay Imre, 1840. Török János ismét, 1841. Farkas Imre, 1842. Soós Lajos, 1844—1853. Baksay István, ugyanaz, a ki korunkig nagy szerepet játszott az iskolaügy és közmüvelődés történetében.

Posta-hivatalunk 1790-ben már volt, legalább igy van a városunk a Schrämbl-féle térképen megjelölve s a Crusius-féle póstai helységnévtár ugy közli az állomásokat, hogy Rima-Szombat váltó-hely volt Tornalja és Zelene állomások között. Volt az igaz posta-hivatal Losonczon is, hanem a levelek Zelenéről Gácsra és Gácsról kerültek csak Losonczra, minek oka valószinüleg abban rejlik, hogy a jogot a gácsi gróf Forgách szerezte.

A »Magyar Hiradó« szerint a postát 1769. aug. 1. állitotta fel Gács és Tornalja között bizonyos Huszár János.

41. A róm. kath. egyház szervezése.

A róm. kath. hivek körülbelül a XVI. század közepéig ragaszkodtak őseik vallástételeihez; 1555. táján a lakosok az ágostai hitre tértek s 1594-ben a Kálvin értelmére pártoltak, megtartván templomukat egyházi javadalmaikkal együtt.

Mária-Terézia a reformátusoktól elvett templomot az 1774-ik esztendőben kezdette épittetni, melyet Török plébános idejében hat év multán fejezték be. Igazolja ezt a templom bejárata fölött elhelyezett márvány-tábla, a melyen ez áll:

ReX AVgVsta MarIa TheresIa Deo et CathoLICIs posVIt.

A király a patronatusi jogot fenntartotta a maga számára, daczára, hogy ezt a Koháry és Forgách családok magok részére vindicálták.

Mikor a templom épült 1778-ban a boltozat valamely állvány ledőlése következtében beszakadt s a templom alatt elhelyezett kriptában ép tetemmel eltemetett hullát találtak. Lerombolták a régi tornyot is, melynek négy campanilején vitorlák forgottak volt, hegyiben pedig az aranyozott gomb fölött a csikorduló kakassal Magyarország czimere volt egyesitve a holddal

és a csillaggal. Mondják, hogy ezen hold Abauj-Tornavármegye Hárskut községének plébániájára került, a csillag talán ugyanaz, a mely most is látható a helvét hitvallásu templom tornyának tetején.

Az uj tornyot 1779-ben bizonyos Gottfried nevü rézműves födte be, addig deszkával volt a kőfal betakarva.

Felszentelte 1792. szept. 30-ikán azaz pünkösd után a XVIII. vasárnapon báró Andrássy Antal rozsnyai püspök.

A templom hajója 15 öl hosszú és 8 öl széles; a toronyban három harangja van, melyek közül a »Szent-Háromság«-ot egy 25 mázsányi »Szent-György«-öt egy tizedfél s »Szent-József«-et két mázsás harang dicsőiti. A harangokat 1779-ben szentelte fel gróf Révay Antal rozsnyói püspök.

A róm. kath. templomnak eleinte csak három oltára volt. A főoltár képét »Keresztelő Szent-János fővételét« Fischer V. jó nevü bécsi képiró festette, a ki ezért Mária-Tereziától 75 darab # tiszteletdijat kapott, jobbra tőle a keresztelő-medencze mellett van a »Nep. sz. János« képe, ismeretlen képirótól; balra »Szent-Terézia« mellék-oltár, melynek képét 1781-ben Zanusti József festette Nagy-Szombatban.

A negyedik oltár képét »Szent András apostol«-t 1834-ben készité Zauzig József lőcsei

művész, a mely képet Bélik József szepesi püspök rendelt meg nála.[1])

Kazinczy Ferencz 1831-ben járt Rima-Szombatban, a hol a kath. templomot nyilva találta s a János fővétele czimű képen a muskulaturát emelte ki.[2])

Jeles orgonáját bizonyos Moravcsik nevű trencsényi molnármester s orgonacsináló állította; a templom különféle diszleteit, az »Úr koporsóját« stb. bizonyos Boda, ki a negyvenes években sokat tartózkodott Rima-Szombatban.

Hajdan egy »Szent Antal«-ról czimzett oltárnokság (altaria) is volt itt, hanem az idők jártával idegen kezekbe került; igy kapta azt 1727-ben Ujvendégi János a malommal, mikor Gillányi György tinnini vál. püspök, a volt birtokos elhalálozott s csak 1771-ben egyesitette Mária-Terézia a plebániával. A malommal járó jogot az ötvenes években váltotta meg a város.

Renoválták 1878. derekán.

Mikor a hitközség Karaba György ráhói misszionárius idejében megalakult, ő felsége a király Cheffalvay ügyvédet küldötte ki az ide vonatkozó okiratok szerkesztése végett, a ki Gömör és más vármegyék táblabirája volt.[3])

---

[1]) Zausig József 1857. vagy 1858-ban hunyt el Lőcsén.

[2]) Kazinczy Ferencz: Utazásai (1831.) Ered. munkái II. köt. Budán, 1839. 106. lp.

[3]) Solennia XVI. memoriae anniversariae Bibl. Kis-Honth 1824. Pestini, 1825. 77. lp.

Vallásukhoz a helybeliek közül azon időtájban már csak a Varga és a Halassi családok tagjai ragaszkodtak; a kath. hivek többi része mind beköltözött.

Az 1791—1891. évszázad alatt 73 egyén hirdette az Isten igéjét, ezek között 7 plebános és 66 segédlelkész. Plebánosok voltak: Karaba György, Török József, Makay Tádé, Zabka Márton, Szentmiklóssy Lajos, Tremel Miklós és Mészáros Bálint.

Az 1802-ben megejtett népszámlálás szerint a hivek száma csak 413 lelket tett, s a fiókközségekkel együtt csak 910 emelkedett; úgy hogy a városban most 2,240-re tehető mig a plebánia keretében együtt véve mintegy 3,200.[1])

A lefolyt évszázad alatt ebben a templomban 8,626 esetben kereszteltek; 1,986 párt eskettek össze, s a plebánia területén 8,010 halottat temettek el. Az egyes évek összehasonlitásánál felemlitendő, hogy legtöbbet (151) kereszteltek meg 1858-ban, legkevesebbet (26) 1796-ban. A legtöbb esketés (41) az 1832. évben volt, a legkevesebb (3) az 1805. évben. A legtöbb halálozás (250) az 1873-ik évi cholerában volt; a legcsekélyebb (23) az 1793. esztendőben.

A templomot 1829-ben ujra fedték s 1853-ban ujra zsindelyezték. A falakat 1857-ben meszelték ujra, s 1878-ban az egészet restaurálták, az oltár aranyozásait is beleértve.

[1]) »Gömör Kis-Hont« 1892. okt. 13. XIII. évf. 43. szám a szónok: Szeman Endre tudósitása nyomán.

A régi kath. temető még 1779-ből való; de a hova csak a következő év február havában kezdtek temetni, miután belőle a halotti tanitás helyét lehordatták s a feszületet helyezték el. Az 1831. évi cholerában a papokat eltiltották a temetés szertartásaitól, a város népessége tehát azóta felekezet nélkül közös temetőhelyet használ és pedig Huszt Jenő jogász és Papp Ábrahám technikus kezdeményezésére.

A róm. kath. plebániát 1801-ben épitették, mit a bejárat fölött elhelyezett chronostichon mutat.

saCro bene teMpora CeDIte teCto.

A város a róm. kath. plebániának egy 1794. évi kimutatás szerint évenként 1161 frt, 43 1/2 krt téritett meg.[1]) Jellemző, hogy a magyar szabadságharcz idejében nem vette el a város a felekezetek, különösen a kath. plebánia fizetését. A status-quo ante üdvösebbnek látszott s az is maradt.

42. A helv. h. ev. egyház szervezése.

A legsúlyosabb büntetés, melylyel Rima-Szombat hel. h. ev. lakóit a helytartótanács itélete sujtotta, az volt, hogy őket a nyilvános vallásgyakorlattól eltiltották, s nem volt nekik szabad még magánházaknál sem oly czélból összeseregleni, hogy akár egyházi énekeket zengedezhettek, akár a Mindenhatóhoz fohászaikat

---

[1]) Tabellue Pol. Stat. Regni. Hungariae.

intézhették volna. Azok, a kiket a mindennapi munka helyhez nem kötött, minden héten kétszer Alsó-Pokorágyra jártak, mig vasárnap apraja-nagyja vagy Zeherjére, vagy Jánosiba ment s a gyermekeket is távol eső falvak iskoláiba küldötték, miután abba bele nem nyugodhattak, hogy gyermekeiket római kath. iskolába jártatták, mely hitfelekezet jogositványnyal birt fölöttük s egyházi anyakönyveiket is e vallás papjai vezették, elkoboztatván a régi, Harsányi által kiállitott matricula!

Tettek ugyan lépéseket a kálvinista hitközség vénei ő Felsége Mária-Terézia királynő előtt a kiengesztelés iránt és mindig biztak, hogy régi jogaikba vissza fognak helyeztetni. Hasztalan! buzgó esedezésöket mindannyiszor felelet nélkül hagyták, mig végre az 1781-ik évi türelmi parancs, melyet 1782. márcz. 9-én hirdettek ki, bennök is uj reményt éleszte s csakhamar a kihirdetés után harmadnapra egy uj folyamodványt adtak be II. Józsefnek, s mély alázatossággal esedeztek, hogy a nyilvános szabad vallásgyakorlattól ne legyenek továbbra is eltiltva s elkobzott javaikért megfelelő kártéritésben részesittessenek.

A ref. egyház szervezése körül nagy érdemeket szerzett magának Decsy-Borbély Sámuel a »Magyar Kurir« szerkesztője, a város szülötte, a ki mint gyakorló-orvos Bécsben utat tört a rima-szombati helvét h. evangelikusok

ügyének és maga személyesen is eljött azon alkalommal, mikor II. József 1783. julius 5-én a város közönségét látogatásával megtisztelte, mely fejedelmi látogatás elévülhetetlen betűkkel van a város; de különösen a helvét hitfelekezetűek évkönyveibe jegyezve.

II. József kétszer járt Rima-Szombat területén 1770-ben és 1783-ban. Az első esetben úgy látszik innen Kassára ment; a hagyomány legalább azt tartja, hogy őt Abaffy Miklós rendszerinti esküdt kalauzolta a Zsip és Iványi községek közt levő Czakó helység korcsmájáig, a hol Gömör vármegye küldöttsége várta, s a császár Abaffy Miklóst maga után Kassára rendelte küldeni.[1])

1783-ban árp. 25-én indult el II. József székvárosából s Budán a pünkösdi ünnepeket tölté; majd Fiuméba, Temesvárra, Zimonyba rándult, úgy hogy jul. 14-én már Bécsben tettek előkészületek a fogadtatására. Városunk területére a császár Rozsnyóról jött, Aggtelek érintésével és Zelene, meg Gács felé tért haza.[2])

Mikor II. József a várost megszemlélte a piaczon mindenek előtt a bevonuló lovasság századosát szólitotta meg: Hányan vagytok — úgy mond — ez városban?

— Két Svadron; — felelé az neki; — de az többi is berukkol!

---

[1]) »Gömör Kishont« 1892. ápr. 14-iki 16. szám.
[2]) »Magyar Hirmondó« 1783. évf, 265. 290, 314. 361, 419—420. 431. 438—440. lp.

— Van-e jó kvartélyotok?

— Igenis jó vagyon!

Erre Decsy Sámuel jobb kéz felül állott s egykoru feljegyzés szerint egy folyamodványt nyujtott a császárnak, a kihez a következő szavakat intézte.

— Nincsen-e; de mégis Helvetikusok Exercitiumotok?

— Nincsen; Felséges Méltóság! felelte neki Decsy.

— Leküldöttem én az Resolutiót, ki fogta el? — Majd a viczeispánhoz fordult s azt kérdezte tőle: Hol az Resolutio?

Mire az alispán azt válaszolá: Én nem tudom, nem jött kezeimben!

Azután II. József Decsyhez fordulva annyit mondott latinul:

— Az templomhoz szerezzetek, melyek szükségesek; nyolcz napok mulva én leküldöm az Resolutiót; erre megmutta Decsy azt a helyet, a hol a helvét h. templomot akarták épitetni mire a fejedelem megjegyzé.

— Jó hely ez!

Decsy Sámuel a vármegye gáncsoskodására czélozva válaszolta a császárnak:

— Ebben a vármegye impediál.

A császár folytatá:

— Kié ez az Hely?

— Az Communitásé — felelé neki Decsy;

— Ha az Communitásé — ugy mond II. József — ebben az vármegye nem impediálhat.

A »Magyar Hiradó« szerint a postát 1769. aug. 1. állitotta fel Gács és Tornalja között bizonyos Huszár János.

41. A róm. kath. egyház szervezése.

A róm. kath. hivek körülbelül a XVI. század közepéig ragaszkodtak őseik vallástételeihez; 1555. táján a lakosok az ágostai hitre tértek s 1594-ben a Kálvin értelmére pártoltak, megtartván templomukat egyházi javadalmaikkal együtt.

Mária-Terézia a reformátusoktól elvett templomot az 1774-ik esztendőben kezdette épittetni, melyet Török plébános idejében hat év multán fejeztek be. Igazolja ezt a templom bejárata fölött elhelyezett márvány-tábla, a melyen ez áll:

ReX AVgVsta
MarIa TheresIa
Deo et CathoLICIs posVIt.

A király a patronatusi jogot fenntartotta a maga számára, daczára, hogy ezt a Koháry és Forgách családok magok részére vindicálták.

Mikor a templom épült 1778-ban a boltozat valamely állvány ledőlése következtében beszakadt s a templom alatt elhelyezett kriptában ép tetemmel eltemetett hullát találtak. Lerombolták a régi tornyot is, melynek négy campanilején vitorlák forgottak volt, hegyiben pedig az aranyozott gomb fölött a csikorduló kakassal Magyarország czimere volt egyesitve a holddal

és a csillaggal. Mondják, hogy ezen hold Abauj-Tornavármegye Hárskut községének plébániájára került, a csillag talán ugyanaz, a mely most is látható a helvét hitvallásu templom tornyának tetején.

Az uj tornyot 1779-ben bizonyos Gottfried nevü rézműves födte be, addig deszkával volt a kőfal betakarva.

Felszentelte 1792. szept. 30-ikán azaz pünkösd után a XVIII. vasárnapon báró Andrássy Antal rozsnyai püspök.

A templom hajója 15 öl hosszú és 8 öl széles; a toronyban három harangja van, melyek közül a »Szent-Háromság«-ot egy 25 mázsányi »Szent-György«-öt egy tizedfél s »Szent-József«-et két mázsás harang dicsőiti. A harangokat 1779-ben szentelte fel gróf Révay Antal rozsnyói püspök.

A róm. kath. templomnak eleinte csak három oltára volt. A főoltár képét »Keresztelő Szent-János fővételét« Fischer V. jó nevü bécsi képiró festette, a ki ezért Mária-Teréziától 75 darab # tiszteletdijat kapott, jobbra tőle a keresztelő-medencze mellett van a »Nep. sz. János« képe, ismeretlen képirótól; balra »Szent-Terézia« mellék-oltár, melynek képét 1781-ben Zannusti József festette Nagy-Szombatban.

A negyedik oltár képét »Szent András apostol«-t 1834-ben készité Zauzig József lőcsei

zésre, ő azonban nemcsak az e kölcsönről szóló kötelezvényt semmisitette meg, hanem annál a budai harangöntőnél, a ki a két szépszavu harangot készitette, még egy harmadikat is rendelt meg, hogy az Isten dicsőségét éppen ugy hármaztassa, mint a katholikusok három harangja, de sőt végrendeletében egy káplántartásra is alapitványt hagyott s polgártársai nagyrabecsülését minden tekintetben kiérdemelte s nevét a hálás utókor egy márványtáblával örökitette meg. Miután a kegyelem-levelet, melyért 1783. apr. 10-én ismételve folyamodtak, s ugyancsak jul. 5-én ő Felsége kegyes szine előtt személyesen is kihallgatást nyertek volna, aug. 10-én kézbesitették a hitközségnek ők még azon év okt. hó 3-án meghivták Szentkirály-Szabadjai Szőke Ferencz tiszteletest, a ki pestmegyei Gomba helység papja, kerületi esperes volt s ennek jelenlétében tették volt le templomjuk alapkövét 1784. apr. 19-én.[1]) A templom ajtaján levő vasalások id. Ferenczy Istvánnak néhai jeles szobrászunk atyjának műhelyéből valók.

A kálvinista iskolának épületét, melyhez Szijgyártó István egy maga 5,000 frttal járult, 1801. aug. 21-én kezdték el épiteni, mely a mult 1874. év nyarán volt tanitványainak s némely tanügy barátnak adakozásából bővült és ujjáalakult.

---

[1]) Az ágost. h. ev. templom fundamentumát a rima-szombati és tamásfali hivek 1786. aug. 7-én tették le.

A helv. h. ev. hitközség szervezkedésére vonatkozó okiratokat latin nyelven közzé tette Kollár, az ügy folyamának tüzetes leirása kivül esik e mű keretén.

Az u. n. Resolutio jul. 16-ikán érkezett Rima-Szombatba, Kis-Hont vármegye, illetőteg kerület alispánjához, melynek kihirdetését tizenkilenczedik napra halasztották volt, tényleg azonban az ügy csak szept. 9-ikén lőn lebonyolitva.

Perjéssy András igy énekli meg:

Kisasszony havának tizedik napjában
Visszahozattatott Frigyláda Szombatban,
Meggyulladt szövetnek ég már Valójában
Az ő Finum arany Gyertyatartójában.

Méltó bizonyára Márvány Kő Táblára,
Avagy vas pennával Kemény Kő sziklára
Mélyen lerajzolni ez napot sokára
És megemlékezni Isten jó voltára.[1])

1783. év Lőrincz napján kezdődtek az ünnepélyes isteni tisztelet actusai, ekkor vezették be a hitfelekezet lelkipásztorait.

A szent tanitás reggel kezdődött Hoscas Rs. 11. Vers 8. 9. által, tartotta Mándy Sámuel tiszteletes; este pedig Esaias Rész 95. Vers 15. nyomán Patay István.

Augusztus 11-ikén könyörgést tartott a káplán: Beretty Gábor; ugyancsak este 2. Mos. R. 33. értelmében temetés volt;

---

[1]) Jordánból ki vont követske stb. Gömör-Kis-Hont 1890. decz. 4. 51. szám.

Aug. 12. keresztelést tartottak;

Aug. 17. beköszöntő Luk. R. 19. V. 40.

Aug. 29. Communio, először Leczke Solt 119. V.

Ez idő tájban okt. 3. hívták meg Gombáról Szent-Király-Szabadjai Szőke Ferencz tiszteletest, a ki tisztét október havában el is foglalta. Leczkéje Esa. R. 90. 1. 2. 3. V. Vigasztallyátok .... Az alapkő letételének ünnepélyén 1784. ápr. 19. beszédet tartott, felvévén Esdrás III. R. 10—13. verseit.

A templom felszentelése alkalmával a beszédet Mándy Sámuel zsipi ref. lelkész tartotta 1786. okt. 22. a ki előbb Katona Józseffel Zeherjéről tanította a rima-szombatiakat; míg Jánosiban bizonyos Oláh és Patay István legeltették a juhokat.

A hitközség kántora Betes nevű egyén volt.

43. Országszerte ismeretes embereink.

Azon egyének, a kik Rima-Szombat területén születtek, s mint helybeliek különösen ez irodalommal és művészettel való foglalkozás útján hasznos szolgálatokat tettek a közművelődés előkelő ügyének *A—F.* csoportba sorolva főképen a következők:

A) Publicisták: dr. Decsy-Borbély Sámuel, Haviár Dániel, dr. Jekelfalussy József és Bernát István.

Decsy-Borbély Sámuel szül. 1748. aug.

19-én orvos, bölcsész, hirlapiró volt s az Odera mellett levő frankfurti tudós társaság tagja. Mint egészen ifjú ember meglátogatta a külföldi egyetemeket, ismereteket, összeköttetéseket gyüjtve s 1776. doktorrá avatták. Müve Dissertatio inaug. hist. phys. de successivo telluris incremento 4° VIII. + 64. lapon Traj. ad Viadr. jelent meg, a hol a következő esztendőben 'Ιατρος φιλοσοφος ισοδεος hoc est: medicus philosophus deo aequalis, effatum Hippocraticum commentatio ne academica illustratum« czim alatt értekezett s magának a magyar névnek nagy dicsősséget szerzett. Mint orvos és hirlapiró Bécsbe került s a »Magyar Kurir-t évek hosszú során át nagy buzgósággal és szakértelemmel szerkesztette. Ekkor ismerkedett meg a bécsi udvar több kitünőségeivel s csak igy tudta kivivni azt, hogy mint rima-szombati, szülővárosának protestansait közvetitette s mikor II. József a várost személyesen meglátogatta ügyüket hathatósan támogatta. Decsynek »Osmanographiá»-ja 1788/9-ben három kötetben jelent meg. Majd 1790-ben a »Pannoniai Feniks« vagy hamvából felelevenedett magyar nyelv, czimű munkáját rendezte sajtó alá. Bécsben censura mellett minden himezés-hámozás nélkül szemére lobbantja a nemzet hibáit és sikra száll a magyar nyelv, a nemzet szokásai és ősi viselete érdekében, megmutatván egyuttal a helyes

kibontakozás egyetlen igaz útját.[1]) Decsy a szabad szellem legnagyobb akadályának a deák nyelv elterjedését tartotta. Sürgeti azért egy jó »Magyar Szótár« szerkesztését, sürgeti, hogy a tanítás nyelve magyar legyen az iskolákban éppen úgy, mint a templomban: a szószékeken. »Valameddig mi serényebbek nem leszünk nemzeti nyelvünknek mivelésében; valameddig azt az egész hazában közönségessé [2]) nem teszszük; valameddig az iskolákba, polgári és törvényes székekbe be nem veszszük és valameddig meg fogjuk azokat az eszközöket vetni, melyek által a mi nyelvünk virágzóbbá tetetődne: soha addig sem természeti, sem erkölcsi, sem polgári állapotunkra nézve boldogok nem leszünk.«[3])

Két évvel rá Decsy a II. Lipót koronázása után kiadta művét: »A magyar sz. koronának és ahhoz tartozó tárgyaknak históriája,« Béts 1792. 8⁰ 589. lap. Leirja benne nemcsak a magyar király clenodiumait; hanem a szent korona eredetét, történetét és viszontagságait is. Szerinte a koronát nem Rómában készitették, hanem Konstantinápolyban s azt eredetileg nem Szent István királynak küldötték, mi által alkalmat adott Horányi Eleknek, hogy a szent ereklyét alapos vizsgálat tárgyává tegye becsmérelvén tudatlansága miatt gróf Révai Pé-

---

[1]) v. ö. Magyar Tudós Társaság Évkönyvei I. 183$^1/_2$ 31.
[2]) a. m. általánossá.
[3]) »Pannoniai Feniksz.«

tert, a ki nem értett görögül és nem volt jártas a régiségekben s igy jutott könyvében a hibás concequentiákra.

Decsy a »Házi kereszt« czimü munkáját 1793-ban Bécsben adta ki, majd 1794—1796-ban a »Magyar Almanák« czimü évkönyvet szerkesztette »A mezei gazdaságot tárgyazó jegyzetek« czimü könyvet pedig élemedettebb korában (Bécs, 1811) rendezte sajtó alá. Meghalt 1816. jan. 25.[1])

Haviár Dániel szül. 1849. márcz. 1-én. Atyját a szarvasi ágost. h. ev. egyház lelkészé választotta, ő szülőivel innen elköltözött s a középiskolát Szarvason végezte, majd jogot tanult, 1872-ben ügyvédi vizsgálatot tett, és Szarvason telepedett meg. 1877-ben Békés vármegye tiszteletbeli főügyészévé választották, 1884-ben a szarvasi választó-kerület képviselőnek választotta s mint ilyen különösen Békés vármegyében, a megyei, egyházi és társadalmi téren nagy tevékenységet fejt ki.[2])

Dr. Jekelfalussy József szül. 1849. okt. 9. Iskoláit Lőcsén, Eperjesen és N.-Szombatban végezte, majd a budapesti egyetemen jogot tanult, jog-

---

[1]) Szinnyei: »Magyar Irók« Budapest 1893. I. köt. — Ballagi Géza: A polit. irod. Magyarországon. Budapest, 1888. 569—570. h. — Kempelen Béla: Decsy »Fővárosi Lapok« XXIX. évf. 40. szám. 1892. febr. 9.

[2]) »Országgy. Almanach« 1886. Szerk. Dr. Halász Sándor. — Képviselőház. — Budapest, 1886. 66—67. lp. — »Vas. Ujság« 1891. XXXVIII. évf. 29. szám.

tudor és h. ügyvéd lett. Az országos stat. hivatalba korán jutott, a hol már 1873-ban tevékeny részt vett Magyarország helységnévtára szerkesztésében, melynek terhei úgyszólván az ő vállaira nehezedtek. 1876-ban a stat. kongresszus tagja s 1881-ben a nagy népszámlálás vezetője. Ő felsége Jekelfalussyt a Ferencz-József lovagrenddel tüntette ki. Irodalmi érdemeinél fogva a m. t. Akademia 1888-ban lev. majd 1893. rendes tagjává választotta. 1892 óta min. tan. és az orsz. stat. hivatal igazgatója.

Művei: 1. A községek háztartása és pótadójuk 1881. (Hiv. stat. Közl.) — 2. A szent István korona országainak népessége a terület, lakviszonyok és házi állatok kimutatásával 1882. — 3. Magyarország házi ipara az 1884. elején (Hiv. stat. Közl.) — 4. Magyarország malomipara az 1885. év elején (németül is.) — 5. Magyarország iparstatisztikája 1885. — 6. Fogházaink állapota 1872—1886.

1888. óta szerkeszti a »Nemzetgazd. Szemlét,« mely 1893. óta »Közgazd. és Közigazg. Szemle« czim alatt jelenik meg, dr. Varghával szerkeszti a »Közgazd. és Stat. Évkönyvet« s közreműködött a Láng Lajos stat. kézikönyvének megirása körül.[1])

Bernát István jogtudor szül. 1854. jul. 3-án. Gymnasiumi tanulmányait szülővárosában és Pozsonyban végezte, jogi tanulmányait a budapesti egyetemen. Hivatalos pályáját a köz-

---

[1]) A m. tud. Akad. értesitője XXII. évf. 3. sz. 1888. »Vas. Ujság« 1894. szept. (arczképpel.)

gazdasági ministeriumban b. Kemény Gábor oldala mellett kezdette, majd országos ipariskolai főfelügyelővé neveztetvén ki, mint ilyen a rimaszombati országgyülési kerület képviselőjének lépett fel, de arról a választás előtt lemondott. $188^4/_5$-ben nagy utazást tett Angolországban és Éjszak-Amerikában, melynek tudományos leirását a magyar tud. Akademia adta ki. Majd a »Szövetkezést« szerkesztette, a »Hazánk« cz. lapot alapitotta s a szövetkezetek valódi apostola hazánkban!

Megjelentek tőle: 1. *Bagehot:* Lombard street 1887. — 2. Éjszak-Amerikai Utazás 1888. — 3. Változások küszöbén 1893.[1])

Ezeken kivül felemlitendők még Dapsy Vilmos, helybeli ügyvéd majd legfelsőbb itélőszéki biró, a ki a rima szombati országgyülési képviselő választási kerületet képviselte s a kinek nevét a város érdemkönyveiben mindenütt olvashatjuk († 1892. márcz.)[2]) Rima-szombati Baraczi Gerő illetősége nem volt megállapitható.[3])

*
* *

B) Orvosok: Dr. Csesznok Pál dr. Batizfalvi Sámuel és dr. Plichta Soma.

Csesznok Pál orvostudor 1819-ben. A tudori fokot »Dissertatio inauguralis me-

[1]) Szinnyei »Magyar Irók« I. köt. 954. hasáb.
[2]) »Gömör Kis-Hont« XIII. évf. 14. szám.
[3]) »Budapesti Hirlap« III. évf. 87. sz. 1883. márcz. 29. Verhovay Gyula: Álarczos korszak 82. és köv. lp.

dico-pharmacolog, de opio ejusdem praeparatis« czimű művel nyerte el; 1845. Szülővárosába telepedett le, a hol nagy orvosi gyakorlatra tett szert s 1873. márcz. 18-án halt meg.

Batizfalvi Sámuel szül. 1826. aug. 26. A gymnasiumot Osgyánban és Rozsnyón végezte, a bölcsészetet Lőcsén. Atyja a theologiát is el akarta vele végeztetni, de ő 1848-ban honvéd lett s a forradalom lezajlása után orvos Budapesten. A tudori szigorlatokat 1855-ben állotta ki s mint assistens a hires Balassa oldala mellett működött. A következő évben meglátogatta a művelt nyugat nagyobb intézeteit s 1859-ben a testegyenészet (orthopoedia) m. tanára lett a budapesti egyetemen s virágzó magán-intézetet alapitott, a hol több ezer beteg talált gyógyulást. A m. t. Akademia 1868-ban l. tagjává választotta. Irodalmi és jótékonyczélokra sokat áldoz, pályakérdéseket tűz stb. Rózsay József és Horváth György fölött emlékbeszédeket tartott.

Művei: 1. Növénytan. Pest 1853. — 2. Utasitás a madarak, emlősök hüllők és halak bőrének lefejtésére, kitömése és fenntartására Pesten 1853. — 3. Házi gyógytest gyakorlat 1857. — 4. A testegyenészet ujabb haladása s tud. állása napjainkban 1869. — 5. Gyakorlati testegyenészet. — 6. A gerinczoldal görnye kóroktana. — 7. A városligeti ártézi-kút.[1])

Dr. Plichta Soma szül. 1832. jun. 12. Gymn. tanulmányait szülővárosában és S.-Patakon vé-

---

[1]) Szinnyei: Magyar Irók I. köt. 681—683. h.

gezte a tud. egyetemet Budapesten és Bécsben. Mint gyakorló-orvos Losonczon telepedett le s boldog családi kört alapitott Nógrád vármegye t. főorvosává választotta s ő Felsége a koronás arany érdem kereszttel tüntette ki. Az orsz. egészségügyi tanács tagja.

Művei: 1. Nógrád megye felvidéke, éghajlati és közegészségügyi tekintetben Budapest, 1875. — 2. Segélynyujtás rögtön támadt veszedelmekben Budapest, 1889.

Ezeken kivül felemlitendők Madách Péter[1]) Toth-Pápay Soma,[2]) Patzek Mór[3]) és többben.

* *

C) Papok, tanárok, tudósok: Kapusi Sámuel, Pelsőczi Kovács János, Hatvani István, Szombathy János, Ferenczy József, Farkas András, Batizfalvy István, Broncs Béla.

Kapusi Sámuel, hittudományok és képművészetek doktora, Kapusi Juhász János rimaszombati ref. lelkész fia, iskoláit elvégezvén szülővárosában, melynek igazgatója is volt külföldre ment, s hét évet töltött el külföldi Akademiák látogatásával. Gyula-Fehérvárott előadta a theologiát, nyelveket, a bölcsészet minden ágát, 1813-ig, a mely évben jul. 30-án mint megmérgezettet temették sirjába.[4])

---

[1]) Kerületi orvos, nagy bothanikus.

[2]) Hires szemorvos. Az ő hagyatékából származik a városházán egy remekmivű arany szelencze.

[3]) Szül. Kokován 1811. szept. † 1885. jul. 24.

[4]) Siremléke gyula-fehérvári temetőben a következő:
Septem Visa mihi sunt Regna, annique videndis

kibontakozás egyetlen igaz útját.[1]) Decsy a szabad szellem legnagyobb akadályának a deák nyelv elterjedését tartotta. Sürgeti azért egy jó »Magyar Szótár« szerkesztését, sürgeti, hogy a tanítás nyelve magyar legyen az iskolákban éppen úgy, mint a templomban: a szószékeken. »Valameddig mi serényebbek nem leszünk nemzeti nyelvünknek mivelésében; valameddig azt az egész hazában közönségessé [2]) nem teszszük; valameddig az iskolákba, polgári és törvényes székekbe be nem veszszük és valameddig meg fogjuk azokat az eszközöket vetni, melyek által a mi nyelvünk virágzóbbá tetetődne: soha addig sem természeti, sem erkölcsi, sem polgári állapotunkra nézve boldogok nem leszünk.«[3])

Két évvel rá Decsy a II. Lipót koronázása után kiadta művét: »A magyar sz. koronának és ahhoz tartozó tárgyaknak históriája,« Béts 1792. 8° 589. lap. Leirja benne nemcsak a magyar király clenodiumait; hanem a szent korona eredetét, történetét és viszontagságait is. Szerinte a koronát nem Rómában készitették, hanem Konstantinápolyban s azt eredetileg nem Szent István királynak küldötték, mi által alkalmat adott Horányi Eleknek, hogy a szent ereklyét alapos vizsgálat tárgyává tegye becsmérelvén tudatlansága miatt gróf Révai Pé-

---

[1]) v. ö. Magyar Tudós Társaság Évkönyvei I. 183$^1/_2$ 31.
[2]) a. m. általánossá.
[3]) »Pannoniai Feniksz.«

tert, a ki nem értett görögül és nem volt jártas a régiségekben s igy jutott könyvében a hibás concequentiákra.

Decsy a »Házi kereszt« czimü munkáját 1793-ban Bécsben adta ki, majd 1794—1796-ban a »Magyar Almanák« czimü évkönyvet szerkesztette »A mezei gazdaságot tárgyazó jegyzetek« czimü könyvet pedig élemedettebb korában (Bécs, 1811) rendezte sajtó alá. Meghalt 1816. jan. 25.[1])

Haviár Dániel szül. 1849. márcz. 1-én. Atyját a szarvasi ágost. h. ev. egyház lelkészé választotta, ő szülőivel innen elköltözött s a középiskolát Szarvason végezte, majd jogot tanult, 1872-ben ügyvédi vizsgálatot tett, és Szarvason telepedett meg. 1877-ben Békés vármegye tiszteletbeli főügyészévé választották, 1884-ben a szarvasi választó-kerület képviselőnek választotta s mint ilyen különösen Békés vármegyében, a megyei, egyházi és társadalmi téren nagy tevékenységet fejt ki.[2])

Dr. Jekelfalussy József szül. 1849. okt. 9. Iskoláit Lőcsén, Eperjesen és N.-Szombatban végezte, majd a budapesti egyetemen jogot tanult, jog-

---

[1]) Szinnyei: »Magyar Irók« Budapest 1893. I. köt. — Ballagi Géza: A polit. irod. Magyarországon. Budapest, 1888. 569—570. h. — Kempelen Béla: Decsy »Fővárosi Lapok« XXIX. évf. 40. szám. 1892. febr. 9.

[2]) »Országgy. Almanach« 1886. Szerk. Dr. Halász Sándor. — Képviselőház. — Budapest, 1886. 66—67. lp. — »Vas. Ujság« 1891. XXXVIII. évf. 29. szám.

szár előtt javaslatokat tett s pályatársai számára gazdagabb ellátást követelt.

Irodalmi munkásságát a következő könyvek jelzik:

1. De matheseo utilitate in theologia. Debreczen, 1749. — 2. Locorum communium et controversiarum animadversiones 1747. (bővitve Museum Helveticum II. és III. kötetében.) — 3. De aestimatione morborum ex facie. Basil, 1748. — 4. Az úri szent vacsorára megtanitó könyvecske. Basel 1760. — 5. De jure summorum imperantium in religionem et conscientiam civium commentatis. (Név nélkül) Basel, 1757. — 6. Mily hasznát lehet venni a bölcsészetnek a theologia mezején. (Név nélkül.) — 7. Introductio ad principia philosophiae solidioris. Debrecini, 1757. — 8. Thermae Varadienses examini physico et medico subjecta una cum illarum usu salutari. Függelékül: De Nitro Saponario Debreczinensi. Viennae 1777. — 9. Modesta disquisitionum in philosophia eadem doctrinae capita in scholis catholicis, augustanis ac reformatis salva religione doceri possit. Viennae 1785.

Hatvani életét keserüségek közt fejezte be. Tanrendszerét a tiszántuli egyházkerület költségesnek találván, 1786. hivataláról lemondott s azon év nov. 16-án meghalt.

A róla elterjesztett ördöngős mondákat állitólag dr. Kazinczy Sámuel költötte; de megénekelte Arany is [1]) s leirta 1855-ben Jókai Mór.

---

[1])
Kitelt az év, a percz lejára,
Hogy Debreczen hires tanára,
Mint vérrel esküvé egy rosz nap,
Átadja székét a Gonosznak.

Felesége Csatári Mária volt. Gyermekei közül Pál, István,[1]) Mária és Julianna őt túlélték. Sirirata Weszprémi: Medicorum Hung. et Transilv. Bibl. III. köt. 494. lapján olvasható.[2])

Szombathy János, sz. 1749. tanulmányait szülővárosában és Sáros-Patakon végezte 1774. a zürichi és utrechti egyetemeket látogatta, majd Leydába, Frankfurtba és Párisba ment ki s 1778. végén tért haza. Három évig nevelősködött, mignem 1782. Sáros-Patakon tanárrá választották, a hol a könyvtár éltető szelleme s a collegiumnak több izben rectora volt. Bő és alapos ismereteit bizonyitják bibliographiai jegyzetei, melyeket 1856. Toldy Ferencz is nagy méltánylattal

Az ifjuság tömöttebb rendben
Gyül össze a hallóteremben,
Meghatva titkos borzalomtúl,
Midőn az éji óra kondul.
Nincs semmi nesz . . .

Mi sors vár rád a csillagokban,
A csiziónál tudja jobban,
Bölcsek kövét régóta birja,
Nap- s holdfogyatkozást megirja stb.

[1]) Talán az ő fia irta a »Freimüthige Beurtheilung des zurückgelegten Landtages vom 1791.« (Germanien 1791.) 8° VIII. † 116. lp. czimü politikai röpiratot?

[2]) »Vasárnapi Ujság« 1871. febr. 5-iki 6. szám — Dr. Kiss Károly felolvasása »A magyar orvosok és természetvizsgálók 1882. évi Debreczenben tartott XXII. vándorgyülésen.« Budapest, 1883. az évkönyv 269—279. lapján »Vasárnapi Ujság« 1872. máj. 12. és 19. »Ung. Revue« 1886. X. füz. »Csokonai Album« 1861. 211. »Hazánk s a Külföld« 1866. 31. szám. »Ung. Staats- und Gelehrtennachrichten« Ofen 1787. No. 25. 219. lp. Jókai Mór: A magyar Faust Pesten, 1855.

emlit. Személyes barátja volt a nagy Kazinczy Ferencznek.

Művei: 1. Dissertatio de praescientia futurorum contingentium, cujus, Deo a socianis degeneratae exemplo demonstratur etc. Utrecht, 1778. 2. Halotti beszéd a legfőbb jóról Szemere László felett Kassán 1787. 3. ABC könyvecske (Pozsony 1797.) 4. Orbis pictus (Comnenius A. J. nyomán.) Pozsony, 1797. 5. Catena genealogica Stirpis Arpadianae. (S.-Patakini 1809.) 6. A s.-pataki ref. kollegium rövid históriája (S.-Patak, 1809. és 1827) 7. Historia Regni Hungariae (S.-Patak, 1819.) 8. Rövid értekezés a magyar szent koronáról. (Pest, 1821.) 9. Tudósitás a magyar bibliáról. (Utrecht, 1794.)

A magyarországi reformatio története, Ázsia, Afrika és Dél-India geographiája, valamint több halotti beszéde kéziratban maradt; a sáros-pataki főiskola története ellenben a „Monumenta prot. Hung.“ cz. folyóiratban napvilágot látott.

Meghalt 1823. okt. 5. Sáros-Patakon.[1])

Ferenczy József kassai helv. h. ev. lelkész, a szobrász Ferenczynek testvéröcscse, szül. 1797. A gymnásiumot és a hittani tanfolyamot Sáros-Patakon végezte, miután 1824—26. Miskolczon tanárkodott, kiment Utrechtbe s ott a theologiai doktori oklevelet nyerte. Hazájába térvén, egy ideig lelkész volt Sáros-Patakon, 1836. óta pedig Kassán. Meghalt a ránki fürdőben 1873. jul. 7.

---

[1]) Wurzbach: Biogr. Lexicon XLII. Wien 1881. — Horányi: Nova Memoria. — »Mindenes Gyüjt.« 1789. és 1791 »Sárosp. Füzetek« 1861. — »Zeitschr. von und für Ungarn« 1802. és 1804. — »Tud. Gyüjt.« 1824.

Művei: 1. De consilio et causis proditionis Judae. Traj. ad Rh. 1829. 2. Beköszöntő papi beszéd a hivatalnak s boldogságnak feltételeiről. Sáros-Patak, 1830. 3. Halotti beszéd Vékey Károly fölött. Sáros-Patak, 1830. 4. Gyászbeszéd I. Ferencz emlékére márcz. 15. Pozsony, 1835. 5. Vallás az erény alapja. Gyászbeszéd Kóji Comáromi István emlékére. Kassa 1846. 6. Az abauji helv. hitv. egyházmegyei gyámintézeti pénztár állapotja, 1828—1846. Kassa, 1846. 7. Gyászbeszéd József cs. kir. főherczeg Magyarország nádora ő fensége emlékére márcz. 9. Kassa, 1847.[1])

Farkas András tanférfiú sz. 1768. tanult a sáros-pataki ref. collegiumban, ott hallgatta a theologiát is. Majd segédtanitó s a rozsnyói ágost. hitv. evang. főgymnásium igazgató-tanára lett. Meghalt 1836. nov. 5.

Munkája: Theoria latinae syntaxeos regulis comprehensa, exemplis classicis illustrata, usibusque juventutis accomodata. Leutschoviae, 1817.[2])

Batizfalvi István szül. 1824. okt. 26. Középiskoláit az osgyáni és rozsnyói gymnásiumban végezte, a bölcsészetet Kézsmárkon és Szarvason, a jogot Sáros-Patakon tanulta. A magyar szabadságharcz alatt mint főhadnagy vitézül harczolt, majd nevelőnek ment s tanár lett Rozs-

---

[1]) Szinnyei: Magyar Irók I. köt. 408—409. lp. — Abauj-Kassai Közlöny 1873. 28. szám. — Kovács Gábor: Miskolczi ev. ref. főgymn. tört. Miskolcz, 1885. 119. lp.

[2]) Szinnyei: Magyar Irók I. köt. 146. lp. — »Zeitschrift von und für Ungern« VI. 1804. 388. lp. — »Magyar Kurir« 1805. I. 19. szám.

nyón, a hol Földrajzát 1853. adta ki, mely tizenegy kiadást ért. 1860-ban a fővárosba került, a hol részint mint hirlapiró működött részint mint tanár.

Müvei: 1. Tört. életrajzok 1852. I., II. rész (Ballagi Károlylyal.) 2. Aranybánya 1852. (Ballagival.) 3. A magyar királyság földrajza 1861., 1871. Versekkel öt kiadásban. — 4. Vezérfonal a világtörténet első oktatására I—III. köt. három kiadás. 5. Magyarorsz. tört. 1861., 1862., 1885. — 6. Magyar királyok és vezérek arczképcsarnoka 1863. (több kiad.) 7. A világtörtenelem alaprajza 1864—1872. két köt. — 8. Olvasókönyv 1869. — 9. Keresztyén hittan 1872. — 10. Keresztyén erkölcstan 1868., 1873., 1889. — 11. Bibliai ismertetés 1885. — 12. A magyarországi prot. egyház tört. 1888.

Szerkesztette az 1861. évi magyar országgyülés köteteit s a Heckenast-féle „Ismerettárt.“[1])

Broncs Béla, szül. 1856-ban. Édes atyja János kereskedő volt s családjával Nagy Szent Miklósra költözött. A fiú magát mérnökké képezte ki s az u. n. bronolyt robbanó szert találta fel 1882-ben, melylyel Idrián, Huttendorfban és Pribramban számos kisérletet tett.

Mielőtt gyárát Bécs-Ujhelyen felállitotta volna, Pribramban próba-robbanásokat tett, a 31. számú robbantás alkalmával azonban nem a tudomány, hanem állitólag bűnös kéz áldozata lett 1887-ben. Hagyatékában megtalálták a bronolyt-lőpor gyártásának ismertetését, a mely

---

[1]) Szinnyei: Magy. Irók I. köt. 679—681. h.

a franczia melinitet is felülmulta s a katonai tudományokban nyert volna gyakorlati érvényt.[1])

Nem lehet egészen mellőznünk Szőke Ferenczet, a ki sok évig volt papja a helvét h. ev. egyháznak, válságos viszonyok között, iró, szónok; Konyha Józsefet,[2]) Gresits Miksát,[3]) Martinyi Józsefet,[4]) Leffler Sámuelt,[5]) Stöhr Szilárdot és Richter Aladárt.[6])

* * *

D) Szépirodalmi irók és költők: Török József, Perjéssy András, Tompa Mihály, Berecz Károly, Balás Frigyes, Bodon József.

Török József, kitünő költő Karaba után a kath. hivek plebánusa.

Művei leginkább alkalmi versek.

1. Francisci Szányi, Episcopi Rosnaviensis inauguratio celebrata per J. T. an. 1801. — 2. Carmen Heroicum in laudes Bonapartei post pacem in Campo Formio. — 3. Carmen elegiacum in consolationem Com. Forgách dignitati supremi Nitriensium Comitis exuti. — 4. Carmen in inaugurationem Francisci Koháry in supremum Honthensium Comitem. 5. Elegia Antonio Makay Episcopo Neosoliensi. 6. Plausus in solenni Ladislai Eszterházy in Epis-

[1]) »Pesti Hirlap« IX. évf. 1887. márcz. 16.

[2]) Az ötvenes években politikai fogoly Váczon.

[3]) A losonczi főgymn. igazgatója. Olasz iró.

[4]) A nyiregyházi ágost. h. gymn. igazgatója. Évekig volt nevelő Klagenfurtban Görgey Arthur családjánál.

[5]) Tankönyv iró. A nyiregyházi gymnásium tanára.

[6]) Az aradi főgymn. tanára. Jeles bothanicus.

copum Rosnaviensem inauguratione. — 7. Suprema ad suos districtuales Fratres dicta verba. — 8. Foedus trium Potentiarum celebratum. 9. Nuptiae Napoleonis Ludovica decantatae.[1])

Perjésy András költő, a róla elnevezett verses krónika szerzője, melyben Rima-Szombat városának történetét népies nyelven adja elő. Kronikáját három részre osztotta. 1. Rima-Szombat fundálása, 2. A vallásszabadság elvétele, 3. A ref. egyház ujra szervezése. — Költőnk 1783-ban már idős ember lehetett. Maga mondja »Fetske Jó Hajnalban az ház tetejére« kezdetű dalában:

Másoktól mit félek? idős Ember vagyok!
Betsületre kapni már én nem is vágyok;
Elég motsok rajtunk az bűnnek mirigye
Kit tsapott nyakunkban Épségünk irigye.[2])

Tompa Mihály az ujabbkori nemzeti költészet a népiessel szövetkezett irányának legkiválóbb képviselője, született 1817. szept. 28. Atyja szintén Mihály, csizmadia-mester, édes anyja Bárdos Zsuzsána. A fiú anyja halála után a borsodmegyei Igriczibe került anyai nagyapjához,

---

[1]) Gödér István: Hollók Imre irod. működése cz. értekezés. »A rozsnyói prém. r. főgymn. 188$^3/_4$. évi Értesitője 31. lp. »Rozsnyói egyházm. Töredékek« VIII. köt.

[2]) Méltatta a »Gömör-Kis-Hont« XI. évf. 51. számában 1890. decz. 4. Ladányi Béla.

mig az apa egy a rima-szombati czéhből kiközösitett iparos két más fiával Miskolczon lakott s a városnál tizedes volt és kalendáriumokat meg verses historiákat árult. A fiuk közül az egyik hentes legény volt, a másik egy vézna suhancz a porczellángyárba járt és edényeket festett. A költő is járt 1843-ban a miskolczi református gymnasiumban; Aranynyal, Petőfivel s Kerényi Frigyessel mint tanuló ismerkedett meg, ez utóbbihoz Bartfáról egy költői levelet is intézvén. Atyja másodszor házasodván nőül vette Bóka Juliannát egy félszemű öreg asszonyt, Tompa folyton sok hányattatásnak volt kitéve nevelősködött Sárbogárdon, Eperje-

sen stb. theologiát meg jogot tanult Sáros-Patakon. 1845-ben pályázott a miskolczi ref. lyczeum egyik tanári szekéért, de el nem nyerhette, Pestre rándult tehát, hogy ügyvédi vizsgálatot tegyen, de hosszas betegsége ágyba szegezte s a »Télen nyáron« czimű népdalát a Rókus kórház egyik szobájában költötte; lelkésznek ment azért Bejébe, majd Kelemérre és Hanvára, a hol megnősült, elvévén Soldos Emiliát a kivel boldog családi életet élt, bár két kis fia korán elhalálozott. 1848/9-ben a rimaszécsi nemzetőrök tábori papja s mint ilyen vett részt a schwechati ütközetben. Barátsága Bónisné Pogány Karolinával, a női jellemek egyik legtökéletesebbjével még Sáros-Patakon kezdődött, Szemere György ismertette meg vele s Tompa a verseit e hölgynek ajánlotta.

Tompa verseket már 1841-ben irogatott. Népregéit, népmondáit nem győzték magasztalni; »Szuhay Mátyás«-a 1847-ben jutalmat nyert s a Kisfaludy-Társaság tagjai sorába vette fel, a magyar t. Akademia pedig 1868-ban neki itélte oda a nagy jutalmat. Mikó Imre, a későbbi minister barátságával tisztelte meg. Meghalt 1868. jul. 30. Hanván, a hol kinos szibaj vetett véget életének. Emlékiratait a jászói levéltárba tette be, a melyeket csak 1918-ban fognak felbontani. Költészetét az egyszerüség, a csendes béke s az anyatermészethez való feltétlen ragaszkodás jellemzi. Nincs magyar költő, a kinek lyrája az

ember keblét annyira áthatna, mint ő; a ki a költészetében a szivét osztotta szét. Alaphangja a merengés, a bánat; de a mely folyton férfias és nemes érzelmekben nyilatkozott. Kedvencze a kép, a jel, az allegoria. Virágregéiben az emberi élet és a sors esélyeit példázta. Motivumait a Sajó mentén, különösen a multak emlékeiből meritette; kedvencz themái a családi örömök, a bánat, a haza-szeretet, a barátság, stb. Hazafias költeményeiért üldöztetést is szenvedett 1850-ben »A gólyához« czimü verseért Kassán ült hat hétig. Muzsája utolsó esztendeig emelkedőben volt, daczára, hogy évek óta hol Graefenbergben, hol Feketehegyen gyógykezelték, mely utóbbi helyen minden nyáron emlékünnepet tartanak fölötte. Szülőházát Rima-Szombat 1878-ban emléktáblával jelölte s emlékszobrára folynak az adakozások.[1])

»Olajág« czimü imádságos könyvét a nők valláskülönbség nélkül használják.

Berecz Károly ügyvéd, eredetileg Perecz, a magyar tud. Akadémia tisztviselője 1821. okt. 12. született. Jogot tanult s az 184³/₄. ország-gyülésen b. Eötvös József oldala mellett Po-

[1]) Tompa Mihály versei Pest, 1847—1857. Teljes kiadásban I—VI. köt. 1858—63. Mehner-féle kiadás 1894. — Ferenczy József: Tompa Mihály élete. Pozsony, — Kerékgyártó Elek Tompa Mihály költészete. Budapest, 1879. — Tolnai Lajos: Tompa költészete. »Budapesti Szemle« 1878. — »Fővárosi Lapok« 1879. okt. 30. Lévay József czikke »Budapesti Szemle« 1889. jan. 157. szám 1—27. »Vasárn. Ujság« 1878. 51. képpel és 1893. jul. 30.

16*

zsonyban nyert alkalmazást. Ekkor ismerkedett meg Petőfivel, a ki itt egy szintársulattal szeretett volna szerződni. Mikor Szemere Bertalant fáklyás zenével tisztelte meg az országgyülési fiatalság, a szónoklatot Berecz Károly tartotta s népszerüsége nagy volt. 1845-ben gróf Zichy Manó titkára s az 1847—8-iki pozsonyi országgyülésen távollevő követ a füleki gróf Berchtold Antal helyett. Mikor a magyar kormány 1848-ban a hivatalos lapot meginditotta, a »Közlöny« segédszerkesztője lett s a lappal vándorolt Budára, Debreczenbe, Pestre. A felszabadult sajtó első terméke a Berecz »Szabad hangok« czimü költemény-füzete volt, sokat dolgozott a folyóiratokba »Rimavölgyi« név alatt, a »Jelenkor«-ba »Sevér« és »Szilvester« név alatt a »Pesti Naplóba.«

A »Krinolin Naptárt« »Sánta Ördög« név alatt 1865-ben Ebeczky Emillel együtt szerkesztette.[1])

Balás Frigyes szül. 1834. márcz. 6. Szolgabiró volt Pest vármegyében majd Torontálban. Az 187$^{5}/_{8}$. évi országgyülésen Nagy-Becskerek városát képviselte. Meghalt 1879. jul. 18. Eleméren (Torontálban.)

Művei: 1. Utóhangok Rima-Szombat 1859. — 2. Gömöri Titkok Rima-Szombat 1860. — 3. Szerelmi pikanteriák. Kolozsvár, 1863.

---

[1]) Szinnyei József: »Magyar Irók« I. köt. 6. füz. 916—918. hasáb.

— 4. Tartaroff herczegné. Kolozsvár, 1863. — 5. Egyik az egyik csillagban, másik a másikban. Pest, 1864. — 6. Ibolyabokor Pest, 1864. Irt szindarabokat, melyek közül 1861-ben „A honvéd-huszárokat Almássy Tihamérral együtt szerzette. — Szerkesztette a „Hölgyfutárt“ 186$^{2}/_{4}$. és a „Csalán“ cz. lapot. Ő alapitotta a „Torontált“ 1872. majd a „Császár fürdői“ és az „Árnykép-Albumot“ adta ki.

Bodon József szül. 1845. szept. 29. Tanult szülővárosában és Kecskeméten. A hetvenes években a fővárosba került, a hol egyideig ügyvédkedett s a »Fővárosi Lapokba« és »Vas. Ujság«-ba irt 1878. a »Mulattató Ujság«-ot szerkesztette. Súlyos szivbaja miatt vidékre ment lakni s előbb Gyöngyösön volt ügyvéd, majd Rima-Szombatban, előbbi helyen szerkesztve a »Gyöngyösi Lapok« cz. ujságot. A Petőfi-társaság 1877. tagjává választotta.

Művei: 1. Elbeszélések Budapest 1878. — 2. A magyar nemzet története 1878. (Szalay József folytatta.) — 3. Az életből 1883. — 4. Négy eredeti elbeszélés. 1883.

A 3. szám alatti műről irja egyik bírálója: Az »Utolsó Kurucz« legfényesebb bizonyitéka Bodon elbeszélő tehetségének s valóságos gyöngye a magyar novella-irodalomnak. Eredeti, mélyen átérzett, jellemzetes, bámulatos finomságú rajzával valóságos cabinetdarab. Teljesen önálló, minden izében magyar független és egyéni világnézlettel iralyában épp úgy mint a

componálás mesterségében mindig szabatos, jellemző, kifejezésteljes.«[1])

Felemlitendők ezek után Terhes Sámuel, költő,[2]) Huszt Jenő[3]) és Lőrinczy György[4]) szépirodalmi irók.

* * *

E) Szinészek: Erdősiné, Szathmáry-Laczkóczyné szül. Farkas Lujza, Blaháné szül. Kölesi Lujza. De lássuk részletesebben.

Erdősiné név alatt emleget egy kedves szinművésznőt Déryné,[5]) a ki a gömör-vármegyei várnagy igen ügyes kis leánya volt; 1818-ban s a Kilényi társulatánál szivességből a kis Cupido énekét, meg holmi verseket szavalt s azokat oly kedvesen mondta el, hogy foráztatták is.[6]) Később mikor megnőtt szinésznő lett belőle s Erdősiné név alatt ismerték.

Szathmáry-Laczkóczyné szül. Farkas Lujza a napvilágot 1818. június 21. pillantotta meg először. Édes atyja Farkas István szinész volt, anyja Fodor Klára, a kik korán elhalálozván a gyermek Petrisevits Horváth József igazgatóhoz került, kinek társulatával vidéken szerepelt. 1825-ben részt vett a koronázási

[1]) »Irod. Értesitő« I. évf. 17. szám 1888. aug. 1.

[2]) Kassáról jött Rima-Szombatba.

[3]) Müve »Ábránd és való« 1861. két kötetben jelent meg.

[4]) A »Gömör-Kis-Hont« volt szerkesztője.

[5]) »Déryné Naplója« Sajtó alá rendezte Törs Kálmán Budapest, 1879. I. köt. 334—339. lp.

[6]) Foráztatták = Voraus! Ujra, hogy volt!

diszelőadásokon Pozsonyban. Majd 1829-ben nevelő atyja halála után Éder Ede igazgatósága alá került, 1831-ben pedig Fehér Károly fogadta családjába a sugár termetű, szép és fürge leánykát, a ki 16 éves korában ferjhez ment Szathmáry Dániel szinészhez, a magyar szabadságharcz első áldozatához, a ki mint honvédszázados esett el, négy gyermek nevelésének gondjait hagyván a feleségére. Fiai közül Károly és Árpád jeles szinészek váltak. Kilencz közül az egyik katona lett, s Garibaldi mellett egyike a száznak. Szathmáryné 1848-ban maga is szerepet játszott, keblén kokárdával, kezében a háromszinű lobogóval nemcsak felfonulást tartott, de a városháza erkélyéről szavalt is, mi miatt Károly fiát nem volt képes az ötvenes években a katonaságtól kiszabaditani. Szathmáryné eleinte mint szende szerződött, majd drámai hősnői szerepekre vállalkozott, de ezekhez nem birt vérmértéklettel. Kolozsvárról a harminczas években Latabárhoz került Győrbe és Pozsonyba, végül 1843-ban Bartay hozta le a nemz. szinház kötelékébe. 1851-ben férjhez ment Laczkóczi Nándorhoz, hanem attól elvált s folyvást nagy gondok közt élt fizetve annak adósságait. A mama név őt nemcsak a szinpadon, hanem az életben is jogosan megillette. Ötven éves jubileumát 1888 ban tartotta, a szinpadtól elbucsuzott 1891-ben. Szerepei közül hiresek voltak a czimszerep Szigligeti »Mamájában,«

»Nők az alkotmányban« Tóth Kálmántól, »Mátrai vadászok« szinésznője, Fáy András darabjában; Fadette a »Tücsökben,« Marczellina »Figaro házasságá«-ban, a dajka Sheakespeare »Romeo és Juliájá«-ban és igy tovább.

Meghalt 1893-ban okt. 28. Tetemei az ujpesti temetőben nyugszanak.[1])

Jogot tartunk végre Blaháné Kölesi Lujzához, ki e városban született,[2]) 1850. szept. 5. Atyja Reindl Sándor katonatiszt, később »Várai« név alatt szinész. A Lujza még gyermek volt, midőn 1858-ban Völgyi szintársnlatánál az első próbát tette Győrött. Tizennégy éves korában kisebb énekes szerepekre Budára szerződött; hangja üde volt ugyan, de iskolázatlan s csak Szabatkán művelte ki, midőn Blaha nevü karmesterhez ment feleségül előbb Hubay, majd Sipos társaságának volt szerződött tagja. Midőn 1866-ban a debreczeni állandó szinházhoz coloratus-énekesnőnek szerződött és operadarabokat énekelt, kedvencze lett a nagy közönségnek s az év egy részében Nagyváradon énekelt. Miután 1871-ben Budapesten Tamásit felfedezték népszinmű énekesnőre is volt szükség, Helvei Ilka nagyon úriasnak tetszett, Blahánéra gondoltak tehát, s mindenki kitörő lelkesedéssel

---

[1]) »Pesti Hirlap« X. évf. 67. (3304.) szám 1888. márcz. 7. — »Föv. Lapok« XXVIII. évf. 31. szám 1891. jan. 31. »Vas. Ujság« 1874. évi 43. szám (674. lp.) »Egyetértés« 1893. XXVII. évf. 299. szám.

[2]) »Vasárnapi Ujság.« 1875.

fogadta 1872-ben »Tündérlak Magyarországon« népszinmű Marcsáját, a ki nemcsak énekelt, de játszott is. Midőn pedig a hetvenes években a népszinházat felépitették egyenesen Blahánéra czéloztak, a ki nélkül ez a genre aligha virágzott volna fel, s a nemzeti szinház egész népszinmű repertoire átment vele és Tamásival, a hol az általa énekelt dalok hatása alatt egy évtized alatt megmagyarosodott a főváros kereskedő és iparos eleme. Fellépett az operettekben is; eleme azonban a népszinmű maradt. Blaha halála után férjhez ment Soldos Sándorhoz, a kitől elvált s 1881-ben báró Splényi Ödön vette feleségül. Blaháné életpályája nagyon küzdelmes volt »Magánéletemet irjam le? — úgy mond — Hidje el barátom ez nagyon szomorú kép lenne és nem felelne meg a várakozásnak, melyet a közönség a kaczagó, pajkos Blahánéról alkotott magának. Sok küzdelmen, kellemetlenségen mentem már ez életen keresztül nem a legörömestebb tekintek ezekre vissza. Életirásomat majd akkor fogom megirni, ha pályámtól visszavonulok, midőn már senki sem törődik velem, ha nagyon öreg asszony leszek és a kályha mellett pápaszemen át olvasgatom a szentirást.«[1] És Blaháné emlékirataiban Rima-Szombatnak is kijut a méltó szerep, miután benne 1894. jun. havában vendégszerepelt s feledhe-

[1] »Pesti Hirlap« II. évf. 11. (371) szám 1880. jan. 11

tetlenné tette művészetét a város közönségének apraja-nagyja előtt.[1])

Ide sorolhatók Vadász József,[2]) az ötvenes évek alatt a nemz. szinház tagja, Zehery János[3]) jeles vidéki szinész.

* * *

F) Szobrászok, ötvösök, épitészek stb. Ferenczy István Halász László, Szentpétery József.

Ferenczy István a hazai szobrászat kezdeményezője szül. 1792. febr. 23. Rima-Szombatban, a hol atyja igen ügyes lakatos volt s fiát is e mesterségnél alkalmazta. Ferenczy, mint lakatos legény vándorolt Miskolczon és Budán, utóbbi helyen Balás Andrástól rajzolni tanult, majd Bécsbe ment s a Turiet aczélgyáros műhelyében kapott alkalmazást; de egyúttal a szent Annáról czimzett képzőművészeti akademiában tanult, s 1816. ő nyerte el Solon feje által az első pályadijat; de mint magyar és protestáns ösztöndijat nem kaphatott, a melylyel Rómába zarándokolhatott volna, pedig erre ellenállhatatlan vágyat érzett magában, különösen »Mária-Krisztina siremlékét« szemlélve, melyet Canova faragott s azon műszaki és történelmi műveket olvasgatva, melyekkel a bécsi könyvtárak és gyüj-

---

[1]) »Gömör-Kishont.« és »Pesti Hirlap« 1894. juu. és 1887. decz.

[2]) Családi néven Zvada.

[3]) 1872-ben Miklósi Gyulánál játszott Budapesten. Ifjan halt el.

temények el voltak halmozva. Önerejéből ment el azért Rómába, s ott a Canova, majd Kaunitz herczegnő közbenjárására a Thorwaldsen műhelyébe került a hol »alvó Vénusa« általános feltünést, sőt csudálkozást ébreszt. Ferenczy Rómából küldötte haza Csokonai mellszobrát s a »Pasztor leány«-t mint a művészet kezdetének allegoriáját, az előbbit Debreczen városának, az utóbbit József nádornak emlékül a ki őt öt éven keresztül 400—400 forintnyi segélylyel támogatta. A magyar főurak közül különösen kiemelhetjük gróf Eszterházyt, a ki őt magával vitte Nápolyba s vele együtt lelkesedett a pompéji romjaiból kiásott antiktárgyak szemléleténél, nem úgy mint gr. Széchenyi István, a kire neheztelt s a kivel szintén együtt járt; de arra se tartotta érdemesnek, hogy »kocsijában üléssel megkinálta vagy egy tányér levesre meginvitálta volna.« Miért? a gróf »Kelet Népe« czimü művében igazolta; Ferenczy ellenben igy vélekedett: »Rómának semmi szüksége nincs az én olyan, a milyen talentumomra, ellenben Magyarországnak nagy szüksége van arra, hogy fiai közül valaki a művészséget megismertesse és megkedveltesse. Tudom, hogy minden kezdet nehéz, de én meg akarok küzdeni a nehézségekkel, hogy azoknak, kik majd utánunk jönnek, könnyebben legyen dolguk.« Mikor haza jött Budán a várban műtermet építtetett s itt faragta »István vértanu« szobrát

az esztergomi basilika számára, melyet 1831-ben állitottak fel. Döbrentei figyelmeztetésére pártfogásukba vették gróf Vay Adam, gróf Sándor Móricz, Ürményi József országbiró, gróf Brunszvik József tárnokmester, Marczibanyi Márton, gróf Teleky József referendarius és Szilassy József főispán. Nevezetesebb művei: Szánthó Márton siremléke Kecskeméten, Kölcsey mint költő s államférfiú, Kisfaludy Károly, Virágh Benedek emléke és Schuster tanár mind a négy a m. nemz. Muzeumban. Forray Iván siremléke, az »Üdvözült lélek« a vályi templomban; Károlyi István gróf első feleségének siremléke Fóthon; több mellszobor a rimaszombati apai ház telkén, a hol műterme állott, egy száraz kút fenekén összehordva mállanak szét Károly-Róbert király mellszobrával, melyet a városnak faragott. Működéséért a magyar tud. Akademia 1832-ben levelező tagjává választotta, noha ellene akkor már hangok emelkedtek, s midőn 1839-ben a nemzet a nagy Hunyady Mátyás lovag szobrának elkészitését reá bizta, szinte azt lehet mondani, hogy tervszerüleg buktattak meg! A politikai élet mozgalmai közt elköltvén az aláirt százezer forintból csupa kisérletezésre mintegy 17 ezret, budai házát, az üstökkel és öntőkemenczével árúba bocsátotta a lovasszobor gypsz mintáját összetörte s vésőit bedobta a lánczhidról a Duna hullámaiba, s

1846-ban szülővárosába költözött, a hol öreg napjait leélte. Ebből az időből való volt életpályájának emblemmája, mely egy nagy tűzvész alkalmával összerepedezett, miért is azt koporsójába rakatta, Vörösmarty ama levelével, a melylyel a költő az »Atheneumban« a szobrásznak védelmére kelt. Mint oly egyén, a ki a franczia nyelvben jártas volt, ő tolmácsolta a város küldöttségét 1849-ben Natte tábornok előtt, majd a szabadságharcz után pártfogásába vette Izsó Miklóst, a kit ő vezetett be a szobrászat első elemeibe.

Meghalt 1856. jul. 4-én.

Irodalmi mánkásságát jelzi a »Társaságos emberi illendőség, vagy: kinek-kinek mi az övé, mi a másé,« 200 rézre metszett históriai képekben a scytha és magyar történetből magyar és franczia magyarázattal; I. füzet 1839. Irt a »Közhasznú Esméretek Tárába« az 1840-iki Honművészbe, Athenaeumba, Társalkodóba. Leveleit a »Fővárosi Lapok« 1874. évf. tette közzé.[1])

---

[1]) Zsilinszky Mihály: Ferenczy István szobrász (A Kisfaludi Társ. Évlapjai Uj folyam XIV. köt. 1878/9. Budapest 1879.) — »Budapesti Szemle« 1860. IX. köt. 50 lp. Magyar Akad. Értesitő Nyelv- és néptud. oszt. I. 1860—1861. Fővárosi Lapok 1874. 98—105. 1891. évi decz. — »Gemeinn Blätter« 1822. 97. szám. — »Tud. Gyüjt.« 1821. XI. és 1823. V. köt. — Divatcsarnok 1853. 20. 51. szám és 1855. 48. szám. — Pesti Napló 41. évf. 177. szám. 1890. jun. 29. — Vas. Ujs. 1856. 28. sz. 1859. 19. sz. 1862. 3. sz. 1875. 40. sz. — Magyarorsz. és a Nagyvilág 1875. 39. sz. 1880 47. sz. — Ujabbkori ism. tára. Pest, 1850 III. köt. 261. lp. Ein ung. Bildhamer zerstört sein Werk dr. Frankl: Sonn-

Halász László szobrász szül. 1828. márcz. 10. Gymnasiumi tanulmányait befejezvén a műszaki pályára lépett s La Vigne cs. k. udvari szobrász mellett képezte ki magát Bécsben. Ő készitette a prágai Hradsinban azokat a pompás műveket, melyek a néhai V. Ferdinand király által lakott termeket diszitették. Haza térvén Szakalban birtokot vásárolt és gazdálkodott. Majd Kuglerral műtermet nyitott Budapesten s elkészitette a hg. Voronieczky siremlékét. 1871-ben tanárnak nevezték ki a budai reáliskolához s mint ilyen halt meg 1883. márcz. 14.

Szentpétery József szül. 1781. ápr. 12. Már gyermekéveiben szivesen segédkezett édes atyja műhelyében, a hol őt a diszes fegyverek rajza utánzásra serkentette. Szőke Ferencz esperes ajánlatára Hangácsra került Szathmáry Pál birtokos és festő műtermébe, majd Kassára ment s megtanulta az ötvös és a könyvkötőmesterséget. 1805-ben vándorolni ment Pestre, majd Lőcsére és Bécsbe. Olaszországba való utazását 1806. megakadályozta a rendőrség, miért is visszatért Pestre s 1809. szerény kis műhelyt nyitott s a remekelésnél birságot szenvedett, mi miatt boszantó czég-táblát tett ki, ezért a czéh legényt nem osztott neki, úgy, hogy nyomorba jutott, úgy, hogy még nem volt 30 éves,

tagsblätter 1846. 936 lp. — »Brünner Zeitung« 1856. No. 164. — Bohemia« (Prager Blatt) 1856. No. 167. — Abendblatt der »Grazer Zeitung« 1856. No. 160. — b. Hormayr s Archiv XVII. 1826. évf. 55. lp.

mikor egészen megőszült. Később mikor megnősült ól ment a dolga, de meglopták s művét »Nagy Sándor átkelését a Granikuson« a bécsi cs. kincstár vásárolta meg. Második művének az »Arbelai ütközetnek« ára 4000 frt volt, azonban az Londonban 20 ezer forintért kelt el. »Moriamur pro rege nostro« cz. művét Fáy Alajos szerezte meg, »Budavárának visszavételét« s Krisztust a megfeszités előtt« a nemz. Casino. A kritika elismeréssel irt Szentpéteryről a kit a bécsi ötvös czéh nagyszerű elismerő oklevéllel s az 1851-iki világkiállitás birálóbizottsága Londonban kitüntetett. »Porus király fogságba esése« 300 lat ezüstöt nyom s a nemz. Muzeumban látható.

Szentpétery öreg napjaiban a vésőt tollal cserélte fel s a vallás főigazságairól könyvet irt, hanem az kéziratban maradt. Czikkei a »Tudományos Gyüjtemény«-ben s a »Hetilapban« jelentek meg.

Meghalt Budapesten, 1862. jun. 13.[1])

Szentpéteryre vonatkozólag figyelmet érdemlő azon nyilatkozat, melyet az 1832-ik évi »Tudom. Gyüjt.«-ben olvastunk tőle:

»Csekély számu népességet magadban foglaló kedves születésem helye Rima-Szombat! — sóhajtja fel — mennyire haladtál te elő negy-

---

[1]) Gelléri Mór: A magyar ipar uttörői Budapest, 1887. 173—175. lp. — »Tud. Gyüjt« 1832. VII. és IX. köt. majd 1833. V. kötet.

ven év óta a közmivelődés útján! Vajha a te példádat követnék az országnak azon részében lévő városok is, melyek az ő megrögzött régi szokásaikat elhagyni nem tartják kisebb igaztalanságnak, mint az ő nemzetiségöket megtagadni.« — Megjegyzendő, hogy ő 23 éves korában adta rá a fejét, miszerint a német nyelvet elsajátitsa s a legelső bugyogót felöltse.

»Igaz az — folytatja — hogy ezen te előre való törekvésed közben becsuszott ugyan a te kebeledbe is valami olyas, a melyet a mi atyáink nem a legjobb szemekkel néztek volna. — A te kicsinységedet pótolja ki a te köznemes czélra való törekvésed — neveld a te gyermekeidet az országnak, adj fiakat a nemzetnek, kik a te homályodat az ő fényökkel elűzzék, még eddig nem pirult meg a te orczád az olyan szégyen által, a melyet a te fiaid neked okoztak volna.« [1])

Végül nem hagyható felemlités nélkül Miks Ferencz épitész, a ki iskoláit a külföld legjelesebb egyetemein végezte s a kinek a város szépitése körül számos érdemei vannak.[2])

*
* *

Mint katona szép előmenetelt tett Kálmán Frigyes honvédhuszár-ezredes, hires lovas, a pécsi 8. sz. huszárezred parancsnoka. Mint kereskedő emlitendő Kretschmár Adolf.[3]) A mű-

---

[1]) »Tud. Gyüjt.« 1832. IX. köt. 88. l.
[2]) Született Losonczon. Meghalt Budapesten, 1880-ban.
[3]) Szül. 1818. Szepes-Szombatban. Életrajzát lásd »Wiener Weltausstellungs Zeitung« III. évf. 1873. márcz. 15.

ipar terén emlitendő Csapó Lajos könyvkötő, kinek egy Missaleja a vaticani könyvtárba került és Majomi József nyereggyártó, a ki 1858. egy diszes nyereggel kedveskedett az itt időző Ferencz József ő Felségének. A mű Bécsben van.

44. Az 1848/9-iki eseményeket megelőző időszak.

Egy-két emlékezetesebb mozzanatot lehet mindössze e helyen városunk történetének ez időszakából kiemelni.

1802-ben egyesült Gömör és Kis-Hont és az ugyanezen évi VIII. t.-cz. értelmében törvényesittetett. Azóta a megye székhelye Pelsőcz és Rima-Szombat, majd később maga Rima-Szombat.

1806-ban meglátogatta városunkat József főherczeg és az ország nádora, azóta nem is emlékszünk, hogy magasabb látogatója lett volna, mint 1858-ban ő Felsége Ferencz József s később egy alkalommal Albrecht főherczeg.

Rima-Szombat szabadalmait és kiváltságait 1815. decz. 12-én a Pelsőczön tartott vármegyei közgyülésen hirdették ki s érvényöket a vármegye nagy lelkesedés között hagyta helybe.

A várost 1821-ben még nádori telkek (Sessio) szerint osztották fel s a lakosság száma csak 3121, a családok összes száma csak 866, ebből is csak 22·86-% nemes, sőt ha az egyéneket veszszük hát csupán 15·82-%.

Az ágost. h. evangelikusok szentegyháza valamikor térségen állott homlokzatával a piacz felé eső u. n. cserencsényi utczára. Az ötvenes években toronynyal látták el, bekeritették, a vadvizes, semlyékes helyet szabályozták, majd csinos paplakkal látták el.

A mai vármegye háza »Fekete sas« czimen városi vendéglőnek épült, a szabadságharcz előtt nemesi curia volt s azt, a ki a katona-fogdosáskor ide menekült nem volt szabad besorozni.

A »Három rózsa« czimü vendégfogadót e század második tizedében épitették a városi úri kaszinót 1834-ben helyezték el benne, itt tettek kisérleteket egy állandó magyar szinház megalapitására vonatkozólag; de sikertelenül, csak diszletek és suffiták voltak, melyeknek a vándorszinészek és műkedvelők nagy hasznát vették.

Mi a casinót illeti, arra itt valóságos missió várakozott. Az 1825/7-iki országgyülés még mindig a gravamenek tárgyalásával foglalkozott, a rimaszombatiak kedélye rendkivül hajlott ilyenek megvitatására. Hol panaszolkodtak volna inkább, mint a casinóban? Széchenyi védte a kiváltságos osztályt a bécsi kormány önkénye ellen, Kossuth felrázta a városi polgári földmives elemet az évszázados lethargiából. A harminczas évek vivmánya volt, hogy az úrbéri törvény szabályozta a földesúr és jobbágy közt fennálló jogokat, majd behozták a hitelképesség emelése végett alkotott váltótörvényt és a jobbágyok önkénytes örök-

váltságát, mely intézmények következtében eszmélni kezdett a nép s tüntetni kezdett a szabadelvü reformok érdekében. Majd felemelte tiltakozó szavát a pánszláv üzelmek ellen, melynek itt a magyar határszélen minden időben derekasan meg is felelt; eszményképe lévén a népképviselet alapján választandó országgyülés, az egyenlő teherviselés, a törvény előtt vallott jogegyenlőség; eszmék ezek, melyeket zászlajára irt a nép egyeteme a magyar szabadságharcz kitörése alkalmával azonnal.

Városunkat a vándorszinészek is gyakran, sőt elég sokszor felkeresték. Igy a század második tizedében Déryné játszott nálunk a Kilényi társulatánál, melynek tagjai voltak Szentpétery Zsigmond, Pály Elek és Szilágyi Pál. Déryné rendezetlennek nevezi ezt a társulatot, mely a vármegyeház szálájában vagy a bálteremben játszott. A földbirtokosok előszeretettel jöttek be az előadásra különösen Jánosiból. A rima-szombati jó, szelid közönség Calderon »Az élet csak álom« s a mai napig ismert »Tündérkastély Magyarországon« czimű darabokkal nagyon meg volt elégedve.[1]) Az időtájban (1817.) Petricsovits-Horváth József társulata játszott mikor a »szép Farkast« egy kis leánynyal, Lujzával, örvendeztette meg neje.[2])

---

[1]) Déryné Naplója. Sajtó alá rendezte Törs Kálmán. Budapest, 1879. I. köt. 334—339. lp.

[2]) »Fővárosi Lapok« 1891. jan. 31. XXVIII. évf. 31. sz. tárczája.

Mágát az u. n. szinházat, az az a casino teremben elhelyezett szinfalakat 1838-ban alapitották s farsangban nyitották meg Ujfalussy Sándor igazgatósága alatt. A nagy közönség ő vele már nem volt megelégedve, miután őszszel felhivást tettek közzé, melynek értelmében »oly szintársaságoknak, melyek éldeletet szerezni nemcsak nem képesek, sőt inkább válogatva rossz, ismeretlen s minden hatás és ész nélküli darabjaiknak még rosszabb előadása által a néző közönséget a játékszintől elidegenitik stb. . . . szinpadunkon fölléphetni ezentúl reményök se legyen.«[1])

1824. táján vetették meg a jelenlegi »Széchenyi kert« alapját. Töménytelen széna és szalma-kazal állott azon a helyen, a nép rákászni járt oda a Rimába s állitólag Lenner Ferdinand agyában született meg az eszme, e helyet parkirozni, a ki mindig félt a rákászók által rakott tűz elharapódzásától, valahányszor a Madách-kertjébe vagy Szabatka pusztára kirándult. A »város kertjéről« irta Édes János az 1839. évi »Társalkodó« 20-ik számában, hogy nem hiszi, miszerint Felső-Magyarországon párja találkoznék.

Egy megyei közkórház eszméjét 1840-ben penditették meg először.

A házi adót és a közmunka megváltását Ragályi Ferdinand és Dapsy Vilmos indit-

---

[1]) »Honművész« 1838. okt.

ványa következtében önkényt vállalta el polgárságunk s a nemesi nemadózás elvén ők törtek rést először az 1845. év április havában. Ragályi 1894. jun. elején halt meg.

Hogy a városnak minő formája lehetett e folyó század első felében, az 1839-ik évi »Társalkodóból« láthatjuk, a hol egy a felvidéken utazó egyén apró házainkat mindannyi salétromfőző helyekhez hasonlitotta. »Rima-Szombat kis helyre szorult, az igen tömött város, házak s lakók úgyszólván egymás hátán, többnyire kéménytelen faépületekkel . . . — a füst a házak belül fülő kandallóiból egy kurta tapaszcsőn a padlásra egyenesen megyen föl, s ott oszlik el, minden házat salétromfőző helynek képzeltetvén annak tetőnni kigőzölgése.« Lakósai jó mesteremberek, kivált szűrszabók, csutorások, fazekasok;[1]) asszonyai jó kenyérsütők;[2]) piacza nagy — a rima-szombati cserépkályha s kenyér országszerte hiresek — igaz, különös benyomást gyakorolnak az idegenre a mi cserépfazekat égető kemenczéink (a bányák), azonban azok, a kik itt a hires rima-szombati cserépedények agyagját vélik feltalálni, fölötte tévednek, miután a kályhások és fazekasok az agyagot messze földről szállitják ide. Az agyag Zsaluzsányból, az égetett mész Pribojról kerül

[1]) A rima-szombati fazekasműhelyről olv. a »Hazánk s a Külföld« cz. lap. 1867. évf. 40. számát (képpel.)

[2]) V. ö. »István bácsi naptára« I. évf. Huszt Jenő czikkét.

ide. Gubás volt 1821-ben 198; csizmadia 124; varga 75 és szabó 24; szűrszabó 92; fazekas 29; csutorás már csak 4; ötvös 6.

A forradalmat megelőző években sok tűzeset fordult elő: Igy többi között 1847-ben máj. 22-én gyuladt meg az ispotály-köz, (majd külső-rózsa-utcza néven ismeretes); ekkor égett le a serház, mely többé hasonló czélra fel nem épült; leégett a Ferenczy müterme stb., minek folytán a város éjszak felül az által bővült, hogy a baromvásárok tartására a régi temető jelöltetvén ki; e környéken sok uj ház emelkedett, melyek között a legkiválóbb a törvényszéki palota, a megyei kórház és a katonai laktanya stb.

Az 1848. máj. 14-én a jánosii-utczán 34 csür és 4 ház égett porrá, s ugyan ez év pünköst harmadik napján a Sodoma, (majd zöldfa) utczának 12 ház és 3 csür lett a lángok martalékává.

45. Adatok az 1848/9-iki szabadságharcz eseményeihez.

A magyar forradalmi tüntetések itt is az 1848. év tavaszán vették kezdetöket. Nemzeti zászlók leptek el minden magasabb épületet s a galambősz Radics Marczi bandája ez előtt soha nem hallott lelkesedéssel hangoztatta a Rákóczy-induló viharát.[1])

[1]) Hogy mily tisztelettel viseltetett a nép Rima-Szombatban a Radics zenekara iránt, mutatja különösen, hogy a primás arczképét, ugyszólván, minden család berámáztatta, s a zenekart bő pártolásával látta el folyton-folyvást!

A virág-vasárnapi vásári alkalommal már kiállt a piaczra a toborzó s a szilaj hadfiak kurjantására számtalan délczeg ifjú csapott fel honvédnek s a kis sereg mihamar együtt volt és lakosságunk szine-virága nehéz fegyverbe öltözve indult szent kötelességét teljesiteni, hova a haza baja szólitotta; ott voltak többen a tiz első honvédzászlóalj harczosai között, vivtak a 2. és a 9. számu lobogó alatt is, mely zászlóaljaknak több, mint $^{5}/_{6}$ resze vérével festé a magyar szabadságot.

Felállott kevés vártatva a nemzeti őrsereg is, s az alig 4,000-nyi lelket számláló kis város egymásután 220 főnyi katonát adott, kiállitotta a rendes hadjutalékot, az ujonczokat, sőt a megyei zászlóaljhoz 8 havi szolgálatra 26 egyént adott, a guerillákat bele nem számitva.

Nemzetőreink Almássy Albert gróf őrnagy vezénylete alatt rövid kiképzés után, Schwehat alá vonultak, a hol 1848. okt. 30-án állták ki az első tűzpróbát, fájdalom, nem a legnagyobb sikerrel. Reggeli 7 órakor kezdődött a csata s Móga altábornagy volt a sereg fővezére. Egy a jobb szárny leghátulsó soraiban felállitott, kaszával fegyverzett komárommegyei csapat a közéje hullott bombától rendetlen hátrálásnak eredvén, a mienket is megzavarta[1]) és csupán

---

[1]) Gelich Richard: Magyarország függetl. harcza Budapest, 1884. I. köt. 316—332. lp. — Kerékgyártó: »Magyarország tört. kézi könyve, Budapest, 1874. VII. 448.

egynéhány maradhatott életben, a kik bizonyos, régi kipróbált harczos figyelmeztetése folytán a bombázás ideje alatt a sürü füstgomoly leple alatt hasra feküdve várták, miglen őket a Fischa folyón való átkelésre vezényelték. Elesett Harmatzy Lajos, eltüntek igen sokan.

A vezéri botot Mógának a lóról történt lebukása után az alig 30 éves Görgey Arthur vette át, a kit Kossuth egyszersmind tábornokká léptetett elő.

Sokat, igen sokat igérő fényes jövő várt ekkor még a hősre, a ki a véres dráma végig játszására vállalkozni vakmerő vala, Kossuth álmai azonban egy általában nem teljesülhettek s meghiusultak azon igéző remények is, a melyeket e jeles katona pályájához látnoki szellemben a honvédelmi bizottmány előtt kötének.

A sereg szétoszlott és mikor a rima-szombati 185 főből álló, többnyire megyei és városi közhivatalnokokból, okleveles emberekből és művészekből alakult kis csapat a köpcsényi táborba került: a hadviselés kényelmetlenségei s a folyton változó éghajlat alatt elviselhetlen hideg, testben és lélekben összetörte: a pozsonyi és nagyszombati kórházakban 35 egyén sinylett; ugy, hogy az épebbekben a le nem küzdethető honvágy élénken feltámadt, a kik már-már éhen halni látták siró feleségeiket és apró gyermekeiket, miért is egy kérvényt irattak Papp Samu ügyvéd és bajtársuk által s felkérték a honvédelmi

bizottságot eresztené haza, kik a táborozás sanyaruságai alatt végkép elgyengülve már arra is alig képesek, hogy kisded családjaikat uj életre keltsék és ápolják.

1848. nov. 2-án kelt folyamodványukra Kossuth mindjárt másnap a következő hátiratot jegyezte saját kezével:

„Tökéletes elismeréssel s hálával méltánylom én a gömöri zászlóalj példás hazafiságát, melylyel vérét, életét szegény elárult[1]) hazánk oltalmára felajánlotta. Ismerem a sanyaruságokat, miket szenvedett s szivvéremmel örömest megváltanám azokat. De a bennfoglalt kérésre egy kérdéssel felelek: meg van már mentve a haza? — nincs; sőt növekedik veszélye, mert Bécs elesett s az ellenség egész ereje szegény hazánkra agyarkodik. Most hagyni abba a hon megmentésének pályáját, annyit tenne, mint példát adni a sereg szétbomlására s ha e sereg szétbomlanék, mielőtt ujat állitna helyére a hazafiui lelkesedés, akkor szegény hazánk elveszett; — s önöknek uraim pihenésök a szolgaságnak pihenése leszen; — enyém nem, mert én nem élem túl hazám szabadságának halálát.“

[1]) Ismeretes szóllásforma akkor.

Lássuk az autographiát magát:

Akarják e hírt a hazára
elnyerni? — ha igen akkor
minden mit óhajtanom
Most Óvárra menni e vitéz
zászlóalj., ott jól elszállásol-
va, hazafiui önzetlenségükkel
óhajtanám megnyerendőnek Önöket
ki türni a győzelemig, vagy
addig, míg sereget nevelhe-
tünk elég erőset. Édes anyjá-
nak a hazát megmenteni
— a dicsőségnek ösvényén
milyen Önöket a nemzet
hálája kíséri..
A Magyar nem hagyja
el hazáját.
Pozsony Nov. 3 1848
Kossuth Lajos
elnök

A hadtest Magyar-Óvárra mozgósittatván, Kossuth szózatára eltüntek a panaszok s bármily kétes sors várt

is hadfiainkra, szivesen belenyugodtak otthon maradt szeretteik nyomorába, a melyen segiteni ugy sem voltak képesek egy könnyen.

Ennyiből állt körülbelül az 1848/9-iki forradalmi szinjáték prologusa, a mely megelőzte a Rima-Szombatban és környéken véghez ment eseményeket. A mik nálunk történtek ezek:

a) Schlicknek Rima-Szombat körül történt portyázásai;

b) Beniczky Lajos merész tette;

c) az oroszok első megjelenése Szassz tábornok vezénylete alatt;

d) Görgey alkudozásai Chruleff tábornokkal;

e) az alkudozás birálatával; — végre

f) Grabbe fenyegető átvonulásai.

a) Schlick portyázásai Rima-Szombat körül.

Schlicknek Rima-Szombat tájékán való portyázásai a függetlenségi hadjárat azon időpontjára esnek, a mely a branyiszkói határhegyen történt ütközet és a Kápolna mellett véghezment csata, azaz február 5—26-ika közé tehető.

A magyar kormány még 1848. decz. 13-án felszólitotta Abauj, Sáros, Szepes, Torna, Gömör, Zemplén, Ung vármegyéket, hogy Schlick tábornok előnyomuló hadserege mögött keljen fel,

előtte pedig fogjon fegyvert: Borsod, Heves a Jász-Kunság népe és Pestvármegye.[1])

Alig két hónapja mult, hogy Schlick a duklai szorost 8,000 emberével áttörte, és már is nehéz gondot adott a Felső-Magyarországon hadi állásba elhelyezett Klapka és Dembinsky seregeinek, melyszerint a Schlick tábornoknak Hatvan tájékára kilátásba helyezett egyesülését Windischgrätzczel megakadályozzák.

Dembinsky, — kinek fővezéri fenhatósága alá az időközben a Szepességen állomásozó s névünnepét Lőcsén zajos tánczmulatsággal ülő Görgey seregét is beosztották — összes hadait a miskolcz-egri útvonalon akarta öszpontositani, de őt ezen tervében az eszélyes Schlick tábornok vértyezett katonái az u. n. svalizsérek meggátolták.

Schlick az 1849. évi febr. 8. és 9. közti éjjel személyesen indult Fiedler tábornokhoz Enyiczkére, másnap a Parott dandárja az összes társzekerekkel előbb Szénbe, majd Tornaljára vonult és mialatt Parott Keresztúrra, Deym és Krieger pedig Fügére érkeztek, Fiedler előőrsei azalatt (febr. 14-én) tüzes harczméneikben vágtattak be a rima-szombati akasztóhegyről.

Horváth Mihály abban a véleményben él,[2])

---

[1]) A honvédelmi bizottmány elnökének tudositása. Pap D: Okmánytár II. köt. 267/268. lapján CCCLXXX. okmány.

[2]) Horváth M.: »Magyarország függetl. harcz. története.« Genf, 1865. II. köt. 277. l.

miszerint Schlick azonképen akart itt saját kezére működni; mint ezt minálunk Görgey cselekedte; — ha ez igaz, úgy több szerencsével kalandozták be az osztrák hadak vidékünket, mintsem e tervet elég furfangosnak tartanók arra, hogy Schlick Windischgrätzczel kivánt volna egyesülni.

Schlick hadai febr. 13—15-ike között Losonczra vonultak, s a helyett, hogy Klapkát Miskolcz mellett meg merték volna támadni: Rima-Szombatba tértek. Febr. 19-ikéről azt irja a honvédelmi bizottmány, hogy az ellenségtől már 14-ikén megjelent Somfalván egy altiszt hat vasas némettel s mialatt a lakosságtól élelmi szereket zsaroltak a nép egyet közülök agyonlőtt, egy altisztet megsebesitettek a többit elfogták,[1]) majd 19-én Putnokra indultak, a hol a hiuzlátású osztrák tisztek hamar neszét vevén a nagyobb hadi erőnek, febr. 21-én még egyszer Rima-Szombatban termettek s innen vonultak el azután Heves vármegyébe, a hol a kápolnai csatában uj babérok sarjadzottak a magyar dicsőség számára.

Schlicknek ez időben lőszerei alig voltak s az ágyúkat azzal a lőporral töltötték, a melyet a legénységtől szedtek el. Gróf Wickenburg kapitány és Beutl főhadnagy hangosan adtak kifejezést abbeli csudálkozásuknak, hogy a ma-

---

[1]) Pap D: Okmánytár II. köt. 311—312. lp. CCCXCIX. okmány.

gyarok Schlicket meg nem támadták s kezdték ócsárolni Görgeyt Rima-Szombatban, a mi itt rosz hatást szült.

b) Beniczky Lajos merész tette.

A felsővidéki tótok erőszakoskodásai az 1849-ik év kezdetén a mi környékünkön is visszataszitó szinben kezdtek feltünni. Az úgynevezett hurbanisták fegyelmezetlen csapata zenekarával városunkon kétszer is átvonult, mignem Görgey Tokaj alul Beniczky Lajos bátor és vitéz őrnagyot ki nem küldötte az elvetemült parasztkatonaság és bocskoros emissáriushad fékentartására.

A rima-szombati ifjak közül többen résztvettek a bécsi márcz. 13-iki s a budapesti márcz. 15-iki tüntetéseken, a kik azóta már jelentékenyebb szerepeket is vittek, nevezetesen, Pap Sámuel és Ethey Károly ott voltak Gácson mikor a honvédek a sópénztárt lefoglalták; Abonyi János és Kálmán Károly veressapkások lettek, s azok száma, a kik elvérzettek jelentékeny volt.[1])

Beniczky alig 600 főnyi gyalogsággal, egy század huszárral és két hatfontos ágyúval érkezett ide márcz. 23-án Miskolcz felül; — tőlünk hallotta, hogy Pestről Losonczra egy császári zászlóaljat s egy röppentyű-üteget küldöttek az

[1]) A mint Kinizsi egykor a holtak hátán evett-ivott úgy tombolt Kálmán a délmagyarországi hadjárat alatt, a hol a csata hevében poharából ivott áldomást egy elesett rácz vérével.

osztrákok Almássy ezredes vezénylete alatt, a kiknek éppen következő napon kellend ide megérkezniök. Jobban vizsgálva a dolgot, Beniczky arról is értesült, hogy Losonczon e zászlóalj 500 emberének szállásokat is készitenek s a röppentyű-üteg Pesten maradt és a gyalogságot közbejött események miatt máshová rendelték.

23-án reggel 8 órakor indult el tőlünk Beniczky, s Osgyánba érve meghallotta, hogy a szálláscsinálók száma mindössze alig 18; azonban lovasságot várnak Beszterczebányáról, a kikkel — ha őket megtámadná — jobban meggyülhetne a baja. A hó sűrű pelyhekben hullt alá, melynek oltalma alatt 24-én Losoncz-Apátfaláról circálva bizonyosságot szerzett magának az ellenség roppant létszáma és körülményei felül, a mely az út fáradalmait kipihenni éppen nyugalomra helyezkedett; ezen kedvező pillanatot tehát Beniczky gyorsan felhasználandó előbb, hogy sem az osztrák előőrsök állomásaikat elfoglalták volna, vakmerő guerilláival szokatlan nagy zaj és merész futamodás közben előtör, az ellenséget több oldalról megszalasztja, úgy, hogy Almássy Váczig meg sem pihen, ott hagyván a Civalart-dzsidások ezresi osztályának zászlaját, mely tisztjei a Casino épületébe menekültek s kardjaikat onnan nyujtották ki az ablakon a magyar katonáknak. Inkey őrnagy, Schuszter és Zukati gróf századosok, Schu-

man hadbiró és még más három tiszt fogságba estek, azonkivül 206 közlegény, 56 ló és a pénztár 27,000 frtnyi készlettel.[1])

Beniczky foglyait rabszijra fűzve éjjelre Osgyánba vitte, kiket a gazdag zsákmánynyal együtt csak 25-én reggel vezetett be nagy hűhó között Rima-Szombatba, a hol 4 napig magát jól kipihente. Az osztrákok közt egy főtiszt neve Putinelli Bonaventura volt, a ki magát a polgármester kérdésére igy nevezte meg. A csapat Vadna felé vette az útját, a melynek Szemere költséget sem adott egész idő alatt, igy hát sokat nélkülöztek. Beniczky egy ide érkezett parancs következtében sietve a Szepességbe távozott, s ápr. 1-én már Iglón találjuk, innen üldözte Egressy és Maurer csapataival az ellent, miután serege a gömöri önkénytesek 3 századával öregbedett, a kik között feledhetlen emlékü művész hazánkfia Izsó Miklós is szolgált s csakhamar tiszti rangra emeltetett.

Mily válságos idők nehezedtek e tavaszon szegény városunkra, és mint fészkelte be magát lassan és alig felismerhetőn a haza ellen folytatott hadjárat iránt való bizalmatlanság, jellemzésül legyen elég ezen egy esetet felemlitenünk.

Valamely itt időző császári tiszt — állitólag Riperda kapitány — felszólitására e város tehetősebb polgárai közt akadt egy ember,

---

[1]) Asbóth: Emlékiratai. Pest, 1862. 51. és 61. lp.

a ki bizonyos titkos hadi tudósitásnak Ungvárra való elszállitása végett tetszetős ürügy alatt szegénysorsú szomszédját bérelte fel, azt hozván fel előtte, hogy egy Szénben hagyott aprólékos podgyászt kellend néhány sor irás átadása után ide hoznia.[1]) Szabó András magyar timár volt a levélvivő, a ki azonban ezen év máj. 4-én a magyar hadsereg kezeibe esvén, Nagy-Kállóban mint honáruló minden önvédelmezése daczára főbe lövetett. Szabót a törvényszék elnökének Nagy Károlynak távollétében itélték halálra. Vallomásának legterhelőbb kifejezése az volt, hogy a »kényszeritve« volt kifejezés helyett tájszólásból »kintelen« szót használta, a melynek értelmét helytelenül alkalmazták. Szomszédját is szembesitette a hadbiró vele, a ki a feltett kérdésre, hogy ismeri-e Szabót? azt válaszolta »Uram soha se láttam![2])

Valamint a kurucz háborúban úgy az 1848|9-iki szabadságharcz ideje alatt is rendkivüli szolgálatokat tettek a rima-szombatiak a hadsereg élelmezése és ruha-felszerelése körül. Egy eredeti okmány szerint 1849. jún. 28. — júl. első három napján öt szekér döczögött innen Budapestre nyolczvannégy mázsa vászonnal és ruhaneművel megterhelve Kotlár János, Lepiny András, Borlas Mátyás, Asztalos

[1]) A levél czime ez:
Lonis Pielsticker K. K. Oberlieut, des 2. ten Coirassier Regiments zugetheilt dem General Quartier Meister Stab im 10. ten Armee- Corps Brigade G. M. Bron Bian.chi zu Ungvar.
[2]) »Gömör-Kishont« 1891. július 18. XII. évf. 25. szám.

Pál és Asztalos Mihály fuvarosok lovain; de az országos ruha-raktári bizottmány ezen árukat nem vehette át, miután időközben az egész raktár Aradra költözött s Lukács Sándor kormánybiztos az 588 frt fuvarbért nem tudta kiegyenliteni s azt nekik Papp Sámuel biztos fizette, éppen úgy mint István Andrásnak 40 frt, 30 krt is fizetett 1450 font súlyú csizmák és bakancsoknak Pestre és onnan vissza történt elszállitási bére fejében.

Ezen tizennégy mázsa súlyú lábbelit rimaszombati csizmadiák varrták épp úgy mint később Danielisz főintendáns és Prugmayer Ferencz őrnagy részére is késziteltek július havában 471 pár fontos talpas csizmát és 134 pár bakancsot, melyekért Görgey Arthur maradt adós s az iparosok számadásait a kassai hadi törvényszék Papp Sámuelnél lefoglalván ebből egyesek érzékeny károkat vallottak.

A védsereg az u. n. guerilla had már 1849 marcz. közepén állást foglalt a környéken, ami a hadi törvényszékek szigorát, sőt kérlelhetetlenséget vonta maga után. Szemere első sorban Hatvan, Eger, Miskolcz, Putnok, Rozsnyó, Torna, Kassa, Eperjes, Lőcse, Sátoralja-Ujhely és Tokaj hegyes-völgyes vidékét vonta bele[1]) csakhogy ezek legénysége nagy részt a sikságról került és tüntetett, rendkivüli eszközöket követelvén.

[1]) Pap D: Okmánytár II. köt. 368—373 és 479—480 lap. CCCCXXXIX számu okmány.

A folyton átvonuló seregek, különösen az osztrák tisztek főhadi szállásául a róm. kath. parochia épülete szolgált. Plébános az idő szerint nem volt s a lelkészi hivatalt a két segédlelkész administrálta.

E lelkészek ellen a nép közt folyvást nagy ingerültség uralkodott, kik közül az egyik számára, pedig helybeli születésü volt: a bitófát már fel is állitották, mivel jónak látta hiveit mérsékletre inteni azért, hogy a csőcselék egy muszka előőrsöt a kurinczi pusztára utasitott, a hol a guerillák mint hire járt egy oroszt elevenen nyúztak meg.

c) Az orosz had első megjelenése.

Az orosz hadak első hirnökei julius hóban jelentkeztek Szabatka körül Szassz tábornok vezénylete alatt, de ezek városunkon keresztül szép rendben, ájtatos énekek zengése közt vonultak végig, anélkül, hogy valakinek a haja szála meggörbült volna.

Azután Grabbe tábornok érkezett meg s miután emberei a lakosság részéről jól megvendégeltettek: zúgolódás nélkül eltávoztak s Bátkán át Tornalja tájékára huzódtak. A térparancsnokság bizonyos Tretyikoff ezredes kezében volt.

Ezen időben történt, hagy a Görgey hadteste Vácz alul Nógrádmegyén keresztül vonulva 18-án Losonczon, 19-én végre Rima-Szombatban állapodott meg. A sereg elrongyolva, kiéheztetve, a szánalom keserü érzetét gerjesztette

fel városunk polgárságában. Maga a hadvezér fejsebe következtében Losoncz-Apátfalán már-már haldoklott s egy napi késedelemmel követte az elcsigázott katonaságot. Megható volt látni s átérezni, hogy mivé lett a dicső honvéd-sereg, mely napok óta félig nyers krumplinál és erdei, éretlen fanyar gyümölcsöknél egyébbel nem táplálkozott, pedig mint hire járt, hogy hús kenyér és bor egész társzekerekkel követte mindenütt, de Görgey jónak látta a hadfiakat koplaltatni. »Az leirhatatlan mit e visszavonulás által szenvedtünk — irja Lapinsky — Vácztól kezdve sem kenyeret, sem hust nem láttunk . . . A legények szitkokat szórtak főnökeik ellen, hogy nem vezetik őket az ellenségre, hanem mindig hátráltatják. A lovak csak rosz szénát és szalmát és néha ezt sem kaptak. A lovasság néhány nap alatt többet szenvedett, mint az egész hadjáraton át[1].«

Városunk főbirája Káposztás József s egy itt időző feledi közbirtokos Jekelfalussy József tartották jól a honvédeket, a miről rokonszenvvel emlékezett meg egy öreg ref. lelkész (Konyha József).[2])

Görgeyt vidrabőr-gubába bujva, bekötözött homlokkal hintón czepelték a lovak serege végén; könnyü hintóban ült, a melyet apró lo-

---

[1]) Th. Lapinsky: »Feldzug der ungarischen Hauptarmee im Jahre 1849.« Hamburg, 1850. 139. s köv. lp.

[2]) »Gömör« 1875. évf. márcz 14 és köv. sz.

vak húztak; Görgey a jánosi-utczában a Ratkó József házában szállásolva be magát, a hol azon okból, mert a szellemi erőfeszités fejsebét igen elmérgesitette, pihenni volt kénytelen, később azonban annál rohamosabban indultak meg az oroszokkal való alkudozások.

Az oroszok pártfogásának hajhászása iránt táplált előnyös, de vétkes szándék felül már ekkor országszerte el volt terjedve a hiedelem, de sehol sem voltak ezen hiu ábrándok vérmesebbek, senkit sem kecsegtettek jobban, mint e magyar tábor tisztjeit, a kik a Chruleff orosz követségével még Losoncz-Apátfala környékén megbarátkoztak, egy szóval az ellenség a magyar csapatokat ezen utjában már látszólagosan sem üldözte.

A Görgey seregét a Nagy-Sándor József csapata és egy század Coburg-huszár zárta be s ugy hirlett, hogy ezek fedezete alatt jöttek városunkba a Chruleff megbizottjai, a kik Görgeyvel a világosvári fegyverletétel iránt az alkudozásokat megkezdették.

Ime itt van Görgeynek Rüdigerhez intézett leveléből a következő néhány sor:

„Igazán érdekében áll-e Önnek[1]) — ugy mond — Magyarországot kimélni és a szegény hazát jövőre nézve legalább nagyrészt a háboru borzasztó veszélyétől megmenteni, s kivánatosnak tartaná-e az Ön nagyméltó-

[1]) Ist Ihnen wirklich daran gelegen.

ságú főnöke[1]) velem közölni minő feltételek alatt kössön Magyarország békét ő Fenségével az orosz czárral, úgy én legszentebb kötelességemnek fognám tekinteni az Ön nagyméltóságu főnöke és Magyarország ideiglenes kormánya közt megkezdődő titkos alkudozások utját egyengetni[2]) s egy a mint ez esetben hiszem, Magyarország állapotait alaposan ismerve Oroszország javára vérontás nélkül kedvezőbb eredményt helyezni kilátásba,[3]) hogysem a megmérhetetlen vérontás után Magyarország teljesen elérhető leigázását eszközöljem."

Kelet és a hely, hol Görgey ezt jul. 19-ikén vagy 20-án irta, kitéve nincsen; de hogy az tőle származik, Papp Dénes bizonyitja, a ki az egész 1848/9-iki forradalomra vonatkozó iratokat nyomtatásban kiadta.[4]) Annyi áll, miszerint a béke feltételeinek fogalmazására Görgey előbb szólitotta fel Rüdigert, s mint magát kifejezte »szent kötelességének tartja elkezdeni a Chruleff és az ideiglenesnek mondott magyar kormány közti titkos alkudozásokat.«

Valóban Rima-Szombatban adta-e ki e levelet a magyar fővezér, nem tudjuk; de hogy jul. 19-én ide már megérkezett, fentebb említettük.

---

[1]) wollte Ihr erlauchter Chef es b e n e h m f i n d e n, mir bekannt machen zu lassen azaz: kivánatos!

[2]) die Wege für die zwischen Ihrem erlauchten Chef und der provisorischen Regierung Ungarns zu beginnenden g e h e i m e n U n t e r h a n d l u n g e n zu eröffnen tehát t i t k o s alkudozások!

[3]) für Russland ohne Blutvergisen ein erwünschteres Resultat: vagyis Oroszország részére azon okból mert bár interveniált a muszka, de látszólag nem Ausztira hanem internationalis érdek folytán.

[4])» Okmánytár" II. köt. 512. lp.

Görgey saját szavai szerint később maga adta a tanácsot Kossuthnak, hogy Törökországba meneküljön: ő nem ment vele; mert katona volt s a bitófán akart meghalni, de azért nem végeztette ki Haynau, — mert orosz fogságban volt s nem tényleges szolgálatból lépett a magyar hadseregbe, a mint ezt Windischgrätz egyik hadsegéde beszélte.

d) Görgey alkudozásai Chruleff ezredessel.

Amaz eredeti s német nyelven irt okleveleik is, melyek Görgey hadvezért a fegyverletétel pontjainak megállapitására oly rohamosan vezették s a hont egy negyedszázados, akkor örökösnek tartott szolgaság jármába hajtották városunk területén: Rima-Szombatban keltezve láttak napvilágot. Kettőt ezek közül éjjel irt Görgey és pedig az elsőt 1849-ik év jul. 21-én reggeli 2 órakor, tehát mintegy harmadnapra a Rüdigerhez intézett az imént emlitett felszólitás után; ezt csak hamar, egy óra mulva egy második okmány követte, a mely Chruleff barátságos indulatáról biztositá Görgeyt, ki a kormányhoz küldött másolatának 4-ik pontja mellé magyarázásképen sajátkezűleg jegyezte volt oda miszerint »Magyarország szorongatott helyzetében hajlandóbb lenne orosz, mintsem osztrák fejedelmet vállalni el.«[1])

---

[1]) V. ö. Jellem volt e Görgey? »Budapesti Szemle» 1877. ápr. máj. füzetében. »Századok« XI. évf. Budapest, 1877. nov. füz.

Chruleff a fegyverletétel pontjait a következő értelembe terjesztette Görgey elé: Tisztjeink tartsák meg fegyvereiket s szabadon mehetnek vagy ha orosz szolgálatba állnak ott hasonló rangban vétetnek fel; ellenben a legénység átadja fegyverzetét s háboritás nélkül tüzhelye mellé vonul; mire Görgey nem késett az ajánlott feltételekre nézve a következő észrevételeket tenni és pedig az ajánlott békefölتételek fölött előbb kikéri táborkara tanácsát, s addig, mig e tekintetben legfeljebb 48 óra alatt határozatot nem nyer, nem függesztheti fel az ellenséges hadi állást s Magyarország megbékéltetése iránt nézeteit négy szem között fogja tudtul adni Katlaroff kapitánynak.

Ki volt, ki ezen itt következő okiratot Görgey elé nyujtotta: nincsen tudva, azonban, hogy a szövege városunkban készült, az aláirásból látható:

Görgey Arthurnak 1849. jul. 21-ikén Paskevitschhez intézett válasza:

Főhadi szállás Rima-Szombat 1849. jul. 21. reggeli két órakor,

Azon ajánlatra nézve, melyet nekem a két meghatalmazott Katlarow kapitány és Rüdiger hadnagy urak a Chrulew őrnagy által tett, az orosz császári és a belföldi az én vezérletem alatt álló csapatok között megkötendő békére nézve tettek, van szerencsém egyelőre a következőket válaszolni.[1])

---

[1]) Itt a béke »Pacification« az ajánlat »Vorschlag« által van kifejezve.

Először: Tanácskozhatok-e tábornokaimmal és csapatparancsnokaimmal a nekem tett békefeltételein[1]) egy vagy két napig s én tehát határozott választ azonnal nem küldhetek.

Másodszor: Ezen határozott válasz elküldéseig fegyverszünet[2]) lenne kötendő azért, mert csapataim előtt a katonai értekezlet ezen módja[3]) teljesen ismeretlen, miért is én a magunk részéről az ellenségeskedés[4]) megszüntetéseért a felelőséget magamra nem vállalhatom s mint katona és hadvezér becsületemet koczkára nem tehetem: szükségesnek tartom azért határozott válaszom megérkeztéig a fegyverszünet köszönettel visszautasitani[5]) s csak annyit várok, hogy parlamentairjeimet éppen oly emberileg és a hadi szokások szerint fogadják és engedjék visszatérni a mint az a mi részünkről az orosz császári parlamentairekkel történt. A fent nevezett parlamentaireknek az orosz táborba való közvetlen visszaérkezése után kezdetőket veszi az ellenségeskedés szokott természetes utja[6])

Harmadszor: A békeajánlatra vonatkozó határozott válaszomat a mennyire lehetséges huszonnégy legfeljebb negyvennyolcz óra alatt két tisztem által Chrulew ezredesnek el fogom küldeni.

Negyedszer: Magyarhon összes országai érdekében megköthető békére nézve[7]) négy szem közt el-

---

[1]) A tett béke feltételek = die gemachten Friedensbedingnisse Bedarf ich . . . zu berathen = megfontolhatom-e?

[2]) Ein Waffenstillstand.

[3]) Dieser Art militärischen Uebereinkommens.

[4]) Feindseligkeiten.

[5]) mit Dank abzulehnen.

[6]) Unmittelbar nach der Rückkehr der beiden oben genannten Herren Parlamentaire in das russiche Lager nehmen die Feindseligkeiten ihren gewöhlichen natürlichen Lauf

[7]) Im Interesse einer möglichen Pacification der gesammten Landes Ungarn.

mondtam véleményemet idő és mód tekintetében Katlarow kapitánynak — Görgey Arthur magyar tábornok.[1])

Görgey az oroszszal már előbb megkezdte az alkudozásokat. Nevezetesen jul. 19-én kelt Rüdigernek az a levele, a melyet neki Balassa-Gyarmatról keltezve báró Boryné vitt. A franczia levél hű magyar forditása következő:

Uram!

A vezetésem alá rendelt csapatok szemben állottak azokkal, a melyeket Ön vezet; a fegyver szerencse mellettem nyilatkozott. Önt követve — utamon mindenütt úgy hallottam, hogy Ön teljes loyalitással tőkéletes és teljes igazságot szolgáltat hadtestem értékének. Ez a nyiltság az Ön részéről kötelességemmé teszi, hogy Önnek tanújelét adjam, az Ön derék katonái jelleme iránt érzett tiszteletemnek; ez a magyarázata annak, hogy elhatároztam magamat jelen közlendőmmel Önhöz fordulni.

Az Ön talentoma kétségkivül nagy nehézségeket birt legyőzni, melyek hadtestére nehezedtek; hanem Ön be fogja látni, hogy jelen pillanatban imminens veszély fenyegeti azt, felajánlom tehát Önnek, Uram teljes bizalommal az alkudozások útján jelezze előttem azon feltételeket, melyek mellett lehetségesnek véli, megszüntetni a harczot, mely mostantól kezdve Önre nézve egyenlőtlen és igyekezni fogok azon, hogy az orosz császári hadsereg méltóságos főparancsnokának rendelkezését ez iránt kinyerjem.[2]) Fölösleges hozzá tennem, hogy azok teljes igaz-

---

[1]) Közli Pap D: Okmánytár Pest, MDCCCLXIX. évben DIX. okmány az 513—514. lapon. Magyar forditásban meg van Görgey 1848. és 1849-ből Budapest, 1888. III. köt. 207. lp.

[2]) »Se viens don Vons offrir. Monsieur, en toute confiance, la voie des négociations.«

ságossággal fognak hozatni, a mi főnökömet jellemzi és hogy az Ön becsülete mint derék harczosé legkisebb sérelmet se fogja szenvedni. Fogadja Uram kiváló nagyrabecsülésem nyilvánitását.

Rüdiger gróf
az orosz csapatok egyik
hadtestének főparancsnoka.[1])

A hadvezér szokott módon foglalta el a számára kijelölt szállást melyet Jekelfalussy József feledi földbirtokos birt haszonbérbe, a kinek családját mint szintén szepességi még gyermekkorából ismerte. Görgey környezetével — ugy szólván — átvirasztotta az éjszakát a melyen István öcscse, Kempelen segédtiszt és részben a házi gazda vettek részt, még az alatt is, hogy a parlamentairek Katlaroff és Rüdiger bekötött szemekkel megérkeztek.

A konyhát egy középtermetünél valamivel magasabb jól táplált egyén: Lefter főhadnagy látta el, a ki mint osztrák tiszt a szabadságharcz előtt Olaszországban feküdt, s beszélt Rima-Szombatban azokkal az osztrák tisztekkel a kiket Beniczky Losonczon elfogott s itt csufondárosan előadta a Putinelli nyelvén a losonczi katastrófát. Azok közé tartozott, kik a maguk genialitását ugy szeretik feltüntetni, ha ostobáknak látszanak. Lefter ez időben rendesen a tábornok konyhájáról gondoskodott s a vacsora

---

[1]) Pap D: Okmánytár II. köt. DVI. okmány 510—511. lapon franczia nyelven közölve.

mondtam véleményemet idő és mód tekintetében Katlarow kapitánynak — Görgey Arthur magyar tábornok.[1])

Görgey az oroszszal már előbb megkezdte az alkudozásokat. Nevezetesen jul. 19-én kelt Rüdigernek az a levele, a melyet neki Balassa-Gyarmatról keltezve báró Boryné vitt. A franczia levél hű magyar forditása következő:

Uram!

A vezetésem alá rendelt csapatok szemben állottak azokkal, a melyeket Ön vezet; a fegyver szerencse mellettem nyilatkozott. Önt követve — utamon mindenütt úgy hallottam, hogy Ön teljes loyalitással tőkéletes és teljes igazságot szolgáltat hadtestem értékének. Ez a nyiltság az Ön részéről kötelességemmé teszi, hogy Önnek tanújelét adjam, az Ön derék katonái jelleme iránt érzett tiszteletemnek; ez a magyarázata annak, hogy elhatároztam magamat jelen közlendőmmel Önhöz fordulni.

Az Ön talentoma kétségkivül nagy nehézségeket birt legyőzni, melyek hadtestére nehezedtek; hanem Ön be fogja látni, hogy jelen pillanatban imminens veszély fenyegeti azt, felajánlom tehát Önnek, Uram teljes bizalommal az alkudozások útján jelezze előttem azon feltételeket, melyek mellett lehetségesnek véli, megszüntetni a harczot, mely mostantól kezdve Önre nézve egyenlőtlen és igyekezni fogok azon, hogy az orosz császári hadsereg méltóságos főparancsnokának rendelkezését ez iránt kinyerjem.[2]) Fölösleges hozzá tennem, hogy azok teljes igaz-

[1]) Közli Pap D: Okmánytár Pest, MDCCCLXIX. évben DIX. okmány az 513—514. lapon. Magyar forditásban meg van Görgey 1848. és 1849-ből Budapest, 1888. III. köt. 207. lp.

[2]) »Se viens don Vons offrir, Monsieur, en toute confiance, la voie des négociations.«

ságossággal fognak hozatni, a mi főnökömet jellemzi és hogy az Ön becsülete mint derék harczosé legkisebb sérelmet se fogja szenvedni. Fogadja Uram kiváló nagyrabecsülésem nyilvánitását.

Rüdiger gróf
az orosz csapatok egyik
hadtestének főparancsnoka.[1])

A hadvezér szokott módon foglalta el a számára kijelölt szállást melyet Jekelfalussy József feledi földbirtokos birt haszonbérbe, a kinek családját mint szintén szepességi még gyermekkorából ismerte. Görgey környezetével — ugy szólván — átvirasztotta az éjszakát a melyen István öcscse, Kempelen segédtiszt és részben a házi gazda vettek részt, még az alatt is, hogy a parlamentairek Katlaroff és Rüdiger bekötött szemekkel megérkeztek.

A konyhát egy középtermetünél valamivel magasabb jól táplált egyén: Lefter főhadnagy látta el, a ki mint osztrák tiszt a szabadságharcz előtt Olaszországban feküdt, s beszélt Rima-Szombatban azokkal az osztrák tisztekkel a kiket Beniczky Losonczon elfogott s itt csufondárosan előadta a Putinelli nyelvén a losonczi katastrófát. Azok közé tartozott, kik a maguk genialitását ugy szeretik feltüntetni, ha ostobáknak látszanak. Lefter ez időben rendesen a tábornok konyhájáról gondoskodott s a vacsora

---

[1]) Pap D: Okmánytár II. köt. DVI. okmány 510—511. lapon franczia nyelven közölve.

után felszolgáltatott theát is ő szerezte be, a melyből az oroszok is részesültek.

Vacsora után az orosz tisztek a náluk volt kancsukát emlékül Görgey segédtisztjeinek adták mit a magyarok azzal viszonoztak, hogy nemzeti szinü tábori övüket kötötték az oroszok oldalára, a kik csákójuk mellé nemzeti szinü szalagot tűztek és ugy távoztak a magyar hadakon keresztül, a házi gazda pedig Jekelfalussy József, a ki szintén jelen volt gyönyörü fringiát adott át Görgey Arthurnak családja diszkardját, melyet a tábornok folytonosan viselt, s akkor is ez volt az oldalán mikor 1849 aug. 13-án a kardot Világos alatt letette.

Görgey kardját Moszkvában őrzik a Kreml kincstárában; ott azonban egy közönséges gyalogsági kard szerepel kopott bojttal, melyet a tábornok Nagy-Váradon adott át Paskievitsch parancsőrtisztjének, a ki a fogolynak azt üzente, hogy ezentul polgári ruhában járjon, s a kardját adja át. Görgey tehát a szoba egyik sarkában álló kardcsomóhoz lépett s azokból kiválasztva nyujtott át egyet. Hogy a rima-szombati kard hová lett? — nincsen tudva.[1])

A parlamentaireket bekötött szemmel Mednyánszky vezette ki a városból, kiknek nagy néző közönsége volt. Már tizenegy órakor megdördült egy ágyú, a mely azt jelezte, hogy

---

[1]) »Vasárnapi Ujság« 1890. évi nov. 30-án 48. szám.

az elővéd a Tisza környékére vonuljon a mely tábori jel nagy nyugtalanságnak vált kútforrásává.

A hadbiróság jul. 20-án egy Koch Jakab serfőző legényen hajtotta végre a halálos itéletet, a kit Körmöczbányáról hoztak a magyarok. A katholikus káplán kisérte ki az utolsó utra s a nagy zür-zavarban elfelejtették az elhalálozottak anyakönyvébe bejegyezni.

e) Az alkudozások birálata.

A békekötésre vonatkozó alkudozásokat — mint fentebb láttuk — franczia levélben: gróf Rüdiger Balassa-Gyarmaton kezdeményezte, mely elől Görgey, aki hazája sorsát már jul. 16-án este, a váczi csata előestéjén látta: teljességgel ki nem térhetett. Teljes katonai diszben vonult ki a magyar hadak élén jul. 17-én, hogy mint Zrinyi Miklós Szigetváron hősies halállal haljon meg. A megmérhetetlen vérontás és szolgaság helyett azt a függő helyzetet remélte, a melyben Ausztriával voltunk, csakhogy Oroszország fennhatósága alatt.

Görgey jul. 20-án tehát nem békét csak fegyverszünetet kötött, azt is azzal a határozott szándékkal, hogy Paskievitsch kezei közül megint kisiklik, erre mutat az éjjeli 11 órai ágyúlövés, a mely a csapatok meginditását jelezte Zsolcza tájékára.

Hogy katonai és hadvezéri becsületét mért látta megtámadva Görgey? a guerilla-intézményben keresendő, a mely a felvidéken erre a vandalismusig vetemedett; az orosz parlamentaireknek az ellenséges területre történő visszavezettetése után szerinte kezdetöket vehették az ellenségeskedések, az persze titok, hogy közte és Katlaroff kapitány közt a beszélgetés négy szem között miről történt.

Ha a honárulás vádja Görgeyvel szemben nyilatkozott s az a nemzet köztudatába átment igen természetes. Az 1850. év végén egy könyv jelent meg Lipcsében,[1]) a melyből a franczia »Le Constitutionel« mutatványokat is közölt,[2]) hol a rima-szombati eseményekről a következő sorok foglaltatnak: »Mély fájdalom fog el, valahányszor erre a névre — Rima-Szombat — rágondolok, könyek tolulnak szemeimbe, midőn e szavakat leirom. Véres, lángbetűkkel legyen e név évszázadunk történetébe jegyezve. Magyarországnak, hazámnak, mely felnevelt, kellett a vérszomjas zsoldosok és uralkodni vágyó fejedelmek áldozatául esnie. Szombat falai közt adták el Magyarország szabadságát, ott kötötték meg a bűnös szövetséget, mely annyi könybe, annyi nemes vérbe került;

---

[1]) Wilhelmine Baronin von Beck: Memoiren einer Dame, London, 1851. II. Bpest, 126. lp.

[2]) »Aventures de la Baronne de Beck.«

itt kötötték meg az alkut, melyet később Világosnál váltottak be.«[1])

Ez a Beck bárónė se bárónė nem volt, se Beck, hanem közönséges zsidó asszony, a ki mint kém tett szolgálatokat »Racidula« név alatt és szenvelegte mintha Kossuthtal titkos összeköttetése volna. Könyvét Londonban pénzszerzés czéljából iratta, mert irni nem tudott s az angol rendőrség előszobájában hirtelen halállal mult ki, mikor mint közönséges gonosztevő hurokra került.

A másik mystificatio a Lapinski Theophil munkája,[2]) a melyben városunkra vonatkozólag a következő okirat van közzétéve:

Az orosz előcsapat parancsnoka Chruleff tábornok hg. Paskiewitsch vezérőrnagy megbizásából felszólitja a magyar hadsereget, hogy a fegyvert tegye le s a következő feltételeket szabja:

1. A legénység őrmestertől lefelé szabadon elmehet; az vagy osztrák szolgálatba léphet vagy zavartalanul otthon maradhat s a katonai szolgálat minden kényszerétől bizton marad.

2. A tisztek ranguk szerint vagy ő Felségének a czárnak szolgálatába állhatnak, vagy ha ezt nem kivánnák fegyvereikkel és tulajdonaikkal háboritatlanul hazájokba térhetnek.

---

[1]) »Gömör-Kis-Hont« 1890. jun. 12. XI. évf. 25. szám.

[2]) Lapinsky könyvében az eredeti szöveg igy szól:

Der Kommandant der russischen Avantgarde, General Chruleff, fordert im Auftrage des F. M. Fürsten Paskiewitsch die ungarische Armee zur Niederlegung der Waffen auf, und stellt folgende Bedingungen:

1. Freier Abzug der Mannshaft von Feldwebel abwärts.

2. Die Offiziere können entweder in ihrer Charge in die Dienste seiner Majestät des Czars treten.

3. Ő Felsége a czár az osztrák császárnál közben jár s azok javára a legjobbat cselekszi.

Miután a fővezérségről való letételem óta semmi parancsszavam nincsen, hanem magamat csupán a többség képviselőjének tekintem, azért a fegyverletétel elfogadását vagy visszautasitását a hadsereg elhatározásától teszem függővé; utóbbi esetben a megszüntetett ellenségeskedések azonnal kezdetöket veszik.

Rima-Szombat 1849. julius 27.

Görgey Arthur
tábornok.

Ezen okmány hitelét megingatja, hogy Görgey julius 27-én már Szerencsen volt, minélfogva a datum nem lehet a Görgeyé, hanem legfeljebb az orosz előhadi ezredes megbizásából Rüdiger hadnagyé s innen küldötték el aláirás végett a magyar fővezér után.[1])

Lapinski ezt az okiratot saját könyvének az érdekesebbé való tétele végett Hamburgban gyártotta s az u. n. »National Comite« felszólitására tette közzé, a mint ő maga egy Görgeyhez saját kezüleg irt levelében bünbánólag megirta, midőn tőle 60—100 frt. segényt kért de nem kapott[2]); később személyesen is felkereste Görgeyt s az egy frt alamizsnával rázta le a

3. Wird seine Majestät der Czar beim Kaiser von Österreich Fürsprache für das Land einlegen und das Beste für dessen Wohl thun.

Da ich seit meiner Absetzung vom Oberkommando keine befehlende Stimme habe, sondern mich nur als Repräsentant der Mehrheit betrachte.

Rima-Szombat, am 27. Juli 1849.

Arthur Görgey
General.

[1]) Th. Lapinszki: Feldzug etc. 143. lp.

[2]) Feladatott Bécsben 2871. okt. 4. Hochstrasse postaállomáson.

kalandort a ki később »Tefik bey« név alatt a Krimi félszigeten harczolt.

Végül felemlitendők Ratkó József rimaszombati ügyvéd elhalálozásának körülményei, kinek házában ment végbe a Görgey és Katlaroff közt történt beszélgetés s ő maga, mint állitják fejére tett kézzel szaladozott más nap a piaczon s nem sokára choleràba meghalt. A nép Ratkó ügyvédtől azt vélte hallani mintha a kiabáló a »Jaj Istenem!« szavak után azt is hozzá tette volna: »mit cselekedtem!« a mely jelenet azután a köznép legalsó rétegébe is elterjedt, hogy ekként a honárulásról szóló traditió a nemzetnek köztudatába menjen.

e) Grabbe fenyegető átvonulásai.

Losoncz 1849-ik évi aug. 8-iki feldulásának és lerombolásának hirét, azt hiszszük nincs ember széles e hazában, a ki ne hallotta volna. E történeti gyászesemény megelőző jelenetei is jul. utolsó napjaiban Rima-Szombat területén vették kezdetöket; ugyanis egy Zólyomban hátramaradt orosz hadtest futárokat küldött Losonczon és Rima-Szombaton keresztül, hogy a Bejében letelepedett Grabbe táborába hadi tudósitásokat vigyenek, a kik városunkból póstakocsin szándékoztak ezen utat leggyorsabban megtenni, a miért a póstamester otthon-nemlétében annak feleségét Lenner Ferdinándnét zaklatták, hogy a kivánt előfogatot teremtené elő.

A póstán előforduló jelenetnek véletlenül egy levélre várakozó jánosii asszony volt tanuja, a ki hazamenet, ezt az uton elbeszélte valamely e vidéken szemlélődő guerilla-csapatnak, mely az alkalmat felhasználandó, a csurgó mellett lévő kőhid alá lopakodott s mikor a póstakocsi azon keresztül nyargalt volna, egy a kocsi hátulsó ülésén helyet foglaló muszka tisztet lelőtte, sőt a guerillák a jelenlegi huszár-vendéglő táján, magát a kocsit is el akarták fogni, de egy a kocsis mellett ülő muszka a lovakat annyira szurkálta, hogy azok feltarthatatlan sebességgel nyargaltak az akasztóhegy felé.

A meglőtt tiszt hullájával a kocsis: Glaj János, bántás nélkül jutott el Bejébe, hol az a Grabbe táborába vitetvén ott egy összeülő hadi tanács rögtön kimondotta, hogy Rima-Szombatot, e gyűlöletes guerilla-tanyát, végleg ki kell irtani a földszinéről. Az ügy komoly, fenyegető volta félelemmel töltötte el lakosságunkat s mig a büntelen nők és apró gyermekek futásban kerestek menekülést, a főbiró Káposztás József szigoruan meghagyta, miszerint a guerillák kézrekeritése végett a polgárság a várost környező erdőségeket kutassa át, maga pedig bizodalmasan Máttyus János cs. kormánybiztoshoz fordult, hogy a város ártatlanságát tekintetbe véve eszközölné ki, melyszerint Grabbe tábornok a várost a bosszuállástól megkimélje, Ekkor történt, hogy Katinszky Gusztáv róm.

kath. tanitó saját személyének biztonságát koczkáztatva ment Bejébe s Grabbe tábornokot megkérlelte.

Ez alatt ide érkezett egy hetman kozák, mely távirda hiányában Grabbenek Zólyomban állomásozó hadtestével az összeköttetést volt hivatva fenntartani, mire a rémülés oly fokot ért, hogy nem találkozott közöttünk senki, a ki a megkegyelmeztetés lehetőségét csak legtávolabbról is el tudta volna hitetni magával.

Egy tekintélyes küldöttségről kellett azért a végső szükségben gondoskodni melynek tagjaiul a három vallásfelekezet papjait szóllitották fel, a kikhez Káposztás József főbiró és Dapsy Vilmos előkelő ügyvéd csatlakoztak, kik rögtön el is indultak Beje felé, a honnan a muszka tábor időközben Tornaljára, innen pedig Putnok felé vette utját.[1]

Grabbe a küldöttség kérelmét melynélfogva szigorú, de igazságos nyomozást rendeljen el, nem tartotta elutasitandónak; meglehet egyrészt azért, mert városunkban háboritatlanul hajtotta vala már akkor végre a haza leigázását czélzó alkudozásait úgy, hogy városunk felperzselésével a különben is számtalan tüzeset által eléktelenedett szerény külsejű utczákon és házacskákon csak kicsinyes bosszút tölthetett volna; más részt azon gyanu forog fenn, miszerint találkoztak többen a kik Máttyus

[1] »Gömör«, 1875. évf. márcz. 14. s köv. sz.

előtt úgy voltak feltüntetve mint a kik polgártársaikkal a magyar forradalom népszerűtlen voltát elhitetni, sőt a császári és muszka seregekkel az egyetértést létrehozni hónapok óta törekedtek.

Máttyus közbenjárására azért küldöttségünk Natte tábornoktól egy levelet kapott, melyet mihelyt szerencsésen haza ér, rögtön át kellett szolgáltatnia amaz orosz csapatnak, a mely Zólyom felül a legelső alkalommal érkezik városunk határába; hogy azonban a remegés által elcsigázott és folytonos izgatottságban élő népnek a késedelem vajmikép hátrányára ne legyen, a város közönsége a több nyelveket beszélő Ferenczy szobrászt és a már emlitett Katinszkyt küldötte ki, miszerint e levél átadása végett a szabatkai pusztán azon muszka csapatot várják be, mely Galizin herczeg vezérlete alatt mint Grabbe tábornok akaratának kiméletlen végrehajtó-közege volt Rima-Szombatba rendelve.

Alig értek a város küldöttei Szabatkára, máris megérkezett egy 200 főnyi csapat, 6 ágyúval, mely a levelet átvévén fenyitő állásba helyezkedett, de a tárgyalást vissza nem utasitotta és mig a város védelmezője gyánánt egy itt lakó cs. kir. nyugalmazott főhadnagy Csernay Ferencz vetette közbe magát: az ágyúk a piacz közepére kiszegeztetvén, mindegyik mellé égő kanóczczal ellátott katonaság rendeltetett,

a melynek adott jelre, éppen mint később Losonczon egy rövid pillanat alatt kellett volna a várost romokba dönteni. Ebben a küldöttségben volt Széplaki Lajos is, a kit humora még a legnagyobb veszélyben sem hagyott el, s mikor a szónok Galizin herczeg előtt a beszédet tartotta folytonosan polgártársai felé hajlongott kérvén őket, hogy vele együtt mélyen sóhajtozzanak.

A guerillák megbüntetése végett Szemere Bertalan bizonyos Barczikay János nevű hadnagyot küldötte ki, a ki az előfogat beszerzése előtt ismerőseinek bizalmasan elbeszélte, hogy ő egyenes megbizatást kapott Katinszky és Csernay elfogatására, kik közül az egyik a saját lakásának kéményében rejtőzött el, a másikért a polgárság felelősséget vállalt. Katinszky innen egyenesen az orosz táborba menekült és Komáromban mint hadbiztos működött a forradalom végéig.

Rima-Szombat polgárainak ártatlansága kiderülvén az orosz katonaságot a szabatkai rétre terelték, a hol az magának takarmányból petrencze nagyságú hajlékokat épitett s bevárta mig Grabbe a város falai közé vonult.

Ez időben történt, hogy a guerillák aug. 1-én Losonczon a háború jogát megsértették. Grabbe mielőtt az itt elkövetett vakmerőség megbüntetésére elindult volna Rima-Szombat határában két órányi időközre terjedő rablást engedett

Budapest, melyet utánozni még külsőségekben is a lakosság főtörekvése. A köztisztaság sürgetése, utak, terek rendbentartása és a befásitás: közkeletü. Az uri kaszinóhoz a hatvanas évek elején a polgári olvasókör, majd az utóbbi évek alatt a kath. kör csatlakoztak. Van egyébiránt mükedvelő-társulata, kitünő dalárdája, gazdasági egyesülete, házi ipart és iparos oktatást terjesztő egylete; van városi és vidéki nőegylete, szegények háza, felső leánynevelő intézete, (előbb Fábry-féle) van kisdedóvója, tüzoltó-intézménye, két hirlapja, kölcsönkönyvtára.

Az egyesült prot. főgymnasiumon kivül van a Kurinczon állami földmives iskolája; benn a városban müfaragó tanmühelye, négy felekezeti és egy községi iskolája, kereskedelmi testülete és több rendbeli ipartársulata; szegények intézete, közkórháza, fürdője stb.

Mindezekből önként következik, hogy a régi Magyarország sajátszerüsége a korszakot alkotó 1848|9. évekkel itt is eltünt, jobban mondva lényegesen átalakult. Eltünt a ház- és földbirtokközössége, el a régi patriarchalismus, el a rendkivüli olcsóság. A dijaknak és illetékeknek természetbe való fizetését már csak hiréből ismeri a rima-szombati ember; emlékezete azonban fel-felidézi a régi népélet ronantikáját.

Az obiectivimus a jelszó mindenben s a város közönsége e vezéreszmét nemcsak megértette; hanem követi, sőt követeli is.

Végre a várost másnap vad kaczaj és őrült katonazene mellett felgyujtották, azokat pedig a kik saját vagyonkájokat oltani iparkodtak a féktelenül harapódzó lángók közé kergették.

Szeremlei azt irja, hogy Grabbe a császári fővezér intézkedése ellen járt el, a ki a főczinkosoknak főbelövetését parancsolta, de ezek idejekorán a hegyek közé menekültek s a muszka tábornok dühét nem volt képes mérsékelni.[1])

Hazánk az orosz interventiót örökre megemlegeti s Losoncz évkönyveiben aug. 8-ika egy uj forduló pontot képez, egészen uj emberekkel, uj szellemben!

49. A forradalom után.

A világosvári fegyverletétel végre 1849. aug. 13. történt meg. A haza egéről minden biztató reménysugár végkép letünt.

Hat hét mulva történt, hogy Viczíány József a város birája 1849. szept. hóban a város részéről 30,000 frtnyi adósság lefizetésével volt megbizva, a melyet Kossuth bankóban vitt el a komáromi takarékpénztárnak, mely ezt nekünk hitelezte; magával vitte a Rima-Szombatban agyonlőtt muszkatisztnek hátrahagyott kocsiját és két lovát. Midőn Komáromhoz közel, Perbete községbe ért, számtalan üres parasztkocsit talált elő, melyek élelmi szereket szállitottak az itt táborozó orosz hadsereg részére, a fuvarosok

[1]) Szeremlei: Magyarország krónikája II. köt. 282. lp.

a kik a rima-szombatiakkal a dolog állása felül beszélgetésbe bocsátkoztak: előmutatták a nekik pénz helyett kiszolgáltatott utalványt, a miről nagy csudálkozással olvasták az aláiró Katinszky Gusztáv nevét, a ki akkor már mint a muszka hadak élelmező biztosa szerepelt. Mikor a rima-szombatiak Szent-Péterre értek, a sok ellenség ellepett mindent, a kik a lakosság közé vegyülve olcsó áron kinálgatták a Losonczon elrablott tárgyakat, egész vég posztókat s oly ezüst evőeszközöket, melyeken Hrtyánski Dániel losonczi polgár nevének kezdőbetüiből felismerhető volt a tárgy, melyet a rima-szombatiak már az előtt Losonczon természetben láttak.

Losoncz pusztulását Görgey már orosz fogságban hallotta emlegetni. Klagenfurtba őt Haynaunak Andrássy Norbert nevű hadsegéde kisérte el, a ki aztán őt Haynau jelleméről is tájékoztatta. Tőle tudta meg, hogy a tábornok őt azért nem akasztatta fel, mert a katonai törvények szerint akart elbánni, a mint azt Haynautól egy másik hadsegéde hallotta,[1]) mely adatok természetesen mind benne vannak abban a kérvényben, a melyet Görgey internáltatása idejében ő Felségéhez intézett.

Katinszky pedig a rima-szombatiaktól sok muszka pénzt küldött haza, a kik mire haza

---

[1]) »Den gröszten Kerl, den Sp . . . . . , habe nicht aufhengen können!« ezek voltak az ingerült Haynau szavai.

értek, a Kossuth-bankó is megbukott, mikor pedig tömérdek ember csődült össze, hogy a már sehol érvényben nem levő papirospénzen túladhasson.

Egy vigasztalásunk maradt eme zűrzavaros időből: a rima-szombatiak voltak az elsők, a kik a szegény földönfutókká vált losonczi nép keserű könyeit felszáritani készen állottak. Koldúsok voltak magok is, de legalább oda adták azt a koldústarisznyát, a melylyel ők maguk rendelkeztek és a mit, ha a saját nyakukba akasztva kellett volna hordozniok, meglehet, a gondviselés könynyen elfujja őket, mint a porszemet.

*
* *

Augusztus hó végén esténként gyakran mentek keresztül erre bánatos honvédhuszárok, fegyver és ló nélkül; többnyire éjjel utaztak, hogy ne kelljen a jövő-menő kétes jellemű emberek tekintetével találkozniok. Összes málhájukat egy viselt fehér köpönyeg képezte, de a mely azért mocsoktalan lelkületet takart; vállaikról lapos vászontarisznya lógott, mibe nem volt mit elrejteni: nem voltak hozzá szokva az istenadták a kéregetéshez.

Szomorú visszagondolni rá.

A délczeg magyar katonaság helyett rézveretes muszka-süveggel (Pickelhaube) ékitett, nyers bánásmódú csendőrökkel rakták meg a

várost, kik a nép közt minden szabad szót eltiltottak; megszállott vagy két század tiroli vadász, majd a deutschmeisterek, finánczok stb., a kik nem a termelő, csak az érték nélküli fogyasztó közönséget szaporitották. A nagy adó nőttőn-nőtt, az egyéni szabadság ellenben érezhetően fogyott, s a bécsi absolut-kormány idegen nyelvű és származású, kegyelmet nem ismerő merev hivatalnokokkal árasztott el bennünket, a kik »Vorschrift« szerint délczeg magyar ruhába öltöztetve, valóságos satyrái voltak a büszke magyar nemzetiség jellegének s az önérzetes közszellemnek. Voltak közöttük fájdalom, magyarok is.

Az ára mindennek, de kivált a nélkülözhetetlen áruczikkeknek mód nélkül felszökött s ingadozóvá vált; az embereknek egymás irányában eddig táplált bizalma ellenkadt és megszünt minden becsületes keresetmód méltánylata, sőt ha valakit a nagy közönség jólléte érdekében heve és buzgalma elragadt, vagy a ki szivelelke sugallatánál fogva a mult idők dicső emlékein merengve szavát avagy tollát felemelte: nyomban befogták, tömlöczölték mint derék ref. lelkészünket, Konyha Józsefet és Tompát, de még számtalan másokat, a kiket szuronyos puskák között kisértek Kassára. Igy pl: Putnokról azért kisértek be valakit mert tréfából egy csáthi botot nyomott a csendőr markába, kérvén, hogy húzza ki a stylétet belőle.

Uj bünvádi eljárás és perrendtartás lépett életbe; uj és szigoru volt a limitatio, az utlevél, kérlelhetlen a vásári felügyelet, ugy hogy ha a kenyérsütő asszonyok a piaczon nem accurátusan irták rá a czipóra azt a sulyt, a melyet nyomott: birságot szenvedtek. A hetyke Keresztessy szolgabiró alabárdos emberekkel kémlelte minden heti vásáron, ha ugyan a hires rima-szombati edényeken a máz nem ólom-éleggel van-e keverve? a mikor aztán egész hidegvérrel egyszerüen kiejtegette kezeiből a szép kongó fazekakat, termetes cseréptálakat és törékeny serpenyőket, de a melyek az ide való ügyes fazekasoknak egyedüli keresetforrásait képezték.

Még a tanintézeteinkbe is befészkelte magát a hazafiatlanság s a fogékony szivü gyermekeknek mint kifogásnélküli tényeket kellett bemagolniok a Bach és Thun ministerek által elrendelt tankönyvek tételeit.

A helybeli egyesült protestáns gymnásium azonban e tekintetben dicséretes kivételt képezett, a mely 1853-ban az osgyáni nemzeti kisgymnasiummal egyesült, miután ez 207 évi fenállás után ide költözködött s a városnak több nagylelkü alapitványa által nemcsak megszilárdult, de fel is virágzott. A nyolcz osztályu tanintézetben 16 tanár vezetése alatt 300—400 ifju derekas kiképezést nyer benne, kiket a szü-

lőik a legtávolabbi vármegyékből örömest hoznak el ide.[1])

47. Befejezés.

A magyar szabadságharcz befejezése után Rima-Szombat városának egész configuratiója oly nagy változásoknak volt alávetve, melyeknek tényezőiről csak terjedelmesen, egy-egy külön monographiában volnánk képesek beszámolni. A város praeponderantiája a vármegyében s térfoglalása saját hatáskörén belül nyilván való. Megművelt területe Tamásfaláé nélkül 5148 kath. hold. A határnak hetes alkotó része fennáll: a város, Kurincz, Szabatka, a hármas Bakti (Alsó-, Felső-, Közép-,) végre Gernyő. Ez utóbbi még az ötvenes években is a földbirtok közösségéhez tartozott. A városnak Tamásfalával való egyesitése ma még »pium desiderium.«

Mikor a hetvenes években a vármegye Pelső-

[1]) Irodalmi téren is ismeretes növendékei: Baloghy Dezső nógrád vármegyei tisztviselő, Bernát István lapszerkesztő s iró, Bodon József szépirodalmi iró, Gáspár Imre a »Debreczeni Ellenőr« szerkesztője, Haviár Dániel országgy. kép. Hörk József eperjesi tanár, Kármán Bertalan budapesti ügyvéd, Kis József a »Hét« szerkesztője, költő, Leffler Samu nyiregyházi főgymn. igazgató, Martinyi József nyiregyházi tanár. Mikszáth Kálmán országgy. képv. Papp Árpád min. titkár, Plichta Soma Nógrád vm. főorvosa, Pósa Lajos költő, az »Én Ujságom« szerkesztője, Richter Aladár aradi tanár, S. Szabó József kisujszállási professzor, Szabó Béla min. oszt. tanácsos, Szuhay Benedek iró, Törs Kálmán iró s országgy. képviselő. Vincze Dániel nagyenyedi tanár, s a közélet terén sokan igen sokan!

czön a közgyüléseit beszüntette, a közigazgatás egész túlsúlyát Rima-Szombatba tették át, a hol már előbb is szolgabirói hivatal, törvényszék, járásbiróság, kir. ügyészség, börtönkórház keletkeztek; majd felállitották a bányabiróságot s az ötvenes évek alatt nem csak telekkönyvi hatóságot rendezték volt be, hanem úrbéri törvényszéket is.

Az államhivatalok nagyobb részt a szomorú absolut-korszakból kerültek: különösen az adó- és illeték-kiszabási hivatal, a csendőrségi és pénzügyőri biztosság, amazokhoz járult idők multán a kir. adófelügyelőség; majd ide kerültek az államépitészeti hivatal, kir. tanfelügyelőség, kir. közjegyzőség, valamennyi a nagyközönség kényelmére.

A város jelenleg katonai szempontból a 25. számu hadkiegészitési kerülethez tartozik s a XVI. számu honvéd-féldandár alá van beosztva; mig a népfelkelési ügyeiben az 52. számu járás illetékes. Van méntelepe Szabatkán, tüzőrségi laktanyája a külső vásártéren.

Megtöbbet nyert a város az ujabb időben társadalmi téren; mire legáldásosabb befolyással birtak különösen a Feledtől Tiszolczig kiépitett vasutja, kincstári és vasuti táviró hivatala, póstája, több rendbeli országos és heti-vásárai, takarékpénztára, gömörmegyei nép- és iparbankja.

Korponát, Kassát, Miskolczot utánozni nem divat többé; a rimaszombatiak eszményképe

Budapest, melyet utánozni még külsőségekben is a lakosság főtörekvése. Aköztisztaság sürgetése, utak, terek rendbentartása és a befásitás: közkeletü. Az uri kaszinóhoz a hatvanas évek elején a polgári olvasókör, majd az utóbbi évek alatt a kath. kör csatlakoztak. Van egyébiránt mükedvelő-társulata, kitünő dalárdája, gazdasági egyesülete, házi ipart és iparos oktatást terjesztő egylete; van városi és vidéki nőegylete, szegények háza, felső leánynevelő intézete, (előbb Fábry-féle) van kisdedóvója, tüzoltó-intézménye, két hirlapja, kölcsönkönyvtára.

Az egyesült prot. főgymnasiumon kivül van a Kurinczon állami földmives iskolája; benn a városban müfaragó tanmühelye, négy felekezeti és egy községi iskolája, kereskedelmi testülete és több rendbeli ipartársulata; szegények intézete, közkórháza, fürdője stb.

Mindezekből önként következik, hogy a régi Magyarország sajátszerüsége a korszakot alkotó 1848|9. évekkel itt is eltünt, jobban mondva lényegesen átalakult. Eltünt a ház- és földbirtokközössége, el a régi patriarchalismus, el a rendkivüli olcsóság. A dijaknak és illetékeknek természetbe való fizetését már csak hiréből ismeri a rima-szombati ember; emlékezete azonban fel-felidézi a régi népélet ronantikáját.

Az obiectivimus a jelszó mindenben s a város közönsége e vezéreszmét nemcsak megértette; hanem követi, sőt követeli is.
